ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΛΟΓΟΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Βιβλιοθήκη
Νικολάου Θ. Κουτσογιάννη
1972

ΚΑ | 221
ΛΑ | 2

Γραμματεὺς Συντάξεως
Ἱερεὺς ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΔΙΩΤΗΣ, θεολόγος

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἐποπτεία
ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ—ΣΤΕΡ. Ν. ΣΑΚΚΟΥ
Καθηγητῶν Πανεπιστημίου

* ΑΝΗΚΕΙ *
ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ "ΚΙΒΩΤΟΣ"
ΤΟΥ Ι. Ν. ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΡΙΣΗΣ
Α/Α ....

ΙΩΑΝΝΟΥ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΛΟΓΟΙ

ΤΟΜΟΣ 1

ΛΟΓΟΙ ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ Α΄—Ε΄

Εἰσαγωγὴ—Μετάφρασις—Σχόλια
ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ
Κείμενον: **B. Montfaucon**

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

ΤΑ «ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ»

Ἡ προβολὴ τῆς Βυζαντινῆς Γραμματείας ἀποτελεῖ ἕνα ἐκ τῶν βασικῶν στόχων τῆς «ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ». Καὶ τοῦτο διότι ἡ βυζαντινὴ περίοδος, ἐνῷ περιλαμβάνει ἔργα μὲ ἀπαστράπτουσαν ἀξίαν, ἐν πολλοῖς ὑπερακοντίζουσαν καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον πνευματικὸν κάλλος, παραμένει σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὸν σημερινὸν Ἕλληνα, τὸν ἀπελευθερωθέντα πρὸ 150 ἐτῶν...

Τὴν πεμπτουσίαν ὅμως τῆς πνευματικῆς ἀνθοφορίας τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἀποτελοῦν τὰ πατερικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα εἶναι περιβεβλημένα μὲ αἰώνιον κῦρος καὶ ἔχουν διαρκῆ ἐπικαιρότητα. Τὸ φιλοσοφικὸν καὶ τὸ ἀνυπέρβλητον γλωσσικὸν κάλλος των δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ γοητεία τὴν ὁποίαν προσφέρουν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Εἶναι, πρὸ παντός, αἱ παραινέσεις, οἱ στοχασμοὶ καὶ αἱ ἰδέαι τῶν Πατέρων, αἱ ὁποῖαι, ἀποτελοῦσαι τὴν ἔκφρασιν τῆς Ὀρθοδόξου Πνευματικότητος καὶ ἀναδυόμεναι, πληθωρικῶς, ἐκ τῶν σελίδων τῶν ἔργων των, ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν χῶρον τῆς θείας ἐλλάμψεως, τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰς ἐγκοσμίους ἀγωνίας.

Μὲ δέος καὶ συγκίνησιν ἡ «ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ», στηριζομένη καὶ εἰς τὴν μέχρι τοῦδε δεδοκιμασμένην πεῖραν της, προχωρεῖ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν «ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ» καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐλπίζει συντόμως νὰ πανηγυρίσῃ τὴν ὁλοκλήρωσιν αὐτῆς τῆς προσπαθείας.

Μὲ τὰς σκέψεις αὐτὰς ἀπευθύνει τὰς εὐχαριστίας της εἰς ὅλους ὅσους τῆς παρέσχον τὴ βοήθειάν των πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως.

Ἰδιαιτέρως δὲ εὐχαριστεῖ τοὺς Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ.κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΝ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ καὶ ΣΤΕΡΓΙΟΝ Ν. ΣΑΚΚΟΝ, οἱ ὁποῖοι προθύμως ἀνέλαβον τὴν ἐπιστημονικὴν ἐποπτείαν τῆς ἐκδόσεως καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἐπιτελείου τῶν μεταφραστῶν. Ἐπίσης εὐχαριστεῖ τοὺς διδάκτορας, βοηθοὺς τοῦ Καθηγητοῦ Κ. Π. Χρήστου, κ.κ. Θεόδωρον Ν. Ζήσην καὶ Βασίλειον Σ. Ψευτογκᾶν, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐκδόσεως.

Τέλος εὐχαριστεῖ τὸν Γραμματέα τῆς Συντάξεως, Αἰδεσιμολογιώτατον Ἱερέα ΙΩΑΝΝΗΝ Κ. ΔΙΩΤΗΝ, θεολόγον καὶ ἐφημέριον τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος Ἀχαρνῶν, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκάματος δραστηριότης, ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ αἱ πρωτοβουλίαι του ὤθησαν εἰς τὴν λῆψιν τῆς μεγάλης ἀποφάσεως διὰ νὰ ἐκδοθοῦν τὰ «ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ».

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΛΟΓΟΙ

Μετάφρασις
ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Α΄

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Ἡ χριστιανικὴ γραμματεία ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα ἔναντι ὁποιασδήποτε ἄλλης γραμματείας εἰς τὸν κόσμον· ὅτι σὰν ἄξονα γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖον στρέφεται συνεχῶς ἔχει τὸ μόνον θεόπνευστον βιβλίον, τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Βεβαίως τὰ κείμενα τῆς γραμματείας αὐτῆς στεροῦνται τοῦ κυρίου γνωρίσματος τῆς Γραφῆς· δὲν εἶναι θεόπνευστα, οὔτε ἀλάθητα. Εἶναι ὅμως προσανατολισμένα πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς Γραφῆς, φωτίζονται ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸ περιεχόμενόν της.

Ὅταν λέγωμεν χριστιανικὴν γραμματείαν, ἐννοοῦμεν κατ᾽ ἀρχὴν κάθε γραπτὸν μνημεῖον, ποὺ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὰ ἐκδηλώματά της, κάθε σύγγραμμα, ποὺ προῆλθεν ἀπὸ τὴν γραφίδα συγγραφέως, προσανατολισμένου εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀσχέτως ποίαν στάσιν κρατεῖ ἀπέναντί της καὶ ποίαν ἑρμηνείαν τῆς δίδει.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία μιᾶς τεραστίας εἰς ἔκτασιν καὶ ἐκλεκτῆς εἰς ποιότητα γραμματείας, ἡ ὁποία ἐπεδίωκε ποικίλους σκοπούς· τὴν κατήχησιν νέων μελῶν, τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν παλαιῶν, τὴν διευθέτησιν πρακτικῶν ζητημάτων, τὴν διεξαγωγὴν τῆς λατρείας, τὴν ἀνασκευὴν τῆς πολεμικῆς ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν ἐπίλυσιν καὶ ἔκθεσιν θεολογικῶν ζητημάτων.

Αὐτὴ ἡ γραμματεία ἦτο κατ᾽ ἀρχὰς ἄτεχνος. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἤρχισεν ἀπὸ ὑποτυπώδεις μορφάς, ποὺ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς ἀμέσους ἀνάγκας τοῦ εὐαγγελικοῦ ἔργου, ἀλλ᾽ ἐπίσης ἀπὸ τὴν γενικὴν τάσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ν᾽ ἀναζητῇ τὰ πράγματα εἰς τὴν ἄτεχνον καὶ φυσικήν των κατάστασιν καὶ ὄχι ψιμμυθιωμένα.[1] Τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς αὐτὸν δὲν ἐνδιαφέρουν αἱ λέξεις, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα. Αὐτὴ εἶναι ἡ γραμμή, ποὺ ἀκολουθοῦν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τὸν Παῦλον ἕως σήμερα.

Οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς τῆς πατερικῆς ἐποχῆς ἐζήτουν νὰ

1. καλλωπισμένα (ψιμύθιον = φτιασίδι)

ἐκφράσουν τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, τὸ πνεῦμα, βάσει τῶν ἀρχῶν ποὺ περιέχονται, ἄλλοτε σαφῶς καὶ ἄλλοτε εἰς ἁδρὰς γραμμάς, εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, χωρὶς πάντως νὰ περιφρονοῦν τὴν βοήθειαν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ὅπου ἐχρειάζετο, καὶ τῶν κυρίων στοιχείων τῆς τέχνης τοῦ λόγου, καθὼς παρήρχοντο οἱ αἰῶνες. Ἔτσι χωρὶς νὰ χάσῃ τὸν χαρακτῆρα της ἡ γραμματεία αὐτὴ ἀπέκτησεν ἐπίσης λογοτεχνικὴν δύναμιν ὅσην καὶ ὁποιαδήποτε ἄλλη.

Ἕνα ἄλλο γνώρισμά της εἶναι τὸ ὅτι εἶναι ὑπερεθνικὴ καὶ ὑπέργλωσσος. Καλύπτει ὅλα τὰ ἔθνη, ὅλας τὰς γλώσσας, ὅλους τοὺς αἰῶνας, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως σήμερα. Αὐταὶ αἱ διακρίσεις, καθὼς καὶ μερικαὶ ἄλλαι, ποὺ εἶναι πολὺ χρήσιμοι διὰ τοὺς εἰδικῶς ἐκπαιδευμένους ἀναγνώστας, ἀλλ' ἴσως κουραστικαὶ διὰ τοὺς ἄλλους, δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ.

Φυσικὰ ἐπιδίωξίς μας εἶναι νὰ παρουσιάσωμεν τὸν ἑλληνικόν της κλάδον ποὺ εἶναι καὶ ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ ἄποψιν μορφῆς καὶ οὐσίας καὶ ἐπιρροῆς. Θὰ παρουσιάσωμεν δὲ αὐτὸν ὄχι μόνον διὰ τὴν σπουδαιότητά του, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς λόγους ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ρίζαν τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως καὶ εἶναι μέρος τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς κληρονομίας μας. Ὁμιλοῦμεν μὲ ὑπερηφάνειαν διὰ τὰ κλασικὰ γράμματα, ἀλλὰ συνηθίσαμεν ἀπὸ αὐτὰ νὰ κάμωμεν ἕνα γιγαντιαῖον ἅλμα διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν· χίλια πεντακόσια χρόνια πνευματικῆς παραγωγῆς ἀφήνονται ἔτσι εἰς τὸ σκότος. Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν γεφύρωσιν τοῦ χάσματος.

Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν αὐτὸν κλάδον θὰ παραδοθοῦν εἰς τὸ κοινὸν μόνον τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἔργα. Ἐδῶ χρειάζονται μερικαὶ λέξεις διὰ νὰ ἐξηγήσουν αὐτὸ τὸ ὄνομα.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ποὺ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν λογογραφίαν φέρουν καὶ αὐτοὶ γενικῶς τὸ ὄνομα «συγγραφεῖς», ἀλλὰ μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν καὶ ἄλλα ὀνόματα, χαρακτηριστικὰ τῆς περιόπτου θέσεώς των καὶ μεγάλης αὐθεντίας των· λέγονται πατέρες ἢ οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι. Πατέρες ἦσαν οἱ διδάσκαλοι, οἱ πνευματικοὶ ὁδηγοί, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον διακεκριμένην θέσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ὅπου ἡ νέα γέννησις ἐθεωρεῖτο ἀσυγκρίτως πολυτιμοτέρα τῆς φυσικῆς. Οἱ μαθηταὶ ἦσαν τέκνα· «ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα», τονίζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. 4, 15). Ὁ μάρτυς Παπύλος, ἐρωτώμενος εἰς τὴν ἀνάκρισιν ἀπὸ τὸν διώκτην ἀνθύπατον τῆς Μ. Ἀσίας ἂν ἔχῃ τέκνα, ἀπήντησεν ὅτι ἔχει πολλά. Ἐπειδὴ ὅμως μερικοὶ ἀκροαταί, παρεμβαίνοντες, παρετήρησαν ὅτι δὲν ἔχει, ὁ ἀνθύπατος τὸν ἐπέπληξε διὰ ψευδολογίαν. Καὶ τότε αὐτὸς ἀπεκρίθη· «Θέλεις νὰ μάθῃς ὅτι δὲν

ψεύδομαι, ἀλλὰ λέγω τὴν ἀλήθειαν; Ἐρεύνησε καὶ θὰ εὕρῃς εἰς κάθε ἐπαρχίαν καὶ πόλιν τέκνα μου». Ἐννοοῦσε βεβαίως πνευματικὰ τέκνα.

Ἔτσι καὶ οἱ πνευματικοὶ γεννήτορες ἐκαλοῦντο πατέρες. Κατ' ἐξοχὴν πνευματικοὶ διδάσκαλοι εἶναι οἱ ἐπίσκοποι, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι καὶ τέλος οἱ μοναχοί. Ὅλοι λοιπὸν αὐτοὶ ὠνομάζοντο πατέρες, ὅπως καὶ σήμερα. Ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸν ἡ λέξις ἔλαβε τεχνικὴν σημασίαν, εἰδικήν, διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ συγγράμματα, μὲ τὸν λόγον ἢ μὲ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχήν των εἰς γενικὰς συνόδους διετύπωσαν ὀρθοδόξως τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἠγωνίσθησαν διὰ νὰ τὰς ἐπιβάλουν εἰς ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ὅσοι διέπρεψαν εἰς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους καλοῦνται «τῶν ἁγίων πατέρων ὁ χορός», ποὺ συνῆλθαν ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης· ἀλλὰ βεβαίως κατ' ἐξοχὴν Πατέρες εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες, εἰς τῶν ὁποίων τὰ γραπτὰ εὑρίσκεται ἡ μαρτυρία τῆς Ὀρθοδοξίας.

Νεώτεροι ἐρευνηταὶ τῆς Δύσεως καθώρισαν διάφορα τυπικὰ γνωρίσματα, διακρίνοντα τοὺς ἄνδρας, ποὺ περιλαμβάνονται εἰς τὴν χορείαν τῶν Πατέρων καὶ εἶναι τέσσαρα· τὸ ὀρθόδοξον τῆς διδασκαλίας, ἡ ἁγιότης τοῦ βίου, ἡ ἔγκρισις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀρχαιότης. Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ὅμως Ἐκκλησίαν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν δὲν ἔκριναν μὲ βάσιν τοιαύτας ἐξωτερικὰς καὶ τυποποιημένας μαρτυρίας, ἀλλ' ἀνεγνώριζον τὴν πατερικὴν ἰδιότητα διὰ ζώσης ἐμπειρίας καὶ κοινωνίας μὲ τὴν σκέψιν τῶν προγενεστέρων ἀνδρῶν. Καὶ εἶναι φυσικὸν ὅτι, διὰ νὰ σχηματισθῇ κοινὴ συνείδησις ὡς πρὸς αὐτήν, χρειάζεται νὰ περάσῃ ἀρκετὸς χρόνος.

Μερικοὶ ἄνδρες διεκρίθησαν ἀνάμεσα εἰς τοὺς πατέρας διὰ τὴν ἐξοχωτέραν προσωπικότητα καὶ τὴν ἀποτελεσματικωτέραν συμβολὴν εἰς τὴν ρύθμισιν καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Πρόκειται κυρίως διὰ τοὺς μεγάλους ἐκείνους θεολόγους ποὺ ὑπῆρξαν πρωταγωνισταὶ εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν αἱρέσεων καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιβουλῶν, ποὺ ἐνίοτε προήρχοντο ἀπὸ τὴν πλευρὰν τῆς πολιτείας, κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ μεταγενεστέρως. Ἐπίσημος ἀναγνώρισις δὲν ἔγινεν οὔτε αὐτῶν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, πλὴν τῆς περιπτώσεως τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, διὰ τὴν μνήμην τῶν ὁποίων ὡρίσθη κοινὸς ἑορτασμὸς τὴν 30 Ἰανουαρίου κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Ἀλλὰ πάντως καὶ εἰς αὐτὴν πολὺ ἐνωρὶς εἶχε διαμορφωθῇ ἡ συνείδησις περὶ τῆς ὑπεροχωτέρας συμβολῆς εἰς τὴν δόξαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡρισμένων ἐγκρίτων ἀνδρῶν. Καὶ ἡ συνείδησις αὐτὴ ἐξεφράσθη μὲ τὴν σχεδὸν ἀποκλειστι-

κὴν εἰς αὐτοὺς ἀπόδοσιν τῶν ἐπωνυμίων μέγας, θεῖος, θεολόγος. Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς 'Ορθοδοξίας παραμένουν ὡς μεγάλοι οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι ὁ Μέγας 'Αθανάσιος, ὁ Κύριλλος 'Ιεροσολύμων, ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος Θεολόγος, ὁ 'Ιωάννης Χρυσόστομος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Κύριλλος 'Αλεξανδρείας, ὁ Μάξιμος 'Ομολογητής, ὁ 'Ιωάννης Δαμασκηνός, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ μερικοὶ ἀκόμη ἄλλοι εἰς δευτέραν σειράν. Αὐτῶν τὰ ὀνόματα καλύπτουν τὰς σελίδας τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ αὐτῶν αἱ γνῶμαι ἀποτελοῦν τὰς κατευθυντηρίους γραμμὰς τῆς θεολογικῆς σκέψεως.

Εἰς τὸ γνωστὸν τροπάριον οἱ πατέρες χαρακτηρίζονται ὡς

«ἀστέρες πολύφωτοι
τοῦ νοητοῦ στερεώματος».

Εἰς τὴν συνεχῆ ροὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου αὐτοὶ εἶναι οἱ φύλακες τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀκριβείας. Παραμένοντες ἀλησμόνητοι καὶ ζωντανοὶ ἕως σήμερα, εἶναι ἐπίσης φύλακες τῆς ἑνότητος τῆς παραδόσεως, διότι ἑνώνουν τὸ παρὸν μὲ τὸ παρελθόν, ἡμᾶς μὲ τοὺς προπάτοράς μας.

Εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῇ εἰς τὰς λεπτομερείας πόσον ἀποτελεσματικὴ ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τῆς γραμματείας τῶν πατέρων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογικῆς σκέψεως, εἰς τὴν ἐπιτυχῆ κατεύθυνσιν τῆς πορείας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου καὶ εἰς τὴν ἐν γένει προαγωγὴν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Ποία δὲ εἶναι ἡ σημασία της ἀπὸ μίαν ἄλλην εἰδικὴν σκοπιὰν διατυπώνεται ἐπιγραμματικῶς μὲ τὰς λέξεις τοῦ διασήμου φιλολόγου Wilamowitz - Möhlendorf, σύμφωνα μὲ τὰς ὁποίας «οὔτε τὰ χριστιανικὰ γράμματα ἠμποροῦν νὰ κατανοηθοῦν καὶ ἐκτιμηθοῦν ὀρθῶς, χωρὶς τὰ κλασικὰ ἑλληνικά, οὔτε τὰ κλασικὰ χωρὶς τὰ χριστιανικά».

'Η μελέτη τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων ἠμπορεῖ ν' ἀποβλέπῃ εἰς πολλαπλοῦς σκοπούς· τὴν ἱκανοποίησιν τῆς περιεργείας, τὴν ἀξιολόγησιν τῶν καλλιλογικῶν καὶ ἱστορικῶν στοιχείων ποὺ περικλείουν, τὴν ἀνεύρεσιν μαρτυριῶν διὰ τὰ δόγματα καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς 'Εκκλησίας, τὴν κατανόησιν τῆς προσωπικότητος τῶν συντακτῶν των.

'Αλλὰ πρέπει ν' ἀποβλέπῃ καὶ εἰς κάτι ὑψηλότερον. Αὐτὴ ἡ γραμματεία ὁμοιάζει πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς μοναστηριακοὺς ναούς, μὲ τὴν εὐγενῆ ἀρχιτεκτονικήν των γραμμήν, τὴν πολύπλοκον λειτουργικὴν διαρρύθμισιν, τὴν ἀριστοτεχνικὴν ἁγιογράφησιν εἰς διαδοχικὰς ζώνας. 'Η μελέτη των, ὅπως ἡ προσευχὴ εἰς τοὺς ναούς, ὁδηγεῖ τὴν σκέψιν εἰς τὰ μυστήρια τῆς θεότητος, προσφέρει τοὺς κα-

νόνας διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀρετῆς καὶ δίδει τὰ πρότυπα διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

Τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας διὰ τοῦτο ἀντεγράφοντο μ' ἐπιμέλειαν. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τὰ χειρόγραφα δὲν ἦσαν μόνον εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἀλλ' εὑρίσκοντο καὶ εἰς τὰ σπίτια τῶν ἀρχόντων, τῶν εὐγενῶν, τῶν λογίων καὶ ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων τοῦ κοινοῦ λαοῦ ποὺ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ διαβάσουν ἄνετα. Μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς αὐτοκρατορίας τὰ χειρόγραφα ἐξηφανίσθησαν κατὰ μάζας. Ὅσα ἔτυχε νὰ διασωθοῦν εὗρον καταφύγιον εἰς βιβλιοθήκας τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἐνῶ τὰ μοναστήρια τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκράτησαν τὰ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ εἶχον εἰς τὰς βιβλιοθήκας των.

Τὰ συγγράμματα αὐτὰ ἔχουν σχεδὸν ὅλα ἐκδοθῆ μὲ τὸν τύπον. Αἱ ἐκδόσεις εἰς τὴν ἀρχὴν ἦσαν μερικαὶ καὶ περιωρισμέναι· πότε ἐξεδίδετο τὸ ἓν σύγγραμμα, πότε τὸ ἄλλο, πότε ἐξεδίδοντο τὰ ἔργα τοῦ ἑνὸς πατρός, πότε τοῦ ἄλλου. Ἀπὸ τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα ἤρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν αἱ μεγάλαι ἐκδοτικαὶ συλλογαὶ ποὺ περιλαμβάνουν ἑκατοντάδας τόμων. Ἡ μεγαλυτέρα ἕως σήμερα ἀπ' ὅλας αὐτὰς εἶναι τοῦ ἀββᾶ J. Migne ποὺ διαιρεῖται εἰς δύο σειράς. Ἡ μία περιλαμβάνει εἰς 161 ὀγκώδεις τόμους τοὺς γνωστοὺς ἕως τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκδόσεώς της, τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνος, ἑλληνογλώσσους συγγραφεῖς μὲ λατινικὴν μετάφρασιν. Ἡ ἄλλη περιλαμβάνει εἰς 222 τόμους ὅλους τοὺς λατινογλώσσους. Διὰ νὰ καταρτίσῃ τὰς σειρὰς αὐτὰς ὁ γάλλος ἀββᾶς συνεκέντρωσε μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν ἀδελφῶν τῆς μονῆς του ὅλας τὰς προϋπαρχούσας ἐπὶ μέρους ἐκδόσεις καὶ τὰς ἀνετύπωσεν ὁμοιομόρφως. Ὠνόμασε τὰς δύο σειρὰς Πατρολογίαν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα αὐτὸ χρησιμοποιεῖται συμβατικῶς μόνον, διότι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας περιλαμβάνει καὶ ἄλλης προελεύσεως βιβλία, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν καὶ αἱρετικὰ καὶ κοσμικά.

Μετὰ τὸ κολοσσιαῖον ἔργον τοῦ Migne ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐξεδόθησαν καὶ ἄλλα ἔργα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἐνῶ ἄλλα, ἐκδιδόμενα ἕως τότε ἐλλιπῶς ἢ ἀνεπαρκῶς, ἐξεδόθησαν τώρα πληρέστερον καὶ καλύτερον. Ἔτσι σήμερα προκύπτει ἡ ἀνάγκη νέας ἐκδόσεως εἰς ἑνιαίας συλλογὰς ὅλων τῶν ἔργων τῆς χριστιανικῆς γραμματείας. Καὶ αὐτὸ γίνεται τώρα εἰς τὴν Εὐρώπην μὲ μεγαλυτέραν βραδύτητα, ἀλλὰ καὶ μὲ μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν.

Ἡμεῖς οἱ ἄμεσοι κληρονόμοι τοῦ πνευματικοῦ τούτου θησαυροῦ ἔχομεν ὑστερήσει πολὺ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Βέβαια ἔχουν γίνει

ἀρκεταὶ μεμονωμέναι ἐκδόσεις, καὶ μάλιστα ἐκλεκταί, ἀλλ' ὡς σύνολον ἡ ἑλληνόγλωσσος χριστιανικὴ γραμματεία οὔτε ἐξεδόθη, οὔτε μετεφράσθη ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ οἱ προχριστιανικοὶ ἕλληνες συγγραφεῖς μετεφράσθησαν μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν τρεῖς φοράς.

Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κενόν, κυρίως ὡς πρὸς τὸ δεύτερον σημεῖον, ἀποσκοπεῖ νὰ πληρώσῃ ἡ παροῦσα ἐκδοτικὴ Σειρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων. Τὸ ἀπώτερον σχέδιον εἶναι νὰ ἐκδοθῇ ὅλον τὸ σῶμα τῆς ἑλληνογλώσσου χριστιανικῆς γραμματείας, ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν ἀρχίζομεν μὲ τὰ ἔργα τῶν ἐπιφανεστέρων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καί, ἂν ἡ προσπάθεια εὐοδωθῇ, θὰ ἐπεκταθῇ μὲ τὸν καιρόν.

Μὲ τὴν σειρὰν αὐτὴν διὰ πρώτην φορὰν θὰ ἐμφανισθοῦν εἰς τὸν τόπον μας τὰ ἅπαντα τῶν ἁγίων Πατέρων, ἐκδεδομένα καὶ μεταφρασμένα εἰς τὴν σύγχρονον γλῶσσαν, διὰ νὰ γίνουν κοινὸν κτῆμα ὅλων. Τὰ κείμενα ἀνατυπώνονται φωτογραφικῶς ἀπὸ τὰς ἀρίστας ἐκδόσεις ξένων ἢ ἰδικῶν μας πατρολόγων. Ἑπομένως ὡς πρὸς τὰ κείμενα ἡ προσφορὰ εἶναι χρήσιμος μὲν ἀλλ' ὄχι ἀξιόλογος ἀπὸ ἐπιστημονικὴν ἄποψιν. Ἡ κυρία προσφορὰ τῆς ἐκδόσεως συνίσταται εἰς τὴν μετάφρασιν. Διὰ τὴν ποιότητα τῶν μεταφράσεων καταβάλλεται ἰδιαιτέρα φροντὶς ἐκ μέρους ὁμάδος ἐκλεκτῶν πατρολόγων, ποὺ ἀνέλαβον τὴν φιλοτέχνησίν των. Ἐλπίζομεν ὅτι μὲ τὴν ἔκδοσιν αὐτὴν θὰ δοθῇ ἰσχυρὰ ὤθησις εἰς τὴν μελέτην τῶν πατερικῶν ἔργων καὶ τὴν ἄνθησιν τῶν πατερικῶν σπουδῶν.

Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ — Σ. Ν. ΣΑΚΚΟΣ
Καθηγηταὶ Πανεπιστημίου

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η Β΄

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Ἐὰν ἐρωτήσῃ κανείς, ποῖος ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας ποὺ ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ τὴν μεταποστολικὴν ἐποχὴν ἕως σήμερον εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Οἰκουμένης εἶναι ὁ σπουδαιότερος, ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς προσωπικότης καὶ ὡς ἡγέτης, ἡ ἀπάντησις εἶναι ἁπλῆ καὶ ἀναντίρρητος· εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ἐνῷ ἔζη ἀκόμη ὠνομάσθη ἀπὸ τὸν λαὸν «Χρυσόστομος» καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἔμεινε γνωστὸς εἰς τὴν Ἱστορίαν.

Ὁ Ἰωάννης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας γύρω εἰς τὰ 350. Εἶχε πατέρα μὲν τὸν στρατηγὸν Σεκοῦνδον, διοικητὴν τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς, μητέρα δὲ τὴν Ἀνθοῦσαν, τῆς ὁποίας ἡ ἀρετὴ ἐθαυμάζετο καὶ ἀπὸ τοὺς Ἐθνικοὺς ἀκόμη. «Βαβαί, οἷαι παρὰ Χριστιανοῖς γυναῖκές εἰσι», ἀνεφώνησεν εἷς ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας διδασκάλους του, θαυμάζων τὴν ἀπόφασίν της νὰ μὴ ὑπανδρευθῇ ἐκ νέου, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συζύγου της, διὰ ν' ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ἰωάννου. Δηλαδὴ «Πὼ πώ, τί θαυμάσιαι γυναῖκες ὑπάρχουν ἀνάμεσα εἰς τοὺς χριστιανούς»!

Ὁ Σεκοῦνδος πραγματικὰ ἀπέθανεν ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἰωάννου, ἐνῷ ἡ Ἀνθοῦσα, 20 μόνον ἐτῶν τότε, διέθεσε τὰ πάντα εἰς τὰς ὑλικὰς καὶ πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ τέκνου των· πλοῦτον, νεότητα, ἀγάπην. Καὶ φυσικὰ ὁ Ἰωάννης ἔλαβεν ἐπιμελημένην μόρφωσιν κοντὰ εἰς φημισμένους διδασκάλους· τὸν ρήτορα Λιβάνιον καὶ τὸν φιλόσοφον Ἀνδραγάθιον. Ὁ Λιβάνιος μάλιστα, ποὺ διετήρει ἰδικήν του σχολήν, ὅταν τὸν ἠρώτησαν, ποῖον θὰ ἤθελε νὰ ἔχῃ διάδοχόν του εἰς τὴν διεύθυνσίν της, ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἤθελε τὸν Ἰωάννην, ἂν δὲν τὸν εἶχον ἁρπάσει οἱ Χριστιανοί· «Ἰωάννην, εἰ μὴ τοῦτον Χριστιανοὶ ἐσύλησαν».

Ἡ ἐπίδρασις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν εἶναι φανερὰ εἰς τὴν λογοτεχνικὴν ὑφὴν καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τῶν πρώτων συγγραμμάτων τοῦ Ἰωάννου, ἀλλ' ἄφησε καὶ γενικώτερον τὴν σφρα-

γίδα της εἰς τὴν ἄνεσιν μὲ τὴν ὁποίαν διεξῆγε τὸ συγγραφικὸν καὶ διδακτικόν του ἔργον ὁ ἐμπνευσμένος διδάσκαλος.

Ἐγκατέλειψεν ἐνωρὶς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου καὶ τὰς κοσμικὰς ἐνασχολήσεις, διὰ νὰ παρακολουθήσῃ μαθήματα εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τῆς Ἀντιοχείας κοντὰ εἰς τοὺς Καθηγητὰς Καρτέριον καὶ Διόδωρον. Ἦτο τώρα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἱκανοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας Μελετίου, ὁ ὁποῖος εἶχε διαβλέψει ποία μεγάλη πνευματικὴ δύναμις ἐκρύπτετο μέσα εἰς τὸ ἀσθενικὸν σῶμα τοῦ νεαροῦ φοιτητοῦ καὶ ὁ ὁποῖος τὸν ἐβάπτισε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν θεολογικῶν του σπουδῶν τὸ 370, εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν περίπου, ὅπως συνέβαινε συχνὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο κατηχούμενος ἀπὸ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν.

Τὸν διακαῆ πόθον του ν' ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἐπιδοθῇ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀσκήσεως δὲν κατώρθωσε νὰ ἱκανοποιήσῃ τόσον ἐνωρὶς ὅσον ἐπεδίωκε, διότι τὸν συνεκράτησαν τὰ δάκρυα τῆς μητρός του, ἡ ὁποία χαρακτηριστικῶς τοῦ ἐζήτησε νὰ μὴ τὴν ἀφήσῃ χήραν διὰ δευτέραν φοράν. Μετὰ τὸν θάνατόν της ὅμως συμβάντα πιθανῶς τὸ 375, ἠσκήτευσεν εἰς τὴν ἐρημίαν ἐπὶ ἓξ ἔτη, μέχρις ὅτου στομαχικαὶ διαταραχαὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ἀσφαλῶς θὰ ἤρχετο, διότι τὸν ἀνέμενον ἐκεῖ βαρέα καὶ σοβαρὰ καθήκοντα.

Μόλις ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν ἐρημίαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Μελετίου διάκονος καὶ μετὰ πενταετίαν (386) ὑπὸ τοῦ Φλαβιανοῦ πρεσβύτερος. Τότε δὲ ἤρχισε τὸ μέγα ἔργον του, τὸ ὁποῖον τὸν κατέστησε διάσημον εἰς ὁλόκληρον τὴν αὐτοκρατορίαν, τὸ κηρυκτικὸν καὶ φιλανθρωπικὸν ἔργον, τοῦ ὁποίου τὰς διαστάσεις λίγο πολὺ γνωρίζομεν, καὶ τὸ ἄλλο ποὺ ἀγνοοῦμεν, αὐτὸ τὸ ὁποῖον κατηυθύνετο εἰς τὴν θεραπείαν καὶ ἐνδυνάμωσιν τῶν ψυχῶν τοῦ ποιμνίου του, καθὼς καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος τῶν νέων, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ κερδίσῃ διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ἔργον του εἰς ὅλας τὰς φάσεις του ἦτο τόσον ἐπιτυχὲς καὶ ἐντυπωσιακόν, ὥστε, μολονότι ἦτο ἁπλοῦς πρεσβύτερος, εἶχεν ἀποκτήσει φήμην ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Συρίας καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νεκταρίου δὲν ἐδυσκολεύθησαν εἰς τὴν ἀναζήτησιν ἱκανοῦ διαδόχου του, διότι τὸν εὗρον ἀμέσως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰωάννου. Μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ πανισχύρου τότε πρωθυπουργοῦ Εὐτροπίου παρεμέρισαν τοὺς αὐλοκόλακας κληρικοὺς καὶ ἀπεφάσισαν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν θρόνον

ἐκεῖνον. Ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ σύρονται ἀπὸ τὴν ματαιοδοξίαν καὶ οἱ ἐκλέκτορες, ποὺ ἐγνώριζον τὸν χαρακτῆρα του, δὲν ἦσαν βέβαιοι ὅτι θὰ ἐδέχετο τὴν ἐκλογήν, ἐνῶ ἐφοβοῦντο ἐξ ἴσου τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἀντιοχειανοῦ λαοῦ, ποὺ ἦτο τόσον ὑπερβολικὰ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ παρηγορητήν του, ὥστε δὲν θὰ ἔστεργε νὰ τὸν χάσῃ. Διὰ τοῦτο ὠργάνωσαν ἓν εἶδος ἀπαγωγῆς του. Ὁ διοικητὴς Ἀντιοχείας τὸν ἐκάλεσεν εἰς ἓν παρεκκλήσιον ἐκτὸς τῆς πόλεως δῆθεν πρὸς τέλεσιν λειτουργίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τὸν ἐπεβίβασαν ἐσπευσμένως εἰς ἅμαξαν, ποὺ ἀνέμενε πρὸς τοῦτο. Ἔτσι τὸ 398 ὁ Ἰωάννης ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ἀπὸ τὸν Θεόφιλον Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς δὲν παρέλειψε νὰ προβάλῃ ἀντιρρήσεις καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγα ἔτη ἐπρόκειτο νὰ τὸν καθαιρέσῃ.

Συνέχισε βεβαίως τὸ ἑρμηνευτικὸν καὶ διδακτικὸν ἔργον ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἀλλὰ τώρα εἶχε καὶ ἄλλα βαρύτατα ἔργα νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἱεραποστολὴν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς αὐτοκρατορίας, τὴν μέριμναν διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν κοινωνικῶς ἀσθενεστέρων τάξεων, τὴν ἠθικὴν ἐξύψωσιν κλήρου καὶ λαοῦ. Ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς πρωτευούσης πρότυπον δι' ὅλας τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας.

Διωργάνωσε λοιπὸν ἱεραποστολὰς εἰς τὴν Σκυθίαν, τὴν Περσίαν καὶ τὴν Φοινίκην, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα. Ἀπετελείωσε τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Γότθων. Ἐφρόντισε μάλιστα οἱ πολυάριθμοι Γότθοι τοῦ Βυζαντίου ν' ἀποκτήσουν λατρείαν εἰς τὴν ἰδικήν των γλῶσσαν, τὴν γοτθικήν, ἐνῶ ἕως τότε ἐχρησιμοποίουν εἰς τὴν λατρείαν τὴν ἑλληνικήν, ποὺ τοὺς ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατανόητος. Συνέχισε τὰς ἱεραποστολικὰς φροντίδας του καὶ ἀπὸ τὴν ἐξορίαν, δίδων τὰς σχετικὰς ὁδηγίας μ' ἐπιστολάς του.

Περιέκοψε τὰς περιττὰς δαπάνας τῆς ἐπισκοπῆς πρὸς ἐξοικονόμησιν χρημάτων, τὰ ὁποῖα μαζὶ μὲ μεγαλύτερα ποσὰ ποὺ ἐχορηγοῦντο ἀπὸ πλουσίους χριστιανοὺς διέθεσε διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου, τὴν σύστασιν καὶ συντήρησιν ἱδρυμάτων, τὴν ἀνακούφισιν ἀσθενῶν καὶ ἐγκλείστων εἰς τὰς φυλακάς. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο πολύτιμον συμπαραστάτιδα εὗρε τὴν Ὀλυμπιάδα. Ἀλλὰ τὸ κοινωνικόν του ἔργον δὲν περιορίζεται εἰς αὐτά. Μεγαλυτέρα ἦτο ἡ ἐνίσχυσις ποὺ ἔδιδεν εἰς τὰς ἀδυνάτους τάξεις τῆς κοινωνίας μὲ τὴν συμπάθειαν καὶ ἀγάπην, ποὺ ἐδείκνυε πρὸς αὐτὰς ἀπὸ ὅσην ἦτο ἡ ὑλικὴ ἐνίσχυσις. Ἐπέκρινε τὴν ἀλόγιστον σπατάλην τοῦ πλούτου, διεκήρυσσε τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ἐτόνιζε τὴν ἀξίαν τῆς

προσωπικότητος ὑπὸ οἱασδήποτε συνθήκας καὶ ἂν ἔζη κανείς, ὁ ἴδιος δὲ ἠκολούθει βίον πτωχείας καὶ στερήσεως.

Ἤθελε δὲ νὰ ἐπιβάλῃ παρόμοιον τρόπον βίου καὶ εἰς ὅλους τοὺς ὑπ' αὐτὸν κληρικούς· καὶ ἐδῶ ἔδειξεν ὅλην τὴν ἀρετὴν καὶ ὅλην τὴν ἀδυναμίαν του· διότι εἰς περιπτώσεις οἰκονομικῶν συμφερόντων πολὺ συχνὰ ἡ ἀρετὴ νικᾶται ἀπὸ τὴν κακίαν. Μέτρα ποὺ ἔλαβεν ἐναντίον τῆς φιλαργυρίας κληρικῶν καὶ τῆς σιμωνίας προεκάλεσαν, ὅπως ἦτο φυσικόν, βιαίαν ἀντίδρασιν. Ἔτσι ἐσχηματίσθη ἰσχυρὸς κύκλος δυσηρεστημένων προσώπων.

Εἰς τὸν κύκλον αὐτὸν διεκρίνοντο δύο παροικοῦντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπίσκοποι, ὁ Σεβηριανὸς Γαβάλων καὶ ὁ Ἀκάκιος Βεροίας. Εἰς αὐτοὺς δὲ προσετέθη καὶ ὁ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας ποὺ πάντοτε ἀνεζήτει εὐκαιρίαν νὰ μειώσῃ τὴν Κωνσταντινουπολιτικὴν ἕδραν, ἡ ὁποία ἤδη εἶχεν ὑποσκελίσει τὴν ἕδραν τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλ' ὅλοι αὐτοὶ δὲν ἠδύναντο ἀκόμη νὰ θίξουν τὸν Ἰωάννην, διότι εἶχε μὲ τὸ μέρος του τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὔνοιαν τῶν ἀρχόντων. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος μάλιστα ἐκάλεσε τὸν Θεόφιλον ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰς ἀπολογίαν, ἐνώπιον συνόδου, διὰ τὴν ἐπέμβασιν εἰς τὰς ὑποθέσεις ξένης μητροπόλεως.

Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἀνῆκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ σιωπήσουν ἐνώπιον τῆς ἀτασθαλίας. Ὁ πρῶτος πολιτικὸς παράγων μὲ τὸν ὁποῖον συνεκρούσθη ἦτο ἐκεῖνος ποὺ τὸν εἶχε καλέσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ πρωθυπουργὸς Εὐτρόπιος. Ὁ Ἰωάννης δὲν τοῦ συνεχώρει τὴν ἀχόρταστον δίψαν χρήματος ποὺ τὸν ὤθει εἰς τὴν πώλησιν δημοσίων θέσεων καὶ τὴν δήμευσιν περιουσιῶν· δὲν τοῦ συνεχώρει ἐπίσης τὴν σκληρὰν ἀπόφασίν του νὰ ἄρῃ τὸ δικαίωμα ἀσύλου τῶν χριστιανικῶν ναῶν, τὸ ὁποῖον εἶχον κληρονομήσει ἀπὸ τοὺς Ἐθνικούς.

Δεύτερος παράγων ἦτο ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ποὺ διεκρίνετο ἐξ ἴσου μὲ τὸν πρωθυπουργὸν διὰ φιλαργυρίαν καὶ ματαιοδοξίαν. Τὴν ἀρχικὴν ἐκτίμησιν τῶν δύο τούτων προσώπων πρὸς τὸν Χρυσόστομον ἀντικατέστησε τὸ μῖσος. Ὅταν δὲ προσετέθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς ἐχθρούς του, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ριζικῶς. Καὶ ὁ μὲν Εὐτρόπιος δὲν ἐβράδυνε νὰ χάσῃ τὴν ἐξουσίαν, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ἐξευτελιστικόν. Διωκόμενος κατέφυγεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναόν, τοῦ ὁποίου τὸ ἄσυλον μόλις πρὸ ὀλίγου εἶχε καταργήσει, ὁ δὲ Ἰωάννης τὸν ἐπροστάτευσε πρὸς καιρόν. Τῆς Εὐδοξίας ὅμως ἡ ἔχθρα παρέμενεν ἀσίγαστος.

Ἔτσι ὁ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας, ἐνῶ ἤρχετο εἰς τὴν πρωτεύ-

ουσαν διὰ ν' ἀπολογηθῇ, εὑρέθη ἐνώπιον νέου κλίματος καὶ μετεβλήθη εἰς κατήγορον. Εἰς τὴν σύνοδον ποὺ συνεκροτήθη Ἐπὶ Δρῦν, πλησίον τῆς Χαλκηδόνος, ὁ Ἰωάννης κατεδικάσθη μὲ τὸ δικαιολογητικὸν ὅτι ἠρνήθη νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν της. Πράγματι τὴν ἐθεώρει ἀντικανονικήν. Ὁ ἱεράρχης ἐξωρίσθη (403), ἀλλ' ἐνῶ ἀνέμενεν εἰς τὴν Βιθυνίαν τὴν ἀπόφασιν διὰ τὸν τόπον τοῦ προορισμοῦ του, ἀνεκλήθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κατόπιν ἐνεργείας τῆς δυσιδαίμονος αὐτοκρατείρας, εἰς τῆς ὁποίας τὸν κοιτῶνα εἶχε συμβῆ κάποιο ἀτύχημα, ἴσως ἀπὸ σεισμόν.

Τὸ ἐνθουσιῶδες πλῆθος ἐζήτησεν ἄμεσον ἐπανεγκατάστασίν του εἰς τὸν θρόνον, ἐνῶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, συνετὸς κατὰ πάντα, προετίμα ν' ἀποκατασταθῇ μὲ ἀπόφασιν συνόδου μεγαλυτέρας ἀπὸ ἐκείνην, ποὺ τὸν εἶχε καταδικάσει, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἄφησε νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ραγδαία ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων. Ἡ Βασίλισσα ἐξέφρασε μ' ἐπιστολὴν τὴν χαράν της διὰ τὴν ἐπάνοδον καὶ αὐτὸς ἀνταπέδωσε τὴν φιλοφρόνησιν μὲ λόγον ποὺ ἐξεφώνησε τὴν ἐπομένην ἀπὸ τὴν ἐπάνοδόν του ἡμέραν. Δὲν διήρκεσαν ὅμως πολὺ αἱ ὁμαλαὶ σχέσεις. Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἰδίου ἔτους ἐπῆλθε νέα σύγκρουσις ποὺ προεκλήθη ἀπὸ τὰς ἐπικρίσεις τοῦ Ἰωάννου διὰ τὰς θορυβώδεις πανηγυρικὰς ἐκδηλώσεις κατὰ τὰ ἐγκαίνια ἀγάλματος τῆς Εὐδοξίας, τοποθετηθέντος εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς γερουσίας, ἀπέναντι ἀπὸ τὸν καθεδρικὸν ναόν. Καὶ ἦτο περίοδος τῶν νηστειῶν. Ἡ σύγκρουσις ἀπέληξεν εἰς νέαν ἐξορίαν. Ὁ ἀφωσιωμένος λαὸς ἐφρούρει τὸν Ἰωάννην νύκτα καὶ ἡμέραν εἰς τὸν ναὸν καὶ τὸ ἐπισκοπεῖον, ἀλλ' αὐτός, ἀντιληφθεὶς τὰς διαθέσεις τῆς ἐξουσίας εἰς βάρος τοῦ λαοῦ, παρεδόθη εἰς τοὺς στρατιώτας τὸ Πάσχα τοῦ 404 καὶ ὡδηγήθη εἰς τὴν Κουκουσὸν τῆς Ἀρμενίας.

Ὡρισμέναι προσπάθειαι ποὺ ἀνελήφθησαν πρὸς ἀκύρωσιν τῆς ἀποφάσεως περὶ ἐξορίας, μάλιστα μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ρώμης Ἰννοκεντίου, προεκάλεσαν ὑποψίας τῶν ἐχθρῶν του, οἱ ὁποῖοι ἐνήργησαν τότε ὥστε νὰ μεταφερθῇ ὁ ἀρχιεπίσκοπος βορειότερον, εἰς τὸν Καύκασον. Ἀπέθανεν ἀπὸ τὰς κακουχίας εἰς τὸν δρόμον πρὸς τὰ Κόμανα τοῦ Πόντου, τὴν 14 Σεπτεμβρίου 407, προφέρων τὰς λέξεις «Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν».

Ἐπειδὴ οἱ ὀπαδοί του δὲν ἀνεγνώρισαν τὸν ἀντικανονικὸν διάδοχόν του εἰς τὴν ἕδραν, ἐδημιουργήθη σχίσμα εἰς τὴν οἰκουμενικὴν Ἐκκλησίαν, τὸ λεγόμενον σχίσμα τῶν Ἰωαννιτῶν, ἡ δὲ Ρώμη, τεταγμένη πάντοτε ὑπὲρ τοῦ Χρυσοστόμου, διέκοψε τὰς σχέσεις της μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ τάξις ἀποκατεστάθη μετὰ τὴν ανα-

κομιδὴν τῶν λειψάνων αὐτοῦ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὸ 438 ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πρόκλου.

Ἡ μνήμη του ἑορτάζεται τὴν 14 Νοεμβρίου, ἀπὸ κοινοῦ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἱεραρχῶν ἑορτάζεται τὴν 30 Ἰανουαρίου.

Ὁ Χρυσόστομος ὑπῆρξεν εἷς τῶν πολυγραφωτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων ἀνδρῶν τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας καὶ εἶναι εὐτύχημα ὅτι τὸ ὅλον σχεδὸν τῆς συγγραφικῆς του παραγωγῆς ἔχει διασωθῆ. Ἀνυπέρβλητος εἶναι ἡ ἄνεσις, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ρωμαλεότης τοῦ λόγου του, ἀρεταί ποὺ τὸν κατέστησαν τὸν περισσότερον ἀναγνωσθέντα πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, δεύτερον μετὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Τὸ συγγραφικόν του ἔργον ἐκτείνεται εἰς τρεῖς φάσεις· τὴν φάσιν τῶν ἀσκητικῶν καὶ λοιπῶν πραγματειῶν ποὺ φθάνει μέχρι τῆς χειροτονίας του εἰς πρεσβύτερον (386), τὴν φάσιν τῶν ὁμιλιῶν ποὺ φθάνει μέχρι τῆς ὁριστικῆς ἐξορίας του (404), «ὴν φάσιν τῶν ἐπιστολῶν ποὺ καλύπτει τὴν τριετίαν τῆς ἐξορίας του. Ἐννοεῖται ὅτι πολλαὶ σειραὶ ὁμιλιῶν, καθὼς καὶ πολλαὶ ἐπιστολαί, εἶναι πραγματικὰ δοκίμια ἢ πραγματεῖαι.

Τὰς περισσοτέρας πραγματείας του, ποὺ εἶναι ἀσκητικοῦ, ἠθικοῦ καὶ ποιμαντικοῦ περιεχομένου, ἔγραψε τὸν καιρὸν ποὺ ἠσκεῖτο εἰς τὴν ἐρημίαν. Εὑρισκόμενος ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον κατὰ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν σκέψιν του ἐκυριάρχει ἡ ἐρημιτικὴ ἄσκησις, ἐθεώρει τὸν μοναχὸν ἀνώτερον τοῦ βασιλέως. Ἀλλ᾽ ὀλίγον ἀργότερον μετέβαλε γνώμην ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο. Τὸ μέγα ἀξίωμα, τοῦ ὁποίου ἡ τιμὴ εἶναι ἀνυπέρβλητος εἶναι τὸ ἱερατικὸν καὶ ὄχι τὸ μοναχικόν.

Βεβαίως ὁ Ἰωάννης ἔμεινε γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς ὁ «Χρυσόστομος», δικαίως δέ. Ἡ ρητορεία του δὲν εἶναι τέχνη, ἀλλὰ πνοή. Ἂν καὶ εἶχε σπουδάσει ρητορικὴν ὑπὸ τὸν διασημότερον καθηγητὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ λόγοι του δὲν προδίδουν προσπάθειαν συμμορφώσεως εἰς τεχνικοὺς κανόνας· εἶναι προϊόντα ἐμφύτου ρητορικῆς δυνάμεως. Διεσώθησαν διὰ καταγραφῆς ὑπὸ ταχυγράφων, μολονότι δὲ ὁ ἴδιος ἐπεθεώρει συνήθως τὰ κείμενα ἐκ τῶν ὑστέρων, εἶναι φανερὸν ὅτι αὐτὰ δὲν διατηροῦν ὅλην τὴν ἀξίαν ποὺ εἶχον ὅπως ἐξεφωνοῦντο.

Ἀπέβη ὁ κατ᾽ ἐξοχὴν Χριστιανὸς διδάσκαλος, ποὺ ἐχρησιμοποίει ὡς προσφορώτερον μέσον καθοδηγήσεως τὴν ἄμεσον ἐπαφὴν ἀπὸ τὸν ἄμβωνα μὲ τὸν λόγον. Ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπετεύχθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ ἰδεωδεστέρα ἐπαφὴ μεταξὺ ὁμιλητοῦ καὶ ἀκροατοῦ. Ὁ Ἰωάννης εὕρισκε τρόπον νὰ ἐγκαθιστᾷ γέφυραν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία τοὺς συνέδεε τόσον ὥστε ὁ ὁμιλητὴς νὰ χαίρῃ διὰ τοὺς ἀκροατάς του

καὶ αὐτοὶ ν' ἀκούουν τὸν λόγον του ἀχόρταστα. Προέβαινον χωρὶς ἐπιφύλαξιν εἰς τὰς συνήθεις τότε ἐπιδοκιμαστικὰς ἐκδηλώσεις, τὰ χειροκροτήματα καὶ τὰ ἐπιφωνήματα, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἀπήτει νὰ τὰς ἀποφεύγουν, διότι δι' αὐτὸν ἔπαινος ἄξιος λόγου θὰ ἦτο νὰ ἐφαρμόζουν εἰς τὸν βίον των ἐκεῖνα, ποὺ τοὺς ἐζήτει.

Εἰς τοὺς λόγους του ἀναλύονται μὲ ἁπλότητα, σαφήνειαν καὶ πειστικότητα ζητήματα ἠθικά, κοινωνικά, ἑρμηνευτικά, δογματικά. Βεβαίως δὲ εἶναι ὁμοιόμορφος ὁ χαρακτὴρ των. Εἰς τοὺς εὐκαιριακοὺς λόγους, ποὺ εἶναι καὶ οἱ ὀλιγώτεροι, ἐμφανίζεται μὲ ἐπιβλητικήν, λαμπρὰν καὶ συγκινοῦσαν ρητορείαν, ὁμοίαν μὲ τὴν τῶν δοκιμωτέρων ρητόρων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὰς ἑρμηνευτικὰς καὶ ἠθικὰς ὁμιλίας ἐμφανίζεται ἀντιθέτως μὲ ὕφος ἁπλοῦν, ἀναλυτικὸν καὶ διεισδυτικόν.

Ἡ μετὰ τὴν ἐξορίαν συγγραφική του παραγωγὴ ἀποτελεῖται, ὅπως ἐλέχθη, ἀπὸ ἐπιστολὰς ποὺ μαρτυροῦν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σβύσῃ ποτὲ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἀκόμη καὶ εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου του.

Ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα θὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὴν παροῦσαν ἐκδοτικὴν σειράν. Εἰς τὰς συντόμους εἰσαγωγάς, ποὺ θὰ προηγοῦνται τῶν κειμένων, θὰ ἐκτίθενται τὰ περιστατικὰ τῆς συγγραφῆς καὶ θὰ ἐπισημαίνεται ἡ βασικὴ γραμμὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Χρυσοστόμου.

Καθηγηταὶ
Πανεπιστημίου
Π. ΧΡΗΣΤΟΥ
Σ. ΣΑΚΚΟΣ

ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ

Εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Χριστιανικοῦ πληρώματος ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος παραμένει πάντοτε ὡς ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἐμόχθησε κατ' ἐξοχὴν διὰ νὰ διαποτίσῃ τὴν κοινωνίαν μὲ τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη. Ἀπὸ τὸ σημεῖον ὅμως αὐτὸ μέχρι τοῦ ἰσχυρισμοῦ μερικῶν ἐρευνητῶν ὅτι ἠσθάνετο ἀδιαφορίαν διὰ τὰ θεολογικὰ καὶ δογματικὰ προβλήματα ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶναι χωρὶς ἄλλο ἀβάσιμος. Διότι ἠμπορεῖ κανεὶς ἀκόπως ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου τόσα δογματικὰ τεμάχια, ὥστε ν' ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὸς ὑπερβάλλει κάθε ἄλλον πατέρα τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν παραγωγὴν δογματικῶν κειμένων. Ἦτο πραγματικὰ συνθετικὸς ἡγέτης ποὺ ἐνδιεφέρετο διὰ τὰ πάντα καὶ ἔγραφε διὰ τὰ πάντα. Ὑπῆρξε λοιπὸν καὶ δογματικός, χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι τὸ κύριον ἔργον του.

Σημαίνουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν λόγων ποὺ ἀφιέρωσεν εἰς θεολογικὰ προβλήματα ἔχουν οἱ πέντε Περὶ Ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ. Ἀποτελοῦν ἑνότητα τὴν ὁποίαν οἱ ἐκδόται ἔχουν ἐντάξει εἰς μίαν σειρὰν λόγων ποὺ ἐξεφώνησεν ὁ ἱερὸς πατὴρ ἐναντίον τῶν Ἀνομοίων. Οἱ πέντε αὐτοὶ λόγοι ἐξεφωνήθησαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὸ φθινόπωρον τοῦ 386, τοῦ ἔτους δηλαδὴ κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Χρυσόστομος εἶχε χειροτονηθῆ εἰς πρεσβύτερον· ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὰ τέλη Αὐγούστου, οἱ δὲ ἄλλοι, ἔπειτα ἀπὸ παρεμβολὴν ἄλλων κηρυγμάτων, τὸν Νοέμβριον καὶ τὸν Δεκέμβριον.

Ἂν καὶ τὸ θέμα των εἶναι κατ' ἐξοχὴν δογματικόν, ἀφθονοῦν εἰς αὐτοὺς αἱ ἠθικαὶ παραινέσεις καὶ προτροπαί, ποὺ ἦσαν συνηθισμέναι καὶ τόσον ἀγαπηταὶ εἰς τὸν Χρυσόστομον. Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν συνήθειάν του εἰσάγει εἰς αὐτοὺς καὶ ἓν δεύτερον θέμα, τὸ περὶ προσευχῆς, κυρίως εἰς τὸ τέλος κάθε ὁμιλίας. Ἦτο συνήθεια, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει ὁ ἱερὸς πατὴρ διὰ λόγους παιδαγωγικούς· διὰ νὰ μὴ κουράζῃ τοὺς ἀκροατὰς μὲ τὴν δογματικὴν μονοτονίαν.

Οἱ Ἀνόμοιοι ἀπετέλουν τὴν ἀκραίαν μερίδα τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Δὲν ἀπεδέχοντο τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ

τὸν ἐθεώρουν κτίσμα αὐτοῦ. Ἀφοῦ οὐσία τοῦ Θεοῦ, λέγουν, εἶναι ἡ ἀγεννησία, ὁ δὲ Υἱὸς προέρχεται ἀπὸ γέννησιν, εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ δεύτερος εἶναι διάφορος ἀπὸ τὸν πρῶτον· τὸ γεννητὸν εἶναι ἀνόμοιον ἀπὸ τὸ ἀ-γέννητον. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν Ἀνόμοιοι.

Εἰς τοὺς παρόντας ὅμως λόγους τὸν Χρυσόστομον ἀπασχολεῖ ἓν ἄλλο βασικὸν σημεῖον τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀνομοίων, ὅπως τὴν εἶχε διατυπώσει ὁριστικῶς ὁ τελευταῖος διαμορφωτής της Εὐνόμιος, μεγάλος ἡγέτης τῆς μερίδος αὐτῆς. Πραγματικὰ ἐκεῖνο πού, ὅπως φαίνεται, ἐβασάνιζε περισσότερον τὴν σκέψιν τῶν Ἀνομοίων ἦτο τὸ γνωσιολογικὸν πρόβλημα. Τὸ ἴδιον ἀπησχόλει ζωηρῶς καὶ τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ καθένας μὲ τὸν ἰδικόν του τρόπον ἐξυψώνουν μέχρις ὑπερβολῆς τὰς γνωστικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου. Εἰδικῶς ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ἔμφυτον τὴν ἱκανότητα κατανοήσεως τῶν πρώτων ἀρχῶν, ἐφ᾽ ὅσον ὁ νοῦς εἶναι θείας προελεύσεως, συνιστᾷ καθαρὰν ἐνέργειαν καὶ περικλείει εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς μορφάς. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ κατανοήσῃ ὄχι μόνον τὰ ἐπὶ μέρους πράγματα ποὺ ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων καὶ τὸ καθόλου καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν.

Οἱ Ἀνόμοιοι, ἀκολουθοῦντες τὸν Ἀριστοτέλην εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐδέχοντο τὸ ἀπεριόριστον τῆς νοητικῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι αὐτὸς ἱκανὸς νὰ γνωρίσῃ τόσον τὸν κόσμον ὅσον καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ὅ,τι γνωρίζει ὁ Θεὸς διὰ τὸν ἑαυτόν του, γνωρίζει δι᾽ αὐτὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος. Οἱ Ὀρθόδοξοι διεῖδον εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν δύο τάσεις ποὺ περικλείουν δύο ἀντιστοίχους κινδύνους· τὴν τάσιν ν᾽ ἀνακηρύξουν τὸν ἄνθρωπον αὐτάρκη, ἀφοῦ ἠμπορεῖ νὰ γνωρίσῃ τὰ πάντα, νὰ θεωρηθῇ ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἔξω οὔτε ἀπὸ αὐτὸν τὸν Θεόν· καὶ τὴν τάσιν νὰ μειώσουν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἀρέσκονται εἰς τὴν ὑβριστικὴν προσπάθειαν νὰ τὸν καταστήσουν ἀντικείμενον περιεργείας καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Διὰ τοῦτο τὴν κατεπολέμησαν μὲ δριμύτητα, ἰδίως μάλιστα οἱ τρεῖς μεγάλοι Καππαδόκαι θεολόγοι, τοὺς ὁποίους ἐμιμήθη ἔπειτα ὁ Χρυσόστομος.

Εἰς τοὺς Λόγους περὶ Ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ ὁ Χρυσόστομος παριστάνει τὴν μεγαλειότητα τοῦ Θεοῦ μὲ ἀπαράμιλλον παραστατικότητα καὶ δύναμιν. Εἶναι ὑπερβατικὸς καὶ ἀσύλληπτος. Ἀρχὴ καὶ αἰτία καὶ πηγὴ ὅλων τῶν ὄντων καὶ ὅλων τῶν ἀγαθῶν, ἐνεργεῖ ἔργα θαυμάσια μὲ τὸν λόγον του· κατεσκεύασε τὸν οὐρανὸν σὰν καλύβην καὶ τὴν γῆν σὰν μηδέν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν δύναμίν του ὁλόκλη-

ρος ἡ κτίσις σαλεύεται καὶ τρέμει· ὁ ἄνθρωπος καταλαμβάνεται ἀπὸ φόβον, ἴλιγγον καὶ σκοτοδίνην· οἱ ἄγγελοι συνέχονται ἀπὸ φρίκην.

Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ τὸν συλλάβῃ ὁ ἄνθρωπος ; Αὐτὸς εἶναι εὐτελὲς ὂν μὲ περιωρισμένας ἱκανότητας καὶ κινεῖται μέσα εἰς τὰ ὅρια τοῦ μέτρου γνώσεως, ποὺ ἔδωσεν ὁ Θεός. Οἱ λογισμοί, ὡς ὄργανον νοήσεως, δὲν ἀρκοῦν εἰς τὴν πλήρη κατανόησιν οὔτε αὐτῶν τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, ὅπως εἶναι τὰ οὐράνια σώματα καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ, πόσον μᾶλλον ὀλιγώτερον εἶναι δυνατὸν νὰ διεισδύσουν εἰς τὴν μεγαλειότητα τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος κάθε ἄλλο παρὰ τὸν ἀγνωστικισμὸν κηρύσσει. Ἡ κατανόησις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ὁλοκληρωτικῶς ξένη πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Τὸ μέσον δι' αὐτὴν καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῆς εἶναι βεβαίως διάφορα ἀπὸ τὰ παρουσιαζόμενα εἰς τοὺς Ἀνομοίους.

Πραγματικὰ ὁ Θεὸς ἔδωσεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δυνατότητα μερικῆς γνώσεως. Εἶναι φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀγαθότητός του τὸ ὅτι κατέρχεται πρὸς τὸν κόσμον κατὰ συγκατάβασιν καὶ ἐπιτρέπει νὰ γνωσθῇ. Ἀποκαλύπτεται. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἀποκαλύπτεται δὲν εἶναι ἡ οὐσία του, ἀλλ' ἡ δύναμίς του. Διὰ τοῦτο οἱ ἄνθρωποι δὲν δύνανται νὰ γνωρίσουν τὸν Θεὸν ὡς ὅλον, ἀλλὰ μόνον τὸ θέλημα τοῦ Θοῦ καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, κυρίως αὐτὰς ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸν προορισμὸν καὶ δι' αὐτὸ ὁ Ἰωάννης ὀνομάζει οἰκονομίας.

Ἡ ἀποκάλυψις αὐτὴ ἀξιοποιεῖται διὰ τῆς πίστεως, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ ἕνα μὲν μέρος δὲν χρειάζεται τὰς λογικὰς κατασκευὰς παρὰ μόνον ἑρμηνευτικῶς καὶ βοηθητικῶς, ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ δὲν φέρει ἐπισκότισιν τοῦ νοῦ. Ἡ πίστις διευκολύνει τὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος καὶ τοῦ θείου φωτισμοῦ, ἐφ' ὅσον ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῆς φιλαυτίας καὶ ἀφοσιωθοῦν εἰς τὸν Θεόν. Τότε αἱ γνωστικαὶ δυνάμεις ἀρχίζουν νὰ λειτουργοῦν ὁμαλῶς καὶ νὰ κατανοοῦν τὸν Θεόν.

Ἡ ἀδυναμία αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ κατανοήσῃ πλήρως καθορίζει καὶ τὸ καθῆκον του ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπίδοσις εἰς περίεργον, ἀνόητον καὶ ματαίαν διερεύνησιν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ὕβριν ἐναντίον του καὶ ἀποδεικνύει μανιακὴν ἀλαζονείαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχονται ὅλα τὰ εἰς τὸν κόσμον δεινά, καὶ μάλιστα ἡ ἠθικὴ κατάπτωσις καὶ αἱ αἱρέσεις. Εἰς τὴν μικρότητα τοῦ ἀνθρώπου ἁρμόζει ἡ ἀποδοχὴ κάθε ἀποφάσεως καὶ κάθε ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν πίστιν χωρὶς θρασεῖαν περιέργειαν. Αὐτὸ μαρτυρεῖ ταπείνωσιν : Ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τῶν θείων ἐκδηλωμάτων προκαλεῖ εἰς τοὺς ταπεινοὺς καὶ τοὺς σώφρονας ἕνα συναίσθημα εὐλαβείας, τὸ

δέος πού ὁδηγεῖ εἰς προσκύνησιν. Ἀπὸ τὸ δέος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι πάντοτε ἀνάμικτον μὲ θαυμασμὸν καὶ γοητείαν, γεννᾶται εἰς τὴν ψυχὴν ὑπερτάτη ἀγαλλίασις.

Π. ΧΡΗΣΤΟΥ
Καθηγητὴς Πανεπιστημίου

Τὸ κείμενον παρατίθεται κατὰ τὴν ἔκδοσιν Montfaucon, βάσει τῆς ὁποίας γίνεται καὶ ἡ μετάφρασις, μὲ ὀλίγας βελτιώσεις.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Η ΑΦΟΣΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΛΟΝ ΠΟΙΜΕΝΑ

Τί βλέπω; Ὁ ποιμὴν ἀπουσιάζει[1] καὶ ὅμως τὰ πρόβατα εἶναι συγκεντρωμένα μὲ πολλὴν εὐταξίαν. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κατόρθωμα τοῦ ποιμένος, νὰ δεικνύουν τὰ πρόβατα τόσον μεγάλον ζῆλον, ὄχι μόνον ὅταν αὐτὸς εἶναι παρών, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀπουσιάζῃ. Τὰ μὲν ἄλογα πρόβατα, ὅταν λείπῃ ὁ βοσκός, μένουν μέσα εἰς τὴν μάνδραν· καὶ ἂν ἐξέλθουν χωρὶς αὐτόν, θὰ παραπλανηθοῦν. Μὲ σᾶς ὅμως τώρα δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον, διότι, ἐνῷ ἀπουσιάζει ὁ ποιμήν, σεῖς ἤλθατε εἰς τὰς συνήθεις βοσκὰς μὲ πολλὴν τάξιν. Εἰς τὴν πραγματικότητα πάντως καὶ ὁ ποιμὴν παρίσταται εἰς τὴν συγκέντρωσιν αὐτήν, ἂν ὄχι κατὰ τὴν σάρκα, ἀσφαλῶς κατὰ τὴν διάθεσιν, ἂν ὄχι κατὰ τὸ σῶμα, ἀναμφιβόλως κατὰ τὴν εὐταξίαν τοῦ ποιμνίου. Τὸν θαυμάζω λοιπὸν καὶ τὸν καλοτυχίζω, διότι κατώρθωσε νὰ ἐνσταλλάξῃ εἰς τὰς ψυχάς σας τόσον μεγάλον ζῆλον. Ἄλλωστε καὶ τὸν στρατηγὸν τὸν θαυμάζομεν ἰδιαιτέρως, ὅταν τὰ στρατεύματά του πειθαρχοῦν ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του.

Αὐτὸ ἐζήτει καὶ ὁ Παῦλος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του, ὅταν ἔλεγεν· «ὥστε, ἀδελφοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου;» (Φιλ. 2, 12). Διατί ὅμως «πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου;» (445)* Διότι, ἂν πλησιάσῃ εἰς τὴν ποίμνην λύκος, εὐκόλως ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ πρόβατα, ὅταν ὁ ποιμὴν εἶναι παρών, ἐνῷ ὅταν ἀπουσιάζῃ, τὰ πρόβατα πρέπει νὰ δώσουν σκληροτέραν μάχην, ἐφ᾽ ὅσον δὲν ὑπάρχει κανεὶς διὰ

---

1. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Φλαβιανὸς ἦτο ἀπὼν κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην. Ὁ Φλαβιανὸς εἶχε διαδεχθῆ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τὸν Μελέτιον τὸ 381.

* Οἱ ἐντὸς παρενθέσεων συνεχόμενοι ἀριθμοὶ παραπέμπουν, ἀντιστοίχως, εἰς τὰς σελίδας τοῦ κειμένου.

νὰ τὰ προφυλάξῃ. Καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ὅταν ὁ ποιμὴν εἶναι παρών, ἔχει δικαίωμα νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν ἀμοιβὴν τῶν ποιμαινομένων διὰ τὰς ἐπιτυχίας των, ἐνῷ ὅταν ἀπουσιάζῃ, τὰ κατορθώματα παρουσιάζονται ἀποκλειστικῶς ἰδικά των.

Αὐτοὺς τοὺς λόγους σᾶς τοὺς λέγει ὁ διδάσκαλός μας, ὁ ὁποῖος, ὁπουδήποτε καὶ ἂν εὑρίσκεται αὐτὴν τὴν στιγμήν, σκέπτεται σᾶς καὶ τὴν συγκέντρωσίν σας καὶ δὲν βλέπει τόσον καθαρὰ τοὺς εὑρισκομένους ἐκεῖ μαζὶ μὲ αὐτόν, ὅσον βλέπει σᾶς ποὺ εὑρίσκεσθε μακράν του.

Η ΥΠΕΡΟΧΗ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΑΡΕΤΩΝ

Γνωρίζω πόσον ζεστὴν καὶ φλογερὰν καὶ θερμὴν καὶ ἀκράτητον ἀγάπην ἔχει ριζωμένην βαθύτατα εἰς τὴν καρδίαν του καὶ μὲ πόσην προσοχὴν τὴν καλλιεργεῖ. Διότι γνωρίζει καλὰ ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι κορωνὶς καὶ ρίζα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ ὅλων τῶν ἀγαθῶν καὶ ὅτι χωρὶς αὐτὴν τὰ ἄλλα ἀγαθὰ εἶναι ἄχρηστα. Διότι αὐτὴ εἶναι τὸ σῆμα τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, τὸ χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τῶν Ἀποστόλων· «ἐν τούτῳ γὰρ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε», λέγει. Ἀπὸ ποῖον σημεῖον λοιπόν, λέγε μου; Ἀπὸ τὴν **θαυματουργικὴν δύναμιν τῆς ἐ**γέρσεως νεκρῶν, τῆς καθάρσεως λεπρῶν, τῆς ἐκβολῆς δαιμονίων; Ὄχι· ὅλα αὐτὰ τὰ παρατρέχει καὶ λέγει· «ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι μαθηταί μου ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ἰω. 13, 35).

Καὶ τοῦτο συμβαίνει διότι ἡ θαυματουργικὴ ἱκανότης εἶναι ἀποκλειστικὸν δῶρον τῆς θείας χάριτος, ἐνῷ ἡ ἀγάπη εἶναι κατόρθωμα τῆς ἀνθρωπίνης προσπαθείας, ὁ δὲ γενναῖος δὲν χαρακτηρίζεται τόσον ἀπὸ τὰ δῶρα ποὺ δίδονται ἄνωθεν ὅσον ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῶν κόπων του. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς εἶπεν ὅτι οἱ μαθηταί του θὰ ἀναγνωρίζωνται ὄχι ἀπὸ τὰς θαυματουργικὰς ἐνεργείας, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀγάπην. Ὁ στολισμένος μὲ τὴν ἀγάπην δὲν στερεῖται κανενὸς στοιχείου τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας,[2] ἀλλὰ κατέχει τὴν ἀρετὴν ὁλόκλη-

2. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δίδουν καὶ ἔννοιαν εἰς τὸν ὅρον φιλοσοφία, διότι θέλουν νὰ ἀντιτάξουν τὸ ἰδικόν των σύστημα εἰς τὰ κοσμικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα. Εἶναι λοιπὸν φιλοσοφία ἡ κατανόησις τῆς ἀποκαλύψεως καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν θείων ἐντολῶν εἰς τὸν βίον — εἰδικώτερα εἶναι ὁ μοναχικὸς βίος.

ρον, τελείαν, συγκροτημένην. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τὴν ἐξαίρει καὶ τὴν ἀνυψώνει μὲ τὸν λόγον του, μολονότι ὅσα καὶ ἂν θὰ ἔλεγε, ποτὲ δὲν θὰ κατώρθωνε νὰ τὴν ἐγκωμιάση ἐπαξίως.

Πράγματι ποία ἀρετὴ θὰ ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ μὲ αὐτήν, ἡ ὁποία περικλείει τοὺς προφήτας καὶ τὸν νόμον ὁλόκληρον καὶ χωρὶς τὴν ὁποίαν οὔτε πίστις οὔτε γνῶσις οὔτε κατανόησις τῶν μυστηρίων οὔτε αὐτὸ τὸ μαρτύριον οὔτε τίποτε ἄλλο θὰ κατορθώσῃ νὰ ὁδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν σωτηρίαν; Ὁ Παῦλος λέγει· «ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμα μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι» (Α΄ Κορ. 13, 3). Ἀλλοῦ δὲ πάλιν, διὰ νὰ φανερώσῃ ὅτι εἶναι πολὺ ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθά, ἔλεγεν· «εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται· μένει δὲ πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ πάντων ἐστὶν ἡ ἀγάπη» (Α΄ Κορ. 13, 8 ἑ.).

Ἀλλὰ τὰ λεγόμενα ἐδῶ ὑπὸ τοῦ Παύλου διὰ τὴν ἀγάπην μᾶς γεννοῦν σοβαρὸν ζήτημα. Τὸ νὰ καταργηθῇ ἡ προφητεία καὶ νὰ παύσῃ ἡ γλωσσολαλιὰ δὲν εἶναι παράδοξον, διότι τὰ χαρίσματα αὐτά, ἀφοῦ μᾶς ἐξυπηρέτησαν ὅταν ἦσαν ἀναγκαῖα, δὲν πρόκειται μὲ τὴν κατάργησίν των νὰ παραβλάψουν τὴν διάδοσιν τοῦ θείου λόγου. Ἐξ ἄλλου ἰδοὺ ὅτι τώρα δὲν ὑπάρχει οὔτε τῆς προφητείας οὔτε τῆς γλωσσολαλιᾶς τὸ χάρισμα καὶ τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα καθόλου δὲν παρημποδίσθη. Ἡ κατάργησις ὅμως καὶ τῆς γνώσεως ἀποτελεῖ σοβαρὸν ζήτημα ποὺ ἀπαιτεῖ ἐξέτασιν. Πράγματι, ἀφοῦ εἶπεν ὁ Παῦλος(446), «εἴτε προφητεῖαι καταργηθήσονται εἴτε γλῶσσαι παύσονται», προσέθεσεν, «εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται». Ἐὰν ὅμως πρόκειται νὰ καταργηθῇ ἡ γνῶσις, ἡ κατάστασίς μας ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ θὰ χειροτερεύσῃ, ἐφ᾽ ὅσον ἔτσι θὰ χάσωμεν τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπινότητός μας. Ὅπως λέγει ἡ Γραφή, «τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος» (Ἐκκλ. 12, 13). Ἐὰν λοιπὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ φόβος πρὸς τὸν Θεόν, ὁ δὲ φόβος πρὸς τὸν Θεὸν γεννᾶται ἀπὸ τὴν γνῶσιν, ἡ δὲ γνῶσις συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Παύλου πρόκειται νὰ καταργηθῇ, τότε ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα θὰ ἐξαφανισθοῦν, θὰ καταστραφῶμεν τελείως καὶ θὰ περιέλθωμεν εἰς κατάστασιν ὄχι καλυτέραν, ἀλλ᾽ ἴσως χειροτέραν ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῶν ζώων. Διότι ὑπερέχομεν ἀπὸ

αὐτὰ μόνον κατὰ τὸ λογικόν, ἐνῷ εἴμεθα κατώτεροι εἰς ὅλα τὰ σωματικὰ χαρίσματα.

Τί ἐννοεῖ λοιπὸν ὁ Παῦλος μὲ τὴν πρότασιν «ἡ γνῶσις καταργηθήσεται;». Ἡ ἔκφρασις αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν καθόλου γνῶσιν, ἀλλ' εἰς τὴν μερικήν, ὅταν δὲ λέγῃ κατάργησιν ὁ Παῦλος, ἐννοεῖ τὴν πρὸς τὸ καλύτερον ἀνάπτυξιν τῆς γνώσεως, διότι ἡ κατάργησις τῆς μερικῆς γνώσεως ὁδηγεῖ εἰς τὴν τελείαν γνῶσιν. Συμβαίνει δηλαδὴ μὲ τὴν γνῶσιν ὅ,τι καὶ μὲ τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδιοῦ, ἡ ὁποία καταργεῖται μὲ τὴν αὔξησιν καὶ ἐνηλικίωσίν του, χωρὶς νὰ ἐξαφανίζεται ἡ ὕπαρξις. Αὐτὴ ἡ μικρὰ γνῶσις, λέγει ὁ Παῦλος, θὰ παύσῃ πλέον νὰ εἶναι μικρά, ὅταν αὐξηθῇ εἰς τὸ μέλλον. Αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει τὸ «καταργεῖται», ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὰς ἐκφράσεις ποὺ ἀκολουθοῦν. Διὰ νὰ μὴ νομίσῃς δηλαδὴ ὅτι μὲ τὴν κατάργησιν ἐννοεῖ πλήρη κατάλυσιν, ἐνῷ αὐτὸς θέλει νὰ δηλώσῃ αὔξησιν καὶ πρόοδον πρὸς τὸ καλύτερον, μετὰ τὸ «καταργεῖται» προσέθεσεν· «ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται», τότε δηλαδὴ τὸ μερικὸν θὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὸ τέλειον. Ὥστε ἡ ἀτελὴς γνῶσις καταργεῖται, διὰ νὰ ἀντικατασταθῇ ἀπὸ τὴν τελείαν καὶ συνεπῶς ἡ κατάργησις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν σημαίνει ὁλοκλήρωσιν καὶ ἀπόκτησιν τοῦ μεγαλυτέρου.

ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Πρόσεξε δὲ καὶ τὴν σύνεσιν τοῦ Παύλου. Δὲν εἶπε «μέρος γινώσκομεν», ἀλλὰ «ἐκ μέρους γινώσκομεν», διὰ νὰ δηλώσῃ ὅτι κατέχομεν μέρος μόνον τοῦ μέρους. Ἴσως ἐπιθυμεῖτε ν' ἀκούσετε καὶ πόσον μέρος κατέχομεν καὶ πόσον ὑπολείπεται, καὶ ἂν κατέχωμεν τὸ μεγαλύτερον ἢ τὸ μικρότερον μέρος. Διὰ νὰ μάθῃς λοιπὸν ὅτι κατέχεις τὸ ὀλιγώτερον καὶ μάλιστα ὄχι ἁπλῶς τὸ ὀλιγώτερον, ἀλλὰ θὰ ἔλεγα τὸ ἑκατοστὸν ἢ τὸ μυριοστόν, ἄκουσε τὴν συνέχειαν τοῦ χωρίου — ἀλλὰ καλύτερα, πρὶν σᾶς ἀναγνώσω τοὺς ἀποστολικοὺς λόγους, νὰ σᾶς φέρω ἕνα παράδειγμα, διὰ νὰ παραστήσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν πόσον μέρος τῆς γνώσεως μᾶς λείπει καὶ πόσον κατέχομεν τώρα. Πόσον διαφέρει λοιπὸν ἡ γνῶσις, ποὺ θὰ μᾶς δοθῇ εἰς τὸ μέλλον, ἀπὸ τὴν παροῦσαν γνῶσίν μας; Ὅσον διαφέρει ὁ τέλειος ἀνὴρ ἀπὸ τὸ θηλάζον βρέφος· τόση

εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῆς μελλούσης ἀπὸ τὴν παροῦσαν γνῶσιν. Καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς θὰ μᾶς τὸ γνωρίσῃ πάλιν ὁ Παῦλος, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ εἶπεν «ἐκ μέρους γινώσκομεν», προσέθεσε τὰ ἑξῆς, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι κατέχομεν τὸ μικρότερον μέρος· «ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην·(447)ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου» (Α´ Κορ. 13, 11). Παρέβαλεν ἔτσι τὴν παροῦσαν γνῶσιν μὲ τὴν νηπιώδη κατάστασιν, τὴν δὲ μέλλουσαν γνῶσιν μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ τελείου ἀνδρός. Καὶ δὲν εἶπεν, «ὅταν ἤμην παιδί», διότι παιδὶ λέγεται καὶ ὁ δωδεκαετής, ἀλλ' εἶπεν, «ὅταν ἤμην νήπιος», ἐννοῶν τὸ βρέφος ποὺ τρέφεται ἀκόμη μὲ μητρικὸν γάλα. Περὶ τοῦ ὅτι δὲ ἡ Γραφὴ ὀνομάζει νήπιον τὸν θηλάζοντα, ἄκουσε τὸν ψαλμόν· «Κύριε, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον» (Ψαλμ. 8, 2 ἑ.). Βλέπεις λοιπὸν ὅτι παντοῦ ὀνομάζει νήπιον τὸν θηλάζοντα;

Ἔπειτα ὁ Παῦλος, προβλέπων διὰ τοῦ πνεύματός του τὴν ἀναίδειαν τῶν μεταγενεστέρων, δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τὸ ἓν αὐτὸ παράδειγμα, ἀλλὰ μᾶς διεβεβαίωσε περὶ τῆς ἀληθείας τῆς διδασκαλίας του καὶ μὲ δεύτερον καὶ τρίτον παράδειγμα. Ὅπως ὁ Μωϋσῆς, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς Ἰουδαίους ὅτι ἀπεστάλη ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ἔλαβε τὴν δύναμιν τῆς διενεργείας τριῶν θαυμάτων, ὥστε, ἂν ἀπιστήσουν εἰς τὸ πρῶτον, νὰ δεχθοῦν καὶ πεισθοῦν εἰς τὸ δεύτερον, ἐὰν δὲ περιφρονήσουν καὶ αὐτό, νὰ δεχθοῦν τὸν προφήτην ἀπὸ ἐντροπὴν ἐνώπιον τοῦ τρίτου· ἔτσι καὶ ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τρία παραδείγματα, πρῶτον τοῦ παιδίου διὰ τῆς φράσεως «ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐφρόνουν», δεύτερον τοῦ καθρέπτου καὶ τρίτον τοῦ αἰνίγματος. Ἀφοῦ εἶπε δηλαδή, «ὅτε ἤμην νήπιος», προσέθεσε· «βλέπομεν νῦν δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι». Ἰδοὺ καὶ δεύτερον παράδειγμα τῆς παρούσης ἀδυναμίας καὶ τῆς ἀτελείας τῆς γνώσεως, τὸ «δι' ἐσόπτρου»· τρίτον δέ, τὸ «ἐν αἰνίγματι».

Τὸ παιδὶ βλέπει πολλὰ καὶ ἀκούει καὶ ὁμιλεῖ, ἀλλὰ σαφῶς οὔτε βλέπει οὔτε ἀκούει οὔτε ὁμιλεῖ· καὶ κάμνει μὲν σκέψεις, ἀλλὰ χωρὶς τάξιν καὶ σαφήνειαν. Ἔτσι καὶ ἐγώ, γνωρίζω μὲν πολλά, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω τὸν τρόπον καὶ τὴν αἰτίαν των. Γνωρίζω π.χ. ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παντοῦ καὶ ὅτι εἶ-

ναι καθ' ὁλοκληρίαν παντοῦ, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω κατὰ ποῖον τρόπον. Γνωρίζω ὅτι εἶναι ἄναρχος καὶ ἀγέννητος καὶ ἀΐδιος, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω πῶς, διότι τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ὂν μὴ λαμβάνον τὴν ὕπαρξιν οὔτε ἀπὸ ἄλλο ὂν οὔτε ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του. Γνωρίζω ὅτι ἐγέννησεν Υἱόν, ἀλλ' ἀγνοῶ πῶς· γνωρίζω ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω πῶς. Τρώγω φαγητά, ἀλλ' ἀγνοῶ πῶς μεταβάλλονται εἰς φλέγμα, εἰς αἷμα, εἰς χυμόν, εἰς χολήν. Ἀφοῦ δὲ ἀγνοοῦμεν πράγματα ποὺ βλέπομεν καὶ τρώγομεν κάθε ἡμέραν, πῶς ἔχομεν τὴν τόλμην νὰ ἐξιχνιάσωμεν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ;

Η ΠΛΑΝΗ ΤΩΝ ΑΝΟΜΟΙΩΝ ΠΕΡΙ ΠΛΗΡΟΥΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ποῦ εἶναι λοιπὸν οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι κατέχουν ὁλόκληρον τὴν γνῶσιν, ἐνῷ εἰς τὴν πραγματικότητα ἔχουν καταπέσει εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἀγνωσίας; Διότι ὅσοι λέγουν ὅτι ἀπέκτησαν ὅλην τὴν γνῶσιν εἰς τὴν παροῦσαν ζωήν, θὰ τὴν στερηθοῦν τελείως εἰς τὸ μέλλον. Πράγματι ἐγὼ ποὺ ὁμολογῶ ὅτι ἔχω περιωρισμένην γνῶσιν, ὅταν δεχθῶ ὅτι ἡ γνῶσις αὐτὴ καταργεῖται, βαδίζω πρὸς τὸ ἀνώτερον, διότι θὰ καταργηθῇ ἡ μερικὴ καὶ θὰ γίνῃ τελειοτέρα. Αὐτὸς ὅμως ποὺ ἰσχυρίζεται ὅτι κατέχει πλήρη καὶ ὁλόκληρον καὶ τελείαν τὴν γνῶσιν καὶ ἔπειτα ὁμολογεῖ ὅτι ἡ γνῶσις αὐτὴ θὰ καταργηθῇ εἰς τὸ μέλλον, διακηρύσσει ὅτι θὰ μείνῃ χωρὶς γνῶσιν, ἀφοῦ ἡ μὲν τωρινή, ποὺ κατὰ τὴν γνώμην του εἶναι τελεία, θὰ καταργηθῇ (448), ἄλλη δὲ τελειοτέρα δὲν ὑπάρχει διὰ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ. Βλέπετε, πῶς μὲ τὸν ἰσχυρισμόν των ὅτι γνωρίζουν τὸ πᾶν κινδυνεύουν καὶ ἐδῶ νὰ μὴ ἔχουν μερικὴν γνῶσιν καὶ ἐκεῖ νὰ μὴ ἀποκτήσουν πληρεστέραν; Τόσον μεγάλον κακὸν εἶναι τὸ νὰ μὴ μένωμεν μέσα εἰς τὰ ὅρια, ποὺ μᾶς ἔθεσεν ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς. Ἔτσι καὶ ὁ Ἀδὰμ ἀπὸ τὸν πόθον ἀποκτήσεως μεγαλυτέρας τιμῆς ἔχασε καὶ ὅσην εἶχεν· ἔτσι καὶ πολλοὶ φιλάργυροι συχνὰ χάνουν καὶ ὅσα ἔχουν ἐξ αἰτίας τοῦ πόθου των ν' ἀποκτήσουν περισσότερα. Κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ οἱ Ἀνόμοιοι, ἀναμένοντες ν' ἀποκτήσουν ἐδῶ ὁλόκληρον τὴν γνῶσιν, χάνουν καὶ τὴν μερικήν.

Διὰ τοῦτο σᾶς συμβουλεύω ν' ἀποφεύγετε τὴν μανίαν των· διότι ἄκραν μανίαν φανερώνει ἡ ἐπιμονή των ὅτι γνω-

ρίζουν τελείως τί εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ὁ Θεός. Καὶ διὰ νὰ πεισθῆτε ὅτι πρόκειται περὶ ἐσχάτης μανίας, θὰ σᾶς φέρω ἀποδείξεις ἀπὸ τοὺς προφήτας. Οἱ προφῆται λοιπόν, ὄχι μόνον δεικνύουν ὅτι ἀγνοοῦν τί εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ὁ Θεός, ἀλλ' εὑρίσκονται εἰς ἀπορίαν ἀκόμη καὶ περὶ τοῦ πόση εἶναι ἡ σοφία του, μολονότι δὲν προέρχεται ἡ οὐσία ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἡ σοφία ἀπὸ τὴν οὐσίαν. Ὅταν δὲ οἱ προφῆται δὲν κατορθώνουν νὰ κατανοήσουν μὲ ἀκρίβειαν οὔτε τὴν σοφίαν ἀκόμη, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μανίας νὰ νομίζουν αὐτοὶ ἐδῶ ὅτι ἠμποροῦν νὰ καταστήσουν τὴν θείαν οὐσίαν ἀντικείμενον μελέτης μὲ τὰς λογικὰς κατασκευάς; Ἂς ἀκούσωμεν λοιπὸν τί λέγει ὁ προφήτης δι' αὐτὴν «ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ», καὶ ὀλίγον κατωτέρω· «ἐξομολογήσομαί σοι, ὅτι φοβερῶς ἐθαυμαστώθης». Τί σημαίνει «φοβερῶς;»[3] Πολλὰ πράγματα θαυμάζομεν εἰς τὴν ζωήν μας, χωρὶς ὅμως νὰ αἰσθανώμεθα φόβον, ὅπως τὸ κάλλος τῶν κιόνων, τοὺς ζωγραφικοὺς πίνακας, τὴν ὡραιότητα τῶν σωμάτων. Θαυμάζομεν δὲ ἐπίσης καὶ τὸ μέγεθος τῆς θαλάσσης καὶ τὸν ἄπειρον βυθόν της, ἀλλὰ μὲ φόβον, καθὼς κυττάζομεν πρὸς τὸ βάθος. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ προφήτης, καθὼς ἐκύτταζε πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ ἀχανὲς πέλαγος τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, κατελήφθη ἀπὸ ἴλιγγον, ᾐσθάνθη θαυμασμὸν ἀνάμικτον μὲ πολὺν φόβον καὶ ἀπεμακρύνθη λέγων· «θὰ σὲ ὑμνήσω διὰ τὰ ὑπέροχα καὶ φοβερὰ θαύματά σου· τὰ ἔργα σου εἶναι θαυμάσια» καὶ «ἡ γνῶσίς σου εἶναι πολὺ μεγαλειώδης δι' ἐμέ, πολὺ δυνατή, δὲν ἠμπορῶ νὰ τὴν πλησιάσω» (Ψαλμ. 138, 14· 6).

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΟΥΛΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἰδοὺ παράδειγμα εὐγνωμοσύνης δούλου· σ' εὐχαριστῶ, λέει, διότι ἔχω Δεσπότην ἀκατάληπτον. Καὶ δὲν ὁμιλεῖ ἐδῶ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ —αὐτὴν τὴν παραλείπει ὡς ἀναμφισβητήτως ἀκατάληπτον— ἀλλὰ τὰ λέγει αὐτὰ διὰ τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ, δεικνύων ὅτι δὲν γνωρίζει οὔτε κἂν μὲ ποῖον τρόπον εἶναι πανταχοῦ παρών. Ὅτι δὲ ὁμιλεῖ

3. Ὁ φόβος ἐνώπιον τῆς μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ εἶναι θεμελιῶδες στοιχεῖον τῆς θρησκείας γενικῶς. Ἐνώπιόν του τρέμουν τὰ λογικὰ καὶ τὰ ἄλογα. Ἀλλ' ὁ φόβος αὐτὸς δὲν εἶναι σὰν τὸν φόβον ἐμπρὸς εἰς φυσικὰ φαινόμενα· εἶναι δέος ἢ σέβας.

περὶ αὐτοῦ, ἄκουσε τί λέγει κατωτέρω· «ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν Ἅδην, πάρει». Βλέπεις πῶς εἶναι πανταχοῦ παρών; Ὁ προφήτης ὅμως δὲν τὸ γνωρίζει, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ σκεφθῇ μόνον, καταλαμβάνεται ἀπὸ ἴλιγγον καὶ ἀπορίαν καὶ φόβον.

Δὲν ἀποδεικνύει λοιπὸν ἄκραν ἀνοησίαν τὸ νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ἐξιχνίασιν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ αὐτοὶ ποὺ ἀπέχουν τόσον πολὺ ἀπὸ τὸν ἐμπνευσμένον προφήτην; Παρὰ ταῦτα ὁ ἴδιος προφήτης εἶπε· «τά ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι» (Ψαλμ. 50, 8). Μολονότι δὲ ἔμαθε τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας του, λέγει ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ σοφία εἶναι ἄπειρος καὶ ἀκατάληπτος(449). «Μέγας γὰρ ὁ Κύριος καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός» (Ψαλμ. 144, 3). Αὐτὸ τὸ τελευταῖον σημαίνει ὅτι ἡ σύνεσίς του εἶναι ἀκατάληπτος. Τί λέγεις λοιπόν; Ἡ σοφία εἶναι ἀκατάληπτος εἰς τὸν προφήτην, καὶ ἡ οὐσία εἶναι καταληπτὴ εἰς ἡμᾶς; Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ ἀναμφισβητήτου μανίας; Ἀφοῦ ἡ μεγαλωσύνη του εἶναι ἄπειρος, σὺ περιγράφεις τὴν οὐσίαν του;

Καὶ ὁ Ἡσαΐας, διαπραγματευόμενος τὸ ἴδον θέμα, ἔλεγε· «τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται;» (Ἡσ. 53, 8). Δὲν εἶπε «τίς διηγεῖται», ἀλλὰ «τίς διηγήσεται», διὰ ν' ἀποκλείσῃ οὕτω καὶ τὸ μέλλον. Καὶ ὁ μὲν Δαυῒδ λέγει «ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ»· ὁ δὲ Ἡσαΐας λέγει ὅτι ἀποκλείεται ἡ ἐξιστόρησις τῆς γενεᾶς τοῦ Θεοῦ ὄχι μόνον ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Ἂς ἴδωμεν ὅμως μήπως γνωρίζει τὸν Θεὸν ὁ Παῦλος, ποὺ ἠξιώθη μεγαλυτέρας χάριτος. Ἀλλ' αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἶπεν· «ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν». Ἐκτὸς δὲ τοῦ χωρίου αὐτοῦ καὶ ἀλλοῦ ὁμιλεῖ ὄχι διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν σοφίαν, ὅπως ἐκδηλώνεται εἰς τὴν πρόνοιαν, καὶ μάλιστα ὄχι τὴν καθολικὴν πρόνοιαν ποὺ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀρχαγγέλους καὶ τὰς οὐρανίας δυνάμεις, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀναφερομένην εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους. Καὶ πάλιν δὲν τὴν ἐξετάζει ὁλόκληρον καὶ αὐτὴν τὴν μερικὴν πρόνοιαν. Παραλείπει π.χ. τὸ πῶς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον, πῶς ἐμφυσᾷ ψυχάς, πῶς διαπλάττει σώματα, πῶς συγκρατεῖ τὴν κτίσιν, πῶς χορηγεῖ κατ' ἔτος τὰ προϊόντα τῆς διατροφῆς, καὶ ἀσχολεῖται μὲ μικρὸν μόνον μέρος τῆς προνοίας, αὐτὸ ποὺ ἀνα-

φέρεται εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν εἰς αὐτὴν εἰσδοχὴν τῶν Ἐθνικῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐμπρὸς εἰς τὸ μικρὸν αὐτὸ μέρος τῆς προνοίας, σὰν νὰ ἔκυψεν εἰς ἄπειρον πέλαγος καὶ εἶδεν ἀχανὲς βάθος, ὁ Παῦλος κατελήφθη ἀπὸ ἴλιγγον, ὠπισθοχώρησε καὶ ἐκραύγασε δυνατά· «ὢ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ!» (Ρωμ. 11, 33). Δὲν εἶπεν ἀκατάληπτα, ἀλλ' ἀνεξερεύνητα· καὶ ἂν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξερευνηθοῦν, πολὺ ὀλιγώτερον εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν.

«Καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ». Αἱ ὁδοὶ τὰς ὁποίας ἀκολουθεῖ ὁ Θεὸς εἶναι ἀνεξιχνίαστοι. Εἰπέ μου λοιπόν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὁ ἴδιος καταληπτός; Καὶ μόνον αἱ ὁδοί; Ἀκόμη καὶ τὰ ἔπαθλα ποὺ προορίζονται δι' ἡμᾶς εἶναι ἀκατάληπτα· «ὀφθαλμὸς αὐτὰ οὐκ εἶδε οὐδὲ οὖς ἤκουσε οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν» (Α΄ Κορ. 2, 9). Ἀλλὰ καὶ αἱ δωρεαί του εἶναι ἀπερίγραπτοι· «χάρις γὰρ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ» (Β΄ Κορ. 9, 15) καὶ «ἡ εἰρήνη αὐτοῦ ὑπερέχει πάντα νοῦν» (Φιλ. 4, 7).

Τί λοιπὸν λέγεις; Αἱ βουλαί του εἶναι ἀνεξερεύνητοι, αἱ ὁδοί του εἶναι ἀνεξιχνίαστοι, ἡ εἰρήνη του ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, ἡ δωρεά του εἶναι ἀνεκδιήγητος, τὰ ἔπαθλα ποὺ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς διὰ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν οὔτε κἂν τὰ ἐσκέφθη ὁ νοῦς ἀνθρώπου, ἡ μεγαλωσύνη του δὲν ἔχει ὅρια, ἡ σύνεσίς του δὲν μετρεῖται —ὅλα εἶναι ἀκατάληπτα, καὶ μόνον αὐτὸς εἶναι καταληπτός; Δὲν πηγάζει τάχα ἡ τοιαύτη σκέψις ἀπὸ ὑπέρμετρον μανίαν; Κράτησε τὸν αἱρετικόν, μὴ τὸν ἀφίσῃς νὰ φύγῃ. Εἰπέ του· τί διδάσκει ὁ Παῦλος; «Ἐκ μέρους γινώσκομεν». Θὰ ἀπαντήσῃ ὅμως· τοῦτο δὲν τὸ λέγει διὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.[4] Ἀλλ' ἐὰν ἐπρόκειτο μόνον διὰ τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, ἡ νίκη μας θὰ ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα, διότι ἐὰν αἱ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀκατάληπτοι, πολὺ περισσότερον ἀκατάληπτος εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Ὅτι δὲ ἐδῶ δὲν γίνεται λόγος

4. Ὁ Χρυσόστομος, ὅπως οἱ Καππαδόκαι, σημειώνει μὲ προσοχὴν τὴν διάκρισιν μεταξὺ οὐσίας Θεοῦ καὶ ἐνεργειῶν, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὀνομάζει κατὰ προτίμησιν οἰκονομίας. Αὐτὴ ἡ διάκρισις ἐπέτρεψε ν' ἀποφευχθοῦν πολλαὶ δυσκολίαι τὰς ὁποίας συνήντησεν εἰς τὴν γνωσεολογίαν ἡ δυτικὴ θεολογία. Διότι διαχωρίζει κάτι ποὺ μένει συνεχῶς ἀκατάληπτον, τὴν οὐσίαν, ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἠμπορεῖ νὰ κατανοηθῇ, τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ.

διὰ τὰς ἐνεργείας(450), ἀλλὰ δι' αὐτὸν τὸν Θεόν, ἄκουσε τὰς ἑπομένας φράσεις τοῦ σχετικοῦ χωρίου. Μετὰ τὸ «ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν» προσέθεσεν· «ἄρτι γινώσκομεν ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην». Ἀπὸ ποῖον γνωρίζεται ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὸν Θεὸν ἢ ἀπὸ τὰς ἐνεργείας του; Ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἑπομένως αὐτὸν γνωρίζει μερικῶς.

Λέγει δὲ «κατὰ μέρος», ὄχι διότι μέρος μὲν τῆς οὐσίας του γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος, μέρος δὲ ἀγνοεῖ (πρᾶγμα ἀδύνατον, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς εἶναι ἁπλοῦς), ἀλλ' ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι ὑπάρχει Θεός, ἀλλ' ἀγνοεῖ ποία εἶναι ἡ οὐσία του· γνωρίζει ὅτι εἶναι σοφός, ἀλλ' ἀγνοεῖ πόσον σοφὸς εἶναι· γνωρίζει ὅτι εἶναι μεγαλειώδης, ἀλλ' ἀγνοεῖ πόσον μεγαλειώδης εἶναι καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ μεγαλωσύνη του· γνωρίζει ὅτι εἶναι πανταχοῦ παρών, ἀλλ' ἀγνοεῖ κατὰ ποῖον τρόπον· γνωρίζει ὅτι προνοεῖ διὰ τὸν κόσμον καὶ συνέχει καὶ συγκρατεῖ τὸ σύμπαν μὲ ἀκρίβειαν, ἀλλ' ἀγνοεῖ κατὰ ποῖον τρόπον τὸ ἐπιτυγχάνει. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Παῦλος «ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν».

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΙΠΟΥΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΙΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Ἀλλ' ἂν ἐπιθυμοῦν, ἂς ἀφίσωμεν τὸν Παῦλον καὶ τοὺς προφήτας καὶ ἂς ἀνέλθωμεν εἰς τοὺς οὐρανούς, μήπως εὕρωμεν ἐκεῖ ὄντα ποὺ γνωρίζουν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Πάντως καὶ ἂν εὑρεθοῦν, τοῦτο δὲν ἔχει πολλὴν σημασίαν δι' ἡμᾶς, διότι ὑπάρχει μεγάλη ἀπόστασις μεταξὺ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων. Ἀλλὰ διὰ νὰ βεβαιωθῇς μὲ τὸ παραπάνω ὅτι οὔτε ἐκεῖ ὑπάρχει καμμία κτιστὴ δύναμις ποὺ γνωρίζει τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἂς ἀκούσωμεν τοὺς ἀγγέλους. Λοιπόν· μήπως συζητοῦν ἐκεῖ μεταξύ των διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ; Καθόλου. Ἀλλὰ τί κάμνουν; Δοξολογοῦν, προσκυνοῦν, ἀναπέμπουν ἀδιαλείπτως τὰς ἐπινικίους μυστκὰς ᾠδὰς μ' ἐξαιρετικὴν φρίκην, καὶ ἄλλοι μὲν λέγουν «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ» (Λουκᾶ 2, 14), τὰ Σεραφεὶμ λέγουν «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος» (Ἡσ. 6, 3) καὶ ἀποστρέφουν τὰ πρόσωπά των ἐπειδὴ δὲν δύνανται νὰ τὸν ἀντικρύσουν παρ' ὅλην τὴν συγκατάβασίν του, τὰ δὲ Χερουβεὶμ λέγουν «εὐλογημένη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ» (Ἰεζ. 3, 12). Ἀναφέρουν δὲ τόπον, ὄχι διότι πέριξ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει πραγματικὰ τόπος—μὴ γένοιτο. Οἱ λόγοι

αὐτοὶ θέλουν νὰ δηλώσουν μὲ ἀνθρώπινα ἐκφραστικὰ μέσα τὴν ἔννοιαν «ὁπουδήποτε εἶναι ὁ Θεὸς» ἢ «ὁπωσδήποτε εἶναι ὁ Θεός», ἂν βέβαια ἐπιτρέπεται νὰ χρησιμοποιήσωμεν περὶ τοῦ Θεοῦ ἔστω καὶ τοιαύτας ἐκφράσεις· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι βεβαίως ἀναγκαῖον, ἐφ' ὅσον ἔχομεν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν.

Βλέπεις πόσον δέος ὑπάρχει ἐπάνω καὶ πόση καταφρόνησις κάτω; Οἱ ἄγγελοι δοξάζουν, οἱ Ἀνόμοιοι περιεργάζονται τὸν Θεόν· ἐκεῖνοι αἰνοῦν, αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ ἐρευνήσουν μὲ πολυπραγμοσύνην· ἐκεῖνοι κρύπτουν τὰ πρόσωπά των, αὐτοὶ προσπαθοῦν ἀναισχύντως νὰ ἀτενίσουν τὴν ἀνεκδιήγητον δόξαν. Ποῖος δὲν θὰ ἐστέναζε, ποῖος δὲν θὰ ἐθρήνει διὰ τὴν παραφροσύνην καὶ τὴν ὑπερβολικὴν ἀνοησίαν των;

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΚΦΩΝΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΟΝΤΩΝ ΛΟΓΩΝ

Ἤθελα νὰ εἴπω περισσότερα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνέλαβον τὸν ἀντιαιρετικὸν τοῦτον ἀγῶνα διὰ πρώτην φοράν, θεωρῶ συμφέρον σας νὰ περιορισθῶ πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὰ λεχθέντα, διὰ νὰ μὴ παρασυρθῇ καὶ αὐτῶν ἡ μνήμη ἀπὸ τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ποὺ πρόκειται νὰ λεχθοῦν ἀργότερα. Πάντως, ἐὰν ὁ Θεὸς τὸ ἐπιτρέψῃ, θ' ἀσχοληθῶ ἐν ἐκτάσει μὲ τὸ ζήτημα αὐτό. Ἀπὸ πολὺν καιρὸν εἶχα μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ σᾶς ἀναπτύξω τὸ θέμα, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀνέβαλλον, διότι ἔβλεπον πολλοὺς ὀπαδοὺς τῶν Ἀνομοίων νὰ παρακολουθοῦν μὲ εὐχαρίστησιν τὸ κήρυγμά μου. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἤθελον νὰ ἀπομακρύνω τὸ θήραμα, συνεκράτουν ἕως τώρα τὴν γλῶσσάν μου καὶ δὲν ἐπελήφθην τοῦ θέματος τότε μὲ τὸν σκοπὸν νὰ κατέλθω εἰς ἀγῶνα μόνον ἀφοῦ τοὺς προσελκύσω περισσότερον. Ἀφοῦ δὲ μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἤρχισαν καὶ οἱ ἴδιοι νὰ μὲ παρακαλοῦν καὶ νὰ μὲ ἐνοχλοῦν ν' ἀποδυθῶ εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν, ἀνεθάρρησα τότε(451), ἡτοιμάσθην καὶ ἔλαβον τὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα καταρρίπτουν κάθε ἔπαρσιν τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, ἐκδηλουμένην κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ἔλαβον δὲ τὰ ὅπλα ὄχι διὰ νὰ καταβάλω τοὺς ἀντιπάλους, ἀλλὰ διὰ ν' ἀναστήσω τοὺς πεσόντας. Εἶναι τοιαύτη ἡ δύναμις τῶν ὅπλων τούτων, ὥστε κατορθώνει τοὺς μὲν ἐναντιουμένους νὰ πληγώνῃ, τοὺς δὲ ἀκούοντας μὲ καλὴν θέλησιν νὰ θεραπεύῃ ἀποτελεσματικῶς· δὲν ἀνοίγει τραύματα, ἀλλὰ θεραπεύει τραύματα.

ΠΕΡΙ ΕΠΙΕΙΚΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΛΑΝΩΜΕΝΟΥΣ

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεριφερώμεθα πρὸς ἐκείνους μὲ ἀγριότητα καὶ θυμόν, ἀλλὰ νὰ τοὺς ὁμιλοῦμεν μὲ ἐπιείκειαν. Τίποτε δὲ δὲν εἶναι ἰσχυρότερον ἀπὸ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν πρᾳότητα.[5] Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρήγγειλε νὰ ἐπιδεικνύωμεν πάντοτε τοιαύτην συμπεριφοράν· «δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας» (Β' Τιμ. 2, 24). Δὲν εἶπε δὲ μόνον «πρὸς τοὺς ἀδελφούς», ἀλλὰ «πρὸς ὅλους». Καὶ ἀλλοῦ· «τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω» ὄχι «τοῖς ἀδελφοῖς», ἀλλὰ «πᾶσιν ἀνθρώποις» (Φιλ. 4, 5). Καὶ ποία εἶναι ἡ ὠφέλεια, λέγει ἡ Γραφή, ἂν ἀγαπᾶτε ὅσους σᾶς ἀγαποῦν; Ἂν μάλιστα αἱ φιλίαι των προσφέρουν βλάβην, παρασύρουσαι πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ἀσέβειαν, ἀκόμη καὶ ἂν πρόκειται περὶ τῶν γονέων σου, ν' ἀπομακρυνθῇς ἀπὸ αὐτούς. Ἀκόμη καὶ ἂν πρόκειται περὶ προσώπων, ποὺ ἀγαπᾷς σὰν τὸν δεξιόν σου ὀφθαλμόν, νὰ τὰ ἀποχωρισθῇς. «Ἐάν, λέγει, ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζῃ σε, ἔκκοψον αὐτόν» (Ματθ. 5, 29). Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁμιλῇ ἐδῶ περὶ ἁμαρτωλῆς διαθέσεως τῆς φύσεως τοῦ σώματος, διότι τότε ἡ κατηγορία θὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν δημιουργὸν τῆς φύσεως καὶ ἐξ ἄλλου εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξορυχθῇ ὁ εἷς ὀφθαλμός, ἀφοῦ καὶ ὁ ἀριστερὸς ἂν ἔμενεν, ὁμοίως θὰ ἐσκανδάλιζε τὸν ἄνθρωπον. Διὰ νὰ καταλάβῃς ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι περὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ, προσέθεσε τὸ «δεξιόν», δηλώνων ἔτσι ὅτι, ἂν ἔχῃς ἕνα φίλον τόσον πολὺ ἀγαπητὸν σὰν τὸν δεξιόν σου ὀφθαλμόν, καὶ αὐτὸν νὰ τὸν ἀποδιώξῃς καὶ ν' ἀποκηρύξῃς τὴν φιλίαν του, ἐὰν σὲ σκανδαλίζῃ. Τί τὸ ὄφελος νὰ ἔχῃς ὀφθαλμὸν προκαλοῦντα φθορὰν εἰς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα;

Ἂν λοιπόν, ὅπως εἶπα, αἱ φιλίαι βλάπτουν, ἂς τὰς ἀποφεύγωμεν καὶ ἂς τὰς ἀποκηρύσσωμεν. Ἂν ὅμως δὲν μᾶς ἐμποδίζουν καθόλου εἰς τὴν εὐσεβῆ διαβίωσιν, ἂς προσελκύωμεν τοὺς φίλους κοντά μας. Ἂν ὅμως καὶ αὐτὸν δὲν τὸν ὠφελῇς καὶ σὺ βλάπτεσαι ἀπὸ αὐτόν, τότε δέξου τοὐλάχιστον τὸ κέρδος νὰ μείνῃς ἀβλαβὴς διὰ τῆς διακοπῆς καὶ ἀποφυγῆς τοιαύτης φιλίας. Νὰ ἀποφεύγῃς ὅμως μόνον, ὄχι νὰ ἐρίζῃς καὶ νὰ πολεμᾷς.

---

5. Πρὸς τοὺς πλανωμένους ἡ καλυτέρα συμπεριφορὰ εἶναι ἡ ἐπίδειξις ἀγάπης καὶ ἐπιεικείας. Τοῦτο εἶναι θεμελιώδης Χριστιανικὸς κανών.

Ἔτσι παραινεῖ καὶ ὁ Παῦλος· «εἰ δυνατὸν τὸ ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες» (Ρωμ. 12, 18). Εἶσαι δοῦλος τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης· ἐκεῖνος λοιπόν, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἄλλων παντοειδῶν ἀγαθῶν πράξεων ἐξέβαλλε καὶ δαίμονας, ὅταν τὸν ἀπεκάλεσαν δαιμονιζόμενον, δὲν ἔρριψε κεραυνόν, δὲν συνέτριψε τοὺς κακολογοῦντας, δὲν κατέκαυσε τὴν ἀναίσχυντον καὶ ἀγνώμονα γλῶσσάν των, ὅπως ἠδύνατο νὰ κάμῃ, ἀλλ' ἀπέκρουσε τὴν κατηγορίαν μὲ λόγους μόνον· «ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πέμψαντά με» (Ἰω. 8, 49). Ὅταν δὲ καὶ ὁ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως τὸν ἐκτύπησε, τί εἶπεν; «Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;» (Ἰω. 18, 23). Ὅταν λοιπὸν ὁ Κύριος τῶν ἀγγέλων δίδῃ ἀπολογίαν εἰς ἕνα ὑπηρέτην, τὰ περισσότερα λόγια εἶναι περιττά. Μόνον ἔχε πάντοτε τοὺς λόγους αὐτοὺς εἰς τὸν νοῦν σου καὶ μελέτα τους συνεχῶς καὶ λέγε (452)· «ἐὰν μὲν ὡμίλησα κακῶς, λέγε ποῖον κακὸν εἶπα, ἐὰν δὲ καλῶς, διατί μὲ δέρεις;» Καὶ λάβε ὑπ' ὄψιν ἀπὸ ποῖον, πρὸς ποῖον καὶ εἰς ποίαν εὐκαιρίαν λέγονται, καὶ τότε οἱ λόγοι αὐτοὶ θὰ σοῦ εἶναι σὰν διαρκὴς θεία ἐπῳδή, δυναμένη νὰ καταπραΰνῃ κάθε ἐρεθισμόν. Λάβε ὑπ' ὄψιν τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑβρισθέντος, τὴν εὐτέλειαν τοῦ ὑβρίσαντος καὶ τὸ μέγεθος τῆς ὕβρεως. Διότι δὲν τὸ ἐκακολόγησεν ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκτύπησε· καὶ δὲν τὸν ἐκτύπησεν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸν ἐρράπισε. Καὶ τίποτε δὲν εἶναι ἐξευτελιστικώτερον ἀπὸ τοιοῦτον κτύπημα. Καὶ ὅμως τὰ ὑπέμεινεν ὅλα, διὰ νὰ δώσῃ εἰς σὲ ἓν ὑπέροχον παράδειγμα σωφροσύνης.

Αὐτὰ λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ τὰ σκεπτώμεθα μόνον ἐδῶ, ἀλλὰ νὰ τὰ μελετῶμεν εἰς κάθε εὐκαιρίαν. Σᾶς βλέπω νὰ ἐπαινῆτε τοὺς λόγους μου αὐτούς, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀποδείξετε τὸν ἔπαινον μὲ τὰς πράξεις.[6] Ὁ παλαιστὴς γυμνάζεται εἰς τὴν παλαίστραν, διὰ νὰ δείξῃ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἀγώνων τὴν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν προπόνησιν. Καὶ σύ, λοιπόν, ὅταν σὲ καταλάβῃ θυμός, δεῖξε τὴν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν ἀκρόασιν αὐτοῦ τοῦ κηρύγματός μου καὶ λέγε συνεχῶς τοὺς λόγους αὐτούς· «ἐὰν μὲν ὡμίλησα κακῶς, λέγε ποῖον κακὸν εἶπα, ἐὰν δὲ καλῶς, διατί μὲ δέρεις;». Ἐντύπωσέ τους εἰς τὴν διάνοιάν σου·

6. Αὐτὴν τὴν στιγμὴν οἱ ἀκροαταὶ ἐξεδήλωσαν τὴν ἐπιδοκιμασίαν των διὰ τοὺς λόγους τοῦ Χρυσοστόμου θορυβωδῶς, μὲ χειροκροτήματα ἢ λόγους, ὅπως συνήθιζον τότε. Τὸ ἴδιον κάμνουν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν λόγων αὐτῶν.

δι' αὐτὸ ἀκριβῶς σᾶς τοὺς ἐπαναλαμβάνω διαρκῶς, διὰ νὰ σᾶς ἐντυπωθοῦν εἰς τὴν ψυχὴν ὅλα ὅσα εἶπα καὶ νὰ σᾶς μείνῃ ἀνεξάλειπτος καὶ ἡ μνήμη των καὶ ἡ ἐκ τῆς μνήμης ὠφέλεια. Καὶ ἂν ἔχωμεν τοὺς λόγους αὐτοὺς ἐγγεγραμμένους εἰς τὴν συνείδησίν μας, κανεὶς δὲν θὰ εἶναι ποτὲ τόσον λίθινος καὶ ἀγνώμων καὶ ἀναίσθητος, ὥστε νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ τὴν ὀργήν. Οἱ λόγοι αὐτοὶ θὰ κατορθώσουν νὰ συγκρατήσουν σὰν χαλινὸς τὴν γλῶσσάν μας, ὅταν τρέχῃ πέραν ἀπὸ τὸ μέτρον καὶ τὸ πρέπον, νὰ καταπραΰνουν καὶ καταστήσουν μετριοπαθῆ τὴν διάνοιάν μας, ὅταν ταράσσεται, καὶ νὰ ἐγκαταστήσουν μέσα μας ὡλοκληρωμένην τὴν εἰρήνην, ποὺ εὔχομαι νὰ ἀπολαύσωμεν διαπαντός, μὲ τὴν χάριν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΑΙΤΙΑ ΔΙΑΚΟΠΗΣ ΕΚΦΩΝΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΝΟΜΟΙΩΝ ΛΟΓΩΝ

Ἂς ἀναλάβωμεν λοιπὸν τὸν ἀγῶνα πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἀνομοίους. Καὶ ἂν ἀγανακτοῦν διὰ τὴν προσηγορίαν «ἄπιστοι», ἂς ἀποφύγουν αὐτοὶ τὴν ἀπιστίαν καὶ ἐγὼ θ' ἀποφύγω τὸ ἐπίθετον αὐτό. Ἂς ἐγκαταλείψουν τὴν ἄπιστον σκέψιν καὶ ἐγὼ θ' ἀφίσω τὸ περιφρονητικὸν ὄνομα. Ἀφοῦ ὅμως αὐτοὶ δὲν παύουν ν' ἀτιμάζουν τὴν πίστιν καὶ νὰ καταισχύνουν τὸν ἑαυτόν των μὲ ἔργα, διατί δυσαρεστοῦνται ἐναντίον ἐμοῦ, ὁ ὁποῖος κατηγορῶ μὲ λόγους ὅσα αὐτοὶ ἐπιδεικνύουν μὲ ἔργα;

(453) Ὅπως ἐνθυμεῖσθε, μόλις ἀνέλαβα πρὸ καιροῦ τὸν παρόντα κύκλον κηρυγμάτων καὶ ἤρχισα τὸν ἐναντίον αὐτῶν ἀγῶνα, ἀμέσως μὲ προσείλκυσεν ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ δὲν ἦτο σωστὸν νὰ παραβλέψω μέλη τῆς ἰδικῆς μας Ἐκκλησίας νοσοῦντα κατὰ τὴν πίστιν. Διὰ τοὺς λόγους κατὰ τῶν Ἀνομοίων ὑπάρχει πάντοτε καιρός, ἐνῷ τοὺς ἀσθενεῖς ἀδελφούς μας, ποὺ εἶχον περιπέσει εἰς ἰουδαϊκὰς πλάνας, δὲν θὰ ὠφέλει ἀργότερα καθόλου ἡ νουθεσία, ἂν δὲν εἶχα προλάβει τότε ἀμέσως νὰ τοὺς συγκρατήσω ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴν πυράν, διότι ἡ ἁμαρτία θὰ εἶχε προχωρήσει διὰ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν νηστείαν.[7] Μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἠκολούθησε συγκέντρωσις πολλῶν πνευματικῶν πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἦλθον εἰς τὴν πόλιν μας ἀπὸ διάφορα μέρη καὶ δὲν ὑπῆρχεν εὐκαιρία νὰ συνεχισθῇ τὸ κήρυγμά μου, καθ' ἣν στιγμὴν ὅλοι ἐκεῖνοι συνέρρεον ὡς ποταμοὶ εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτὴν θάλασσαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνων ἠκολούθησαν συχναὶ καὶ ἀλλεπάλληλοι μνῆμαι μαρτύρων καὶ πάλιν δὲν ἦτο σωστὸν νὰ παρίδωμεν τὴν εὐλογίαν τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀθλητῶν. Σᾶς ἀναφέρω αὐτὰ τὰ πράγματα λεπτομερῶς, διὰ νὰ μὴ νομίσετε ὅτι ἀνέβαλον τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀνομοίων ἀπὸ ὀκνηρίαν καὶ ραθυμίαν.

---

7. Δικαιολογεῖ ἐδῶ ὁ Χρυσόστομος τὴν διακοπὴν ἐκφωνήσεως τῆς σειρᾶς τῶν λόγων. Ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν αὐτὴν ἀποδεικνύεται ὅτι ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον Χριστιανοὶ ποὺ ἑώρταζον καὶ ἐνήστευον μαζὶ μὲ τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς σκηνοπηγίας.

Τώρα λοιπόν, πού άπηλλάγημεν άπό τήν μάχην κατά τών 'Ιουδαίων καί οί πατέρες έπανήλθον εἰς τάς πατρίδας των καὶ άπηλαύσαμεν έπαρκώς τής εύλογίας τῶν μαρτύρων, άς σάς ίκανοποιήσω τόν πόθον διά τήν άκρόασιν τής διδασκαλίας μου έπί τοῦ θέματος αύτοῦ, πού σάς κατέχει τόσον πολύν καιρόν. Γνωρίζω πράγματι καλά ότι ό καθένας άπό σάς έχει τόσην άγωνίαν νά παρακολουθήση τήν διαπραγμάτευσιν τοῦ ζητήματος τούτου, όσην έχω έγώ νά τό άναπτύξω. Αίτία δέ αύτοῦ είναι ότι ή πόλις μας άνέκαθεν ύπῆρξε φιλόχριστος[8] καί σεῖς έδέχθητε ώς πατρικήν κληρονομίαν τό νά μή άδιαφορήτε, όταν νοθεύωνται τά χριστιανικά δόγματα.

Πώς τό γνωρίζομεν αύτό; Κάποτε εἰς τούς χρόνους τῶν προγόνων σας κατέβησαν μερικοί άνθρωποι άπό τήν 'Ιουδαίαν καί έθόλωναν τά καθαρά δόγματα τής άποστολικής διδασκαλίας καί παρήγγελον εἰς τούς πιστούς νά περιτέμνωνται καί νά τηρούν τόν Μωσαϊκόν νόμον. Τήν καινοτομίαν αύτήν δέν τήν έδέχθησαν σιωπηρώς οί τότε κατοικοῦντες τήν πόλιν σας, άλλά σάν σκύλοι γενναῖοι όταν βλέπουν λύκους νά εἰσέρχωνται εἰς τήν μάνδραν καί νά κατακόπτουν όλόκληρον τό ποίμνιον, ώρμησαν έναντίον έκείνων καί δέν έπαυσαν τήν έπίθεσιν καί καταδίωξίν των, έως ότου προεκάλεσαν τήν έκ μέρους τῶν άποστόλων άποστολήν εἰς όλόκληρον τήν οίκουμένην άποφάσεων πού άφώπλιζον καί έκείνους καί τούς όπαδούς των καί τούς καθίστων άνισχύρους νά συνεχίσουν τάς προσβολάς των κατά τῶν πιστῶν.

ΠΕΡΙ ΑΠΟΔΟΧΗΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΑΛΗΘΕΙΩΝ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΟΥΧΙ ΔΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

'Από ποῦ λοιπόν ν' άρχίσω τούς έναντίον των λόγους; 'Από ποῦ άλλοῦ παρά άπό τήν κατηγορίαν περί άπιστίας; Πράγματι οί 'Ανόμοιοι έπιχειροῦν νά μετέρχωνται τά πάντα, διά ν' άπομακρυνθῆ άπό τήν ψυχήν τῶν άκροατῶν των ή πίστις. Ύπάρχει χειρότερον θρησκευτικόν έγκλημα άπό αύτό; Όταν ό Θεός βεβαιώνει κάτι, πρέπει νά τό δεχώμεθα μέ πίστιν καί όχι νά τό άνακρίνωμεν μέ θράσος. Όποιος θέλει

8. Ἡ πόλις τῆς 'Αντιοχείας ὅπου ἐξεφωνοῦντο οἱ λόγοι. Ὅπως εἶναι γνωστόν, ἡ πόλις αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ βάσις ἐξορμήσεως τῶν Χριστιανῶν 'Αποστόλων πρὸς Εὐαγγελισμὸν τῆς οἰκουμένης καὶ ἐκεῖ διὰ πρώτην φορὰν οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ ὠνομάσθησαν Χριστιανοί.

ἀπὸ αὐτοὺς ἂς μὲ ἀποκαλῇ ἄπιστον· δὲν ἀγανακτῶ. Διατί; Διότι ἐγὼ ἀποδεικνύω μὲ τὰ ἔργα ποῖος χαρακτηρισμὸς μοῦ ἁρμόζει. Καὶ μόνον ἄπιστον; Ἂς μὲ ἀποκαλῇ καὶ μωρὸν ἐν Χριστῷ· καὶ δι' αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸν αἰσθάνομαι ἀγαλλίασιν σὰν νὰ μοῦ ἐδίδετο στέφανος ὡς βραβεῖον. Ἄλλωστε θὰ ἔχω κοινὴν τὴν προσηγορίαν αὐτὴν μὲ τὸν Παῦλον, διότι αὐτὸς εἶπεν· «ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστὸν (Α΄ Κορ. 4, 10). Αὐτὴ ἡ μωρία εἶναι προτιμοτέρα ἀπὸ κάθε σοφίαν, διότι ἡ κατὰ Χριστὸν μωρία κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ ὅσα δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ ἡ κοσμικὴ σοφία(454).Αὐτὴ διέλυσε τὸ σκότος τῆς οἰκουμένης, αὐτὴ ἐπανέφερε τὸ φῶς τῆς γνώσεως. Τί σημαίνει δὲ μωρία κατὰ Χριστόν; Σημαίνει νὰ περιστέλλωμεν τοὺς λογισμούς μας, ὅταν διεγείρωνται καὶ ἐκτροχιάζωνται, νὰ κρατοῦμεν τὸν νοῦν μας ἐλεύθερον ἀπὸ τὴν κοσμικὴν παιδείαν, ὥστε νὰ τὸν ἔχωμεν καθαρὸν καὶ ἕτοιμον νὰ δεχθῇ τοὺς θείους περὶ Χριστοῦ λόγους, ὅταν ἔλθῃ ἡ κατάλληλος στιγμή.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Θεὸς παραγγέλλῃ κάτι, δὲν πρέπει νὰ τὸ ὑποβάλλωμεν εἰς ἔρευναν, ἀλλὰ νὰ τὸ παραδεχώμεθα διὰ τῆς πίστεως. Εἶναι δὲ γνώρισμα θρασυτάτης καὶ ριψοκινδύνου ψυχῆς τὸ νὰ περιεργάζεται τὰς αἰτίας καὶ τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους δίδονται, καὶ τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας δίδονται αἱ θεῖαι ἐντολαί. Καὶ θὰ σᾶς ἀποδείξω τοῦτο ἀπὸ αὐτὴν τὴν θείαν αὐτὴν Γραφήν.

Ὑπῆρξε κάποιος θαυμαστὸς καὶ μέγας ἀνήρ, ποὺ εἶχε τιμηθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ μὲ τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς ἐπιστασίας ὁλοκλήρου τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ὁ Ζαχαρίας. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Ζαχαρίας, καθὼς εἰσῆλθε κάποτε εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, εἰς τὰ ἄδυτα, ποὺ μόνον αὐτὸς ἐπετρέπετο νὰ ἴδῃ (παρετήρησε πόσον μεγάλην παρρησίαν εἶχεν, ὥστε ν' ἀντιπροσωπεύῃ ὁλόκληρον τὸν λαὸν ὡς μεσίτης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀναπέμπῃ ἐξ ὀνόματός του δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ εὔσπλαγχνον ἀπέναντι τῶν δούλων του), εἶδεν ἄγγελον νὰ ἵσταται ἐκεῖ μέσα καὶ ἐπειδὴ ἡ θέα του τὸν κατέπληξεν, εἶπεν ἐκεῖνος· «μὴ φοβοῦ, Ζαχάρια, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου καὶ ἰδοὺ τέξῃ υἱόν» (Λουκᾶ 1, 13). Ποίαν σχέσιν ὅμως ἔχει τοῦτο; Αὐτὸς παρεκάλει τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ, ἐζήτει συγγνώμην διὰ τοὺς συνδούλους του καὶ ὁ ἄγγελος τοῦ λέγει· «μὴ φοβῆσαι, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ παράκλησίς σου»· καὶ ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν λό-

γων του φέρει τὸ μελλοντικὸν γεγονὸς ὅτι θὰ ἀποκτήσῃ υἱόν, τὸν Ἰωάννην. Ἔχει πολλὴν σχέσιν. Ἐφ' ὅσον τώρα παρεκάλει τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ, θὰ ἀπέκτα δὲ βραδύτερον υἱόν, ὁ ὁποῖος θὰ ἔλεγεν, «ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου» (Ἰωαν. 1, 29), εὐλόγως λέγει ὁ ἄγγελος, «εἰσηκούσθη ἡ παράκλησίς σου καὶ θὰ γεννήσῃς υἱόν».

Τί ἔκαμε λοιπὸν ἐκεῖνος; Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ζήτημα, ποὺ ἔθεσα, ὅτι δηλαδὴ ἡ περίεργος ἐξέτασις τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους ἐκδηλώνονται αἱ θεῖαι βουλαὶ εἶναι ἀσυγχώρητος καὶ ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ γίνωνται παραδεκταὶ διὰ τῆς πίστεως. Ὁ Ζαχαρίας ἐπρόσεξε τὴν ἡλικίαν του, τὰς λευκάς του τρίχας, τὸ ἐξησθενημένον σῶμά του, ἐπρόσεξεν ἐπίσης τὴν στείρωσιν τῆς γυναικός του καὶ κατελήφθη ἀπὸ ἀμφιβολίαν καὶ ἐζήτησε νὰ μάθῃ, πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου καὶ ἠρώτησε· «κατὰ τὶ γνώσομαι τοῦτο» (Λουκᾶ 1, 18); Πῶς εἶναι δυνατόν, λέγει, νὰ γίνῃ τοῦτο; Ἐγὼ ἔχω λευκανθῆ καὶ γηράσει καὶ ἡ σύζυγός μου εἶναι περασμένη εἰς τὰ χρόνια καὶ στεῖρα, ἑπομένως ἡ ἡλικία της εἶναι ἀκατάλληλος καὶ ἡ φυσιολογική της κατάστασις δὲν ἐπιτρέπει τεκνογονίαν. Κατὰ ποίαν λογικὴν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ὑπόσχεσις αὐτή, ἐφ' ὅσον ἐγώ, ὁ σπορεύς, εἶμαι ἀσθενὴς καὶ αὐτή, ἡ γῆ, εἶναι ἄγονος;

Δὲν φαίνεται λοιπὸν εἰς μερικοὺς ἄξιος συγγνώμης ὁ Ζαχαρίας, ἀφοῦ εἶναι εὔλογον νὰ ζητήσῃ διασάφησιν τῶν λόγων τούτων τοῦ ἀγγέλου; Πολὺ εὐλόγως ὅμως ὁ Θεὸς δὲν τὸν ἐθεώρησεν ἄξιον συγχωρήσεως. Διότι ὅταν βεβαιώνῃ ὁ Θεὸς κάτι, δὲν πρέπει νὰ τὸ ὑποβάλλωμεν εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς λογικῆς οὔτε νὰ ζητοῦμεν τὴν αἰτιολογίαν τῶν πραγμάτων οὔτε νὰ προβάλλωμεν τὴν ἀδυναμίαν τῆς φύσεως νὰ ὑπακούσῃ ἢ ἄλλο παρόμοιον· διότι ἡ δύναμις τῆς θείας ἀποφάσεως εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ κανὲν κώλυμα δὲν δύναται νὰ τὴν ματαιώσῃ.

Τί κάμνεις λοιπόν, ἄνθρωπε(455); Ὁ Θεὸς δίδει ἐπαγγελίαν καὶ σὺ δυσπιστεῖς καταφεύγων εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ τὸ γῆρας; Μήπως εἶναι τὸ γῆρας ἰσχυρότερον ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ; Μήπως εἶναι ἡ φύσις δυνατωτέρα ἀπὸ τὸν δημιουργόν της; Δὲν γνωρίζεις ὅτι οἱ λόγοι του μεταβάλλονται εἰς ἔργα θαυμαστά; Ὁ λόγος του ἵδρυσε τὸν οὐρα-

νόν, ὁ λόγος του κατεσκεύασε τὴν κτίσιν, ὁ λόγος του ἐδημιούργησε τοὺς ἀγγέλους, καὶ σὺ ἀμφιβάλλεις διὰ μίαν γέννησιν; Διὰ τοῦτο ἠγανάκτησεν ὁ ἄγγελος καὶ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν οὔτε τὴν ἱερωσύνην του, καὶ μάλιστα λόγῳ αὐτῆς τὸν ἐτιμώρησε βαρύτερον. Διότι ὁ τιμώμενος μὲ μεγαλύτερον ἀξίωμα πρέπει νὰ κατέχῃ καὶ μεγαλυτέραν πίστιν. Ποῖος δὲ εἶναι ὁ τρόπος τῆς τιμωρίας; «Ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλεῖν». Ἡ γλῶσσά σου, λέγει, ποὺ ἐξυπηρέτησε διὰ τοῦ λόγου τὴν ἀπιστίαν σου, θὰ δεχθῇ καὶ τὴν τιμωρίαν διὰ τὴν ἀπιστίαν· «ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλεῖν ἕως ἂν γένηται ταῦτα» (Λουκᾶ 1, 20). Σκέψου τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Κυρίου. Δὲν μὲ πιστεύεις, λέγει· λοιπὸν δέξου τὴν τιμωρίαν καὶ ὅταν σοῦ ἀποδείξω τοὺς λόγους μου διὰ τῶν πραγμάτων, τότε θὰ διαλυθῇ ἡ ὀργή μου· ὅταν καταλάβῃς ὅτι δικαίως ἐτιμωρήθης, τότε θὰ ἀπαλλαγῇς ἀπὸ τὴν τιμωρίαν.

Ἂς ἀκούσουν οἱ Ἀνόμοιοι πῶς ἀγανακτεῖ ὁ Θεός, ὅταν ἐξετάζουν καὶ περιεργάζωνται αὐτόν. Ἐὰν δὲ ἐκεῖνος, ὁ Ζαχαρίας, τιμωρεῖται διότι ἠπίστησεν εἰς τὴν ὑπόσχεσιν περὶ τῆς γεννήσεως ἑνὸς θνητοῦ ἀνθρώπου, σύ, ὁ ὁποῖος περιεργάζεσαι τὴν ἀπόρρητον θείαν γέννησιν, πῶς θὰ διαφύγῃς τὴν τιμωρίαν, εἰπέ μου; Ἐκεῖνος δὲν ἐξέφρασεν ἀντίθετον γνώμην, ἀλλ' ἁπλῶς ἠθέλησε νὰ μάθῃ, καὶ ὅμως δὲν συνεχωρήθη· σύ, ὁ ὁποῖος νομίζεις ὅτι γνωρίζεις τὸν εἰς ὅλους ἀθέατον καὶ ἀκατάληπτον, πῶς θὰ ἀπολογηθῇς; ποίαν τιμωρίαν δὲν θὰ ἐπισύρῃς κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ σου;

Η ΑΣΥΛΛΗΠΤΟΣ ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΟΥ ΘΕΛΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Ἀλλὰ τὸ σχετικὸν μὲ τὴν θείαν γέννησιν ζήτημα θὰ ἐξετασθῇ εἰς τὸν καιρόν του. Τώρα δὲ ἂς προχωρήσωμεν εἰς τὸ προηγούμενον ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀφίσαμεν εἰς τὴν μέσην, ἐπιχειροῦντες νὰ ξερριζώσωμεν τὴν καταστρεπτικὴν ρίζαν, τὴν μητέραν ὅλων τῶν κακῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καὶ τὰ ἰδικά των δόγματα ἐβλάστησαν. Ποία δὲ εἶναι ἡ ρίζα ὅλων τῶν κακῶν; Πιστεύσατέ με, μὲ κατέχει φρίκη καθὼς πρόκειται νὰ τὴν ἀναφέρω, διότι ἐγὼ διστάζω νὰ ἐκφράσω μὲ τὴν γλῶσσαν ὅσα ἐκεῖνοι μελετοῦν διαρκῶς μὲ τὴν σκέψιν των. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ ρίζα αὐτῶν τῶν κακῶν; Τὸ ὅτι ἄνθρωπος ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ· «γνωρίζω τὸν Θεόν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς γνωρίζει

τὸν ἑαυτόν του».[9] Χρειάζονται αὐτὰ ἔλεγχον; Χρειάζονται ἀπόδειξιν; Δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ ἀπαγγελία τῶν λέξεων, διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅλην των τὴν ἀσέβειαν; Διότι αὐτοὶ οἱ λόγοι ἀποδεικνύουν ἀναμφισβήτητον μανίαν, ἀσυγχώρητον παραφροσύνην, ἐκκεντρικώτατον τρόπον ἀσεβείας. Τέτοιο πρᾶγμα δὲν ἐτόλμησε ποτὲ κανεὶς οὔτε εἰς τὸν νοῦν του νὰ βάλῃ οὔτε μὲ τὴν γλῶσσάν του ν' ἀναφέρῃ. Σκέψου, ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε ἄνθρωπε, ποῖος εἶσαι καὶ ποῖον περιεργάζεσαι; Ἄνθρωπος σύ, τολμᾷς νὰ ἐρευνήσῃς καὶ ἐξετάσῃς τὸν Θεόν —διότι ἀρκοῦν καὶ μόναι των αἱ λέξεις διὰ ν' ἀποδείξουν τὴν ὑπερβολικήν σου ἀνοησίαν— ἄνθρωπος, γῆ καὶ στάκτη, σὰρξ καὶ αἷμα, χόρτον καὶ ἄνθος χόρτου, σκιὰ καὶ καπνὸς καὶ ματαιότης καὶ ὅ,τι ἄλλο μηδαμινώτερον καὶ εὐτελέστερον.

Μὴ νομίσετε δὲ ὅτι ὅσα λέγω ἀποτελοῦν κατηγορίαν κατὰ τῆς φύσεως. Ἄλλωστε αὐτὰ δὲν τὰ λέγω ἐγώ· τὰ ἐξαγγέλλουν οἱ προφῆται μὲ σκοπὸν ὄχι νὰ ἀτιμάσουν τὸ γένος μας, ἀλλὰ νὰ περιστείλουν τὴν ὑπεροψίαν τῶν ἀνοήτων, ὄχι νὰ ἐξευτελίσουν τὴν φύσιν, ἀλλὰ νὰ ταπεινώσουν τὴν ὑπερηφάνειαν τῶν παραφρόνων (456). Ἐὰν δέ, ἔπειτα ἀπὸ ὅσα εἶπον ἐκεῖνοι, ἐφάνησαν μερικοὶ ποὺ ὑπερβάλλουν καὶ τοῦ διαβόλου τὴν καυχησιολογίαν, εἰς ποίαν ἀλαζονείαν δὲν θὰ εἶχον φθάσει αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἂν δὲν εἶχε λεχθῇ τίποτε ἀπὸ τοὺς προφήτας, εἰπέ μου; Ἂν καὶ τώρα ἀκόμη ἔχουν φλεγμονήν, μολονότι τὸ φάρμακον εἶναι ἐπάνω των, εἰς ποῖον εἶδος ὑπεροψίας καὶ ὑπερηφανείας δὲν θὰ παρεδίδοντο, ἐὰν ἐκεῖνοι δὲν εἶχον εἴπει τόσα πράγματα περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως;

Ἄκουσε λοιπὸν τί λέγει ὁ δίκαιος πατριάρχης Ἀβραὰμ περὶ ἑαυτοῦ· «ἐγὼ εἰμὶ γῆ καὶ σποδός». (Γέν. 18, 27). Συνεζήτει μὲ τὸν Θεὸν καὶ δὲν τὸν συνεπῆρε τὸ θάρρος, ἀλλ' ἀντιθέτως τὸν καθίστα μετριοφρονέστερον. Αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀνόμοιοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀξίζουν οὔτε ὅσον ἡ σκιὰ ἐκείνου, νομίζουν ὅτι εἶναι ἀνώτεροι τῶν ἀγγέλων, πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει ἐσχάτην ἀνοησίαν. Εἰπέ μου, τὸν Θεὸν περιεργάζεσαι, τὸν ἄναρχον, τὸν ἀναλοίωτον, τὸν ἀσώματον, τὸν ἄφθαρτον, τὸν πανταχοῦ παρόντα, τὸν ὑπέρτερον ὅλων τῶν ὄντων τῆς κτίσεως; Ἄκουσε τὶ ἀποφαίνονται περὶ αὐτοῦ οἱ προφῆται καὶ φοβήσου· «Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέ-

9. Αὐτὰ εἶναι λόγοι τῶν Ἀνομοίων. Βλ. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία 4, 7.

μειν» (Ψαλμ. 103, 32). Μόνον μὲ τὸ βλέμμα του σαλεύει τὴν τόσον μεγάλην καὶ ὀγκώδη γῆν. «Ὁ ἁπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ καπνίζονται». «Ὁ σείων τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐκ θεμελίων καὶ οἱ στῦλοι αὐτῆς σαλεύονται» (Ἰὼβ 9, 6). «Ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσσῃ καὶ ξηραίνων αὐτήν» (Ἡσ. 51, 10). «Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, ἐρημωθείσῃ» (Ἡσ. 44. 27). «Ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω· τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων» (Ψαλ. 113, 3 ἑ.). Ὁλόκληρος ἡ κτίσις σαλεύεται, καταλαμβάνεται ἀπὸ δέος, τρέμει· καὶ μόνον αὐτοὶ περιφρονοῦν, παραβλέπουν, ἐξευτελίζουν τὴν σωτηρίαν των—νὰ εἴπω ὅτι ἐξευτελίζουν τὸν Κύριον τῶν ὅλων δὲν ἐπιτρέπεται.

Προηγουμένως προσεπάθησα νὰ τοὺς σωφρονήσω μὲ τὸ παράδειγμα τῶν οὐρανίων δυνάμεων, τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν Χερουβίμ, τῶν Σεραφίμ· τώρα χρησιμοποιῶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀναισθήτου φύσεως καὶ πάλιν δὲν ἐντρέπονται. Δὲν βλέπεις τὸν οὐρανὸν πόσον ὡραῖος εἶναι, πῶς στεφανώνεται μὲ τὸν ἀναρίθμητον χορὸν τῶν ἀστέρων; Πόσον χρόνον ὑπάρχει; Στέκεται ἐκεῖ περισσότερα ἀπὸ πέντε χιλιάδες χρόνια[10] καὶ τὸ πλῆθος τοῦ χρόνου δὲν τὸν ἐγήρασεν, ἀλλὰ διατηρεῖται εἰς ἀνθηρὰν καὶ ἀκμαίαν ἡλικίαν. Ὡς νέον καὶ σφριγῶν σῶμα, ὁ οὐρανὸς διετήρησε τὸ ἀρχικὸν κάλλος καὶ δὲν ἐξησθένησε μὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου. Ἀλλ' αὐτὸν τὸν οὐρανόν, τὸν ὡραῖον, τὸν μεγάλον, τὸν φαιδρόν, τὸν ἀστερωπόν, τὸν διαρκῆ, τὸν διατηρούμενον ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον, ὁ Θεὸς τὸν κατεσκεύασε μὲ τόσην εὐκολίαν μὲ ὅσην κατασκευάζει κανεὶς μίαν καλύβην, ὁ Θεὸς τὸν ὁποῖον σὺ περιεργάζεσαι καὶ προσπαθεῖς νὰ περιγράψῃς μὲ τὴν λογικήν σου. Διὰ νὰ δηλώσῃ δὲ τοῦτο ὁ Ἡσαΐας ἔλεγεν· «ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν καὶ διατείνας αὐτὸν ὡς σκηνὴν ἐπὶ τῆς γῆς». (Ἡσ. 40, 22). Θέλεις ὅμως νὰ ἴδῃς καὶ τὴν γῆν; Αὐτὴν τὴν ἐδημιούργησεν ὡς μηδέν. Δι' ἐκεῖνον μὲν λέγει· «ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν καὶ διατείνας αὐτὸν ὡς σκηνὴν ἐπὶ τῆς γῆς», δι' αὐτὴν δέ, «ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς, ὁ ποιήσας τὴν γῆν ὡς οὐδέν». (Ἡσ. 40, 23).

10. Ὁ ὑπολογισμὸς εἶναι κατὰ τὰ σπαράγματα τῶν εἰδήσεων ποὺ διατηροῦνται εἰς τὴν Π. Διαθήκην. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι τὰ χρόνια ἔχουν παραδειγματικὴν ἔννοιαν καὶ συχνὰ ἠμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς αἰῶνες ἢ ὡς χιλιετίαι.

Βλέπεις ὅτι ὠνόμασε μηδὲν τὴν γῆν, ἡ ὁποία ἔχει τόσον μέγεθος καὶ ὄγκον;

Σκέψου λοιπὸν πόσον πλῆθος ὀρέων, πόσα ἔθνη ἀνθρώπων, πόσας ποικιλίας φυτῶν, πόσας πόλεις μὲ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα καὶ πόσας ποικιλίας τετραπόδων, θηρίων, ἑρπετῶν φέρει εἰς τὴν ράχην της (457). Ἀλλ' ὅμως μὲ ὅλον της τὸν ὄγκον τὴν ἐδημιούργησε τόσον εὔκολα, ὥστε ὁ προφήτης νὰ μὴ δύναται νὰ εὕρῃ παράδειγμα εὐκολίας καὶ νὰ εἴπῃ ὅτι τὴν ἐδημιούργησε ὡς «μηδέν». Ἐπειδὴ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος τῶν ὁρατῶν ἀντικειμένων ὑπολείπονται κατὰ πολὺ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ποιητοῦ των καὶ δὲν ἐπαρκοῦν διὰ νὰ παραστήσουν τὴν δύναμίν του, οἱ προφῆται εὗρον ἄλλον τρόπον νὰ μᾶς δώσουν σαφεστέραν ἔννοιαν αὐτῆς. Ποῖον δηλαδή; Δὲν προέβαλον μόνον τὸ μέγεθος τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας, ὥστε νὰ κατορθώσωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ λάβωμεν ἐπαρκῆ ἔννοιαν περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα· ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν δημιουργημάτων καὶ ἀπὸ τὴν εὐκολίαν τῆς δημιουργίας. Μὴ ἐξετάζῃς λοιπὸν τὸ μέγεθος μόνον τῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐκολίαν μὲ τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς τὰ κατεσκεύασεν.

Αὐτὸ δὲ δὲν ἰσχύει μόνον διὰ τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων. Διότι λέγει, ἄλλοτε μέν, «ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡσεὶ ἀκρίδας», ἄλλοτε δέ, «ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου πάντα τὰ ἔθνη ἐναντίον αὐτοῦ». (Ἠσ. 40,15, 22). Μὴ προσπεράσῃς τοὺς λόγους αὐτοὺς μὲ ἐπιπολαιότητα, ἀλλ' ἐξέτασέ τους καὶ ἀνάπτυξέ τους μὲ προσοχήν. Ἀναλογίσου ὅλα τὰ ἔθνη· τοὺς Σύρους, Κίλικας, Καππαδόκας, Βιθυνούς, τοὺς κατοίκους τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος, τῶν νήσων, τῆς Ἰταλίας, τοὺς ἐκτὸς τῆς οἰκουμενικῆς αὐτοκρατορίας μας, τοὺς κατοίκους τῶν Βρεττανικῶν νήσων, τοὺς Σαυρομάτας, τοὺς Ἰνδούς, τοὺς κατοίκους τῆς Περσίας, τὰ ἄπειρα ἄλλα γένη καὶ φῦλα, ποὺ δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὰ ὀνόματά των— καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔθνη ἐνώπιόν του εἶναι σὰν σταγὼν μέσα εἰς κάδον. Εἰπέ μου, ποῖον μόριον τῆς σταγόνος εἶσαι σύ, ὁ περιεργαζόμενος τὸν Θεόν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ ἔθνη εἶναι σὰν σταγὼν μέσα εἰς κάδον;

Διὰ ποῖον ὅμως λόγον ν' ἀσχολούμεθα μὲ τὸν οὐρανὸν

καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων; Ἂς ἀναβῶμεν διὰ τοῦ λόγου ἐπάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ ἂς ἔλθωμεν εἰς τοὺς ἀγγέλους. Βεβαίως γνωρίζετε ὅτι καὶ εἷς μόνον ἄγγελος ἔχει ἴσην ἀξίαν μὲ ὁλόκληρον τὴν ὁρατὴν κτίσιν ἢ μᾶλλον εἶναι πολυτιμότερος ἀπὸ αὐτήν. Ἐὰν ὁλόκληρος ὁ κόσμος δὲν ἀξίζει οὔτε ὅσον ἀξίζει εἷς δίκαιος, ὅπως διδάσκει ὁ Παῦλος μὲ τὴν φράσιν «ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος», (Ἑβρ. 11, 38), πολὺ περισσότερον δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἰσάξιος μὲ ἕνα ἄγγελον, διότι οἱ ἄγγελοι εἶναι πολὺ ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς δικαίους. Καὶ ὅμως ἐκεῖ ἐπάνω ὑπάρχουν μύριαι μυριάδες ἀγγέλων καὶ χίλιαι χιλιάδες ἀρχαγγέλων, καὶ θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, ἄπειρα πλήθη καὶ ἀναρίθμητα τάγματα ἀσωμάτων δυνάμεων· καὶ ὅλας αὐτὰς τὰς δυνάμεις ὁ Θεὸς τὰς ἐδημιούργησε μὲ τοιαύτην εὐκολίαν, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ τὴν παραστήσῃ κανεὶς λόγος. Ἤρκεσε δι᾽ ὅλα αὐτὰ ἡ θέλησίς του, καὶ ὅπως εἰς ἡμᾶς ἡ λειτουργία τῆς θελήσεως δὲν φέρει κούρασιν, ἔτσι, καὶ εἰς ἐκεῖνον καμμίαν κόπωσιν δὲν ἔφερεν ἡ δημιουργία τοσούτων καὶ τοιούτων δυνάμεων. Αὐτὸ ἤθελε νὰ δείξῃ καὶ ὁ προφήτης, ὅταν ἔλεγε, «πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ» (Ψαλμ. 134, 6).

(458) Βλέπεις λοιπὸν ὅτι ὄχι μόνον διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς κτισμάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἤρκεσε μόνη ἡ θέλησίς του; Ἀκούων λοιπὸν αὐτά, εἰπέ μου, δὲν κλαίεις τὸν ἑαυτόν σου καὶ δὲν λέγεις ν᾽ ἀνοίξῃ ἡ γῆ νὰ σὲ καταπιῇ, διότι ἔφθασες εἰς τόσην παραφροσύνην, ὥστε προσπαθῇς νὰ περιεργάζεσαι καὶ νὰ πολυεξετάζῃς ὡς εὐτελέστατον ἀντικείμενον αὐτόν, ποὺ μόνον νὰ δοξάζῃς καὶ νὰ προσκυνῇς πρέπει; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, ὁ γεμᾶτος σοφίαν, βλέπων τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μηδαμινότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἠγανάκτει διὰ τοὺς περιεργαζομένους τὰς ἐνεργείας του καὶ ἔλεγε μὲ ὀργὴν καὶ αὐστηρότητα· «μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τὶς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος Θεῷ;» (Ρωμ. 9, 20). Ποῖος εἶσαι; Κατανόησε πρῶτον τὴν φύσιν σου καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ λέξις δυναμένη νὰ παραστήσῃ τὴν εὐτέλειάν σου.

Η ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΡΟΣΒΟΛΗ ΔΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΕΡΓΟΥ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥ

Ἀλλὰ θὰ εἴπῃς· εἶμαι ἄνθρωπος προικισμένος μὲ τὸ χά-

ρισμα τῆς ἐλευθερίας. Ἐπροικίσθης ὅμως μὲ τὸ τιμητικὸν χάρισμα τῆς ἐλευθερίας διὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃς ὄχι εἰς ἀντιλογίας, ἀλλ' εἰς ὑπακοὴν πρὸς αὐτὸν ποὺ σὲ ἐτίμησε.[11] Σὲ ἐτίμησεν ὁ Θεὸς ὄχι διὰ νὰ τὸν ὑβρίζῃς, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν δοξάζῃς· καὶ ὅποιος περιεργάζεται τὴν οὐσίαν του τὸν ὑβρίζει. Ἐὰν ἀποτελῇ δοξολόγησιν τοῦ Θεοῦ ἡ ἀποφυγὴ τῆς περιέργου ἀνακρίσεως τῶν ἐπαγγελιῶν του, ἡ πολυπράγμων διερεύνησις ὄχι μόνον τῶν ἀποφάσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ποὺ λαμβάνει τὰς ἀποφάσεις, ἀποτελεῖ προσβολήν. Ὅτι δὲ ἡ ἀποφυγὴ τῆς περιέργου ἀνακρίσεως τῶν ἐπαγγελιῶν του ἀποτελεῖ δοξολόγησιν αὐτοῦ, ἄκουσε τὶ λέγει ὁ Παῦλος, ὅταν ὁμιλῇ περὶ τῆς ὑπακοῆς καὶ πίστεως τοῦ Ἀβραὰμ εἰς ὅλα· «κατενόησε μὲν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νενεκρωμένον καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας τῆς Σάρρας, εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει» (Ρωμ. 4, 19 ἑ.). Ἡ ἀδύνατος λόγῳ τῆς ἡλικίας φύσις, λέγει τὸν ἐνέβαλεν εἰς ἀπελπισίαν, ἡ πίστις ὅμως τοῦ ἔδωσεν ἰσχυρὰς ἐλπίδας· «ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι». Βλέπεις ὅτι αὐτὸς ποῦ βεβαιώνεται διὰ τὰς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν πίστιν τὸν δοξάζει; Ἐὰν λοιπὸν ὅποιος δίδει πίστιν εἰς τὸν Θεὸν τὸν δοξολογῇ, ὅποιος ἀπιστεῖ εἰς αὐτὸν στρέφει τὴν προσβολὴν κατὰ τῆς ἰδικῆς του κεφαλῆς. «Ποῖος εἶσαι σύ, ὥστε νὰ ἔρχεσαι εἰς ἀντιπαράστασιν μὲ τὸν Θεόν»;

Ἔπειτα, ὅταν ἠθέλησεν ὁ Παῦλος νὰ δείξῃ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, δὲν τὸ κατώρθωσε τελείως, ἀλλὰ πάντως ἀπὸ τὸ χρησιμοποιηθὲν παράδειγμα εἶναι δυνατὸν νὰ λάβωμεν ἰδέαν καὶ τῆς ἐπὶ πλέον διαφορᾶς. Τὶ λέγει δι' αὐτό; «Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐποίησας οὕτως; ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φηράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν»; (Ρωμ. 9. 20 ἑ.).

Λέγεις λοιπόν, θὰ ἀντείπῃ κανείς, ὅτι ὀφείλω νὰ ὑπόκειμαι εἰς τὸν Θεὸν ὅπως ὁ πηλὸς εἰς τὸν κεραμέα; Μάλιστα ἀπαντᾷ ὁ Παῦλος· διότι ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ εἶναι τόση, ὅση εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ πηλοῦ καὶ κεραμέως καὶ ἀκόμη μεγαλυτέρα, ἐφ' ὅσον ἡ οὐσία τοῦ πηλοῦ

11. Μὲ τοὺς προηγουμένους λόγους ἐτόνισε τὴν ἀναξιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῷ τώρα ἐπισημαίνει τὸ τιμητικὸν χάρισμα τοῦ αὐτεξουσίου ποὺ τοῦ δίδει μεγάλην ἀξίαν.

καὶ τοῦ κεραμέως εἶναι ἡ ἰδία, ὅπως λέγεται καὶ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ· «ἐῶ δὲ τοὺς κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνας, ἐξ οὗ καὶ αὐτοὶ ἐσμεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ» (Ἰὼβ 4, 19). Ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται ἀνώτερος καὶ εὐπρεπέστερος τοῦ πηλοῦ, τοῦτο δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν διαφορὰν τῆς ὕλης, ἀλλ' εἰς τὴν σοφίαν τοῦ τεχνίτου (459). Καὶ ἂν ἀπιστῇς, ἂς σὲ πείσουν αἱ σοροὶ καὶ αἱ λάρνακες. Ἐὰν μεταβῇς εἰς τοὺς τάφους τῶν προγόνων μας, θὰ ἴδῃς ὅτι ὅσα λέγω εἶναι ἀκριβῆ. Ὥστε μεταξὺ πηλοῦ καὶ κεραμέως δὲν ὑπάρχει διαφορά, ἐνῷ μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ ὑπάρχει τόση διαφορὰ οὐσίας, ὥστε νὰ μὴ ἠμπορῇ οὔτε ὁ λόγος νὰ τὴν παραστήσῃ οὔτε ὁ νοῦς νὰ τὴν μετρήσῃ. Ὅπως λοιπὸν ὁ πηλὸς πειθαρχεῖ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κεραμέως καὶ ἀκολουθεῖ ὅπου τὸν φέρει καὶ τὸν ἄγει ἐκεῖνος, ἔτσι καὶ σὺ νὰ μένῃς σὰν πηλὸς ἄφωνος, ὅταν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτῃ κάποιαν βουλήν του.

Δὲν τὰ εἶπε δὲ αὐτὰ ὁ Παῦλος διὰ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀφανίσῃ τὴν αὐτεξουσιότητά μας —μὴ γένοιτο—, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκριζώσῃ τελείως τὴν αὐθάδειάν μας. Καὶ ἂν θέλετε, ἂς τὸ ἴδωμεν καὶ αὐτό. Τὶ ἠθέλησαν ἄραγε νὰ μάθουν οἱ ἀναγνῶσταί του ἐκεῖνοι καὶ τοὺς ἀπεστόμωσε μὲ τόσην αὐστηρότητα; Ἄραγε μήπως περιειργάζοντο τὴν θείαν οὐσίαν; καθόλου, διότι κανεὶς ποτὲ δὲν ἐτόλμησε τοιοῦτον πρᾶγμα. Ἁπλῶς ἐζήτουν κάτι μικρότερον· νὰ μάθουν τὰς αἰτίας ὡρισμένων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, ὅπως π.χ. διατὶ ὁ δεῖνα τιμωρεῖται καὶ ὁ δεῖνα ἐλεεῖται, διατὶ ὁ δεῖνα ἀπαλλάσσεται τῆς τιμωρίας καὶ ὁ ἄλλος ὁδηγεῖται εἰς δεινά, διατὶ ἄλλος συγχωρεῖται καὶ ἄλλος ὄχι. Τοιούτου εἴδους ἐξηγήσεις ἐζήτουν. Ἀπὸ ποῦ δὲ συνάγεται αὐτό; Ἀπὸ τὰ λεγόμενα προηγουμένως. Ὅταν εἶπε· «ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲν θέλει σκληρύνει. Ἐρεῖς οὖν μοι, τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τὶς ἀνθέστηκεν;», προσέθεσε· «μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τὶς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος Θεῷ;» (Ρωμ. 9, 18 ἑ). Ἑπομένως ὁ Παῦλος ἀποστομώνει ἀνθρώπους ποὺ ζητοῦν νὰ ἐξετάσουν ὡρισμένας ἐνεργείας τῆς θείας βουλήσεως. Ἀφοῦ δὲ εἰς ἐκείνους δὲν συγχωρεῖ οὔτε αὐτό, σὺ ποὺ πολυεξετάζεις τὴν μακαρίαν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία κατευθύνει τὰ πάντα, δὲν νομίζεις ὅτι εἶσαι ἄξιος μυρίων κεραυνῶν;

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΩΡΙΣΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΓΝΩΣΙΑΣ

Δὲν ἀποδεικνύουν τάχα ὑπερβολικὴν μανίαν αὐτοὶ οἱ ἰσχυρισμοί; Ἄκουσε τὶ λέγει ὁ προφήτης ἢ μᾶλλον ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ· «εἰ Πατὴρ ἐγώ εἰμι, ποῦ ἐστὶν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριος ἐγώ εἰμι, ποῦ ἐστὶν ὁ φόβος μου»; (Μαλ. 1, 6). Ὅποιος φοβεῖται δὲν περιεργάζεται, ἀλλὰ προσκυνεῖ, δὲν πολυεξετάζει, ἀλλ' αἰνεῖ καὶ δοξάζει. Ἂς σὲ διδάξουν περὶ αὐτοῦ καὶ αἱ οὐράνιαι δυνάμεις καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ ὁποῖος δὲν συμβουλεύει αὐτὰ εἰς τοὺς ἄλλους μόνον, ἀλλὰ τὰ ἐφαρμόζει καὶ ὁ ἴδιος. Ἄκουσε τὶ λέγει πρὸς τοὺς Φιλιππησίους, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι μερικὴν μὲν γνῶσιν ἔχει («ἐκ μέρους γινώσκομεν», ὅπως λέγει καὶ πρὸς τοὺς Κορινθίους), ἀλλὰ πλήρη δὲν ἔχει· «ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι» (Φιλ. 3, 13). Ὑπάρχει σαφεστέρα δήλωσις ἀπὸ αὐτήν; Ἐφώναξε δυνατώτερα ἀπὸ σάλπιγγα, διὰ νὰ διδάξῃ ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην νὰ ἱκανοποιῆται καὶ ν' ἀρκῆται εἰς τὸ ποσὸν γνώσεως, ποὺ τῆς ἐδόθη καὶ νὰ μὴ νομίζῃ ποτὲ ὅτι ἐπέτυχεν ὁλόκληρον τὴν γνῶσιν, Τὶ λέγεις, Παῦλε, εἰπέ μου; Ἔχεις μέσα σου τὸν Χριστὸν ὁμιλοῦντα καὶ λέγεις ὅτι «ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν νομίζω ὅτι ἐπέτυχον τὴν ἱκανότητα πλήρους καταλήψεως»; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς, ἀπαντᾷ, εἶπον ὅτι ἔχω μέσα μου τὸν Χριστὸν ὁμιλοῦντα· αὐτὸς μὲ ἐδίδαξε περὶ τούτων. Ἑπομένως καὶ αὐτοὶ ἐδῶ οἱ Ἀνόμοιοι, ἐὰν δὲν ἦσαν ἐντελῶς ἔρημοι τῆς βοηθείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ δὲν εἶχον ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ψυχήν των τὴν ἐνέργειάν του, δὲν θὰ ἐνόμιζον ὅτι ἔχουν κατανοήσει τὰ πάντα, ἐνῷ ὁ Παῦλος λέγει «καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν νομίζω ὅτι ἐπέτυχον τὴν ἱκανότητα πλήρους καταλήψεως».

(460)Θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιταχθῇ, ἀπὸ ποῦ μαρτυρεῖται, ὅτι αὐτὰ τὰ λέγει διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν δογμάτων καὶ ὄχι διὰ τὴν ἠθικὴν διαγωγὴν εἰς τὸν βίον; Ὅτι δηλαδὴ ὁ Παῦλος δὲν ἤθελε μὲ αὐτὰ νὰ εἴπῃ, «θεωρῶ τὸν ἑαυτόν μου ἀτελῆ εἰς τὴν ρύθμισιν τῆς εἰς τὸν βίον διαγωγῆς μου»; Ἀλλ' ὁ ἴδιος τὸ ἐπιστοποίησε μὲ τοὺς λόγους του· «τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος» (Β΄ Τιμ. 4, 7). Καὶ αὐτός, ποὺ περίμενε μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ τέλεσιν τοῦ δρόμου νὰ λάβῃ τὸν στέφανον, δὲν θὰ ἔλεγε τὴν φράσιν «οὐ λογίζομαι ἐμαυτὸν κατειληφέναι» μὲ τὴν σημασί-

αν, «δὲν νομίζω ὅτι κατενόησα τὸν ὀρθὸν τρόπον τῆς ζωῆς». Ἄλλωστε τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ πρακτέα δὲν εἶναι ἄγνωστα εἰς κανέναν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλους, καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ εἰς τοὺς Πέρσας καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Καὶ διὰ νὰ καταστήσω σαφέστερα τὰ λεγόμενα, θὰ σᾶς ἀναγνώσω ὁλόκληρον τὴν σχετικὴν περικοπήν. Ἀφοῦ εἶπεν ὁ Παῦλος «βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας» (Φιλ. 3, 2), καὶ ἄλλα διάφορα διὰ τοὺς κακῶς εἰσάγοντας ἰουδαϊκὰ διδάγματα εἰς τὴν ἰδικήν μας διδασκαλίαν προσέθεσεν· «ἅτινα ἦν μοι κέρδος, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν· ἀλλὰ μὲν οὖν γε καὶ ἡγήσομαι τὰ πάντα ζημίαν, ἵνα εὑρεθῶ μὴ ἔχων δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην, τὴν διὰ τῆς πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Φιλ. 3, 7, 9). Ἔπειτα δίδει τὴν ἑρμηνείαν τῆς πίστεως· «τοῦ γνῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ» (Φιλ. 3, 10). Τὶ σημαίνει δύναμις τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ; Ἐπραγματοποιήθη, λέγει, νέος τύπος ἀναστάσεως. Πολλοὶ νεκροὶ ἀνέστησαν καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἀνέστη κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Διότι οἱ μὲν ἄλλοι ὅλοι, ὅσοι ἀνέστησαν, ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς τὴν γῆν καὶ μολονότι ἀπηλλάγησαν προσκαίρως τῆς ἐξουσίας τοῦ θανάτου, πάλιν ἦλθον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του· ἐνῷ τὸ δεσποτικὸν σῶμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατέλυσε τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοῦ ἐχθροῦ καὶ συνανέστησε μαζί του ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην καὶ τώρα κάθεται εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον.

Ὁ Παῦλος λοιπόν, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν αὐτὰ καὶ ἐπιθυμῶν νὰ δείξῃ ὅτι ἡ νοητικὴ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τὰ μεγάλα αὐτὰ θαύματα καὶ ὅτι μόνον ἡ πίστις δύναται νὰ τὰ διδάξῃ καὶ διασαφήσῃ, ἔλεγεν· «ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γνῶναι τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ». Διότι ἐὰν κατ' ἀρχὴν ἡ νοητικὴ ἱκανότης τοῦ ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναστάσεως, ἐφ' ὅσον ἡ ἔννοια αὕτη εὑρίσκεται ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἔξω τῶν συνήθως συμβαινόντων, ποία νοητικὴ ἱκανότης δύναται νὰ συλλάβῃ τὴν ἀνάστασιν, ποὺ διαφέρει τόσον πολὺ ἀπὸ τὰς ἄλλας ἀναστάσεις; Καμμία. Ἐπομένως μόνον διὰ τῆς πίστεως πρόκειται νὰ πεισθῶμεν ὅτι θνητὸν σῶμα ἀνέστη

καὶ ἔλαβεν ἀθάνατον ζωὴν ποὺ δὲν ἔχει τέλος. Καὶ ἀλλοῦ, ἐπιθυμῶν νὰ δηλώσῃ τὸ ἴδιον πρᾶγμα ἔλεγεν· «Ὁ Χριστὸς ἐγερθεὶς οὐκέτι ἀποθνήσκει, ὁ θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει» (Ρωμ. 6, 9). Ὥστε πρόκειται περὶ διπλοῦ θαύματος· πρῶτον περὶ ἀναστάσεως καὶ δεύτερον περὶ τόσον καταπληκτικοῦ εἴδους ἀναστάσεως. Διὰ τοῦτο ἔλεγε «διὰ τῆς πίστεως νὰ γνωρίσω τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεώς του». Ἐὰν δὲ τὴν ἀνάστασιν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ κανεὶς μὲ τὴν ἀνθρωπίνην λογικήν, πόσον μᾶλλον τὴν θείαν γέννησιν;

Ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ ὁ Παῦλος καὶ περὶ τῆς σταυρώσεως καὶ τοῦ πάθους, ἀνέθεσεν τὴν κατανόησίν του εἰς τὴν δύναμιν τῆς πίστεως. Καὶ ἀφοῦ ὡμίλησε περὶ ὅλων αὐτῶν, εἶπε τέλος (461)· «ἀδελφοί, καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν νομίζω ὅτι ἔχω ἐπιτύχει τὴν ἱκανότητα πλήρους καταλήψεως». Δὲν εἶπεν «ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν νομίζω ὅτι γνωρίζω», ἀλλὰ ὅτι «δὲν ἔχω ἐπιτύχει τὴν ἱκανότητα πλήρους καταλήψεως». Δὲν ἀπέδωσεν εἰς τὸν ἑαυτόν του οὔτε πλήρη ἄγνοιαν, οὔτε πλήρη γνῶσιν, διότι ἡ δήλωσις «δὲν νομίζω ὅτι ἔχω ἐπιτύχει τὴν ἱκανότητα πλήρους καταλήψεως» σημαίνει ὅτι τώρα εὑρίσκεται εἰς τὸν δρόμον καὶ βαδίζει καὶ προχωρεῖ παραπέρα, ἀλλὰ πάντως δὲν ἔφθασεν εἰς τὸ τέλος. Τὸ ἴδιον προτρέπει καὶ εἰς τοὺς ἄλλους· «ὅσοι τέλειοι τοῦτο φρονῶμεν καὶ εἴτι ἑτέρως φρονεῖτε, τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει» (Φιλ. 3, 15). Δὲν θὰ σᾶς διδάξῃ, ὁ ἀνθρώπινος λόγος, λέγει, ἀλλὰ θὰ σᾶς ἀποκαλύψῃ ὁ Θεός. Βλέπεις λοιπὸν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς τοῦ βίου διαγωγῆς ἀλλὰ περὶ τῶν δογμάτων καὶ τῆς πίστεως; Ἀποκάλυψιν δὲν χρειάζεται ἡ εἰς τὸν βίον διαγωγή, ἀλλὰ τὰ δόγματα καὶ ἡ γνῶσις. Καὶ ἀλλοῦ δὲ ἔλεγε διὰ τὸ ἴδιον πρᾶγμα· «εἴ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν» (Α´ Κορ. 8, 2). Δὲν ἐννοεῖ δὲ γενικῶς «τίποτε δὲν ἐγνώρισεν», ἀλλὰ «τίποτε δὲν ἐγνώρισεν ὀρθῶς», διότι πάντως ἔχει κάποιαν γνῶσιν, μόνον ποὺ αὐτὴ δὲν εἶναι ἀκριβὴς καὶ ἀρτία.

ΤΟ ΠΕΡΙΩΡΙΣΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Καὶ διὰ νὰ βεβαιωθῇς ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς ἂς μὴ κάνω λόγον περὶ τῶν ἄνω, ἀλλὰ ἂν ἐπιθυμῇς, περὶ τῶν κάτω, περὶ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου. Βλέπεις αὐτὸν τὸν οὐρανόν; Γνωρίζομεν ὅτι παρουσιάζεται μὲ σχῆμα καμάρας, καὶ αὐτὸ ἐπειδὴ τὸ ἐμάθομεν ὄχι ἀπὸ τὰς νοητικάς μας ἱκανότητας, ἀλλ᾽ ἀπὸ τὴν

θείαν Γραφήν. Ἐπίσης γνωρίζομεν καὶ ὅτι περιβάλλει ὁλόκληρον τὴν γῆν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ τὸ ἠκούσαμεν πάλιν ἀπὸ τὴν Γραφήν. Εἰς τί ὅμως συνίσταται ἡ οὐσία του τὸ ἀγνοοῦμεν. Ἐὰν ὅμως κανεὶς ἔχει ἀντίθετον γνώμην καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ γνωρίζει, ἂς μᾶς εἴπῃ τί εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν του ὁ οὐρανός. Εἶναι ἄραγε κρύσταλλος παγωμένος; εἶναι νέφος συμπυκνωμένον; εἶναι ἀὴρ παχύτερος; Ἀλλὰ κανεὶς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ μὲ βεβαιότητα. Χρειάζεται λοιπὸν ἄλλη ἀπόδειξις, διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ μανία τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι γνωρίζουν καλῶς τὸν Θεόν; Δὲν δύνασαι νὰ εὕρῃς τὴν φύσιν τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖον βλέπεις κάθε ἡμέραν, καὶ ἰσχυρίζεσαι ὅτι γνωρίζεις μὲ ἀκρίβειαν τὴν οὐσίαν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ;[12] Ποῖος εἶναι τόσον ἀνόητος, ὥστε νὰ μὴ θεωρῇ τοὺς ἰσχυριζομένους αὐτὰ ὡς τελείως μανιακούς;

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΙΡΕΤΙΚΟΥΣ

Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ ὅλους νὰ προσπαθῆτε κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ τοὺς θεραπεύετε, συζητοῦντες πρὸς αὐτοὺς μὲ προσήνειαν καὶ ἐπιείκειαν, ὅπως θὰ ἐκάμετε μὲ ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν προσβληθῆ ἀπὸ διανοητικὴν νόσον. Ἄλλωστε καὶ αὐτοὶ διεμόρφωσαν τὴν θεωρίαν ταύτην ἀπὸ ὑπεροψίαν καὶ διόγκωσιν τοῦ νοῦ. Τὰ δὲ φλογισμένα τραύματα οὔτε ἐπαφὴν τῆς χειρὸς ἀνέχονται οὔτε δυνατὴν πίεσιν ὑποφέρουν. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ ἰατροὶ χρησιμοποιοῦν μαλακὸν σπόγγον διὰ τὴν πλύσιν τῶν τοιούτων ἑλκῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ εἰς αὐτῶν τὴν ψυχὴν ὑπάρχει φλογισμένη πληγή, ἂς προσπαθήσωμεν νὰ περιορίσωμεν τὴν ὑπερηφάνειάν των καὶ νὰ διαλύσωμεν τὸν ὄγκον των, χρησιμοποιοῦντες μὲ καλωσύνην, ὅλα ὅσα εἶπα ἕως τώρα, σὰν νὰ ἐκαθαρίζομεν πληγὴν μὲ ὕδωρ γλυκὺ καὶ ὠφέλιμον δι᾽ ἁπαλοῦ σπόγγου. Καὶ ἂν ὑβρίζουν καὶ ἂν λακτίζουν καὶ ἂν πτύουν ἢ κάμνουν ὅ,τιδήποτε ἄλλο παρόμοιον μὴ ἐγκαταλείψῃς τὴν θεραπείαν ἀγαπητέ. Ὅσοι θεραπεύουν παράφρονας κατ᾽ ἀνάγκην ὑφίστανται πολλὰ τοιαῦτα· παρ᾽ ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν πρέπει νὰ παραιτῶνται τοῦ ἔργου, ἀλλ᾽ ἀκριβῶς δι᾽ αὐτὸ πρέπει νὰ τοὺς κακοτυχίζουν

---

12. Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὰς ὁμιλίας. Εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἐκθέτει μέχρι ποίου σημείου γνωρίζομεν τὸν κόσμον καὶ ἀπὸ ποῦ οὗτος ὑπερβαίνει τὰ μέτρα τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ.

καὶ νὰ τοὺς συμπονοῦν περισσότερον, διότι προσεβλήθησαν ἀπὸ τοιούτου εἴδους ἀσθένειαν.

(462) Αὐτὰ τὰ λέγω πρὸς τοὺς ἰσχυροτέρους καὶ ἀνεπηρεάστους, πρὸς αὐτοὺς ποὺ δὲν πρόκειται νὰ ὑποστοῦν καμμίαν βλάβην ἀπὸ ἐκείνους. Ὅσοι ὅμως εἶναι ἀσθενεῖς κατὰ τὴν πίστιν ν' ἀποφεύγουν τὰς συναναστροφὰς μὲ αὐτούς, ν' ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὰς συναθροίσεις των, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἡ φιλική των διάθεσις ἀφορμὴ ἀσεβείας. Ἔτσι κάμνει καὶ ὁ Παῦλος. Ὁ μὲν ἴδιος συναναστρέφεται τοὺς ἀρρώστους καὶ λέγει· «ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος (Α' Κορ. 9, 20), τοὺς δὲ ἀσθενεστέρους ἐκ τῶν μαθητῶν του ἀποτρέπει ἀπὸ τοιαύτας συναναστροφάς, λέγων· «φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί» (Α' Κορ. 15, 33),[13] καὶ «ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος» (Β' Κορ. 6, 17, Ἡσ. 52, 11). Καὶ τοῦτο διότι ὁ μὲν ἰατρός, ἂν ἔλθῃ πρὸς τὸν ἀσθενῆ, ὠφελεῖ καὶ ἐκεῖνον καὶ τὸν ἑαυτόν του πολλάκις, ὁ δὲ ἀδύνατος, ὅταν ἀναμιγνύεται μὲ τοὺς ἀρρώστους, βλάπτει καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὸν ἀσθενῆ· διότι καὶ ἐκεῖνον δὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ καὶ αὐτὸς ἐπηρεάζεται πολὺ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν. Καὶ ὅπως προσβάλλονται ὅσοι κυττάζουν τοὺς πάσχοντας ἀπὸ ὀφθαλμικὴν νόσον, λαμβάνοντες κάτι ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν αὐτήν, ἔτσι καὶ οἱ συναναστρεφόμενοι μὲ ἀσεβεῖς, ἂν εἶναι ἀδύνατοι, μολύνονται κάπως ἀπὸ τὴν ἀσέβειάν των.

Διὰ νὰ μὴ τοὺς φέρωμεν λοιπὸν μεγάλην βλάβην, ἂς ἀποφεύγωμεν τὰς συναναστροφάς των, ἀρκούμενοι μόνον εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὴν παράκλησιν πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ σωθοῦν καὶ νὰ γνωρίσουν ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, διὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν πλάνην καὶ τὴν παγίδα τοῦ διαβόλου καὶ γιὰ νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ φῶς τῆς γνώσεως, εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ ζωοποιοῦ καὶ παναγίου Πνεύματος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

---

13. Τὸ χωρίον προέρχεται ἀπὸ τὸν κωμῳδιογράφον Μένανδρον, Θαΐς 218.

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΝ ΘΕΟΝ

Οἱ φιλόπονοι γεωργοί, ὅταν ἴδουν κανὲν ἄγριον καὶ ἄκαρπον δένδρον ποὺ παραβλάπτει τὸ ἔργον των καὶ φθείρει τὰ ἥμερα φυτὰ μὲ τὴν χονδρὴν ρίζα του καὶ τὴν παχεῖαν σκιάν του, τὸ ἐκριζώνουν ἀμέσως. Ἐνίοτε δὲ συμβαίνει νὰ τοὺς βοηθῇ εἰς τὸ κόψιμον καὶ ἄνεμος, ὁ ὁποῖος ἐξαφνικὰ πνέει εἰς τὸ φύλλωμα μὲ ὁρμήν, συγκλονίζει ὁλόκληρον τὸ δένδρον μὲ δύναμιν, τὸ σπᾷ καὶ τὸ ρίπτει εἰς τὴν γῆν. Ἔτσι τοὺς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπον κόπον. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τώρα ἐπιχειροῦμεν τὴν ἐκρίζωσιν δένδρου ἀγρίου καὶ ἀνημέρου, τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀνομοίων, ἂς παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν νὰ μᾶς στείλῃ τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διὰ νὰ προσβάλῃ τὴν αἵρεσιν ὁρμητικώτερα ἀπὸ κάθε ἄνεμον καὶ τὴν κρημνίσῃ σύρριζα, ἀνακουφίζουσα ἡμᾶς ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπον κόπον.

Κάθε χέρσος γῆ, ποὺ δὲν καλλιεργεῖται μὲ τὰς χεῖρας τῶν γεωργῶν, παράγει ἀπὸ τὸ ὑπέδαφος της πλῆθος ἀπὸ ἀγριόχορτα, ἀκάνθας καὶ ἀγριόδενδρα. Ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ τῶν Ἀνομοίων, ἐρημωμένη καὶ ἀποξενωμένη ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἁγίας Γραφῆς(463)παρήγαγε μόνη της αὐτὴν τὴν ἀγρίαν καὶ ἀνήμερον αἵρεσιν. Αὐτὸ τὸ δένδρον δὲν τὸ ἐφύτευσεν ὁ Παῦλος, δὲν τὸ ἐπότισεν ὁ Ἀπολλώς, δὲν τὸ ηὔξησεν ὁ Θεὸς (Βλ. Α´ Κορ. 3, 6), ἀλλὰ τὸ ἐφύτευσεν ἡ ἄτοπος διανοητικὴ περιέργεια, τὸ ἐπότισεν ἡ ὑπερβολικὴ ὑπερηφάνεια, τὸ ηὔξησεν ἡ μεγάλη φιλοδοξία. Καὶ μᾶς χρειάζεται ἡ φλόγα τοῦ Πνεύματος, ὥστε νὰ μὴ τὸ ἐκριζώσωμεν ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ καύσωμεν τὴν πονηρὰν ρίζαν του.

Ἂς ἐπικαλεσθῶμεν λοιπὸν τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ἐκεῖνοι μὲν βλασφημοῦν, ἡμεῖς δὲ εὐλογοῦμεν, καὶ ἂς τὸν παρακαλέσωμεν νὰ κάμῃ εὐφραδεστέραν τὴν γλῶσσάν μου καὶ νὰ φωτίσῃ τὸν νοῦν μου πρὸς καλυτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος. Διότι ὅλος ὁ κόπος μας ἀνελήφθη ἐν ὀνόματί του καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν δόξαν του ἢ μᾶλλον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς ἰδικῆς μας σωτηρίας. Τὸν μὲν Θεὸν κανεὶς δὲν δύναται οὔτε

νὰ παραβλάψῃ μὲ τὰς προσβολάς του οὔτε νὰ λαμπρύνῃ μὲ τὰς εὐφημίας του· παραμένει πάντοτε εἰς τὴν ἰδίαν δόξαν, χωρὶς νὰ αὐξάνεται μὲ τὰς εὐφημίας ἢ νὰ ἐλαττώνεται μὲ τὰς βλασφημίας μας. Ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲ ὅσοι τὸν δοξάζουν ἀξίως ἢ μᾶλλον κατὰ δύναμιν, ἐφ' ὅσον ἐπαξία δοξολογία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀδύνατος, ὠφελοῦνται οἱ ἴδιοι, ἐνῷ ἀντιθέτως ὅσοι τὸν βλασφημοῦν καὶ τὸν ἐξευτελίζουν ματαιώνουν τὴν σωτηρίαν των.

Τὸ ρητὸν «ὁ βαλὼν λίθον εἰς ὕψος εἰς τὴν κεφαλὴν ἑαυτοῦ ἔβαλεν» (Σοφ. Σειρ. 27, 28), ἐλέχθη διὰ τοὺς βλασφημοῦντας. Ὅπως δηλαδὴ ὅποιος ρίπτει πρὸς τὰ ὑψηλὰ λίθον δὲν κατορθώνει νὰ διασπάσῃ τὸ σῶμα τοῦ οὐρανοῦ οὔτε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος του, ἀντιθέτως δὲ τραυματίζεται ὁ ἴδιος εἰς τὴν κεφαλήν, ὅταν ὁ λίθος κατεβαίνῃ πρὸς τὸ μέρος του ἔτσι καὶ ὁ βλασφημῶν τὴν μακαρίαν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ δὲν κατορθώνει ποτὲ νὰ βλάψῃ ἐκείνην, διότι ἵσταται τόσον ὑψηλὰ ὥστε καθίσταται ἀνεπίδεκτος οἱασδήποτε βλάβης, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀχαριστίαν, ποὺ δεικνύει πρὸς τὸν εὐεργέτην, ἀκονίζει τὸ ξίφος κατὰ τῆς ψυχῆς του.

Ἂς ἐπικαλεσθῶμεν λοιπὸν τὸν Θεόν, τὸν ἀνέκφραστον, τὸν ἀπερινόητον, τὸν ἀόρατον, τὸν ἀκατάληπτον, τὸν ἀπερίγραπτον διὰ τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης, τὸν ἀνώτερον πάσης νοητικῆς ἱκανότητος τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τὸν ἀνεξιχνίαστον καὶ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, τὸν ἀθέατον καὶ ὑπὸ τῶν Σεραφείμ, τὸν ἀκατανόητον καὶ ὑπὸ τῶν Χερουβείμ, τὸν ἀόρατον καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, τῶν ἐξουσιῶν, τῶν δυνάμεων καὶ ὑπὸ ὁλοκλήρου γενικῶς τῆς φύσεως, τὸν ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μόνον γνωριζόμενον. Γνωρίζω βεβαίως ὅτι θὰ θεωρήσουν ἀποτέλεσμα ἀλαζονείας τὸν ἰσχυρισμόν μου ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ἀλλ' ἐγὼ διὰ τὸν ἴδιον λόγον θὰ κηρύξω αὐτοὺς μανιακούς. Διότι ἀλαζονεία δὲν εἶναι νὰ λέγῃ κανεὶς ὅτι ὁ δημιουργὸς εἶναι ἀνώτερος πάσης κατανοήσεως ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του, ἀλλὰ νὰ λέγῃ ὅτι ὁ ἀκατάληπτος καὶ ὑπὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων εἶναι δυνατὸν νὰ περιγραφῇ καὶ καθορισθῇ διὰ τῆς ἀσθενοῦς λογικῆς αὐτῶν τῶν γηΐνων ὄντων, ποὺ τόσον πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους. Ἐγὼ λοιπόν, ἂν δὲν ἀποδείξω ὅ,τι ὑπεσχέθην, νὰ κατακριθῶ δικαίως ὡς ἀλαζών· σεῖς δέ, ἂν ἐξακολουθῆτε, καὶ μετὰ τὰς ἀποδείξεις μου ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀκατάληπτος καὶ

ὑπὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, νὰ ἰσχυρίζεσθε ὅτι τὸν γνωρίζετε, δὲν ἀξίζει νὰ συρθῆτε εἰς τὰ βαθύτερα βάραθρα καὶ εἰς τοὺς ἀποτομωτέρους κρημνούς, ἀφοῦ ἔχετε τὴν ἀλαζονείαν νὰ νομίζετε ὅτι γνωρίζετε τὸν ἀθέατον καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις;

(464) Ἂς προχωρήσωμεν λοιπὸν εἰς τὰς ἀποδείξεις αὐτάς, ἀφοῦ προσευχηθῶμεν πάλιν, διότι τὸ περιεχόμενον τῆς προσευχῆς θὰ μᾶς δίδῃ συχνὰ τὰς ζητουμένας ἀποδείξεις. Ἂς ἐπικαλεσθῶμεν λοιπὸν αὐτόν, «τὸν Βασιλέα τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριον τῶν κυριευόντων, τὸν μόνον ἔχοντα ἀθανασίαν καὶ φῶς ἀπρόσιτον οἰκοῦντα, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, ᾧ τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν». (Α΄ Τιμ. 6, 16). Δὲν εἶναι ἰδικοί μου, εἶναι τοῦ Παύλου αὐτοὶ οἱ λόγοι. Καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ κατανοήσετε ἀπ᾽ αὐτοὺς τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν θεῖον πόθον τῆς ψυχῆς του. Ὁ Παῦλος, μόλις ἐμνημόνευσε τὸν Θεόν, δὲν ἐθεώρησε πρέπον νὰ συνεχίσῃ τὴν διδασκαλίαν του χωρὶς διακοπήν, προτοῦ ἀποδώσῃ μὲ δοξολογίαν τὸ χρέος ποὺ ὀφείλεται εἰς αὐτόν. Ἐὰν πρέπει νὰ συνοδεύεται ἡ «μνήμη δικαίου μετ᾽ ἐγκωμίων» (Παρ. 10, 7), πολὺ περισσότερον πρέπει νὰ συνοδεύεται ἡ μνήμη τοῦ Θεοῦ μὲ αἶνους. Τὸ ἴδιον ἐφαρμόζει ὁ Παῦλος καὶ εἰς τὰ προοίμια τῶν ἐπιστολῶν του. Ὅταν εἰς τὴν ἀρχὴν των μνημονεύῃ τὸν Θεόν, δὲν προχωρεῖ εἰς τὴν διδασκαλίαν, προτοῦ τὸν δοξολογήσῃ. Ἄκουσε λοιπὸν τὶ λέγει πρὸς τοὺς Γαλάτας· «χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος τοῦ πονηροῦ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν». (Γαλ. 1,3 ἑ.) Καὶ ἀλλοῦ «τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ, τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμὴν» (Α΄ Τιμ. 1, 17).

Ἆρά γε μόνον πρὸς τὸν πατέρα ἀπευθύνει τὴν προσευχήν του, ὄχι δὲ καὶ εἰς τὸν Υἱόν; Ἄκουσε λοιπὸν πῶς κάμνει τὸ ἴδιον καὶ πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱόν. Ὅταν εἶπεν, «ηὐχόμην ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα», προσέθεσεν· «ὧν ἡ υἱοθεσία καὶ αἱ διαθῆκαι καὶ ἡ νομοθεσία καὶ αἱ λατρεῖαι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν» (Ρωμ. 9,

3 ἑ.). Ὅπως προκειμένου διὰ τὸν Πατέρα ἔτσι καὶ διὰ τὸν μονογενῆ Υἱὸν συνεχίζει τὸ θέμα του μόνον ἀφοῦ δοξολογήσῃ. Καὶ τοῦτο διότι ἤκουσε τὸν Χριστὸν νὰ λέγῃ· «ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα» (Ἰω. 5, 23).

Καὶ διὰ νὰ πεισθῆτε ὅτι ἡ προσευχὴ ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως θὰ μοῦ προσφέρῃ ἀπόδειξιν διὰ τοὺς ἰσχυρισμούς μου, ἂς τὴν ἐπαναλάβω. «Ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν καὶ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον». Ἐδῶ σταμάτησε καὶ ἐρώτησε τὸν αἱρετικόν, τί σημαίνει «φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον». Πρόσεξε εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὴν ἀκριβολογίαν τοῦ Παύλου, ποὺ δὲν εἶπε «φῶς ὢν ἀπρόσιτον», ἀλλὰ «φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον». Αὐτὴ ἡ διάκρισις ἔχει σκοπὸν νὰ σὲ διδάξῃ ὅτι, ἂν ἡ κατοικία εἶναι ἀπρόσιτος, πόσον μᾶλλον ὁ Θεὸς ποὺ κατοικεῖ εἰς αὐτήν. Ἐχρησιμοποίησε δὲ τὴν ἔκφρασιν αὐτήν, ὄχι διὰ νὰ σχηματίσῃς τὴν γνώμην ὅτι ὁ Θεὸς διαμένει εἰς ὡρισμένην κατοικίαν καὶ εἰς ὡρισμένον τόπον, ἀλλὰ διὰ νὰ πεισθῇς μὲ βεβαιότητα περὶ τοῦ ἀκαταλήπτου. Καὶ οὔτε εἶπε, «φῶς οἰκῶν ἀκατάληπτον», ἀλλ' «ἀπρόσιτον», ποὺ εἶναι πολὺ ἰσχυρότερον τοῦ ἀκαταλήπτου. Τὸ ἀκατάληπτον χαρακτηρίζει ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα μετὰ ἔρευναν καὶ ζήτησιν δὲν κατανοοῦνται· τὸ δὲ ἀπρόσιτον χαρακτηρίζει ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα οὔτε κατ' ἀρχὴν ἐπιδέχονται ἔρευναν, ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων ἡ προσέγγισις εἶναι ἀδύνατος (465). Ἀκατάληπτον λέγεται π.χ. πέλαγος, τοῦ ὁποίου τὸν βυθὸν δὲν κατορθώνουν νὰ εὕρουν οἱ κολυμβηταί, ἀφοῦ βυθισθοῦν καὶ προχωρήσουν ἀρκετά. Ἀπρόσιτον δὲ λέγεται πέλαγος, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε κατ' ἀρχὴν νὰ ζητηθῇ καὶ ἐρευνηθῇ.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΓΕΛΟΥΣ

Τὶ θὰ εἴπῃς πρὸς αὐτά ; Θὰ εἴπῃς ὅτι ὁ Παῦλος θεωρεῖ τὸν Θεὸν ἀκατάληπτον εἰς τοὺς ἀνθρώπους μόνον, ὄχι δὲ καὶ εἰς τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς οὐρανίας δυνάμεις. Ἀλλὰ πρῶτον εἰπέ μου, ἐσὺ ἄγγελος εἶσαι καὶ εἰς τὸν χορὸν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων ἀνήκεις ; Δὲν εἶσαι ἄνθρωπος τῆς ἰδίας μὲ ἐμὲ οὐσίας, μολονότι ἐλησμόνησες τὴν φύσιν σου ; Ἂς δεχθοῦμε λοιπὸν ὅτι εἶναι μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀπρόσιτος, ἂν καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι ὁ Παῦλος δὲν

εἶπε «φῶς οἰκῶν» διὰ μὲν τοὺς ἀνθρώπους «ἀπρόσιτον», διὰ δὲ τοὺς ἀγγέλους «οὐκ ἀπρόσιτον». Ἀλλ' ἔστω· ἀφοῦ τὸ θέλεις, σοῦ κάμνω αὐτὴν τὴν παραχώρησιν. Ἐσὺ ὅμως δὲν εἶσαι ἄνθρωπος ; Ἂν λοιπὸν ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀπρόσιτος εἰς τοὺς ἀγγέλους, τὶ σημασίαν ἔχει αὐτὸ διὰ σέ, ποὺ τὸν περιεργάζεσαι καὶ ἰσχυρίζεσαι ὅτι ἡ θεία ἐκείνη οὐσία εἶναι καταληπτὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ;

Διὰ νὰ μάθῃς ὅμως ὅτι εἶναι ἀπρόσιτος ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις, ἄκουσε τὶ λέγει ὁ Ἡσαΐας — εἶναι δὲ λόγοι τοῦ Πνεύματος οἱ λόγοι τοῦ Ἡσαΐου, διότι κάθε προφήτης ὁμιλεῖ κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Πνεύματος· «καὶ συνέβη κατὰ τὸ ἔτος ποὺ ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ὀζίας, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς, καὶ τὰ Σεραφεὶμ ἵσταντο γύρω ἀπὸ αὐτόν, καὶ εἶχεν ἓξ πτέρυγας τὸ ἓν καὶ ἓξ πτέρυγας τὸ ἄλλο, καὶ μὲ τὰς δύο μὲν ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπά των, ἐνῷ μὲ τὰς ἄλλας δύο ἐκάλυπτον τοὺς πόδας (Ἡσ. 6, 1 ἑ.). Διὰ ποῖον λόγον, εἰπέ μου, καλύπτουν τὰ πρόσωπα μὲ τὰς πτέρυγας ; Διὰ τὶ ἄλλο παρὰ διότι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρουν τὴν ἀστραπὴν καὶ τὰς μαρμαρυγὰς ποὺ ἐξεπέμποντο ἀπὸ τὸν θρόνον ;

Καὶ τοῦτο μολονότι δὲν ἔβλεπον καθαρὸν τὸ ἴδιον τὸ φῶς οὔτε ἀκραιφνῆ τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν, ἀλλ' ἔβλεπον κατὰ συγκατάβασιν. Τὶ δὲ σημαίνει συγκατάβασις ; Τὸ νὰ μὴ φαίνεται ὁ Θεὸς ὅπως εἶναι, ἀλλὰ νὰ δεικνύῃ ἑαυτὸν κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν δεκτικότητα αὐτοῦ ὁ ὁποῖος τὸν βλέπει, ρυθμίζων τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ὄψεως αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ὁρώντων[14]. Ὅτι δὲ ἐδῶ πρόκειται περὶ συγκαταβάσεως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Ἡσαΐου· «εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου». Ὁ Θεὸς ὅμως πρῶτον δὲν κάθηται, διότι τοιαύτη ἐνέργεια ταιριάζει μόνον εἰς σώματα, καὶ δεύτερον δὲν δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς θρόνον, διότι τὸ θεῖον εἶναι ἀπεριόριστον. Καὶ ὅμως οὔτε τὴν κατὰ συγκατάβασιν θέαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑποφέρουν οἱ ἄγγελοι, ἂν καὶ ἦσαν πολὺ πλησίον· «τὰ Σεραφεὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ». Μάλιστα ἀκριβῶς διότι ἦσαν πλησίον, δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸν ἴδουν.

---

14. Ἡ συγκατάβασις χαρακτηρίζει τὸν τρόπον τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς κατέρχεται εἰς τὰ ἀνθρώπινα μέτρα καὶ ὁ ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ τὸν συλλάβῃ καὶ νὰ ἀνέλθῃ ὁ ἴδιος.

Χρησιμοποιεῖ δὲ τὸ πλησίον ὄχι διὰ νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἔννοιαν τόπου, ἀλλὰ διὰ νὰ δηλώσῃ κατ' ἔμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὅτι, μολονότι αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι εὑρίσκονται πλησιέστερον ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θείαν οὐσίαν, παρὰ ταῦτα δὲν κατώρθωσαν νὰ τὴν ἴδουν. Λέγει δηλαδὴ «καὶ τὰ Σεραφεὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ» διὰ νὰ δηλώσῃ ὄχι τὸν τόπον, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐγγύτητος τοῦ τόπου ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι πλησιέστερον πρὸς τὴν θείαν οὐσίαν ἀπὸ ἡμᾶς.

Ἡμεῖς βεβαίως δὲν γνωρίζομεν τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ ἐξ ἴσου καλὰ μὲ τὰς δυνάμεις ἐκείνας, ποὺ εἶναι τόσον σοφώτεραι καὶ διορατικώτεραι καὶ καθαρώτεραι ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (466). Ὅπως τὸ ἀπρόσιτον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων δὲν τὸ γνωρίζει τόσον καλὰ ὁ τυφλὸς ὅσον ὁ ἔχων ὑγιεῖς τοὺς ὀφθαλμούς, ἔτσι καὶ τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ δὲν τὸ γνωρίζομεν ἡμεῖς τόσον καλὰ ὅσον ἐκεῖναι. Ὑπάρχει τόσον μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ ἡμῶν καὶ αὐτῶν ὅση ὑπάρχει μεταξὺ τυφλοῦ καὶ βλέποντος. Ἑπομένως ὅταν ἀκούῃς τὸν προφήτην νὰ λέγῃ ὅτι εἶδε τὸν Κύριον, μὴ νομίσῃς ὅτι εἶδεν αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἁπλοῦν ὁμοίωμα εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ συγκατάβασιν ἐξεδηλώθη ἡ οὐσία του. Καὶ ἡ θέα πάλιν αὐτὴ εἶναι ἀμυδροτέρα ἀπὸ τὴν θέαν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, διότι φυσικὰ δὲν θὰ κατώρθωνεν ὁ προφήτης νὰ ἴδῃ τὸν Θεὸν τόσον σαφῶς ὅσον τὸν βλέπουν τὰ Σεραφείμ.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Διατὶ ὅμως ν' ἀσχολοῦμαι μόνον μὲ τὴν θείαν οὐσίαν, ἀφοῦ οὔτε τῶν ἀγγέλων τὴν οὐσίαν δὲν δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἄνθρωπος ἐλευθέρως; Καὶ διὰ νὰ πεισθῆτε ὅτι τοῦτο εἶναι σωστόν, θὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν μαρτυρίαν ἑνὸς φίλου τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε πολλὴν παρρησίαν ἐνώπιόν του, διότι διεκρίνετο διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα ἠθικὰ χαρίσματα, τὸν Δανιήλ. Ἐπικαλοῦμαι δὲ τοιοῦτον ἄνθρωπον, ὥστε, ὅταν σᾶς ἀποδείξω ὅτι ἠσθάνθη τὰς δυνάμεις του νὰ ἐξασθενοῦν καὶ διαλύωνται καὶ καταπίπτουν πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἀγγέλου, νὰ μὴ νομίσῃ κανεὶς ἀπὸ σᾶς ὅτι ἔπαθε τοῦτο λόγῳ ἁμαρτωλότητος καὶ πονηρίας τῆς συνειδήσεως, ἀλλά, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ψυχικῆς του ἀνωτερότητος, νὰ φανῇ ὅτι τοῦτο συνέβη λόγῳ ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Δανιὴλ ἐνήστευσεν ἐπὶ τρεῖς ἑβδομάδας καὶ δὲν ἔφαγεν ἄρτον πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς πείνης του, οὔτε ἔβαλεν εἰς τὸ στόμα του οἶνον καὶ κρέας καὶ οἰνοπνευματώδη, οὔτε ἠλείφθη μὲ ἀρώματα. Καὶ εἶδε τὴν ὀπτασίαν ἐκείνην τότε ποὺ ἡ ψυχή του εἶχε γίνει ἐλαφροτέρα καὶ πνευματικωτέρα ἀπὸ τὴν νηστείαν καὶ ἦτο ἑπομένως ἐπιτηδειοτέρα διὰ τοιαύτην θέαν· Καὶ τί λέγει; Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ εἶδον καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος βαδδὶν (τουτέστι στολὴν ἱεράν) καὶ ἡ ὀσφὺς αὐτοῦ περιεζωσμένη χρυσίῳ Ὠφὰζ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡσεὶ Θαρσεῖς, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ ὅρασις ἀστραπῆς, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς λαμπάδες πυρός, οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὡσεὶ ὅρασις χαλκοῦ στίλβοντος, ἡ φωνὴ τῶν λόγων αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὄχλου. Καὶ ἐγὼ μόνος εἶδον τὴν ὀπτασίαν ταύτην καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ οὐκ εἶδον, ἀλλ' ἔκστασις μεγάλη ἔπεσεν ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔφυγον ἐν φόβῳ, καὶ οὐκ ὑπελείφθη ἐν ἐμοὶ ἰσχὺς καὶ ἡ δόξα μου μετεστράφη εἰς διαφθοράν». (Δαν. 10, 5 ἑ.).

Τὶ σημαίνει «ἡ δόξα μου μετεστράφη εἰς διαφθοράν»; Ὁ νεανίας ἦτο ὡραῖος· ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ φόβος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ ἀγγέλου, καθὼς διέλυσε τὴν ὡραιότητα καὶ τὸ ζωηρὸν χρῶμα τοῦ δέρματος καὶ μετέδωσεν εἰς αὐτὸν ἐξαιρετικὴν ὠχρότητα, τὸν κατέστησεν σὰν νεκρόν, διὰ τοῦτο λέγει «ἡ δόξα μου μετεβλήθη εἰς διαφθοράν». Ὅπως ἀκριβῶς, ὅταν ὁ ἡνίοχος φοβηθῇ καὶ ἀφίσῃ τὰ χαλινάρια, ὅλοι οἱ ἵπποι πίπτουν κάτω μὲ τὰ πρόσωπα πρὸς τὸ ἔδαφος καὶ ὁλόκληρος ἡ ἅμαξα ἀνατρέπεται, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ ψυχή, ὅταν καταληφθῇ ἀπὸ θάμβος καὶ ἀγωνίαν, ἐκ τοῦ φόβου περιμαζεύει τὰς λειτουργίας της ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια τοῦ σώματος καί, ἀφίνει τὰ μέλη ἔρημα· ἐκεῖνα τότε, καθὼς χάνουν τὴν δύναμιν, ποὺ τὰ συγκρατεῖ, καταπίπτουν καὶ χαλαρώνονται. Αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὸν Δανιήλ.

Τὶ ἔκαμε τότε ὁ ἄγγελος; Τὸν ἐσήκωσε καὶ τοῦ εἶπε· «Δανιήλ, ἄνερ ἐπιθυμιῶν, σύνες ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ, καὶ στῆθι ἐπὶ τῇ στάσει σου, ὅτι νῦν ἀπεστάλην πρὸς σὲ» (Δαν. 10, 11) (467). Ἐκεῖνος ἐσηκώθη ἔντρομος, ἀλλὰ μόλις ὁ ἄγγελος ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ πάλιν καὶ νὰ λέγῃ, «ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου κακωθῆναι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου, κἀγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου» (Δαν. 10, 12), ἔπεσε πάλιν εἰς τὴν γῆν σὰν λιπόθυμος. Ὅπως δηλαδὴ οἱ λιπόθυμοι, ὅταν σηκωθοῦν

καὶ συνέλθουν καὶ ἴδουν ὅτι τοὺς κρατοῦμεν ἡμεῖς καὶ τοὺς βρέχομεν τὰ πρόσωπα μὲ ψυχρὸν ὕδωρ, πολλάκις λιποθυμοῦν πάλιν εἰς τὰ χέρια μας, ἔτσι ἔπαθε καὶ ὁ Δανιήλ. Ἡ ψυχή του φοβηθεῖσα καὶ μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ τὴν λάμψιν ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ συνδούλου του ἀγγέλου οὔτε νὰ βαστάσῃ τὸ φῶς ἐκεῖνο, ἐθορυβήθη καὶ κατελήφθη ἀπὸ ἀγωνιώδη ἐπιθυμίαν νὰ ἀπαλλαγῇ ἐπειγόντως ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς σαρκὸς σὰν νὰ ἦσαν ἅλυσις.

Ἂς τὸ ἀκούσουν οἱ περιεργαζόμενοι τὸν Δεσπότην τῶν ἀγγέλων. Ὁ Δανιήλ, τὸν ὁποῖον ἐφοβήθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν λεόντων, ὁ Δανιήλ, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα του ἐπραγματοποίησεν ὑπεράνθρωπα κατορθώματα, δὲν ἐβάστασε τὴν παρουσίαν ἑνὸς συνδούλου του, ἀλλ' ἐξηπλώθη λιπόθυμος. «Ἐστράφη γάρ, λέγει, τὰ ἐντός μου ἐν ὁράσει μου καὶ πνοὴ οὐχ ὑπελείφθη ἐν ἐμοί». (Δαν. 10, 16). Καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἀπέχουν τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου αὐτοῦ ἰσχυρίζονται ὅτι γνωρίζουν ἀκριβέστατα τὴν θείαν οὐσίαν, τὴν ἀνωτάτην καὶ πρώτην οὐσίαν, ποὺ ἐδημιούργησε τὰς μυριάδας αὐτῶν τῶν ἀγγέλων, ἕνα τῶν ὁποίων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ ὁ Δανιήλ.

ΠΕΡΙ ΑΟΡΑΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προηγούμενον ζήτημα καὶ ἂς δείξωμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀθέατος καὶ εἰς τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις παρὰ τὴν συγκατάβασίν του. Εἰπέ μου, διὰ ποῖον λόγον τὰ Σεραφεὶμ τοποθετοῦν τὰς πτέρυγας πρὸ τοῦ προσώπου των; Ἀσφαλῶς διὰ νὰ προαναγγείλουν ἐμπράκτως τὸ ἀποστολικὸν «φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον» καὶ ὄχι μόνον αὐταί, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνώτεραι ἀπὸ αὐτάς, τὰ Χερουβείμ. Τὰ μὲν Σεραφεὶμ ἵστανται πλησίον τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ Χερουβεὶμ εἶναι θρόνοι τοῦ Θεοῦ, ὄχι διότι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκην θρόνων, ἀλλὰ διὰ νὰ γνωρίσῃς μὲ τὴν ἔκφρασιν αὐτὴν τὴν ἀρετήν των. Ἄκουσε λοιπὸν καὶ ἄλλον προφήτην ὁμιλοῦντα περὶ ἐκείνων· «καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰεζεκιὴλ υἱὸν Βουζὶ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβὰρ» (Ἰεζ. 1, 3). Ὁ Ἰεζεκιὴλ ἵστατο τώρα εἰς τὸν ποταμὸν Χοβάρ, ὁ Δανιὴλ τότε εἰς τὸν ποταμὸν Τίγριν. Ὅταν ὁ Θεὸς πρόκειται νὰ παρουσιάσῃ εἰς τοὺς δούλους του θέαμα παράδοξον, τοὺς ἐξάγει ἔξω ἀπὸ τὰς πόλεις εἰς τόπους ἀπηλλαγμένους ἀπὸ θορύβους, ὥστε νὰ μὴ παρα-

σύρῃ τὴν ψυχήν των κανὲν αἰσθητὸν θέαμα ἢ ἄκουσμα, ἀλλὰ νὰ μένῃ ἐλευθέρα καὶ νὰ προσηλώνεται ὁλόκληρος εἰς τὴν θεωρίαν τῶν βλεπομένων.

Τί εἶδε λοιπὸν αὐτός ; «Ἰδοὺ νεφέλη, λέγει, ἀπὸ βορρᾶ ἤρχετο, καὶ φέγγος κύκλῳ καὶ πῦρ ἀστράπτον, καὶ ἐν μέσῳ αὐτοῦ ὡσεὶ ὅρασις ἠλέκτρου καὶ φέγγος ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων. Αὕτη ἡ ὅρασις αὐτῶν, ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ' αὐτοῖς. Καὶ τέσσαρα πρόσωπα τῷ ἑνὶ καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἑνί. Καὶ ὕψος ἦν αὐτοῖς καὶ φοβεροὶ ἦσαν καὶ οἱ νῶτοι αὐτῶν πλήρεις ὀφθαλμῶν κυκλόθεν τοῖς τέσαρσιν, καὶ ὁμοίωμα ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν ὡσεὶ στερέωμα, ὡς ὅρασις κρυστάλλου φοβεροῦ, ἐκτεταμένου ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν ἄνωθεν, καὶ αἱ πτέρυγες αὐτῶν ἑκάστῳ δύο καλύπτουσαι τὰ σώματα αὐτῶν καὶ ὑπεράνω τοῦ στερεώματος (468) ὡς ὅρασις λίθου σαπφείρου· καὶ ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἐπ' αὐτῷ. Καὶ εἶδον ὡς ὅρασιν ἠλέκτρου ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος καὶ ἕως ἐπάνω, καὶ ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος καὶ ἕως κάτω ὡς ὅρασιν πυρός, καὶ τὸ φέγγος αὐτοῦ ὡς ὅρασις τόξου, ὅταν ᾖ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐν ἡμέρᾳ ὑετοῦ». (Ἰεζ. 1,4 ἑ.). Καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὅλα αὐτά, θέλων νὰ δείξῃ ὅτι οὔτε ὁ ἴδιος οὔτε ἐκεῖναι αἱ οὐράνιαι δυνάμεις εἶδον καθαρὰν αὐτὴν τὴν θείαν οὐσίαν, λέγει· «αὕτη ἡ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου» (Ἰεζ. 2,1).

Βλέπεις συγκατάβασιν καὶ ἐκεῖ καὶ ἐδῶ ; Ἀλλ' ὅμως καὶ αἱ ἴδιαι αἱ οὐράνιαι δυνάμεις καλύπτουν τὸ πρόσωπόν των μὲ πτέρυγας ἀσφαλῶς διὰ τὸν μνημονευθέντα λόγον· διότι δηλαδὴ δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρουν τὴν λάμψιν τῆς θείας οὐσίας, μολονότι εἶναι σοφώταται καὶ γνωστικώταται καὶ καθαρώταται. Ἀπὸ ποῦ δὲ συνάγεται ὅτι ἔχουν αὐτὰς τὰς ἰδιότητας ; Ἀπὸ τὰς ἰδίας τὰς λέξεις. Ὅπως δηλαδὴ ὁ ἄγγελος ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν του ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναγγέλλει τὰς βουλὰς τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἀρχάγγελος ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἄρχει τῶν ἀγγέλων, ἔτσι καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ ἔχουν ὀνόματα ποὺ δηλώνουν τὴν σοφίαν καὶ καθαρότητά των. Ὁ Γαβριὴλ παρουσιάζεται μὲ πτερά, ὄχι διότι πράγματι ἔχει πτερά, ἀλλὰ διὰ νὰ μάθῃς ὅτι κατέρχεται πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀπὸ τοὺς ὑψηλοτάτους τόπους ὅπου διαμένει· ἔτσι καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω ὅρασιν τὰ πτερὰ σημαίνουν τὸ ὕψος τῆς φύσεως τῶν Χερουβείμ. Ὅπως λοιπὸν αἱ πτέρυγες σημαίνουν τὸ ὕψος

τῆς φύσεως καὶ ὁ θρόνος τὴν ἐπ' αὐτῶν ἀνάπαυσιν τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τὴν διορατικότητά των καὶ ἡ πλησίον τοῦ θρόνου παραμονὴ καὶ συνεχὴς ἀνύμνησις τὴν ἄγρυπνον προσοχήν των, ἔτσι καὶ αἱ ὀνομασίαι τῶν μὲν πρώτων δηλώνουν τὴν σοφίαν, τῶν δὲ δευτέρων τὴν καθαρότητα. Διότι τί σημαίνει τὸ ὄνομα Χερουβείμ ; πλῆθος γνώσεως. Καὶ Σεραφείμ ; πυρωμένα στόματα[15]. Βλέπεις λοιπὸν πῶς αἱ ὀνομασίαι δηλώνουν καὶ τὴν καθαρότητα καὶ τὴν σοφίαν ;

Ἐὰν λοιπὸν αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι μὲ τὴν ὑψηλὴν γνῶσιν δὲν κατορθώνουν νὰ ἴδουν οὔτε τὴν κατὰ συγκατάβασιν ἐμφάνισιν τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ μὲ τὴν μερικότητα τῆς γνώσεως (συμφώνως πρὸς τὰ λεγόμενα τοῦ Παύλου, «ἐκ μέρους γινώσκομεν» καὶ «δι' ἐσόπτρου» καὶ «ἐν αἰνίγματι») δὲν εἶναι ἀνόητοι νὰ νομίζουν ὅτι γνωρίζουν ἀκριβέστατα ὅσα δὲν εἶναι θεατὰ οὔτε εἰς ἐκείνους ;

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

Ἐπεθύμουν νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀκατάληπτος ὄχι μόνον εἰς τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ Σεραφείμ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ εἰς κάθε ἄλλην κτιστὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐκουράσθη ἡ διάνοιά μας, ὄχι ἀπὸ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἀπὸ τὴν φρίκην τῶν λεχθέντων. Διότι ἡ ψυχὴ καταλαμβάνεται ἀπὸ τρόμον καὶ ἔκπληξιν, ὅταν ἀσχολῆται ἐπὶ πολὺ μὲ τὰς οὐρανίας θεωρίας.

Διὰ τοῦτο ἂς τὴν κατεβάσωμεν καὶ ἂς τὴν ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὴν κατάπληξίν της, καταφεύγοντες εἰς τὴν συνήθη παράκλησιν. Ποίαν δηλαδή ; Εἰς τὴν εὐχὴν ν' ἀποκτήσουν κάποτε ὑγείαν οἱ κατατρυχόμενοι ἀπὸ τοιαῦτα νοσήματα. Ἐὰν ἐπιβάλλεται νὰ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν, τῶν ἐργαζομένων καταναγκαστικῶς εἰς τὰ μεταλλεῖα, τῶν εὑρισκομένων εἰς σκληρὰν δουλείαν καὶ τῶν δαιμονιζομένων, πολὺ περισσότερον πρέπει νὰ τὸν παρακαλοῦμεν δι' αὐτούς. Διότι ἡ ἀσέβεια εἶναι χειροτέρα ἀπὸ τὴν πάθησιν τῶν δαιμονιζομένων· ἐκείνη ἡ μανία συγχωρεῖται, ἐνῶ αὐτὴ ἡ νόσος δὲν ἔχει καμμίαν δικαιολογίαν.

Καὶ ἐπειδὴ ἀνέφερα τὴν προσευχὴν ὑπὲρ τῶν δαιμονι-

15. Ἡ ἐξήγησις αὐτὴ τῶν ὀνομάτων τῶν Χερουβεὶμ καὶ τῶν Σεραφεὶμ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐτυμολογίαν των. Παρομοίαν ἐξήγησιν δίδει καὶ ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, Περὶ Οὐρανίου Ἱεραρχίας 7, PG 3, 205.

ζομένων, θέλω νὰ εἴπω πρὸς τὴν ἀγάπην σας κάτι, διὰ νὰ σταματήσῃ ἓν βαρὺ νόσημα τῆς Ἐκκλησίας(469). Εἶναι ἄτοπον νὰ ἀσχολούμεθα τόσον ἐπιμελῶς μὲ τὴν θεραπείαν τῶν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ περιφρονοῦμεν τὰ ἰδικά μας μέλη. Ποῖον εἶναι λοιπὸν αὐτὸ τὸ νόσημα ; Αὐτὸ τὸ πολυάριθμον πλῆθος, ποὺ συνωστίζεται τώρα, διὰ ν' ἀκούσῃ προσεκτικὰ τοὺς λόγους μου, τὸ ἀνεζήτησα πολλάκις κατὰ τὴν φρικωδεστάτην ἐκείνην ὥραν, ἀλλὰ δὲν τὸ εἶδα· καὶ ἀνεστέναξα βαρειά, διότι συνωστίζεται μὲ μεγάλον ἐνδιαφέρον καὶ προθυμίαν καὶ παραμένει ἕως τὸ τέλος, διὰ ν' ἀκούσῃ ἕνα σύνδουλόν του, ἐνῶ ὅταν πρόκειται νὰ φανῇ ὁ Χριστὸς κατὰ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας ἡ ἐκκλησία εἶναι ἀδειανὴ καὶ ἔρημος. Εἶναι ἀξιοσυγχώρητον τὸ φαινόμενον αὐτό ; Λόγῳ τῆς ἀδιαφορίας σας αὐτῆς χάνετε καὶ τοὺς ἐπαίνους, ποὺ δικαιοῦσθε διὰ τὴν πρόθυμον παρακολούθησιν τοῦ κηρύγματος. Ποῖος δὲν θὰ καταδικάσῃ καὶ σᾶς καὶ ἐμέ, ὅταν βλέπῃ νὰ σᾶς ξεφεύγῃ τόσον γρήγορα ἡ ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ἀκρόασιν; Ἂν πράγματι προσείχατε ἐπιμελῶς εἰς τοὺς λόγους μου, θὰ ἐδεικνύατε τὴν ἐπιμέλειαν καὶ εἰς τὰ ἔργα. Ἡ ἐσπευσμένη ὅμως ἀναχώρησίς σας ἀπὸ τὸν ναὸν μετὰ τὸ κήρυγμα σημαίνει ὅτι δὲν ἐδέχθητε καὶ δὲν ἐβάλατε εἰς τὸν νοῦν σας τίποτε ἀπὸ τὰ λεχθέντα. Ἐὰν ἐτοποθετοῦντο τὰ λεγόμενα εἰς τὰς ψυχάς σας, θὰ σᾶς συνεκράτουν ἐδῶ μέσα, διὰ νὰ παρακολουθήσετε μὲ πολλὴν εὐλάβειαν τὴν τέλεσιν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων. Τώρα ὅμως ἀναχωρεῖτε μόλις τελειώσῃ ὁ ὁμιλητὴς τὸν λόγον του, σὰν νὰ ἠκούσατε κιθαρῳδὸν νὰ παίζῃ.

Ποία δὲ εἶναι ἡ χλιαρὰ δικαιολογία τῶν πολλῶν; Δύναμαι, λέγει, νὰ προσευχηθῶ καὶ εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἐνῶ ὁμιλίας καὶ διδασκαλίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκούσω ἐκεῖ. Ἀπατᾷς τὸν ἑαυτόν σου, ἀγαπητέ· εἶναι φυσικὰ δυνατὸν νὰ προσευχηθῇς καὶ εἰς τὴν οἰκίαν σου, ἀλλ' ὄχι ὅπως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ὑπάρχουν τόσοι πατέρες, ὅπου ἀναπέμπεται πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τόσον πολλὰς ψυχὰς κοινὴ προσευχή. Δὲν εἰσακούονται αἱ παρακλήσεις σου πρὸς τὸν Κύριον, ὅταν προσεύχεσαι κατ' ἰδίαν τόσον, ὅσον ὅταν συμπροσεύχεσαι μαζὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς σου. Διότι ἐδῶ ὑπάρχει κάτι περισσότερον· ἡ ὁμόνοια, ἡ συμφωνία, ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης, αἱ εὐχαὶ τῶν ἱερέων. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς προΐστανται τῶν ἀκολουθιῶν οἱ ἱερεῖς· διὰ νὰ συνανέλθουν εἰς τὸν οὐρανὸν αἱ ἀσθενέστεραι εὐχαὶ τοῦ πλήθους μαζὶ μὲ τὰς δυνατωτέρας εὐχὰς τοῦ ἱε-

ρέως. Ἄλλως, ποία εἶναι ἡ ὠφέλεια τῆς ὁμιλίας, ἂν δὲν συνδεθῇ μὲ τὴν προσευχήν ; Προηγεῖται ἡ προσευχὴ καὶ ἕπεται ὁ λόγος. Αὐτὸ διδάσκουν καὶ οἱ Ἀπόστολοι· «ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσωμεν» (Πράξ. 6,4). Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἰς τὰ προοίμια τῶν ἐπιστολῶν του εὔχεται τὸ φῶς τῆς προσευχῆς νὰ καθοδηγήσῃ σὰν λύχνος τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματός του.

Ἐὰν συνηθίσῃς νὰ προσεύχεσαι ὀρθῶς, δὲν θὰ ἔχῃς ἀνάγκην τῆς διδασκαλίας τῶν συνδούλων σου, ἐφ' ὅσον ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς θὰ σοῦ κατακαυγάσῃ τὸν νοῦν χωρὶς τὴν μεσολάβησιν μεσίτου. Ἐὰν δὲ ἡ προσευχὴ ἑνὸς μόνον ἀνθρώπου ἔχῃ τόσην δύναμιν, πολὺ μεγαλυτέραν ἔχει ἡ κοινὴ προσευχή. Εἶναι μεγαλυτέρα ἡ ἰσχὺς καὶ ἀποτελεσματικότης αὐτῆς τῆς προσευχῆς ἀπὸ τῆς ἰδιωτικῆς εἰς τὴν οἰκίαν προσευχῆς. Ποῦ διδάσκεται αὐτό ; Ἄκουσε τί λέγει ὁ Παῦλος· «ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς καὶ ρύεται, ἠλπίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ἔτι ρύσεται συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν προσώπων εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν». (Β΄ Κορ. 1,10 ἑ.). Ἔτσι διέφυγε καὶ ὁ Πέτρος ἀπὸ τὸ δεσμωτήριον· «Προσευχὴ γὰρ ἦν ἐκτενὴς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ αὐτοῦ γινομένη πρὸς τὸν Θεόν». (Πράξ. 12,5).

(470) Ἐὰν δὲ ἡ προσευχὴ τῆς Ἐκκλησίας ὠφέλησε τὸν Πέτρον καὶ ὑπεβοήθησε τὸν στῦλον ἐκεῖνον νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ δεσμωτήριον, εἰπέ μου, σὺ ποίαν ἀπολογίαν θὰ εὕρῃς διὰ τὴν περιφρόνησιν τῆς δυνάμεώς της ; Ἄκουσε καὶ τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν νὰ λέγῃ ὅτι εὐσπλαχνίζεται τὸ πλῆθος, ὅταν τὸν παρακαλῇ μὲ εὐσεβὲς φρόνημα. Λέγει δηλαδὴ πρὸς τὸν Ἰωνᾶν σχετικῶς μὲ τὸ φυτὸν τῆς κολοκύνθης· «σὺ μὲν ἐφείσω ὑπὲρ τῆς κολοκύνθης, ὑπὲρ ἧς οὐκ ἐκακοπάθησας, οὐδὲ ἐξέθρεψας αὐτήν, ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι ὑπὲρ Νινευὶ τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνδρῶν;» (Ἰωνᾶ 4,10 ἑ.). Δὲν ἐπικαλεῖται τυχαίως ὁ Θεὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, ἀλλὰ μὲ τὸν σκοπὸν νὰ βεβαιωθῇς ὅτι ἡ ὁμαδικὴ προσευχὴ ἔχει μεγάλην δύναμιν. Τοῦτο ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς καταστήσω φανερὸν μὲ παραδείγματα καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν.

Ὅπως καὶ σεῖς γνωρίζετε, πρὸ δέκα ἐτῶν συνελήφθησαν

μερικοὶ συμπολῖται ὡς συνωμόται[16]. Καὶ τότε κάποιος ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος, ἀποδειχθεὶς συνένοχος, ἐδέθη μὲ σχοινίον εἰς τὸ στόμα καὶ ὡδηγεῖτο εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως. Τότε ὅμως ὅλοι οἱ κάτοικοι ἔτρεξαν πρὸς τὸν ἱππόδρομον, συμπαρασύροντες καὶ τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὰ καταστήματα, καὶ σύσσωμος ὁ λαὸς ἥρπασεν ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως τὸν καταδικασθέντα καὶ μὴ δικαιούμενον συγγνώμης.

Ὥστε διὰ νὰ καταπραΰνετε τὴν ὀργὴν τοῦ ἐπιγείου βασιλέως ἐτρέχατε ὅλοι μαζὺ μὲ τὰ παιδιὰ καὶ τὰς γυναῖκας, ὅταν ὅμως πρόκειται νὰ ἐξιλεώσετε τὸν βασιλέα τῶν οὐρανῶν καὶ νὰ λυτρώσετε ἀπὸ τὴν ὀργήν του ὄχι ἕνα, ὅπως τότε, οὔτε δύο καὶ τρεῖς καὶ ἑκατόν, ἀλλὰ ὅλους τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς οἰκουμένης καὶ νὰ ἀπαλλάξετε τοὺς δαιμονιζομένους ἀπὸ τὴν παγίδα τοῦ διαβόλου κάθεσθε ἔξω καὶ δὲν τρέχετε ὅλοι μαζὶ μέσα, ὥστε ὁ Θεός, ἐκτιμῶν τὴν εὐσεβῆ σύμπνοιάν σας, καὶ εἰς ἐκείνους νὰ χαρίσῃ τὴν τιμωρίαν καὶ τὰ ἰδικά σας ἁμαρτήματα νὰ συγχωρήσῃ ; Εἰς τὴν περίστασιν ἐκείνην καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ εἰς ἐπείγουσαν ἐργασίαν ἂν τύχῃς, δὲν ὀφείλεις νὰ τρέξῃς εἰς τὴν κοινὴν λιτανείαν, διασπῶν ὅλα τὰ δεσμὰ ὁρμητικώτερον ἀπὸ λέοντα ; Ποίαν ἐλπίδα σωτηρίας θὰ ἔχῃς, παραμελῶν τὸ καθῆκον σου κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἀγαπητέ ; Ὄχι μόνον ἄνθρωποι ἀναπέμπουν τὴν φρικωδεστάτην ἐκείνην φωνήν, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι προσκυνοῦν τὸν Κύριον καὶ ἀρχάγγελοι δέονται[17] Ἔχουν δὲ καὶ τὸν καιρὸν σύμμαχον καὶ τὴν προσφορὰν τῆς θυσίας βοηθόν.

Καὶ ὅπως οἱ ἄνθρωποι, κόπτοντες κλάδους ἐλαίας, τοὺς σείουν πρὸς χαιρετισμὸν τῶν βασιλέων, ὑπενθυμίζοντες εἰς αὐτοὺς μὲ τὰ φυτὰ νὰ εἶναι ἐλεήμονες καὶ φιλάνθρωποι, ἔτσι καὶ οἱ ἄγγελοι κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας εὐχαριστίας ἀντὶ κλάδων ἐλαίας προτείνουν τὸ ἴδιον τὸ δεσποτικὸν σῶμα καὶ παρακαλοῦν τὸν Κύριον ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, λέγοντες τὰ ἑξῆς περίπου· δεόμεθα δι' αὐτούς, τοὺς ὁποίους σὺ

16. Πρόκειται περὶ τῆς συνωμοσίας τοῦ Θεοδώρου εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τὸ 374. Ἡ τοποθέτησις σχοινίου εἰς τὸ στόμα τῶν καταδίκων συνηθίζετο πολὺ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

17. Παρατηροῦμεν εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν παρόντων λόγων τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Χρυσοστόμου διὰ τὴν λειτουργικὴν ζωήν. Μερικὰ χωρία, ὅπως παραδείγματος χάριν τὸ εἰς τὸν Λόγον Γ', 7 «τὸν ἀνέκφραστον, τὸν ἀπερινόητον, τὸν ἀόρατον, τὸν ἀκατάληπτον», ὁμοιάζουν μὲ εὐχὰς τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου.

ὁ ἴδιος περιέβαλες μὲ τόσον πλουσίαν ἀγάπην, ὥστε νὰ θυσιάσῃς καὶ τὴν ζωήν σου ἀκόμη· ἱκετεύομεν δι᾽ αὐτούς, χάριν τῶν ὁποίων ἔχυσες καὶ ὁ ἴδιος τὸ αἷμά σου· παρακαλοῦμεν δι᾽ αὐτούς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐθυσίασες αὐτὸ τὸ σῶμα.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ διάκονος ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁδηγεῖ μέσα καὶ τοὺς δαιμονιζομένους καὶ τοὺς παραγγέλλει νὰ κλίνουν τὴν κεφαλὴν καὶ νὰ προσφέρουν τὰς ἱκεσίας των μὲ τὴν στάσιν τοῦ σώματός των, διότι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συμπροσεύχωνται μὲ τὸ ἐκκλησίασμα(471). Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς τοὺς παρουσιάζει, διὰ νὰ τοὺς λυπηθῇς διὰ τὴν συμφορὰν καὶ τὴν ἀφωνίαν καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃς τὴν ἰδικήν σου παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἔχοντες λοιπὸν ὑπ᾽ ὄψιν ὅλα αὐτὰ ἂς τρέχωμεν εἰς τοὺς ναοὺς κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν εὐσπλαγχνίαν καὶ εὕρωμεν εὔκαιρον χάριν καὶ βοήθειαν.

Ἐπαινέσατε ὅσα εἶπα· ἐδέχθητε τὰς παρακλήσεις μου μὲ πολὺν θόρυβον καὶ ἐπιδοκιμασίαν. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἀργήσῃ ἡ εὐκαιρία νὰ μεταβάλετε τοὺς ἐπαίνους εἰς ἔργα, δὲν θὰ ἀργήσῃ ἡ εὐκαιρία νὰ ἀποδείξητε τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰς παραινέσεις μου. Μετὰ τὸ κήρυγμα ἀκολουθεῖ ἀμέσως προσευχή. Ἐγὼ ζητῶ τὸν ἔπαινον καὶ θόρυβον διὰ τῶν ἔργων. Παρακινεῖτε λοιπὸν ὁ εἷς τὸν ἄλλον νὰ σταθῆτε ὅπως ἐστάθητε ἕως τώρα· καὶ ἂν κινηθῇ κανεὶς νὰ φύγῃ, συγκρατήσατέ τον διὰ τῆς βίας, ὥστε νὰ λάβετε διπλοῦν μισθόν, καὶ διὰ τὴν ἰδικήν σας προθυμίαν καὶ διὰ τὴν κηδεμονίαν τῶν ἀδελφῶν σας. Ἔτσι δὲ ἀπευθύνατε τὰς ἱκεσίας μὲ περισσοτέραν παρρησίαν, ὥστε ἐξιλεώνοντες τὸν Θεὸν νὰ ἐπιτύχετε καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩ

Ἀπέδειξα ἕως τώρα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀκατάληπτος εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὰ Σεραφείμ. Νομίζω δὲ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀρκετὸν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ παραιτηθῶ ἀπὸ τὴν περαιτέρω διαπραγμάτευσιν τοῦ θέματος. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχω πολλὴν ὄρεξιν ὄχι μόνον νὰ κλείσω τὰ στόματα τῶν ἀντιθέτων, ἀλλὰ καὶ νὰ φρονηματίσω περισσότερον σᾶς τοὺς ἀγαπητούς μου, ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ζήτημα καὶ συνεχίζω. Ἡ διατριβὴ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ σᾶς θὰ καταστήσῃ ἱκανοὺς νὰ γνωρίσετε περισσότερα, καὶ ἐμὲ θὰ διευκολύνῃ νὰ κερδίσω λαμπροτέραν νίκην, καθαρίζουσα κάθε τυχὸν διατηρούμενον λείψανον πλάνης. Θὰ κάμωμεν ὅ,τι καὶ μὲ τὰ βότανα τῆς πονηρίας, ποὺ δὲν πρέπει νὰ κόπτωμεν ἁπλῶς ἀπὸ τὸ στέλεχος, διότι βλαστάνουν πάλιν ἀπὸ τὰς διατηρουμένας ρίζας, ἀλλὰ νὰ τὰ ξερριζώνωμεν ἀπὸ τὸ ὑπέδαφος καὶ νὰ τὰ ἐκθέτωμεν γυμνὰ εἰς τὴν θέρμην τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων διὰ νὰ μαραθοῦν εὔκολα.

Ἂς σᾶς ξαναφέρω λοιπὸν εἰς τοὺς οὐρανοὺς μὲ τοὺς λόγους μου, ὄχι διὰ νὰ περιεργασθῶ καὶ νὰ πολυπραγμονήσω, ἀλλὰ διὰ νὰ σταματήσω τὴν ἄτοπον περιέργειαν ἐκείνων, ποὺ δὲν γνωρίζουν τὸν ἑαυτόν των καὶ ἀρνοῦνται νὰ παραδεχθοῦν ὅρια εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς σᾶς ἀπέδειξα μὲ πολλὴν ἐπιμονὴν ὅτι ὄχι μόνον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ παρουσία ἦτο ἀφόρητος εἰς τὸν μακάριον Δανιὴλ καὶ ἀφοῦ ἀνέγνωσα ὁλόκληρον τὴν σχετικὴν περικοπὴν σᾶς ἐτόνισα ὅτι ὁ δίκαιος αὐτὸς ἄνθρωπος ὠχρίασε, κατελήφθη ἀπὸ τρόμον, περιέπεσεν εἰς κατάστασιν ὁμοίαν μὲ τοῦ ψυχορραγοῦντος καὶ ἡ ψυχή του ἀγωνιῶσα προσεπάθησε νὰ σπάσῃ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος(472). Ὅπως δηλαδὴ ἡ ἐξημερωμένη περιστερὰ ποὺ διαμένει εἰς τὴν οἰκίαν, μόλις αἰσθανθῇ κάποιον φόβον τρομοκρατεῖται καὶ πετᾷ πρὸς τὴν ὀροφὴν καὶ ἀναζητεῖ καμμίαν διέξοδον ἀπὸ τὰ παράθυρα διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν, ποὺ τὴν κατέχει, ἔτσι καὶ ἡ

ψυχὴ τοῦ μακαρίου ἐκείνου ἀνθρώπου ἔτρεχε βιαστικά, προσπαθοῦσα νὰ πετάξῃ ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ θὰ ἐπέτα πράγματι, ἐγκαταλείπουσα ἔρημον τὸ σῶμα, ἂν δὲν προελάμβανεν ὁ ἄγγελος νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν καὶ νὰ τὴν ξαναφέρῃ εἰς τὴν κατοικίαν της.

Καὶ ἔλεγον τότε ὅλα αὐτά, διὰ νὰ μάθετε πόσον διαφέρει ὁ ἄγγελος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καί, ἀναγνωρίζοντες τὴν ὑπεροχὴν τοῦ συνδούλου μας ἀγγέλου, νὰ σωφρονισθῆτε καὶ ἀπαλλαγῆτε ἀπὸ τὴν ἐναντίον τοῦ Κυρίου μανίαν. Ὁ δίκαιος ποὺ εἶχε τόσην παρρησίαν δὲν ὑπέφερε νὰ ἀντικρύσῃ ἄγγελον, καὶ ἐκεῖνοι, ποὺ ὑπολείπονται ἀπὸ τὴν ἀρετήν του τόσον πολὺ περιεργάζονται ὄχι ἄγγελον, ἀλλὰ τὸν Κύριον τῶν ἀγγέλων. Ἐκεῖνος ἐδάμασε τὸν θυμὸν λεόντων, ἐνῶ ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ νικήσωμεν οὔτε ἀλώπεκας· ἐκεῖνος κατέκοψε δράκοντα εἰς τὴν μέσην καὶ ἐνίκησε τὸ ἰσχυρὸν θηρίον μὲ τὴν παρρησίαν του πρὸς τὸν Θεόν, ἐνῶ ἡμεῖς φοβούμεθα καὶ τὰ μικρὰ ἑρπετά· ἐκεῖνος συνεκράτησε ἕνα βασιλέα ἔχοντα τὸν θυμὸν λέοντος· ἀνέστειλε τοῦ Ναβουχοδονόσορος τὴν ὀργήν, ποὺ ἔπνεε εἰς τὰ βαρβαρικὰ στρατόπεδα δυνατώτερα ἀπὸ τὴν φλόγα, παρουσιασθεὶς καὶ λύσας τὰ μυστηριώδη ἐνύπνιά του. Καὶ παρὰ ταῦτα, αὐτὸς ποὺ διεφώτισε τὰ σκοτεινὰ ἐνύπνια, μόλις εἶδεν ἄγγελον ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, κατελήφθη ἀπὸ τρομερὰν σκοτοδίνην. Ποίαν λοιπὸν δικαιολογίαν θὰ εὕρουν ὅσοι ἐπιχειροῦν νὰ διεισδύσουν εἰς τὴν μακαρίαν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ;

Δὲν ἐσταμάτησα δὲ ἐδῶ τὸν λόγον μου, ἀλλὰ τὸν ἐπεξέτεινα καὶ εἰς τὰς σοφὰς ἐκείνας δυνάμεις· ἔδειξα τὴν ἀπόκρυψιν τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν προβολὴν τῶν πτερύγων, τὴν διατήρησιν τῶν σκελῶν ὀρθίων, τὴν διαρκῆ βοήν, καὶ τέλος τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸ θάμβος, τὰ ὁποῖα μᾶς προκαλοῦν μὲ ὅλα αὐτὰ αἱ ἀσώματοι ἐκεῖναι δυνάμεις. Ὅσον εἶναι σοφαὶ αἱ δυνάμεις αὐταί, ὅσον πλησιέστερον ἀπὸ ἡμᾶς εὑρίσκονται πρὸς τὴν ἄρρητον καὶ μακαρίαν θείαν οὐσίαν, τόσον καλύτερον ἀπὸ ἡμᾶς γνωρίζουν ὅτι αὕτη εἶναι ἀκατάληπτος· διότι ἡ μεγάλη σοφία φέρει μεγάλην εὐλάβειαν.

Σᾶς εἶπα τί περίπου σημαίνει τὸ ἀπρόσιτον καὶ σᾶς ἀνέπτυξα ὅτι εἶναι ἰσχυρότερον τοῦ ἀκαταλήπτου· καὶ προσέθεσα ὡς αἰτίαν αὐτοῦ, χρησιμοποιήσας καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ πελάγους, τὸ ὅτι τὸ μὲν ἀκατάληπτον ἀναγνωρίζεται ὡς ἀκατάληπτον ἔπειτα ἀπὸ ἔρευναν, τὸ δὲ ἀπρόσιτον δὲν δέχεται οὔτε

κατ' ἀρχὴν ἔρευναν καὶ προσπέλασιν. Ἀνέφερα ὅτι δὲν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος «φῶς ὢν ἀπρόσιτον», ἀλλὰ «φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον», διὰ νὰ δηλώσῃ ὅτι ἂν ἡ κατοικία εἶναι ἀπρόσιτος, πόσον μᾶλλον ὁ εἰς αὐτὴν κατοικῶν Θεός. Ἔλεγε δὲ αὐτὰ ὁ Παῦλος, ὄχι διὰ νὰ περιορίσῃ τὸν Θεὸν εἰς τόπον, ἀλλὰ διὰ νὰ δώσῃ περισσοτέραν ἔμφασιν εἰς τὸ ἀκατανόητον καὶ ἀπρόσιτον αὐτοῦ. Ἀνέφερα καὶ ἄλλας δυνάμεις, τὰ Χερουβείμ, καὶ ἐτόνισα ὅτι, ἐνῶ ἐπάνω ἀπὸ αὐτὰς παρουσιάζεται στερέωμα καὶ λίθος κρυστάλλινος καὶ ὁμοίωμα θρόνου καὶ εἶδος ἀνθρώπου καὶ ἤλεκτρον καὶ πῦρ καὶ τόξον, ὁ προφήτης λέγει· «αὕτη ἡ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου». Μὲ ὅλα αὐτὰ σᾶς ἀπέδειξα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου κατὰ συγκατάβασιν καὶ ὅτι καὶ τοιαύτη ἀκόμη ἐμφάνισις ἦτο ἀφόρητος διὰ τὰς οὐρανίας δυνάμεις.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

(473) Δὲν κάμω δὲ ἀσκόπως τὴν ἀνακεφαλαίωσιν αὐτήν· θέλω νὰ μάθω τί ἐξεπλήρωσα καὶ τὶ ὑπολείπεται ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσιν, ποὺ σᾶς ἔδωσα πρὸ καιροῦ. Τὸ ἴδιο κάμουν καὶ οἱ ὀφείλοντες δανεικά· παρουσιάζουν γραμμάτιον μὲ καταχωρισμένον ὁλόκληρον τὸν λογαριασμόν, τὸ δεικνύουν εἰς τοὺς δανειστὰς καὶ καταβάλλουν τὸ ὑπόλοιπον. Καὶ ἐγὼ λοιπόν, ἀφοῦ ἤνοιξα τὴν μνήμην σας σὰν βιβλίον καὶ σᾶς ἔδειξα μὲ τὸν λόγον σὰν δάκτυλον τὸ καταβληθὲν ποσόν, θὰ προχωρήσω εἰς τὰ ὑπόλοιπα.

Ποῖον εἶναι λοιπὸν τὸ ὑπόλοιπον ; Νὰ ἀποδείξω ὅτι οὔτε ἀρχαί, οὔτε ἐξουσίαι, οὔτε κυριότητες, οὔτε ἄλλαι κτισταὶ δυνάμεις ἔχουν ἀκριβῆ κατάληψιν τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχουν δὲ πράγματι καὶ ἄλλαι δυνάμεις, τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὰ ὀνόματα. Προσέξατε δὲ τὸ ἀνόητον θράσος τῶν αἱρετικῶν. Οὔτε τῶν δούλων τὰ ὀνόματα δὲν γνωρίζουν καὶ παρὰ ταῦτα περιεργάζονται τὴν οὐσίαν τοῦ Κυρίου. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι καὶ θρόνοι καὶ κυριότητες καὶ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτὰ τὰ μόνα τάγματα εἰς τοὺς οὐρανούς· ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι τάξεις καὶ ὁμάδες, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ ὁ λόγος. Ἀπὸ ποῦ δὲ συνάγεται ὅτι ὑπάρχουν ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλαι δυνά-

μεις, τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὰ ὀνόματα ; Περὶ αὐτοῦ μᾶς διαβεβαιώνει ὁ Παῦλος, ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγει καὶ τὰ ἀνωτέρω· «ἐκάθισεν αὐτὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι» (Ἐφ. 1,21). Βλέπετε ὅτι μερικὰ ὀνόματα οὐρανίων δυνάμεων εἶναι τώρα ἄγνωστα καὶ θὰ γνωσθοῦν μόνον εἰς τὸ μέλλον ; Διὰ τοῦτο εἶπεν, «οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι».

Καὶ μήπως εἶναι παράδοξον ὅτι δὲν ἔχουν ἀκριβῆ κατάληψιν τῆς θείας οὐσίας ; Τοῦτο δὲν παρουσιάζει καμμίαν δυσκολίαν πρὸς ἀπόδειξιν. Πολλὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἀγνοοῦν αἱ ἄνω δυνάμεις, αἱ ἀρχαί, αἱ ἐξουσίαι, αἱ κυριότητες. Θὰ σᾶς ἀποδείξω δὲ διὰ τῶν ἀποστολικῶν λόγων ὅτι καὶ αὐταὶ ἐπληροφορήθησαν μερικὰς ἀπὸ τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ μαζὶ μὲ ἡμᾶς, ἐνῷ προηγουμένως τὰς ἠγνόουν· καὶ μάλιστα τὰς ἐπληροφορήθησαν ὄχι ἁπλῶς μαζὶ μὲ ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμῶν· «ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη, λέγει ὁ Παῦλος, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ (αἱ δὲ ἐπαγγελίαι εἶχον δοθῆ εἰς τοὺς Ἰουδαίους) διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος» (Ἐφ. 3,5).

Ἀπὸ ποῦ ὅμως ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ αἱ οὐράνιαι δυνάμεις τὸ ἔμαθον αὐτὸ τώρα, ἀφοῦ τὰ ἀνωτέρω ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ; Ἄκουσε λοιπόν· «ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων, λέγει, ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, εὐαγγελίσασθαι ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφ. 3,8). Τί σημαίνει ἀνεξιχνίαστον ; Τὸ μὴ δυνάμενον νὰ ζητηθῇ· δηλαδὴ ὄχι ἁπλῶς τὸ μὴ δυνάμενον νὰ εὑρεθῇ, ἀλλ' οὔτε κἂν νὰ ἀνιχνευθῇ. Ἂς ἀκούσουν πάλιν οἱ αἱρετικοί, πῶς τοὺς ρίπτει πυκνὰ καὶ ἀλλεπάλληλα τὰ βέλη. Ἐὰν ὁ πλοῦτος εἶναι ἀνεξιχνίαστος, πῶς δὲν εἶναι ἀνεξιχνίαστος ὁ χορηγῶν τὸν πλοῦτον ; «Καὶ φωτίσαι πάντας τὶς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἐν τῷ Θεῷ, ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ» (Ἐφ. 3, 9),(474). Ἤκουσες ὅτι τώρα καὶ ὄχι προηγουμένως ἐγνώρισαν τὸ μυστήριον αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι; Ὅσα ἀποφασίζει ὁ βασιλεὺς δὲν τὰ γνωρίζει οὔτε ὁ ὑπασπιστής. «Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξου-

σίαις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ».

Βλέπε πόση τιμὴ ἐδόθη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, νὰ γνωρίσουν αἱ οὐράνιαι δυνάμεις τὰ ἀπόρρητα τοῦ βασιλέως μαζὶ μὲ ἡμᾶς καὶ δι᾽ ἡμῶν. Ἀλλ᾽ ἀπὸ ποῦ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Παῦλος ἐδῶ ἐννοεῖ τὰς οὐρανίας δυνάμεις, ἀφοῦ ἐνίοτε καλεῖ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ τοὺς δαίμονας ; «Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου» (Ἐφ. 6,12). Μήπως ἐννοεῖ λοιπὸν καὶ ἐδῶ ὅτι ἐγνώρισαν τὸ μυστήριον οἱ δαίμονες ; Καθόλου· ἐννοεῖ τὰς οὐρανίας δυνάμεις, διότι μετὰ τὸ «τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας» προσέθεσεν «ἐν τοῖς ἐπουρανίοις». Ἐκεῖναι αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι εἶναι ἐπουράνιαι, αὐταὶ δὲ αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι εἶναι ὑπὸ τὸν οὐρανόν· διὰ τοῦτο τὰς ὀνομάζει καὶ κοσμοκράτορας, θέλων νὰ δηλώσῃ ὅτι δι᾽ αὐτὰς ὁ οὐρανὸς εἶναι ἄβατος καὶ ὅτι ἀσκοῦν ὅλην τὴν κυριαρχίαν των μόνον εἰς τὸν παρόντα κόσμον.

Εἶδες πῶς ἐγνώρισαν τὸ μυστήριον καὶ μαζὶ μὲ ἡμᾶς καὶ δι᾽ ἡμῶν ; Ἀλλ᾽ ἂς στρέψωμεν τὴν διαπραγμάτευσιν πρὸς τὴν καταβολὴν τοῦ χρέους, ἀποδεικνύοντες ὅτι τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ δὲν τὴν γνωρίζουν οὔτε αἱ ἀρχαὶ οὔτε αἱ ἐξουσίαι. Ποῖος λοιπὸν τὸ λέγει αὐτό ; Ὄχι πλέον ὁ Παῦλος οὔτε ὁ Ἡσαΐας οὔτε ὁ Ἰεζεκιήλ, ἀλλ᾽ ἄλλο ἅγιον σκεῦος, ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς, ὁ ἀγαπητὸς μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ Ἰωάννης, ὁ ἀνακλιθεὶς εἰς τὸ στῆθος τοῦ Δεσπότου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀντλήσας τὸ θεῖον ὕδωρ. Τὶ λέγει λοιπὸν αὐτός ; «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» (Ἰω. 1,18). Εἶναι πράγματι υἱὸς βροντῆς, διότι ἄφισε φωνὴν ἰσχυροτέραν ἀπὸ σάλπιγγα, ἱκανὴν νὰ καταισχύνῃ ὅλους τοὺς ἀντιλέγοντας.

Ἀλλ᾽ ἂς ἴδωμεν καὶ τὰς ἀντιρρήσεις. Λέγεις λοιπόν, Ἰωάννη, ὅτι κανεὶς ποτὲ δὲν εἶδε τὸν Θεόν. Τὶ θὰ εἴπωμεν ὅμως διὰ τοὺς προφήτας,[18] οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι εἶδον τὸν Θεόν ; Πράγματι ὁ μὲν Ἡσαΐας λέγει, «εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου» (Ἡσ. 6,1)· ὁ δὲ Δανιήλ, «εἶδον ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν καὶ ὁ Παλαιὸς τῶν ἡ-

18. Αἱ παράγραφοι 3 καὶ 4 τοῦ λόγου τούτου ἐξετάζουν θεοφανείας εἰς τοὺς προφήτας. Ὁ Χρυσόστομος, διδάσκων ὅτι εἶναι ἀδύνατος πραγματικὴ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, σημειώνει ὅτι αἱ ἐμφανίσεις ἔγιναν μὲ ὁμοιώματα προσιτὰ εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν νοητικὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου.

μερῶν ἀκάθητο» (Δαν. 7, 9)· καὶ ὁ Μιχαίας, «εἶδον τὸν Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ» (Γ΄ Βασ. 22,19)· καὶ ἄλλος προφήτης, «εἶδον τὸν Κύριον ἑστῶτα ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ εἶπέ μοι· πάταξον ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον» (Ἀμ. 9,1). Εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ συγκεντρώσωμεν καὶ πολλὰς ἄλλας παρομοίας μαρτυρίας. Πῶς λοιπὸν ὁ Ἰωάννης λέγει «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» ; Πρέπει νὰ εἶσαι βέβαιος ὅτι οὗτος ἐννοεῖ τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν καὶ τελείαν γνῶσιν αὐτοῦ. Ἀπὸ τὴν διαφορὰν τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον κάθε προφήτης εἶδε τὸν Θεόν, καθίσταται φανερὸν ὅτι εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις πρόκειται περὶ θέας κατὰ συγκατάβασιν καὶ ὅτι κανεὶς δὲν εἶδε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καθαράν. Διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἁπλοῦς καὶ ἀσύνθετος καὶ χωρὶς σχῆμα, ἐνῶ ὅλοι αὐτοὶ ἔβλεπον διάφορα σχήματα.

Διὰ νὰ ἀποδείξῃ δὲ τοῦτο ὁ Θεὸς καὶ πείσῃ τοὺς αἱρετικοὺς περὶ τοῦ ὅτι οἱ προφῆται δὲν εἶδον καθαρὰν τὴν θείαν οὐσίαν, ἔλεγε δι' ἄλλου προφήτου· «ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην» (Ὠσ. 12, 11). Δὲν ἔδειξα τὴν οὐσίαν μου, λέγει, ἀλλὰ παρουσιάσθην ὑπὸ ὁμοιώματα κατὰ συγκατάβασιν πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν βλεπόντων. Ὁ Ἰωάννης λοιπὸν δὲν λέγει μόνον διὰ τοὺς ἀνθρώπους, «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» (475). Τοῦτο ἄλλωστε ἦτο ἤδη γνωστὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν προφητικὴν ρῆσιν, «ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην», καὶ ἀπὸ τὴν δήλωσιν τὴν γενομένην πρὸς τὸν Μωϋσῆν. Ὅταν αὐτὸς ἐπεθύμησε νὰ ἴδῃ τὸν Θεὸν μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του, τοῦ εἶπεν ἐκεῖνος· «οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται» (Ἐξ. 23,20). Ἑπομένως τοῦτο ἦτο φανερὸν καὶ παραδεδεγμένον. Ἄρα τὸ «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς οὐρανίους δυνάμεις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἰσάγει ὡς διδάσκαλον τῆς ἀληθείας αὐτῆς τὸν μονογενῆ Υἱόν. Διὰ νὰ μὴ τοῦ εἴπῃ δηλαδὴ κανείς, ποῖος τὸ ἐφανέρωσεν αὐτό, προσέθεσεν· «ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, αὐτὸς ἐξηγήσατο» (Ἰω. 1,18), εἰσάγων ἔτσι ἀξιόπιστον μάρτυρα καὶ διδάσκαλον.

Ἂν ὁ Ἰωάννης ἤθελε νὰ μᾶς δηλώσῃ ὅ,τι ἐλέχθη εἰς τὸν Μωϋσῆν, θὰ ἦτο περιττὸν νὰ εἴπῃ ὅτι τοῦτο τὸ ἐφανέρωσεν ὁ μονογενής, διότι δὲν μᾶς τὸ ἐφανέρωσεν ὁ μονογενής, ἀλλ' ὁ Μωϋσῆς, ποὺ τὸ ἤκουσεν ἀπὸ τὸν Θεόν, πολὺ προτοῦ

εἴπῃ ὁ Ἰωάννης ὅτι τὸ ἤκουσεν ἀπὸ τὸν μονογενῆ. Συνεπῶς ὁ Ἰωάννης εἰσάγει ὡς διδάσκαλον τῆς ἀληθείας αὐτῆς τὸν μονογενῆ, ἐπειδὴ ἐπρόκειτο νὰ μᾶς φανερώσῃ κάτι περισσότερον ἀπὸ τὰ ἕως τότε λεχθέντα, ὅτι δηλαδὴ οὔτε αἱ οὐράνιαι δυνάμεις βλέπουν τὸν Θεόν. Πρέπει δὲ νὰ ἐκληφθῇ ἐδῶ ἡ λέξις ὅρασις μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς γνώσεως. Διότι αἱ ἀσώματοι δυνάμεις δὲν ἔχουν κόρας καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ βλεφαρίδας, ἀλλ' ὅ,τι εἶναι δι' ἡμᾶς ὅρασις, δι' αὐτὰς εἶναι γνῶσις.

Ὥστε ὅταν ἀκούῃς, «κανεὶς ποτὲ δὲν εἶδε τὸν Θεόν», νὰ νομίζῃς ὅτι ἀκούεις, «κανεὶς ποτὲ δὲν ἐγνώρισε τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν του». Ἐπίσης ὅταν ἀκούῃς ὅτι τὰ Σεραφεὶμ ἀπέστρεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ προεφύλαξαν τὴν ὅρασιν, ὅπως ἀκριβῶς ἔκαμαν καὶ τὰ Χερουβεὶμ νὰ μὴ νομίζῃς ὅτι πρόκειται πράγματι διὰ κόρας καὶ ὀφθαλμούς, ἤτοι δι' ὄργανα ποὺ ταιριάζουν εἰς σωματικὰ μόνον σχήματα, ἀλλὰ νὰ ἐννοήσῃς ὅτι ὁ προφήτης ὑπαινίσσεται τὴν γνωστικὴν αὐτῶν ἱκανότητα. Ὅταν λοιπὸν λέγῃ ὁ προφήτης ὅτι δὲν ἀντεῖχον νὰ ἴδουν τὸν Θεὸν καὶ συγκαταβαίνοντα ἀκόμη, δὲν ἐννοεῖ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ διεισδύσουν εἰς τὴν πλήρη κατανόησιν καὶ γνῶσιν αὐτοῦ οὔτε ἐτόλμων νὰ ἀτενίσουν εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ἀκεραίαν οὐσίαν του, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν κατὰ συγκατάβασιν ἐμφάνισίν της. Ἐνατένισις δὲ σημαίνει ἐδῶ τὴν γνῶσιν.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστής, γνωρίζων ὅτι οὔτε ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπὸ τὰς οὐρανίας δυνάμεις εἶναι δυνατὴ ἡ κατάληψις τοῦ Θεοῦ, φέρει ὡς διδάσκαλον τοῦ δόγματος τούτου αὐτὸν τὸν καθήμενον εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς καὶ γνωρίζοντα ταῦτα μὲ ἀκρίβειαν. Δὲν εἶπε δὲ ἁπλῶς «ὁ Υἱός», μολονότι καὶ εἰς τὴν λέξιν αὐτὴν ἂν περιωρίζετο, πάλιν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποστομώσῃ τοὺς ἀναισχύντους. Διότι ὅπως πολλοὶ λέγονται χριστοί, ἀλλ' ὁ ἀληθινὸς Χριστὸς εἶναι εἷς, καὶ πολλοὶ λέγονται κύριοι, ἀλλ' ὁ ἀληθινὸς Κύριος εἶναι εἷς, καὶ πολλοὶ λέγονται θεοί, ἀλλ' ὁ ἀληθινὸς Θεὸς εἶναι εἷς, ἔτσι καὶ πολλοὶ λέγονται υἱοί, ἀλλ' ὁ πραγματικὸς Υἱὸς εἶναι εἷς· καὶ μόνη δὲ ἡ προσθήκη τοῦ ἄρθρου θὰ ἦτο ἀρκετὴ νὰ δείξῃ τὸ ἐξαίρετον τοῦ μονογενοῦς. Καὶ ὅμως δὲν ἠρκέσθη εἰς αὐτό, ἀλλ' εἰς τὸ «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε» προσέθεσεν, «ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, αὐτὸς ἐξηγήσατο». Εἶπε πρωτύτερα μονογενὴς καὶ ἔπειτα Υἱός. Ἐπειδὴ δηλαδὴ πολλοί, λόγῳ τῆς κοινότητος

πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὄνομα, ἐφ' ὅσον τὸ υἱὸς εἶναι κοινὸν ὄνομα ὅλων, ὑποβιβάζουν τὴν δόξαν του θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἕνα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς υἱοὺς (476), ἔθεσε πρῶτον τὸ μονογενής, χαρακτηριστικόν του ὄνομα ποὺ δὲν ἀνήκει εἰς κανένα ἄλλον, διὰ νὰ κατανοήσῃς ὅτι καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, τὸ Υἱός, δὲν εἶναι κοινόν, ἀλλ' ἰδιάζει κυρίως εἰς αὐτὸν καὶ εἰς κανένα ἄλλον δὲν ἀνήκει τόσον, ὅσον εἰς ἐκεῖνον.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΧΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ

Καὶ διὰ νὰ γίνουν σαφέστερα ὅσα λέγω θὰ τὰ ἀναπτύξω πλατύτερα[19]. Τὸ ὄνομα υἱὸς ἀνήκει καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὸν Χριστόν, εἰς ἡμᾶς μὲν καταχρηστικῶς, εἰς ἐκεῖνον δὲ κυριολεκτικῶς· τὸ δὲ μονογενὴς εἶναι ἰδικόν του μόνον καὶ δὲν ἀνήκει εἰς κανένα ἄλλον οὔτε καταχρηστικῶς ἀκόμη. Ὁ εὐαγγελιστὴς λοιπὸν προέταξε τοῦ Υἱοῦ τὸ μονογενής, διὰ ν' ἀντιληφθῇς ἀπὸ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτὴν προησγορίαν ὅτι καὶ ἡ ἄλλη προσηγορία, ποὺ ἀνήκει εἰς τοὺς πολλούς, εἶναι κυρίως ἰδική του. Ἐὰν δέ, λέγει, δὲν σοῦ ἀρκοῦν οὔτε αὐτά, προσθέτω καὶ τρίτον χαρακτηριστικόν, χονδρὸν βεβαίως καὶ ἀνθρωπομορφικόν, ἀλλὰ πάντως ἱκανὸν νὰ ἀναβιβάσῃ καὶ αὐτοὺς ποὺ ἕρπουν εἰς τὴν γῆν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς δόξης τοῦ μονογενοῦς. Ποῖον δὲ εἶναι αὐτό; «Ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός». Ἡ ἔκφρασις εἶναι παχεῖα, ἀλλ' ἱκανὴ νὰ μᾶς ἀποδείξῃ τὴν γνησιότητα τοῦ Υἱοῦ, ἂν τὴν ἐκλάβωμεν θεοπρεπῶς. Ὅπως ὅταν ἀκούῃς θρόνον καὶ ἐκ δεξιῶν καθέδραν, δὲν ἐννοεῖς θρόνον ἢ τόπον ἢ γενικῶς τοπικὸν περιορισμόν, ἀλλὰ μὲ τὴν παράστασιν τοῦ θρόνου καὶ τὴν κοινότητα τῆς καθέδρας κατανοεῖς τὴν ἰσότητα καὶ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς τιμῆς τῶν δύο θείων προσώπων, ἔτσι καὶ ὅταν ἀκούῃς κόλπον, νὰ μὴ νομίζῃς ὅτι πρόκειται περὶ κόλπου καὶ τόπου, ἀλλὰ παράστασιν τοῦ κόλπου ν' ἀντιληφθῇς μὲ τὴν ἐγγύτητα καὶ παρρησίαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἡ παράστασις τῆς διαμονῆς εἰς τὸν κόλπον μᾶς δηλώνει πολὺ σαφέστερον ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς εἰς τὰ δεξιὰ τοποθετήσεως, τὴν ἐγγύτητα πρὸς τὸν γεννήτορα. Διότι ἀσφαλῶς οὔτε ὁ Πατὴρ θὰ ἠνείχετο νὰ ἔχῃ εἰς τὸν κόλπον του τὸν Υἱόν, ἐὰν δὲν ἦτο τῆς ἰδίας οὐ-

---

19. Ἀπὸ τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀρχίζει βαθμιαίως ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἀκαταλήπτου τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ θέμα τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ ποὺ ἐξετάζεται λεπτομερῶς εἰς τὴν ἕκτην ὁμιλίαν πρὸς Ἀνομοίους.

σίας, οὔτε ἐκεῖνος θὰ ἀντεῖχε νὰ διαμένῃ εἰς τὸν πατρικὸν κόλπον, ἐὰν ἦτο κατωτέρας φύσεως.

Ἀφοῦ εἶναι Υἱὸς λοιπόν, καὶ μάλιστα μονογενής, καὶ διατρίβει εἰς τὸν πατρικὸν κόλπον, γνωρίζει τὸν Πατέρα ἀκριβῶς. Ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ Υἱοῦ περὶ τοῦ Πατρός. Ἀναμφιβόλως δὲ ἀναφέρονται αἱ ἐκφράσεις αὐταί, διότι ἂν δὲν ἐπρόκειτο περὶ αὐτῆς, τότε διατὶ θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ παράστασις τοῦ κόλπου; Ἐὰν οὔτε ὁ Θεὸς εἶναι σῶμα, ὅπως δὲν εἶναι, οὔτε τὴν γνησιότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν ἐγγύτητα αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δηλώνῃ ἡ ἔκφρασις αὐτή, τότε πρέπει νὰ ἐχρησιμοποιήθη τυχαίως καὶ ἀσκόπως, χωρὶς νὰ χρησιμεύῃ εἰς τίποτε. Ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐχρησιμοποιήθη τυχαίως—μὴ γένοιτο—διότι τὸ Πνεῦμα τίποτε δὲν λέγει ἀσκόπως· δηλώνει τὴν ἐγγύτητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα. Ἐπειδὴ ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐδήλωσε κάτι πολὺ σοβαρόν, ὅτι οὔτε ἡ ἄνω κτίσις βλέπει, ἤτοι γνωρίζει μὲ ἀκρίβειαν, τὸν Θεόν, ἠθέλησε νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποίησε τὰς ἀνωτέρω ἐκφράσεις, ἔτσι ὥστε νὰ πιστεύσῃς χωρὶς ἀμφιβολίες εἰς τὴν μαρτυρίαν ὡς προερχομένην ἀπὸ τὸν Υἱόν, καὶ μάλιστα τὸν μονογενῆ καὶ εἰς τὸν πατρικὸν κόλπον διατρίβοντα Υἱόν. Θὰ ἔλεγα δὲ ὅτι ἡ ἔκφρασις αὐτὴ εἶναι παραστατικὴ καὶ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Υἱοῦ, ἔστω καὶ ἂν μερικοὶ ἐπιμένουν νὰ φέρουν ἀναισχύντους ἀντιρρήσεις. Ὅπως δηλαδὴ ἀπὸ τὰ πρὸς τὸν Μωϋσῆν λεχθέντα, «ἐγὼ εἰμὶ ὁ Ὤν», κατανοοῦμεν τὴν ἀϊδιότητα τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς(477), «ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός», εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀΐδιον ὕπαρξιν τοῦ Υἱοῦ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Πατρός.

ΠΕΡΙ ΕΥΛΑΒΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΗΝ ΠΡΟΣΕΥΧΗΝ

Ὅτι λοιπὸν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀκατάληπτος εἰς ὁλόκληρον τὴν κτίσιν ἀπεδείχθη μὲ τὰ ἀνωτέρω· ὑπολείπεται δὲ τώρα νὰ ἀποδείξω ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα τὸν γνωρίζουν μὲ ὅλην τὴν ἀκρίβειαν. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ βαρύνω τὴν μνήμην σας μὲ τὸ πλῆθος τῶν λόγων, θὰ ἀναβάλω τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος αὐτοῦ δι' ἄλλην διάλεξιν καὶ τώρα θὰ μεταβῶ εἰς τὴν συνήθη παραίνεσιν.

Ποία δὲ ἦτο ἡ συνηθισμένη μας παραίνεσις; Νὰ προσεύχεσθε ἐκτενῶς μὲ διάνοιαν νήφουσαν καὶ ψυχὴν ἀγρυπνοῦσαν. Ὅταν τὴν περασμένη φορὰν σᾶς ἀπηύθυνα τὴν ἰδίαν σύστασιν, ὅλοι ὑπακούσατε, εἶναι δὲ ἄτοπον νὰ σᾶς κατακρίνω μὲν ὅταν ἀδιαφορῆτε, νὰ μὴ σᾶς ἐπαινῶ δὲ ὅταν ἐκτελῆτε τὰς συμβουλάς μου. Ἐπιθυμῶ λοιπὸν σήμερον νὰ σᾶς ἐπαινέσω καὶ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὴν ὑπακοήν σας ἐκείνην. Καὶ θὰ σᾶς ἀποδώσω καλύτερον τὴν χάριν, ἂν σᾶς διδάξω διατὶ τελεῖται πρὶν ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡ εὐχὴ ποὺ ἀναφέρεται εἰς τοὺς δαιμονιζομένους καὶ διατὶ παραγγέλλει ὁ διάκονος νὰ εἰσαχθοῦν τότε καὶ νὰ κλίνουν τὰς κεφαλάς των οἱ δαιμονιζόμενοι καὶ κατεχόμενοι ἀπὸ πονηρὰν μανίαν. Διατί γίνονται αὐτά; Ἡ ἐνέργεια τῶν δαιμόνων εἶναι ἅλυσις πονηρὰ καὶ σκληρὰ καὶ δυνατωτέρα ἀπὸ τὸν σίδηρον. Ὅπως λοιπόν, ὅταν ὁ δικαστὴς προχωρῇ καὶ κάθηται εἰς τὸ ὑψηλὸν βῆμα, οἱ δεσμοφύλακες ἐξάγουν ὅλους τοὺς κρατουμένους εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἀκαθάρτους, ρυπαρούς, μὲ μαλλιὰ ἄκοπα καὶ μὲ ράκη, καὶ τοὺς τοποθετοῦν νὰ καθήσουν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰς κιγκλίδας καὶ τὰ παραπετάσματα τοῦ δικαστηρίου, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ οἱ Πατέρες ἐνομοθέτησαν, ὅταν πρόκειται νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν καὶ καθήσῃ σὰν εἰς ὑψηλὸν βῆμα ὁ Χριστός, νὰ εἰσάγωνται οἱ δαιμονιζόμενοι σὰν δεσμῶται, ὄχι διὰ ν' ἀπολογηθοῦν διὰ τὰ ἐγκλήματά των, ὅπως οἱ ἄλλοι δεσμῶται, οὔτε διὰ νὰ ὑποστοῦν τιμωρίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ γίνουν κοιναὶ ἱκεσίαι ἀπὸ ὁλόκληρον τὸν παριστάμενον λαὸν καὶ ἀπὸ ὁλόκληρον τὴν πόλιν καὶ νὰ παρακαλέσουν τὸν κοινὸν Δεσπότην ὅλοι μὲ μίαν καρδίαν καὶ μίαν φωνὴν νὰ τοὺς ἐλεήσῃ.

Τότε λοιπὸν κατέκρινα τοὺς ἐγκαταλείποντας τὴν προσευχὴν αὐτὴν καὶ παραμένοντας ἔξω· τώρα ὅμως θὰ κατακρίνω τοὺς μένοντας μέσα εἰς τὸν ναόν, ὄχι διότι μένουν μέσα, ἀλλὰ διότι μένοντες μέσα δὲν συμπεριφέρονται καλύτερα ἀπὸ τοὺς περιφερομένους ἔξω, ἐφ' ὅσον συζητοῦν μεταξύ των κατὰ τὴν φρικωδεστάτην ἐκείνην στιγμήν. Τί κάμνεις, καλέ μου ἄνθρωπε; Βλέπεις νὰ στέκωνται δέσμιοι τόσοι ἀδελφοί σου καὶ σὺ συζητεῖς διὰ πράγματα ἀνάρμοστα; Δὲν εἶναι καὶ μόνη ἡ θέα των ἱκανὴ νὰ σὲ καταπλήξῃ καὶ σοῦ προκαλέσῃ τὴν συμπάθειαν; Ὁ ἀδελφός σου εὑρίσκεται εἰς δεσμὰ καὶ σὺ ἀδιαφορεῖς; Ποίαν συγγνώμην θὰ εὕρῃς, εἰπέ μου, ἀφοῦ εἶσαι τόσον ἀσυγκίνητος, τόσον ἀπάνθρωπος,

τόσον ὠμός; Δὲν φοβεῖσαι μήπως τὴν στιγμήν, ποὺ συζητεῖς, θορυβεῖς καὶ ἀδιαφορεῖς, πηδήσῃ ἀπὸ αὐτοὺς κάποιος δαίμων καὶ εὑρὼν τὴν ψυχήν σου κενὴν καὶ ἔρημον, σὰν οἰκίαν χωρὶς θύραν, εἰσέλθῃ μὲ πολλὴν εὐκολίαν;

Δὲν θὰ ἔπρεπε ἐκείνην τὴν ὥραν νὰ ἀφίνουν ὅλοι μαζὶ πηγὰς δακρύων, νὰ εἶναι ὑγροὶ ὅλων οἱ ὀφθαλμοί, νὰ πέσῃ εἰς θρήνους καὶ ὀλοφυρμοὺς ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία; (478) Μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων μυστηρίων, μετὰ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ θείου λουτροῦ, μετὰ τὴν ἔνταξιν εἰς τὴν Ἐκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, κατώρθωσεν ἐκεῖνος ὁ λύκος νὰ ἁρπάσῃ ἀπὸ τὸ ποίμνιον καὶ νὰ κρατῇ τὰ ἀρνία, καὶ σὺ βλέπων αὐτὴν τὴν συμφορὰν δὲν δακρύζεις; Ὑπάρχει ἀπολογία δι᾽ αὐτὸ τὸ φαινόμενον; Δὲν θέλεις νὰ συμπονέσῃς τὸν ἀδελφόν σου; τοὐλάχιστον ξύπνα ἀπὸ φόβον διὰ τὸν ἑαυτόν σου. Εἰπέ μου· ἐὰν ἔβλεπες νὰ καίεται ἡ οἰκία τοῦ γείτονος, ἔστω καὶ ἂν ἦτο οὗτος ὁ χειρότερος ἐχθρός σου, δὲν θὰ ἔτρεχες διὰ τὴν κατάσβεσιν τῆς πυρκαϊᾶς ἀπὸ φόβον, μήπως προχωροῦσα φθάσῃ καὶ εἰς τὴν ἰδικήν σου οἰκίαν; Κατὰ παρόμοιον τρόπον πρέπει νὰ σκέπτεσαι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν δαιμονιζομένων, διότι ἡ ἐνέργεια τοῦ δαίμονος εἶναι εἶδος πυρκαϊᾶς, εἶδος τρομεροῦ ἐμπρησμοῦ.

Πρόσεχε λοιπόν, σὲ παρακαλῶ, μήπως ὁ δαίμων κατὰ τὴν προέλασίν του καταλάβῃ καὶ τὴν ἰδικήν σου ψυχήν· ὅταν τὸν ἴδῃς νὰ πλησιάζῃ, νὰ προσφύγῃς εἰς τὸν Δεσπότην, ὥστε βλέπων ὁ δαίμων τὴν θερμὴν καὶ ἄγρυπνον ψυχήν σου νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ διάνοιά σου εἶναι ἀπροσπέλαστος. Ἂν σὲ ἴδῃ νὰ χασμᾶσαι καὶ ῥαθυμῇς, θὰ εἰσέλθῃ γρήγορα σὰν εἰς ἔρημον καταφύγιον· ἂν ὅμως σὲ ἴδῃ προσεκτικὸν καὶ ἄγρυπνον καὶ προσηλωμένον εἰς τοὺς οὐρανούς, οὔτε νὰ σὲ κυττάξῃ πλέον δὲν θὰ τολμήσῃ. Ὥστε καὶ ἂν καταφρονῇς τοὺς ἀδελφούς σου, τοὐλάχιστον λυπήσου τὸν ἑαυτόν σου καὶ φράξε δι᾽ αὐτὸ τὴν εἴσοδον τῆς ψυχῆς σου εἰς τὸν πονηρὸν δαίμονα.

Τίποτε δὲ δὲν κατορθώνει νὰ ἀπομακρύνῃ τὰς ἐφόδους του τόσον καλά, ὅσον ἡ προσευχὴ καὶ ἡ ἐκτενὴς δέησις. Δὲν καθιερώθη χωρὶς λόγον καὶ ἀσκόπως τὸ παραγγελλόμενον εἰς ὅλους ὑπὸ τοῦ διακόνου, «ὀρθοί· στῶμεν καλῶς», ἀλλ᾽ ἀποβλέπει εἰς ὡρισμένον σκοπόν, δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ ἀνορθώσωμεν τοὺς λογισμοὺς ποὺ σύρονται εἰς τὴν γῆν, εἰς τὸ νὰ καταστῶμεν ἱκανοὶ νὰ παρουσιάσωμεν τὴν ψυχήν μας ἐμπρὸς εἰς τὸν Θεὸν ὀρθήν, ἀπομακρύνοντες τὴν πνευματικὴν ἔκλυ-

σιν, ποὺ φέρουν αἱ βιωτικαὶ ἀπασχολήσεις. Ὅτι δὲ εἶναι σωστὰ ὅσα λέγω, ὅτι δηλαδὴ ἡ λέξις ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὸ σῶμα, ἀλλὰ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ αὐτὴν διατάσσει νὰ ἀνορθώσωμεν, ἂς ἴδωμεν πῶς τὴν χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος. Γράφων πρὸς ἀνθρώπους πεπτωκότας καὶ καταβεβλημένους ἀπὸ τὸ βάρος τῶν δεινῶν, ἔλεγε· «τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε» (Ἑβρ. 12, 12). Τί θὰ εἴπωμεν λοιπόν; Ὅτι ἐννοεῖ τὰς χεῖρας καὶ τὰ γόνατα τοῦ σώματος; Καθόλου, διότι δὲν ἀπευθύνεται πρὸς δρομεῖς καὶ παγκρατιαστάς. Ἄρα μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς προτρέπει νὰ ἀναστήσουν τὴν δύναμιν τῶν ἐσωτερικῶν λογισμῶν, ποὺ εἶχον καταβληθῆ ἀπὸ τοὺς πειρασμούς.

Σκέψου, πλησίον ποίου ἵστασαι, μαζὶ μὲ ποίους πρόκειται νὰ ἐπικαλεσθῇς τὸν Θεόν· μαζὶ μὲ τὰ Χερουβείμ. Ἀναλογίσου, ποίους ἔχεις συντρόφους καὶ αὐτὸ θὰ σοῦ ἀρκέσῃ διὰ νὰ ἀνανήψῃς, διότι θὰ ἀντιληφθῇς ὅτι, ἐνῷ περιβάλλεσαι μὲ σῶμα καὶ σάρκα, ἠξιώθης νὰ ἀνυμνῇς τὸν κοινὸν Δεσπότην μαζὶ μὲ τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις.

Κανεὶς λοιπὸν νὰ μὴ συμμετέχῃ μὲ χαλαρὰν προθυμίαν εἰς τοὺς ἱεροὺς καὶ μυστικοὺς ἐκείνους ὕμνους· κανεὶς νὰ μὴ ἔχῃ βιωτικοὺς λογισμοὺς ἐκείνην τὴν ὥραν. Καθένας ἂς ἐξορίσῃ ἀπὸ τὴν διάνοιαν ὅλα τὰ γήϊνα καὶ ἂς μεταθέσῃ τὸν ἑαυτόν του ὁλόκληρον εἰς τὸν οὐρανόν, σὰν νὰ ἵσταται πλησίον τοῦ θρόνου τῆς δόξης καὶ νὰ πετᾷ μαζὶ μὲ τὰ Σεραφείμ· καὶ μόνον ἔτσι ἂς ἀναπέμπῃ τὸν πανάγιον ὕμνον εἰς τὸν πλήρη δόξης καὶ μεγαλωσύνης Θεόν.

Διὰ τοῦτο δίδεται καὶ ἡ ἐντολὴ νὰ ἱστάμεθα καλῶς ἐκείνην τὴν ὥραν(479). Τὸ νὰ ἱστάμεθα δὲ καλῶς δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ στάσιν ἁρμόζουσαν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅταν εὑρίσκεται πρὸ τοῦ Θεοῦ, στάσιν μαρτυροῦσαν φρίκην καὶ τρόμον καὶ προερχομένην ἀπὸ ψυχὴν ξυπνητὴν καὶ ὀρθίαν. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ λέξις ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχήν, τὸ λέγει πάλιν ὁ Παῦλος· «οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοί». Ὅπως ὁ τοξότης, ἐὰν θέλῃ νὰ ρίψῃ εὔστοχα τὰ βέλη, φροντίζει πρῶτα νὰ λάβῃ καλὴν στάσιν, τοποθετούμενος ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ σκοποῦ, καὶ ἔπειτα ρίπτει τὰ βέλη, ἔτσι καὶ σύ, ἂν θέλῃς νὰ κτυπήσῃς τὴν πονηρὰν κεφαλὴν τοῦ διαβόλου, πρέπει πρῶτα νὰ φροντίσῃς διὰ τὴν κατάστασιν τῶν λογισμῶν σου, ὥστε ἔχων τρόπον τινὰ ὀρθὴν καὶ ἀπαρεμπόδιστον στάσιν νὰ ρίψῃς εὔστοχα τὰ βέλη ἐναντίον του.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΩΠΟΔΥΤΩΝ

Αὐτὰ εἶχα νὰ εἴπω περὶ τῆς προσευχῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ διάβολος πλὴν τῆς ἀδιαφορίας κατὰ τὴν προσευχὴν ἐπενόησε καὶ ἄλλην περισσότερον ἐπικίνδυνον μέθοδον, πρέπει νὰ ἀμυνθῶμεν καὶ ἐναντίον αὐτῆς. Ποία λοιπὸν εἶναι αὐτὴ ἡ κακοῦργος ἐπινόησις τοῦ πονηροῦ δαίμονος; Ἐπειδὴ σᾶς εἶδε συσφιγμένους εἰς ἓν σῶμα καὶ προσηλωμένους μὲ μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸ κήρυγμα, δὲν ἐτόλμησε νὰ στείλῃ τὰ ὄργανά του, διὰ νὰ σᾶς ἀπομακρύνουν μὲ τὰς συμβουλάς των ἀπὸ τὴν ἀκρόασιν, διότι ἐγνώριζεν ὅτι κανεὶς ἀπὸ σᾶς δὲν θὰ ἠνείχετο τοιούτους συμβούλους. Ἀντὶ αὐτῶν ὅμως ἐγκατέσπειρεν εἰς τὸ πλῆθος λῃστὰς καὶ λωποδύτας καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις διωργάνωσε τὴν κλοπὴν χρημάτων, ποὺ ἔφερον μαζί των πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τοῦτο δὲ συνέβη ἐδῶ πολλάκις καὶ εἰς πολλὰ πρόσωπα.

Διὰ νὰ μὴ συμβαίνῃ λοιπὸν οὔτε αὐτὸ καὶ διὰ νὰ μὴ σβύσῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ χρηματικὴ ζημία, ποὺ ὑφίστανται πολλοί, τὴν προθυμίαν σας πρὸς παρακολούθησιν τοῦ κηρύγματος, σᾶς προτρέπω καὶ σᾶς συμβουλεύω νὰ μὴ φέρετε ἐπάνω σας ἐδῶ χρήματα. Ἔτσι ἡ προθυμία σας πρὸς ἀκρόασιν δὲν θὰ γίνεται ἀφορμὴ ἐκδηλώσεως τῶν λωποδυτικῶν τάσεων ἐκείνων καὶ ἡ εὐχαρίστησις ποὺ αἰσθάνεσθε κατὰ τὴν ἐδῶ παραμονήν σας δὲν θὰ ἀμαυρώνεται ἀπὸ τὴν κλοπὴν τῶν χρημάτων. Διότι ὁ διάβολος ὠργάνωσε τὸ τέχνασμα αὐτὸ ὄχι διὰ νὰ σᾶς καταστήσῃ πτωχοτέρους, ἀλλὰ διὰ νὰ σβύσῃ τὴν προθυμίαν σας πρὸς παρακολούθησιν τοῦ κηρύγματος μὲ τὴν δυσαρέσκειαν ποὺ προκαλεῖ ἡ ἀπώλεια τῶν χρημάτων. Καὶ τὸν Ἰὼβ δὲ τὸν ἀπεγύμνωσεν ὄχι διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ πτωχότερον, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν γυμνώσῃ ἀπὸ τὴν εὐσέβειαν. Δὲν ἐνδιαφέρεται αὐτὸς διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χρημάτων, ποὺ γνωρίζει ὅτι δὲν ἔχουν καμμίαν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν παρακίνησιν τῆς ψυχῆς εἰς ἁμαρτίαν μὲ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χρημάτων. Ἂν δὲ δὲν κατορθώσῃ τοῦτο, δὲν θὰ νομίσῃ ὅτι ἔχει κατορθώσει τίποτε.

Ἀφοῦ λοιπὸν γνωρίζεις τὸν σκοπόν του, ἀγαπητέ μου, ὅταν σοῦ ἀφαιροῦνται τὰ χρήματα ἀπὸ τοὺς λῃστὰς ἢ μὲ ἄλλον τρόπον, νὰ δοξάζῃς τὸν Δεσπότην καὶ θὰ κερδίσῃς περισσότερα καὶ θὰ δώσῃς διπλοῦν κτύπημα εἰς τὸν ἐχθρόν, ἓν διότι δὲν ἐστενοχωρήθης καὶ ἄλλο διότι ἐδόξασες τὸν Θεόν.

Ἂν ὁ διάβολος ἴδῃ ὅτι ἡ χρηματικὴ ζημία σὲ ἐπηρεάζει καὶ σὲ ὁδηγεῖ εἰς δυσαρέσκειαν κατὰ τοῦ Δεσπότου, δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ νὰ ἐνεργῇ παρομοίας πράξεις. Ἂν ὅμως παρατηρήσῃ ὅτι ὄχι μόνον δὲν βλασφημεῖς τὸν Θεόν, ποὺ σὲ ἐδημιούργησε, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐχαριστεῖς διὰ κάθε κακὸν ποὺ σοῦ συμβαίνει,(480)θὰ σταματήσῃ νὰ σοῦ προξενῇ πειρασμούς, ἀφοῦ γνωρίζει ὅτι ἡ δοκιμασία εἰς τὸ κακὸν σοῦ γίνεται ἀφορμὴ εὐχαριστίας καὶ σοῦ προετοιμάζει λαμπροτέρους στεφάνους καὶ περισσότερα βραβεῖα. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰώβ. Ὅταν εἶδεν ὁ διάβολος ὅτι καὶ διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς περιουσίας καὶ διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ σώματος εἰς ἀσθενείας, αὐτὸς ηὐχαρίστησε τὸν Θεόν, δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ ἐπανέλθῃ, ἀλλ' ἀπεμακρύνθη, ἀφοῦ ὑπέστη αἰσχρὰν καὶ ἀνεπανόρθωτον ἧτταν καὶ ἀφοῦ ἀνέδειξε λαμπρότερον τὸν ἀθλητὴν τοῦ Θεοῦ.

Γνωρίζοντες λοιπὸν καὶ ἡμεῖς αὐτά, ἓν μόνον πρᾶγμα πρέπει νὰ φοβούμεθα, τὴν ἁμαρτίαν, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα νὰ τὰ ὑποφέρωμεν μὲ γενναιότητα, καὶ τὰς χρηματικὰς ζημίας καὶ τὰς σωματικὰς ἀσθενείας καὶ τὰς περιουσιακὰς δυσκολίας καὶ τὰς προσβολὰς καὶ τὰς συκοφαντίας καὶ οἱονδήποτε ἄλλο κακόν. Διότι αὐτὰ ὄχι μόνον δὲν θὰ μᾶς βλάψουν, ἀλλὰ καὶ θὰ δυνηθοῦν νὰ μᾶς προσφέρουν ἐξαιρετικὴν ὠφέλειαν καὶ νὰ μᾶς ἑτοιμάσουν περισσοτέρους στεφάνους, ἂν τὰ ὑπομένωμεν μὲ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλωστε βλέπεις ὅτι καὶ ὁ Ἰώβ, ἀφοῦ ἐκέρδισε τοὺς στεφάνους τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας, ἔλαβε διπλᾶ ὅλα ὅσα ἔχασεν. Σὺ δέ, ἂν τὰ ὑπομένῃς μὲ γενναιότητα, θὰ τὰ λάβῃς ὄχι διπλᾶ καὶ τριπλᾶ, ἀλλ' ἑκατονταπλᾶ, καὶ τέλος θὰ κληρονομήσῃς τὴν αἰώνιον ζωήν, τὴν ὁποίαν εἴθε νὰ ἐπιτύχωμεν ὅλοι διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Ὅταν πρόκειται νὰ ἀναπτύξῃ κανεὶς θέμα μακρόν, ποὺ ἀπαιτεῖ ἐκτενῆ διαπραγμάτευσιν εἰς περισσοτέρας τῆς μιᾶς καὶ τῶν δύο καὶ τῶν τριῶν ἡμερῶν, νομίζω ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ μὴ φορτώνῃ εἰς τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροατῶν διαμιᾶς ὅλην τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ νὰ τὴν διαιρῇ εἰς πολλὰ μέρη, ὥστε μὲ τὸν καταμερισμὸν νὰ καταστήσῃ τὸ φορτίον ἐλαφρὸν καὶ ἀνεκτόν. Διότι καὶ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἀκοὴ καὶ κάθε ἄλλο αἰσθητήριον ὑπόκεινται εἰς μέτρα καὶ κανόνας καὶ ὅρια, καὶ ἂν κανεὶς ἐπιχειρήσῃ νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια αὐτά, τὰ αἰσθητήρια χάνουν καὶ τὴν ἱκανότητα ποὺ ἔχουν.[20]

Εἰπέ μου, τί εἶναι γλυκύτερον ἀπὸ τὸ φῶς; Τί εἶναι περισσότερον εὐχάριστον ἀπὸ τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα; Καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ γλυκὺ καὶ εὐχάριστον, ὅταν πέσῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας ἀφθονώτερον ἀπὸ ὅσον ἐπιτρέπει ἡ φύσις, γίνεται κουραστικὸν καὶ φορτικόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς καθώρισε νὰ ὑπάρχῃ μετὰ τὴν ἡμέραν ἡ νύξ, ἡ ὁποία, παραλαμβάνουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς κουρασμένους, κατεβάζει τὰ βλέφαρα, κοιμίζει τὰς κόρας, ἀναπαύει τὴν ἀποκαμωμένην ὀπτικήν μας λειτουργίαν καὶ τὴν καθιστᾷ ἱκανωτέραν διὰ τὴν ὅρασιν κατὰ τὴν ἑπομένην ἡμέραν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐγρήγορσις καὶ ὁ ὕπνος, ἂν καὶ εἶναι πράγματα μεταξύ των ἀντίθετα, καθὼς διαδέχονται μὲ ἁρμονίαν τὸ ἓν τὸ ἄλλο καθίστανται εὐχάριστα, καὶ ἐνῷ λέγομεν τὸ φῶς γλυκύ, λέγομεν ἐπίσης γλυκὺν καὶ τὸν ὕπνον, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ φῶς. (481) Μὲ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ δυσαρμονία εἶναι πάντοτε βαρεῖα καὶ

---

20. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ τῆς παιδαγωγικῆς δεινότητος τοῦ Χρυσοστόμου ἡ παρατήρησις αὐτή. Προσεπάθει νὰ τηρῇ μέτρον εἰς τὸ μῆκος τῶν λόγων, καὶ νὰ παρεμβάλῃ δευτερεύοντα θέματα, διὰ νὰ μὴ κουράζῃ τοὺς ἀκροατάς.

ἐπαχθής, ἐνῷ ἡ συμμετρία εἶναι γλυκεῖα καὶ χρήσιμος καὶ τερπνή. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἐγώ, ἐνῷ ὁμιλῶ διὰ τετάρτην ἢ πέμπτην φοράν, ἀφ' ὅτου ἐπελήφθην τοῦ θέματος περὶ ἀκαταλήπτου, δὲν ἀπεφάσισα οὔτε σήμερον νὰ τὸ ἀποτελειώσω, ἀλλ' ἐσκέφθην, ἀφοῦ εἴπω πρὸς τὴν ἀγάπην σας τὰ ἀνάλογα καὶ ἁρμόζοντα, νὰ ἀναπαύσω πάλιν τὴν διάνοιάν σας.

ΠΕΡΙ ΓΝΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ποῦ εἶχα σταματήσει λοιπὸν τὴν διαπραγμάτευσιν; Διότι ἀπὸ ἐκεῖ πρέπει νὰ ἐκκινήσω, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἑνιαίου θέματος. Εἶχα ἀναφέρει ὅτι ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς εἶπεν ὅτι «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, αὐτὸς ἐξηγήσατο» (Ἰω. 1, 18). Σήμερα εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπω, ποῦ ἔδωσε τοιαύτην ἐξήγησιν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. «Ἀπεκρίθη, λέγει, τοῖς Ἰουδαίοις καὶ εἶπεν· οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα» (Ἰω. 6, 46). Καὶ ἐδῶ πάλιν ὅρασιν καλεῖ τὴν γνῶσιν.

Δὲν εἶπε δὲ ἁπλῶς ὅτι «κανεὶς δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα» καὶ ἔπειτα ἐσιώπησε, διὰ νὰ μὴ νομίσῃ κανεὶς ὅτι ἡ ἄρνησις αὐτὴ ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ θέλων νὰ δείξῃ ὅτι οὔτε οἱ ἄγγελοι οὔτε οἱ ἀρχάγγελοι οὔτε αἱ οὐράνιαι δυνάμεις τὸν γνωρίζουν, προσέθεσε καὶ τὴν ἄλλην φράσιν. Ἀφοῦ εἶπε δηλαδὴ ὅτι «κανεὶς ποτὲ δὲν ἐγνώρισε τὸν Πατέρα», προσέθεσε· «μόνον ὁ προερχόμενος ἐκ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς γνωρίζει τὸν Πατέρα». Ἐὰν ἔλεγεν ἁπλῶς «οὐδείς», πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀκούοντας θὰ ἐνόμιζον ὅτι τοῦτο λέγεται μόνον διὰ τὴν ἰδικήν μας, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· τώρα δὲ μετὰ τὸ «οὐδεὶς» προσέθεσεν, «εἰ μὴ ὁ Υἱὸς» καὶ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ μονογενοῦς ἀπέκλεισεν ὁλόκληρον τὴν κτίσιν ἀπὸ τὴν γνῶσιν. Θὰ παρουσιασθῇ ὅμως ἡ ἀντίρρησις· ἀπέκλεισε καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα; Καθόλου· διότι τὸ Πνεῦμα δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς κτίσεως, τὸ δὲ «οὐδεὶς» ἀντιδιαστέλλει πάντοτε τὴν κτίσιν μόνον καὶ δὲν ἀποκλείει οὔτε τὸν Υἱόν, ὅταν γίνεται λόγος περὶ τοῦ Πατρός, οὔτε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅταν γίνεται λόγος περὶ τοῦ Υἱοῦ.

Καὶ διὰ νὰ πεισθῶμεν ὅτι ἐδῶ τὸ «οὐδεὶς» δὲν ἐλέχθη πρὸς ἀποκλεισμὸν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἀντιδια-

στολὴν τῆς κτίσεως, ἂς ἀκούσωμεν τί λέγει ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς Κορινθίους σχετικῶς μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν γνῶσιν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν δήλωσιν τοῦ Κυρίου ἀνήκει εἰς τὸν Υἱόν. Τί λέγει λοιπόν; «Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» (Α´ Κορ. 2, 11). Ὅπως λοιπὸν ἐδῶ ἡ λέξις δὲν ἀποκλείει τὸν Υἱόν, ἔτσι καὶ ἀνωτέρω ἡ ἰδία λέξις δὲν ἀποκλείει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Δι᾽ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ὅσα ἀνέφερα προηγουμένως εἶναι ἀληθῆ. Διότι ἐὰν ὁ Χριστός, λέγων ὅτι κανεὶς δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα πλὴν τοῦ προερχομένου ἐξ αὐτοῦ, ἀπέκλειε τὸ Πνεῦμα, τότε ἀτόπως ὁ Παῦλος εἶπεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα γνωρίζει τὸν Θεὸν μὲ τόσην ἀκρίβειαν, μὲ ὅσην ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τὸν ἑαυτόν του. Μὲ παρομοίαν σημασίαν χρησιμοποιεῖται καὶ ἡ λέξις «εἷς», ἡ ὁποία εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸ «οὐδείς». Ἐξέτασε τὸ χωρίον· «εἷς Θεός, ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι᾽ οὗ τὰ πάντα» (Α´ Κορ. 8, 6) (482). Ἐὰν ἡ δήλωσις περὶ τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς Θεοῦ, τοῦ Πατρός, ἀποκλείῃ τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος, τότε καὶ ἡ δήλωσις περὶ ὑπάρξεως ἑνὸς Κυρίου, τοῦ Υἱοῦ, ἀποκλείει τὸν Πατέρα τῆς κυριότητος· ἀλλὰ βεβαίως ἡ πρότασις «εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς» δὲν ἀποκλείει τὸν Πατέρα τῆς κυριότητος· ἄρα οὔτε ἡ πρότασις «εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ» ἀποκλείει τῆς θεότητος τὸν Υἱόν.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ «ΘΕΟΣ» ΚΑΙ «ΚΥΡΙΟΣ»

Ἐὰν δὲ πάλιν ἀντείπουν ὅτι λέγεται «εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ» διὰ τὸ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι μὲν Θεός, ἀλλ᾽ ὄχι τοιοῦτος Θεὸς ὅπως ὁ Πατήρ, πρέπει νὰ δεχθοῦν σύμφωνα μὲ τὸν ἰσχυρισμόν των (διότι ἡμεῖς δὲν ἰσχυριζόμεθα τοιοῦτον πρᾶγμα) ὅτι καὶ ἡ ἄλλη πρότασις «εἷς Κύριος ὁ Υἱὸς» σημαίνει ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι μὲν Κύριος, ἀλλ᾽ ὄχι τοιοῦτος Κύριος ὅπως ὁ Υἱός. Ἐὰν δὲ ὁ τελευταῖος ἰσχυρισμὸς εἶναι ἀσεβής, καὶ ὁ πρῶτος δὲν δύναται νὰ εὐσταθήσῃ. Τὸ ὀρθὸν εἶναι ὅτι, ὅπως τὸ «εἷς Κύριος» δὲν ἀποκλείει τὸν Πατέρα ἀπὸ τὴν πλήρη κυριότητα οὔτε περιορίζει τὴν κυριότητα εἰς μόνον τὸν Υἱόν, ἔτσι καὶ τὸ «εἷς Θεὸς» δὲν ἀποκλείει τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὴν ἀληθῆ καὶ γνησίαν καὶ καθαρὰν θεότητα, οὔτε ἀναδεικνύει τὴν θεότητα ὡς ἴδιον γνώρισμα μόνου τοῦ Πατρός.

Ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς εἶναι Θεὸς καὶ μάλιστα Θεὸς ὅπως ὁ Πα-

τήρ, μολονότι μένει Υἱός, ἀποδεικνύεται ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσθήκην. Διότι ἂν τὸ ὄνομα Θεὸς ἀνῆκε μόνον εἰς τὸν Πατέρα καὶ δὲν ἐχαρακτήριζε καμμίαν ἄλλην ὑπόστασιν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγέννητον καὶ πρώτην ἀρχὴν ὡς ἴδιον γνώρισμα αὐτῆς, τότε ἡ προσθήκη «ὁ Πατὴρ» θὰ ἐπερίττευεν. Θὰ ἤρκει δηλαδὴ νὰ εἴπῃ «εἷς Θεός», καὶ θὰ ἐγνωρίζομεν ποῖον ἐννοεῖ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ὄνομα «Θεὸς» εἶναι κοινὸν καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἔτσι, λέγων ὁ «Παῦλος «εἷς Θεός», δὲν καθίστα φανερὸν ποῖον ἀπὸ τοὺς δύο ἐννοεῖ, διὰ τοῦτο ἐχρειάσθη τὴν προσθήκην ὁ «Πατήρ», διὰ τῆς ὁποίας ἐδήλωσεν ὅτι ὁμιλεῖ περὶ τῆς πρώτης καὶ ἀγεννήτου ὑποστάσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἤρκει νὰ δηλώσῃ ἡ κοινὴ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν προσηγορία τοῦ Θεοῦ.

Ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν θείων ὑποστάσεων ἄλλα μὲν εἶναι κοινά, ἄλλα δὲ ἴδια· καὶ κοινὰ μὲν εἶναι ὅσα χαρακτηρίζουν τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας των, ἴδια σὲ ὅσα χαρακτηρίζουν τὰς ἰδιότητας αὐτῶν. Τὰ ὀνόματα λοιπὸν Πατὴρ καὶ Υἱὸς εἶναι ἴδια κάθε ὑποστάσεως, τὰ δὲ ὀνόματα Θεὸς καὶ Κύριος εἶναι κοινά. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Παῦλος ἐρχησιμοποίησε κοινὸν ὄνομα, τὸ «εἷς Θεός», ἐχρειάσθη καὶ τὸ ἰδιαίτερον, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ποῖον ἀκριβῶς ἐννοεῖ, ὥστε νὰ μὴ περιπέσωμεν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Σαβελλίου.

Ὅτι δὲ οὔτε τὸ ὄνομα «Θεὸς» εἶναι ἀνώτερον τοῦ «Κύριος» οὔτε τὸ ὄνομα «Κύριος» εἶναι κατώτερον τοῦ «Θεὸς» ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἑπόμενα. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ὁ Πατὴρ λέγεται συχνότατα Κύριος. «Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστὶν» (Δευτ. 6, 4)· «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις» (Δευτ. 6, 13)· «μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς (Ψαλμ. 146, 5)· «γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος· σὺ εἶ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν» (Ψαλμ. 82, 19). Ἂν ὅμως τὸ ὄνομα «Κύριος» ἦτο κατώτερον τοῦ «Θεὸς» καὶ ἀνάξιον τῆς θείας οὐσίας, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ λεχθῇ, «γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος». Ἐὰν δὲ πάλιν τὸ ὄνομα «Θεὸς» ἦτο ἀνώτερον τοῦ Κύριος», δὲν θὰ ἔπρεπεν ὁ Υἱὸς ποὺ εἶναι κατ' αὐτοὺς κατώτερος τοῦ Πατρὸς νὰ καλῆται μὲ τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα τοῦ Πατρός. Ἀλλ' οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοὶ ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι ὀρθοί.(483)Οὔτε ὁ Υἱὸς εἶναι ὑποδεέστερος τοῦ Πατρὸς οὔτε τὸ ὄνομα «Κύριος» εἶναι κατώτερον τοῦ ὀνόματος «Θεός». Διὰ τοῦτο ἡ ἁγία Γραφὴ

χρησιμοποιεῖ τὰς προσηγορίας αὐτὰς ἀδιαφόρως καὶ διὰ τὸν Πατέρα καὶ διὰ τὸν Υἱόν.

Ἠκούσατε ὅτι ὁ Πατὴρ καλεῖται Κύριος· τώρα θὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς καλεῖται Θεός. «Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουλή, ὅ ἔστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ «Θεὸς» (Ματθ. 1, 23. Ἡσ. 7, 14). Εἶδες πῶς ἁρμόζει καὶ εἰς τὸν Πατέρα τὸ ὄνομα Κύριος καὶ εἰς τὸν Υἱὸν τὸ ὄνομα Θεός; Ὅπως εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον λέγει, «γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος», ἔτσι καὶ ἐδῶ λέγει, «καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ» καὶ «παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστὴς» (Ἡσ. 9, 5). Καὶ πρόσεξε, σὲ παρακαλῶ, τὴν σύνεσιν καὶ πνευματικὴν σοφίαν τῶν προφητῶν. Διὰ νὰ μὴ εἴπουν ἁπλῶς «Θεὸς» καὶ νομισθῇ ὅτι ἐννοοῦν τὸν Πατέρα, κάμνουν λόγον κατὰ πρῶτον περὶ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως· καὶ βεβαίως δὲν ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ἔγινε παιδίον ὁ Πατήρ.

Ἄλλος δὲ προφήτης ἐπίσης λέγει περὶ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς· «οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν» (Βαρ. 3, 36). Περὶ τίνος τὰ λέγει αὐτά; Μήπως περὶ τοῦ Πατρός; Καθόλου· διότι ἀναφέρει τὴν οἰκονομίαν τῆς θείας ἐνσαρκώσεως. Ἀφοῦ δηλαδὴ εἶπεν, «οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν», προσέθεσεν· «ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη» (Βαρ. 3, 37). Ὁ δὲ Παῦλος λέγει· «ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμὴν» (Ρωμ. 9, 5), καὶ ἀλλοῦ· «πᾶς πόρνος ἢ πλεονέκτης οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ» (Ἐφ. 5, 5)· ἐπίσης, «κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Τίτ. 2, 13). Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ καλεῖ τὸν Υἱὸν μὲ τὸ ὄνομα αὐτό· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος» (Ἰω. 1, 1).

Ναί, θὰ ἀντείπουν· ἀλλὰ δεῖξέ μας εἰς ποῖον χωρίον ἡ Γραφὴ καλεῖ τὸν Πατέρα Κύριον, καὶ τὸν τοποθετεῖ μαζὶ μὲ τὸν Υἱόν. Ἐγὼ θὰ σᾶς ἀποδείξω ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλ' ὅτι ἡ Γραφὴ καλεῖ Κύριον καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ Θεὸν καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀναφέρουσα μαζὶ καὶ τὰ δύο

αὐτὰ ὀνόματα. Ποῦ θὰ τὰ εὕρωμεν λοιπόν; Ὁ Χριστὸς διαλεγόμενος κάποτε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἶπε· «τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστιν; Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ· τοῦ Δαυΐδ. Λέγει αὐτοῖς· πῶς οὖν Δαυῒδ ἐν πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ λέγων· εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου (Ματθ. 22, 42 ἑ.). Ἰδοὺ λοιπὸν Κύριος καὶ Κύριος. Θέλεις τώρα νὰ μάθῃς ποῦ καλεῖ ἡ Γραφὴ Θεὸν καὶ Θεὸν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀναφέρουσα αὐτοὺς μαζί; Ἄκουσε τί μᾶς διδάσκουν ὁ προφήτης Δαυῒδ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· «ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ράβδος εὐθύτητος ἡ ράβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου» (Ψαλμ. 44, 7) (484). Καὶ ὁ Παῦλος πάλιν, ἐπικαλεσθεὶς τὴν μαρτυρίαν αὐτήν, λέγει· «πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ φησίν· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· πρὸς δὲ τὸν Υἱόν, ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος» (Ἑβρ. 1, 7 ἑ.).

Διὰ ποῖον λόγον ὅμως εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν προηγούμενον χωρίον τὸν μὲν Πατέρα ἐκάλεσε Θεόν, τὸν δὲ Υἱὸν Κύριον; Δὲν συνέβη τοῦτο τυχαίως καὶ ἀσκόπως, ἀλλὰ διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Παῦλος ἀπηυθύνετο πρὸς Ἕλληνας πολυθεϊστάς. Διὰ νὰ μὴ λέγουν λοιπὸν οὗτοι, «ἐνῷ κατηγορεῖς ἡμᾶς ὅτι παραδεχόμεθα πολλοὺς θεοὺς καὶ πολλοὺς κυρίους, καὶ σὺ ὁ ἴδιος συλλαμβάνεσαι μὲ τὴν ἰδίαν κατηγορίαν, ἐφ᾽ ὅσον ὁμιλεῖς περὶ θεῶν καὶ ὄχι περὶ ἑνὸς Θεοῦ». Διὰ τοῦτο δεικνύων συγκατάβασιν εἰς τὴν ἀδυναμίαν των καλεῖ τὸν Υἱὸν μὲ ἄλλο ὄνομα ποὺ ἔχει πάντως τὴν ἰδίαν σημασίαν.

Καὶ διὰ νὰ πεισθῆτε ὅτι ἡ ἐξήγησις αὐτὴ στηρίζεται εἰς τὰ πράγματα καὶ δὲν εἶναι ἁπλῆ ὑπόθεσις ἰδική μου, ἃς ἀναγνώσωμεν ὁλόκληρον τὸ χωρίον ἀπὸ τὴν ἀρχήν· «περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. Ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς» (Α΄ Κορ. 8, 14). Βλέπεις ὅτι αὐτὰ τὰ λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς πολυθεϊστάς; «Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοί, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς (ἐκείνους πάλιν καταπολεμεῖ), ὥσπερ οὖν εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ (δηλαδὴ πιστευόμενοι ὡς ὑπάρχοντες), ἀλλ᾽ ἡμῖν εἷς ὁ Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ

πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα» (Α' Κορ. 8, 5 ἑ.). Διὰ τοῦτο προσέθεσεν ὁ Παῦλος καὶ τὸ «εἷς», διὰ νὰ μὴ νομίσουν δηλαδὴ ὅτι εἰσάγει πάλιν τὴν πολυθεΐαν. Ἔτσι ἐκάλεσεν ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα, ὄχι βεβαίως μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἀποκλείσῃ τῆς θεότητος τὸν Υἱόν, καὶ ἕνα Κύριον τὸν Υἱόν, ὄχι βεβαίως μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἀποκλείσῃ τῆς κυριότητος τὸν Πατέρα, ἀλλὰ διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀναγνωστῶν του καὶ νὰ μὴ τοὺς δώσῃ καμμίαν λαβὴν πρὸς παρεξήγησιν.

Αὐτὴ εἶναι ἐπίσης ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγνωρίσθη εἰς τοὺς Ἰουδαίους διὰ τῶν προφητῶν ὄχι σαφῶς καὶ φανερῶς, ἀλλ' ἀμυδρῶς καὶ σποραδικῶς. Πράγματι οἱ Ἰουδαῖοι, ποὺ μόλις πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχον ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν πολυθεϊστικὴν πλάνην, ἂν ἤκουον Θεὸν καὶ Θεόν, θὰ περιέπιπτον πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν νόσον. Διὰ τοῦτο οἱ προφῆται ἐπαναλαμβάνουν πολὺ συχνὰ ὅτι ὑπάρχει εἷς μόνον Θεὸς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει ἄλλος. Δὲν ἀρνοῦνται ἔτσι τὴν ὕπαρξιν τοῦ Υἱοῦ (μὴ γένοιτο), ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ θεραπεύσουν τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων καὶ νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὴν δοξασίαν περὶ ὑπάρξεως πολλῶν ἀνυπάρκτων θεῶν.

Ὅταν λοιπὸν ἀκούῃς «εἷς» καὶ «οὐδεὶς» καὶ ἄλλας παρομοίας λέξεις, νὰ μὴ ἐλαττώνῃς τὴν πίστιν σου εἰς τὴν Τριάδα, ἀλλὰ νὰ διδάσκεσαι δι' αὐτῶν τὴν διαφορὰν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς κτίσεως. Λέγει π.χ. «ἀλλοῦ· «τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;» (Ἡσ. 40, 13. Ρωμ. 11, 34). Ἡ σημασία τῆς φράσεως αὐτῆς κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀποκλείεται οὔτε ὁ Υἱὸς οὔτε τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, διελευκάνθη ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν προηγουμένως, ὅταν ἀνέφερα τὸ χωρίον «τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» (Α' Κορ. 2, 11). Ὅμοια λέγει καὶ ὁ Χριστός· «οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς» (Λουκᾶ 10, 22). Ἡ ἰδία δὲ ἔννοια ἐκφράζεται καὶ εἰς τὸ μνημονευθὲν ἤδη χωρίον· «οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα». Ἔθεν εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ μαζὶ τὴν δήλωσιν ὅτι ὁ Υἱὸς γνωρίζει τὸν Πατέρα καὶ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν τὸν γνωρίζει.(485) Ποία δὲ εἶναι ἡ αἰτία; Τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχει τὴν ὕπαρξίν του ἀπὸ αὐτόν, ποὺ εἶναι καὶ προϋπόθεσις

τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως. Τὸν γνωρίζει καλά, διότι προέρχεται ἀπὸ αὐτόν, χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς προελεύσεως ἀπὸ αὐτὸν εἶναι ὅτι τὸν γνωρίζει καλά.[21] Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν μία οὐσία νὰ γνωρίσῃ ἄλλην ὑπερτέραν, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἀπόστασίς των εἶναι μικρά.

Ἄκουσε δὲ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου τί λέγει ὁ προφήτης σχετικῶς μὲ τὴν μικρὰν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν εἶπε· «τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκει αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι λογίζει αὐτόν;» προσέθεσεν· «ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους» (Ψαλμ. 8, 5 ἑ). Καὶ ὅμως, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἀπόστασίς των εἶναι μικρά, ἐπειδὴ ὑπάρχει ὁπωσδήποτε κάποια ἀπόστασις, δὲν γνωρίζομεν τὴν οὐσίαν τῶν ἀγγέλων μὲ ἀκρίβειαν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν εὕρωμεν, ὁσονδήποτε καὶ ἂν φιλοσοφήσωμεν.

ΠΕΡΙ ΑΓΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΨΥΧΗΣ

Διατί ὅμως ὁμιλῶ περὶ τῶν ἀγγέλων ἀφοῦ οὔτε τῆς ἰδικῆς μας ψυχῆς τὴν οὐσίαν δὲν τὴν γνωρίζομεν καλὰ ἢ μᾶλλον δὲν τὴν γνωρίζομεν οὔτε ἐν μέρει; Ἐὰν δὲ οἱ αἱρετικοὶ ἰσχυρίζωνται ὅτι τὴν γνωρίζουν, ἐρώτησέ τους ποία εἶναι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς. Ἀὴρ ἢ πνοὴ ἢ ἄνεμος ἢ πῦρ; Ἀλλὰ δὲν θὰ εἴπουν κανένα ἀπὸ αὐτά, διότι ὅλα αὐτὰ εἶναι ὑλικὰ στοιχεῖα, ἐνῷ ἐκείνη εἶναι ἀσώματος. Καὶ ἐνῷ δὲν γνωρίζουν οὔτε τοὺς ἀγγέλους οὔτε τὰς ψυχάς των, ἰσχυρίζονται ὅτι γνωρίζουν μὲ ἀκρίβειαν τὸν Κύριον καὶ δημιουργὸν τῶν πάντων. Ὑπάρχει ἀνοησία χειροτέρα ἀπ' αὐτήν; Καὶ διατί περιορίζομαι εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς; Δὲν δύνανται νὰ εἴπουν ἀκόμη, οὔτε κατὰ ποῖον τρόπον συνδέεται μὲ τὸ σῶμα. Τί ἔχει νὰ εἴπῃ κανεὶς ἐπ' αὐτοῦ; Ὅτι εἶναι διακεχυμένη εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ σωματικοῦ ὄγκου; Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι παράλογον, διότι ἀποτελεῖ ἰδιάζον γνώρισμα τῶν σωμάτων μόνον. Ὅτι δὲ δὲν δύναται νὰ συμβῇ τοῦτο, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ἀποκοπῆς χειρῶν καὶ ποδῶν ἡ ψυχὴ μένει ὁλόκληρος, χωρὶς νὰ ἀκρωτηριασθῇ ἀπὸ τὴν ἀναπηρείαν τοῦ σώματος. Ὅτι δὲν εἶναι εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ περιλαμβάνεται εἰς ὡρισμέ-

21. Ἡ γνῶσις προϋποθέτει ταυτότητα ἢ ὁμοιότητα γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου. Εἶναι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ ἀρχὴ «τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον» ποὺ χρησιμοποιοῦν ἰδίως οἱ Καππαδόκαι.

νον μέρος του; Τότε ὅμως πρέπει τὰ ἄλλα μέλη νὰ εἶναι νεκρά, διότι κάθε ἄψυχον εἶναι νεκρόν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν οὔτε αὐτὸ καὶ ἐπομένως γνωρίζομεν μὲν ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπάρχει εἰς τὸ σῶμα μας, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν κατὰ ποῖον τρόπον ὑπάρχει. Ἀπέκλεισε δὲ ὁ Θεὸς καὶ αὐτῆς ἀκόμη τὴν γνῶσιν, διὰ νὰ μᾶς ἀποστομώσῃ ἀμέσως καὶ νὰ μᾶς συγκρατήσῃ καὶ νὰ μᾶς πείσῃ νὰ περιοριζώμεθα εἰς τὰ κάτω καὶ νὰ μὴ περιεργαζώμεθα καὶ πολυεξετάζωμεν ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ὑπεράνω ἡμῶν.

ΓΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΙΟΥ

Καὶ διὰ νὰ μὴ ὁμιλῶ ἐπὶ τῇ βάσει ἰδικῶν μου σκέψεων, ἂς δώσω πάλιν τὸν λόγον εἰς τὴν θείαν Γραφήν· «οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα ἑώρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα». Ἀλλὰ θὰ εἴπουν· καὶ τί σημαίνει αὐτό; Αὐτοὶ οἱ λόγοι δὲν μαρτυροῦν ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχει ἀκριβῆ γνῶσιν. Σημαίνουν ἁπλῶς διὰ μὲν τῆς πρώτης φράσεως, ἤτοι τοῦ «οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν», ὅτι ἡ κτίσις δὲν τὸν γνωρίζει, διὰ δὲ τῆς προσθήκης, ἤτοι τοῦ «εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα», ὅτι ὁ Υἱὸς τὸν γνωρίζει. Πάντως ὅτι τὸν γνωρίζει ἀκριβῶς, δηλαδὴ ὅπως ὁ ἴδιος γνωρίζει τὸν ἑαυτόν του, δὲν ἀπεδείχθη ἀκόμη. Διότι ἐνδέχεται, θὰ συνεχίσουν, νὰ μὴ τὸν γνωρίζουν σαφῶς οὔτε ἡ κτίσις οὔτε ὁ Υἱός, ἀλλ' οὗτος νὰ τὸν γνωρίζῃ καλύτερον ἀπὸ ἐκείνην, χωρὶς πάντως νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς ἀκριβῆ ἀντίληψιν.

(486) Πράγματι ὅτι μὲν ὁ Υἱὸς τὸν βλέπει, ποὺ σημαίνει ὅτι τὸν γνωρίζει, τὸ εἶπεν, ὅτι δὲ τὸν γνωρίζει ἀκριβῶς, ὅπως ὁ Θεὸς γνωρίζει τὸν ἑαυτόν του, δὲν τὸ ἐδήλωσεν ἀκόμη. Θέλετε λοιπὸν νὰ σᾶς ἀποδείξω καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν θείαν Γραφὴν καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν φωνὴν τοῦ Χριστοῦ; Ἂς ἀκούσωμεν λοιπὸν τί λέγει πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· «καθὼς γινώσκει μὲ ὁ Πατὴρ κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα» (Ἰω. 10, 15). Ποίαν γνῶσιν ἀκριβεστέραν ἀπὸ αὐτὴν θέλεις; Ἐρώτησε τὸν ἀντιλέγοντα· γνωρίζει ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀκριβῶς καὶ ἔχει ἀκριβῆ γνῶσιν αὐτοῦ καὶ δὲν τοῦ διαφεύγει τίποτε ἀπὸ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Υἱόν, καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ γνῶσίς του εἶναι πλήρης; Ναί, ἀπαντᾷ. Λοιπόν, ὅταν ἀκούσῃς ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς γνωρίζει αὐτόν, ὅπως αὐτὸς γνωρίζει τὸν Υἱόν, μὴ ζητῇς τίποτε περισσότερον, ἐφ' ὅσον ἡ γνῶσις καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς εἶναι ἴση. Καὶ ἀλλοῦ

δὲ φανερώνει τὸ ἴδιον πρᾶγμα· «οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι» (Ματθ. 11, 27).

ΤΟ ΜΕΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΩΡΙΣΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Ἀποκαλύπτει δὲ ὄχι ὅσον γνωρίζει αὐτός, ἀλλ᾽ ὅσον χωροῦμεν ἡμεῖς. Ἀφοῦ ὁ Παῦλος ἐνεργεῖ κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, πολὺ περισσότερον ὁ Χριστός. Λέγει δὲ ὁ Παῦλος πρὸς τοῦ μαθητάς του· «οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ᾽ ὡς σαρκικοῖς· ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ ἠδύνασθε» (Α΄ Κορ. 3, 1). Ἀλλά, ἀντιλέγει, αὐτὰ τὰ ἔλεγε μόνον πρὸς τοὺς Κορινθίους. Τί θὰ εἴπῃ ὅμως, ἂν δείξωμεν ὅτι ὁ Παῦλος ἐγνώριζε καὶ μερικὰς ἄλλας ἀληθείας, τὰς ὁποίας κανεὶς ἄλλος ἄνθρωπος δὲν ἔμαθε, καὶ ἀνεχώρησε ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦτο γνωρίζων αὐτὰς μόνον αὐτὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους; Ποῦ θὰ εὕρωμεν τὴν μαρτυρίαν αὐτήν; Εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Κορινθίους. Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἶπεν, «ἤκουσα ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι» (Β΄ Κορ. 12, 4). Ἀλλ᾽ ὅμως καὶ αὐτός, ποὺ ἤκουσε ῥήματα ἄρρητα μὴ δυνάμενα νὰ λεχθοῦν ἀπὸ ἄνθρωπον, ἔχει γνῶσιν μερικὴν μόνον καὶ πολὺ ἀπέχουσαν ἀπὸ τὴν μελλοντικὴν τελειοτέραν γνῶσιν. Αὐτὸς ποὺ εἶπε αὐτά, εἶπε καὶ ὅτι «ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν» καὶ «ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην» καὶ «ἄρτι βλέπω δι᾽ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Α΄ Κορ. 13, 9 ἑ.).

Ὥστε ἀπὸ τὰ λεχθέντα ἕως τώρα ἔχει ἐλεγχθῆ πλήρως ἡ μανιώδης πλάνη τῶν αἱρετικῶν. Πράγματι δὲ ὅταν ἀγνοῆται αὐτὴ ἡ οὐσία, ὄχι βέβαια κατὰ τὸ ἂν ὑπάρχῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸ τί εἶναι, χρειάζεται ὑπερβολικὴ μανία διὰ νὰ τῆς δώσῃ κανεὶς ὡρισμένον ὄνομα. Μολονότι ἀκόμη καὶ γνωστὴ καὶ φανερὰ ἂν μᾶς ἦτο, πάλιν δὲν θὰ ἐπετρέπετο νὰ δώσωμεν ἡμεῖς μόνοι μας ὄνομα εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Δεσπότου. Ἐὰν ὁ Παῦλος δὲν ἐτόλμα νὰ δώσῃ ὀνόματα οὔτε εἰς αὐτὰς τὰς οὐρανίας δυνάμεις, καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν ἁπλῶς, «ἐκάθισε τὸν Χριστὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι» (Ἐφ. 1, 21), καὶ μᾶς ἐδίδαξεν

ὅτι ὑπάρχουν καὶ δυνάμεις μὲ ἄλλα ὀνόματα, ποὺ θὰ γνωρίσωμεν εἰς τὸ μέλλον, δὲν ἔλαβε δὲ τὸ θάρρος νὰ δώσῃ αὐτὸς ἄλλα ὀνόματα ἀντὶ τῶν πραγματικῶν, οὔτε νὰ περιεργασθῇ καὶ τὰ γνωστὰ ἀκόμη, ποίας συγγνώμης θὰ εἶναι ἄξιοι καὶ ποίαν δικαιολογίαν θὰ εὕρουν ὅσοι ἀποτολμοῦν νὰ πράξουν αὐτὰ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Δεσπότου; Ἐφ' ὅσον δὲ πράττουν αὐτό, ἐνῷ καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία τοὺς εἶναι ἄγνωστος, πρέπει νὰ τοὺς ἀποστρεφώμεθα ὡς παράφρονας.(487) Ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγέννητος εἶναι γνωστόν· ὅτι ὅμως ἡ ἀγεννησία εἶναι τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας του, τοῦτο κανεὶς προφήτης δὲν τὸ εἶπε καὶ κανεὶς ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς δὲν τὸ ὑπηνίχθη. Καὶ πολὺ εὐλόγως. Ἐφ' ὅσον ἠγνόουν καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν, πῶς ἠδύνατο νὰ τῆς δώσουν ὄνομα;

Διατί ὅμως νὰ ἐπικαλοῦμαι μόνον τὰς θείας Γραφάς; Εἶναι τόσον καταφανὴς ἡ ἀτοπία καὶ τόσον ὑπερβολικὴ ἡ παρανομία τῶν αἱρετικῶν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Ἐθνικοὶ ποὺ ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἐπεχείρησαν ποτὲ νὰ εἴπουν ὅσα λέγουν αὐτοί.[22] Καὶ ἀπὸ αὐτοὺς κανεὶς δὲν ἐτόλμησε νὰ ὁρίσῃ καὶ νὰ περιλάβῃ εἰς ἓν ὄνομα τὴν θείαν οὐσίαν. Καὶ διατί ἀναφέρω περὶ τῆς θείας οὐσίας, ὅταν οὗτοι, φιλοσοφοῦντες περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀσωμάτων, δὲν ἔδωσαν οὔτε αὐτῆς ἀκριβῆ ὁρισμόν, ἀλλὰ μόνον ἀμυδρὰν ἐξήγησιν καὶ σκιαγράφησιν;

Ἀλλὰ τί σοφὸν ἀντιτάσσουν οἱ αἱρετικοί; Δὲν γνωρίζεις, λέγουν, ὅ,τι λατρεύεις.[23] Θὰ ἐπερίττευεν ἀσφαλῶς οἱαδήποτε ἀπόκρισις μετὰ τὰς τόσας ἀποδείξεις ἀπὸ τὴν θείαν Γραφὴν περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὁμιλῶ μὲ ἐχθρικὴν διάθεσιν, ἀλλὰ μὲ σκοπὸν νὰ τοὺς διορθώσω, θὰ ἀποδείξω ὅτι ἄγνοιαν τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ὄχι ἡ ὁμολογία ὅτι ἀγνοοῦμεν τί εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τὴν γνωρίζομεν. Εἰπέ μου, ἀλήθεια, ἐὰν δύο ἄνθρωποι συζητοῦν μεταξύ των διὰ τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὁ εἷς ἀπὸ αὐτοὺς λέγει ὅτι δὲν δύναται ὁ ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς νὰ τὸν συλλάβῃ, ὁ δὲ ἄλλος ἰσχυρίζεται ὅτι δύναται νὰ τὸν μετρήσῃ μὲ τὴν σπιθαμὴν τῆς χειρός,

22. Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἀποφεύγει νὰ χρησιμοποιήσῃ, ὅταν εἶναι ἀνάγκη, μαρτυρίας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν διὰ τὴν κατοχύρωσιν τῶν ἀπόψεών του. Βλ. ὁμιλίαν 3, 1 εἰς Τίτον, PG 62, 677.

23. Τοῦτο εἶναι θέμα καὶ τῆς Ἐπιστολῆς 234 τοῦ Μ. Βασιλείου. «Ὃ οἶδας σέβεις ἢ ὃ ἀγνοεῖς;». Ὁ Βασίλειος ἀπαντᾷ ὅτι γνῶσις, πίστις καὶ σέβας εἶναι ἀλληλένδετα.

ποῖον θὰ θεωρήσωμεν ὡς γνωρίζοντα τὸ πραγματικὸν μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ; τὸν ἰσχυριζόμενον ὅτι γνωρίζει πόσας σπιθαμὰς ἔχει ὁ οὐρανὸς ἢ τὸν ὁμολογοῦντα ὅτι ἀγνοεῖ; Λοιπὸν ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὁ ὑποχωρῶν πρὸ τοῦ μεγέθους του θὰ θεωρηθῇ ὡς γνωρίζων τοῦτο καλύτερα, ὅταν δὲ πρόκειται περὶ τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ δείξωμεν οὔτε τόσον ὀλίγην εὐλάβειαν; Δὲν εἶναι ταῦτα ἔνδειξις ἄκρας παραφροσύνης;

Ἄκουσε τί λέγει ὁ Παῦλος περὶ τοῦ ὅτι τοῦτο μόνον μᾶς ζητεῖται νὰ γνωρίζωμεν, δηλαδὴ ὅτι ὑπάρχει Θεός, καὶ ὄχι νὰ περιεργαζώμεθα τὴν οὐσίαν του· «πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ ὅτι ἐστὶ» (Ἑβρ. 11, 6). Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ προφήτης, κατηγορῶν κάποιον ἄνθρωπον ὡς ἀσεβῆ, δὲν τὸν κατηγορεῖ διότι ἀγνοεῖ τί εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ διότι ἀγνοεῖ ὅτι ὑπάρχει Θεός· «εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι Θεὸς» (Ψαλμ. 13, 1). Ὅπως λοιπὸν ἐκεῖνον τὸν καθιστᾷ ἀσεβῆ ὄχι ἡ ἄγνοια τοῦ τί εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ ἄγνοια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ διὰ τὴν εὐσέβειαν ἀρκεῖ μόνη ἡ γνῶσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ἔχουν ὅμως ἑτοιμασθῆ νὰ προβάλουν καὶ ἄλλο ἐπιχείρημα. Ποῖον; Ἔχει λεχθῆ, ἰσχυρίζονται, «πνεῦμα ὁ Θεὸς» (Ἰω. 4, 24). Ἀλλὰ τοῦτο, εἰπέ μου, εἶναι παραστατικὸν τῆς οὐσίας του; Ποῖος θὰ τὸ παραδεχθῇ αὐτό, ἔστω καὶ ἂν ἔχῃ μελετήσει πολὺ ὀλίγον τὴν θείαν Γραφήν; Κατὰ τὸν συλλογισμὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς πρέπει νὰ εἶναι καὶ πῦρ, διότι ὅπως λέγεται «πνεῦμα ὁ Θεός», λέγεται ἐπίσης ὅτι ὁ Θεὸς ἡμῶν εἶναι «πῦρ καταναλίσκον» (Ἑβρ. 12, 29), καὶ «πηγὴ ὕδατος ζῶντος» (Ἱερ. 2, 13). Σύμφωνα δὲ μὲ αὐτὴν τὴν λογικὴν ὁ Θεὸς θὰ εὑρεθῇ ὄχι μόνον πνεῦμα καὶ πηγὴ καὶ πῦρ, ἀλλὰ καὶ ψυχὴ καὶ ἄνεμος καὶ νοῦς ἀνθρώπινος καὶ ἄλλα ἀκόμη ἀτοπώτερα· δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη, μιμούμενοι τὴν μανίαν ἐκείνων, νὰ τὰ ἀναφέρωμεν ὅλα. Πάντως ἡ λέξις πνεῦμα ἔχει πολλὰς σημασίας. Σημαίνει ψυχήν, ὅπως εἰς τὸν Παῦλον· (488) «παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ» (Α΄ Κορ. 5, 5)· ἄνεμον ὡς παρὰ τῷ προφήτῃ· «πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις αὐτοὺς» (Ψαλμ. 47, 8). Καλεῖται δὲ πνεῦμα καὶ τὸ πνευματικὸν χάρισμα· «αὐτὸ γὰρ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν» (Ρωμ. 8, 16) καὶ «προσεύξομαι δὲ τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ» (Α΄ Κορ. 14, 15). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ θυμός, ὡς παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ· «οὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματί σου τῷ σκληρῷ ἀνελεῖν αὐτοὺς»

(Ἠσ. 27, 8)· καὶ ἡ θεία βοήθεια· «πνεῦμα γὰρ πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος» (Θρῆν. 4, 20). Κατὰ τὴν γνώμην λοιπὸν τῶν αἱρετικῶν ὁ Θεὸς θὰ εἶναι ὅλα αὐτὰ μαζὶ καὶ θὰ ἀποτελῆται ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΥΠΕΡ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ

Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ φλυαρῶμεν ἀναφέροντες ἀναντίρρητα πράγματα, ἂς σταματήσωμεν τὴν σχετικὴν πρὸς αὐτοὺς διαπραγμάτευσιν καὶ ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν προσευχήν· καὶ ὅσον περισσότερον αὐτοὶ εἶναι ἀσεβεῖς τόσον περισσότερον ἡμεῖς ἂς παρακαλέσωμεν καὶ ἂς ἱκετεύσωμεν τὸν Θεὸν πρὸς χάριν των, ὥστε ν' ἀπομακρυνθοῦν κάποτε ἀπὸ τὴν μανίαν των. Τοιαύτη δὲ παράκλησις θὰ γίνῃ δεκτὴ μὲ εὐαρέσκειαν ἀπὸ τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Θεόν, «ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν» (Α΄ Τιμ. 2, 4).

Ἂς μὴ παύωμεν λοιπὸν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἱκεσίας, διότι ἡ προσευχὴ εἶναι ὅπλον ἰσχυρόν, θησαυρὸς παντοτεινός, πλοῦτος ἀνεξάντλητος, λιμὴν ἀκύμαντος, μέσον γαλήνης, καὶ ρίζα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ μυρίων ἀγαθῶν, καὶ εἶναι ἰσχυροτέρα καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Πράγματι ὁ φέρων τὸ βασιλικὸν διάδημα πολὺ συχνὰ καταλαμβάνεται ἀπὸ πυρετὸν καὶ καίεται ἐπάνω εἰς τὴν κλίνην, παρευρίσκονται δὲ εἰς τὸ πλευρόν του ἰατροί, σωματοφύλακες, ὑπηρέται, στρατηγοί. Καὶ ὅμως οὔτε τῶν ἰατρῶν ἡ τέχνη οὔτε τῶν φίλων ἡ παρουσία οὔτε τῶν δούλων αἱ ὑπηρεσίαι οὔτε τῶν φαρμάκων ἡ ἀφθονία οὔτε τῶν συσκευῶν ἡ πολυτέλεια οὔτε ἡ μεγάλη χρηματικὴ περιουσία οὔτε κανὲν ἄλλο ἀνθρώπινον μέσον κατορθώνει νὰ καταπραΰνῃ τὴν ἀσθένειαν ποὺ τὸν κατατρύχει. Ἂν ὅμως εἰσέλθῃ κάποιον πρόσωπον μὲ μεγάλην παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μόνον ἐγγίσῃ τὸ σῶμα καὶ ἀναπέμψῃ ἁγνὴν προσευχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ, φυγαδεύει ἀμέσως τὴν ἀσθένειαν καὶ ὅ,τι δὲν ἐπέτυχεν ὁ πλοῦτος καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑπηρετούντων καὶ ἡ ἰατρικὴ πεῖρα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, τὸ κατορθώνει πολλάκις ἡ προσευχὴ ἑνὸς πένητος καὶ πτωχοῦ ἀνθρώπου.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΝΗΣΙΑΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΕΩΣ ΑΥΤΗΣ

Προσευχὴν δὲ δὲν ἐννοῶ τὴν τυπικὴν καὶ ράθυμον, ἀλ-

λὰ τὴν ἐκτενῆ, τὴν ἀπευθυνομένην ἀπὸ ψυχὴν πονοῦσαν καὶ διάνοιαν συγκεντρωμένην. Αὐτὴ μόνον ἡ προσευχὴ δύναται νὰ ἀναβῇ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ. Ὅπως τὰ ὕδατα, ὅταν εὑρίσκωνται εἰς ἐπιφάνειαν ἰσοπεδωμένην καὶ εὐρύχωρον, δὲν ἀνέρχονται ὑψηλά, ὅταν δὲ τὰ περιορίσουν καὶ τὰ πιέσουν ἀπὸ τὰ κάτω μὲ τὰ μηχανήματά των χεῖρες ὑδραυλικῶν, ἐξακοντίζονται ταχύτερον ἀπὸ βέλος λόγῳ τῆς πιέσεως· ἔτσι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια, ἕως ὅτου εὑρίσκεται εἰς ἄνεσιν, διαχέεται καὶ διαρρέει, ὅταν δὲ τὴν στενοχωρήσῃ καὶ τὴν πιέσῃ ἰσχυρῶς κάποια ἀγωνία, ἀναπέμπει πρὸς τὰ ὕψη προσευχὴν ἁγίαν καὶ θερμήν. Καὶ διὰ νὰ πεισθῇς ὅτι εἰσακούονται πρὸ πάντων αἱ προσευχαὶ ποὺ γίνονται μὲ θλῖψιν, ἄκουσε τί λέγει ὁ προφήτης· «πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα, καὶ εἰσήκουσέ μου» (Ψαλμ. 119, 1).

(489) Ἄς διαθερμάνωμεν λοιπὸν τὴν συνείδησιν, ἂς θλίψωμεν τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἐνθυμήσεως τῶν ἁμαρτημάτων, ἂς τὴν θλίψωμεν ὄχι διὰ νὰ τὴν στενοχωρήσωμεν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν προετοιμάσωμεν νὰ εἰσακουσθῇ, διὰ νὰ τὴν καταστήσωμεν ἐγκρατῆ καὶ ἄγρυπνον καὶ ἱκανὴν νὰ ἐγγίσῃ τοὺς οὐρανούς. Τίποτε δὲν φυγαδεύει τὴν ῥᾳθυμίαν καὶ ἀδιαφορίαν τόσον ἀποτελεσματικῶς ὅσον ἡ ὀδύνη καὶ ἡ θλῖψις ποὺ συγκεντρώνει εἰς τὸν ἑαυτόν της τὴν διεσπασμένην διάνοιαν. Ὁ θλιβόμενος καὶ προσευχόμενος μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον κατορθώνει νὰ φέρῃ εἰς τὴν ψυχήν του πολλὴν ἡδονὴν μετὰ τὴν προσευχήν. Καὶ ὅπως ἡ νέφωσις εἰς τὴν ἀρχὴν καθιστᾷ τὴν ἀτμοσφαῖραν σκοτεινήν, ἀλλ᾽ ὅταν μετὰ συνεχῆ βροχὴν ἀποβάλῃ ὅλους τοὺς ὑδρατμούς, τὴν καθιστᾷ γαληνίαν καὶ γελαστήν, ἔτσι καὶ ἡ ἀθυμία, μέχρις ὅτου συστρέφεται ἐντός μας, σκοτίζει τὸ λογικόν, ὅταν ὅμως ἐξωτερικευθῇ διὰ λόγων εἰς τὴν προσευχὴν καὶ διὰ τῶν συνοδευόντων τοὺς λόγους δακρύων, φέρει εἰς τὴν ψυχὴν πολλὴν χαράν, διότι ἡ θεία ἀντίληψις φωτίζει σὰν ἀκτὶς τὸν νοῦν τῶν προσευχομένων.

Γνωρίζετε ὅμως ποῖαι εἶναι αἱ ἄτοποι ἀντιρρήσεις τῶν πολλῶν; Στεροῦμαι παρρησίας, λέγουν, εἶμαι ἐντροπαλός, δὲν ἠμπορῶ οὔτε τὸ στόμα ν᾽ ἀνοίξω. Ἡ εὐλάβεια αὐτὴ ὅμως εἶναι σατανική, αἱ προφάσεις αὐταὶ εἶναι προκάλυμμα τῆς ῥᾳθυμίας· μὲ αὐτὰ τὰ μέσα θέλει ὁ διάβολος νὰ σοῦ κλείσῃ τὰς θύρας τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν Θεόν. Δὲν ἔχεις παρρησίαν; Τὸ νὰ νομίζῃς ὅτι δὲν ἔχεις παρρησίαν, σημαίνει μεγάλην παρρησίαν, ἀποτελεῖ μεγάλην ὠφέλειαν, ὅπως ἀκριβῶς τὸ νὰ

νομίζῃς ὅτι ἔχεις παρρησίαν σημαίνει μεγάλην ἐντροπὴν καὶ κατάκρισιν. Ἀκόμη καὶ ἂν ἔχῃς ἐπιτύχει πολλὰ ἠθικὰ κατορθώματα καὶ συναισθάνεσαι ὅτι δὲν ἔχεις πράξει τίποτε πονηρὸν καὶ νομίζεις ἔτσι ὅτι δικαιοῦσαι νὰ ἔχῃς παρρησίαν πρὸ τοῦ Θεοῦ, ἡ προσευχὴ θὰ σοῦ εἶναι ἀνωφελής· ἐὰν δὲ ἀντιθέτως ἡ συνείδησίς σου εἶναι φορτωμένη μὲ μύρια ἁμαρτήματα καὶ πείσῃς τὸν ἑαυτόν σου ἁπλῶς ὅτι εἶσαι ὁ χειρότερος τῶν ἀνθρώπων, τότε θὰ δικαιοῦσαι μεγάλης παρρησίας πρὸς τὸν Θεόν.

Καὶ τοῦτο συμβαίνει, μολονότι ταπεινοφροσύνη δὲν εἶναι νὰ νομίζῃ ὁ ἁμαρτωλὸς ὅτι εἶναι ἁμαρτωλός. Ταπεινοφροσύνη εἶναι τὸ νὰ νομίζῃ κανεὶς ὅτι δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν, ἀκόμη καὶ ὅταν συναισθάνεται ὅτι ἔχει πολλὰ προτερήματα καὶ ἐκτελεῖ ἀγαθὰς πράξεις· ταπεινοφροσύνη εἶναι νὰ ὁμοιάσῃ κανεὶς μὲ τὸν Παῦλον καὶ νὰ δύναται νὰ λέγῃ, «οὐδὲν ἐμαυτῷ σύνοιδα», ἀλλὰ παρὰ ταῦτα νὰ προσθέτῃ, «ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι» καὶ «Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ». Αὐτὸ εἶναι ταπεινοφροσύνη, νὰ εἶναι κανεὶς μέγας κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ θεωρῇ τὸν ἑαυτόν του μικρόν.

Ἀλλ' ὅμως ὁ Θεὸς μὲ τὴν ἀνέκφραστον φιλανθρωπίαν του δέχεται καὶ προσλαβάνει καὶ γίνεται εὔσπλαγχνος καὶ εὐμενὴς ὄχι μόνον πρὸς τοὺς ταπεινοφρονοῦντας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντας πρὸς αὐτὸν τὰ ἁμαρτήματά των μὲ εὐγνωμοσύνην. Καὶ διὰ νὰ μάθῃς πόσον σπουδαῖον ἀγαθὸν εἶναι τὸ νὰ μὴ θεωρῇ κανεὶς τὸν ἑαυτόν του μέγαν, κατασκεύασε μὲ τὴν φαντασίαν σου δύο ἁμάξας καὶ ζεῦξε εἰς τὴν μίαν μὲν τὴν δικαιοσύνην μὲ τὴν ὑπερηφάνειαν, εἰς δὲ τὴν ἄλλην τὴν ἁμαρτωλότητα μὲ τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ θὰ ἴδῃς ὅτι τὸ ζεῦγος τῆς ἁμαρτωλότητος θὰ ξεπεράσῃ τὴν δικαιοσύνην, ὄχι λόγῳ τῆς ἰδικῆς της ἱκανότητος, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἱκανότητος τῆς ὁμοζύγου της ταπεινοφροσύνης, τὸ δὲ ἄλλο ζεῦγος θὰ καθυστερήσῃ ὄχι λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ὀγκώδους βάρους τῆς ὑπερηφανείας. Ὅπως δηλαδὴ ἡ ταπεινοφροσύνη μὲ τὸ μέγα πνευματικὸν ὕψος της νικᾷ τὴν βαρύτητα τῆς ἁμαρτίας καὶ κατορθώνει νὰ ἀναβῇ εἰς τὸν οὐρανόν, ἔτσι καὶ ἡ ὑπερηφάνεια μὲ τὸ ὀγκῶδες βάρος της κατορθώνει νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἐλαφρὰν δικαιοσύνην καὶ νὰ τὴν τραβήξῃ πρὸς τὰ κάτω εὐκόλως.

(490) Καὶ διὰ νὰ βεβαιωθῆτε ὅτι τοῦτο τὸ ζεῦγος εἶναι ταχύτερον, ἐνθυμηθῆτε τὸν φαρισαῖον καὶ τὸν τελώνην. Ὁ φαρισαῖος ἔζευξε τὴν δικαιοσύνην μὲ τὴν ὑπερηφάνειαν διὰ τῶν λόγων τούτων· «εὐχαριστῶ σοι ὁ Θεὸς ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἅρπαγες, πλεονέκται, οὐδὲ ὡς οὗτος ὁ τελώνης» (Λουκᾶ 18, 11). Τί μανία! Δὲν τοῦ ἐχόρταινε τὴν ὑπερηφάνειαν ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἀλλ' ὥρμησεν ἀνοήτως καὶ ἐναντίον τοῦ πλησίον ἱσταμένου τελώνου. Τί ἔκαμεν ὅμως ἐκεῖνος; Δὲν ἀπέκρουσε τὸν ὀνειδισμόν, δὲν ὠργίσθη διὰ τὴν κατηγορίαν, ἀλλ' ἐδέχθη τοὺς λόγους του μὲ εὐγνωμοσύνην, καὶ ἔτσι τὸ βέλος τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἔγινε φάρμακον καὶ θεραπεία, ὁ ὀνειδισμὸς ἔπαινος, ἡ κατηγορία στέφανος.

Τόσον μεγάλον ἀγαθὸν εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη, τόσον μεγάλον κέρδος εἶναι τὸ νὰ μὴ πειράζεται κανεὶς ἀπὸ τὰς κατηγορίας τῶν ἄλλων καὶ νὰ μὴ ἐξαγριώνεται ἀπὸ τὰς ὕβρεις τῶν συνανθρώπων του. Διότι καὶ ἀπὸ τὰς ὕβρεις καὶ τὰς προσβολὰς ἀκόμη εἶναι δυνατὸν νὰ πορισθῇ κανεὶς μεγάλην καὶ σπουδαίαν ὠφέλειαν, ὅπως συνέβη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τελώνου. Δεχθεὶς οὗτος τὴν προσβολήν, ἀπέβαλε τὰ ἁμαρτήματα καὶ ἀφοῦ εἶπεν, «ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ», κατέβη ἀπὸ τὸν ναὸν περισσότερον δικαιωμένος ἀπὸ τὸν φαρισαῖον. Ἔτσι οἱ λόγοι ὑπερέβαλον τὰ ἔργα, αἱ λέξεις ἐνίκησαν τὰς πράξεις. Ὁ μὲν φαρισαῖος προέβαλε τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν νηστείαν καὶ τὴν εἰσφορὰν τῆς δεκάτης, ὁ δὲ τελώνης εἶπε μόνον λόγια ἁπλᾶ, καὶ ὅμως ἀπέβαλεν ὅλα τὰ ἁμαρτήματα. Διότι ὁ Θεὸς δὲν ἤκουσε μόνον τὰ λόγια, ἀλλὰ καὶ τὸ φρόνημα, μὲ τὸ ὁποῖον συνωδεύοντο τὰ λόγια, καὶ ἐπειδὴ εὗρε τὸ φρόνημα ταπεινωμένον καὶ συντετριμμένον, τὸν ἠλέησε μὲ τὴν μεγάλην φιλανθρωπίαν του.

Λέγω δὲ αὐτὰ ὄχι διὰ νὰ συστήσω νὰ ἁμαρτάνωμεν, ἀλλὰ διὰ νὰ γίνωμεν ταπεινόφρονες. Ἐὰν ὁ τελώνης, ἄνθρωπος παραδεδομένος εἰς τὴν χειροτέραν κακίαν, ἐκέρδισε τὴν εὔνοιαν τοῦ Θεοῦ, ὄχι διότι ἐταπεινοφρόνησεν, ἀλλ' ἁπλῶς διότι ἐφάνη εὐγνώμων καὶ ὡμολόγησε τί ἦτο, πόσην βοήθειαν δὲν δύνανται νὰ κερδίσουν ὅσοι ἔχουν ἐπιτελέσει μεγάλας ἠθικὰς πράξεις, ἐὰν δὲν ὑψηλοφρονοῦν δι' αὐτάς; Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ καὶ σᾶς ζητῶ καὶ σᾶς ἱκετεύω νὰ ἐξομολογῆσθε συνεχῶς εἰς τὸν Θεόν. Ἄλλωστε δὲν σὲ φέρω ἐμπρὸς εἰς τοὺς συνδούλους σου, σὰν εἰς θέατρον, οὔτε σὲ ἀναγκάζω

νὰ φανερώσῃς εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὰ ἁμαρτήματά σου· ἄνοιξε τὴν συνείδησίν σου ἐμπρὸς εἰς τὸν Θεόν, δεῖξέ του τὰ τραύματα καὶ ζήτησέ του τὸ φάρμακον· δεῖξέ τα εἰς ἐκεῖνον, ποὺ δὲν ὀνειδίζει, ἀλλὰ θεραπεύει. Ἄλλωστε καὶ ἂν σιωπήσῃς σύ, ἐκεῖνος τὰ γνωρίζει ὅλα. Εἰπέ τα λοιπόν, διὰ νὰ ὠφεληθῇς· εἰπέ τα, διὰ νὰ ἀφίσῃς ἐδῶ ὅλα τὰ ἁμαρτήματα καὶ νὰ φύγῃς εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν καθαρὸς καὶ χωρὶς πλημμελήματα, καὶ ἀπαλλαγῇς ἀπὸ τὴν δυσβάστακτον ἐκείνην διαπόμπευσιν. Οἱ τρεῖς παῖδες προετίμησαν νὰ τεθοῦν εἰς τὴν κάμινον καὶ νὰ προσφέρουν τὴν ζωήν των χάριν τῆς ὁμολογίας πρὸς τὸν Δεσπότην καὶ παρ' ὅλα τὰ σπουδαῖά των κατορθώματα λέγουν· «οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα· αἰσχύνη καὶ ὄνειδος ἐγεννήθημεν τοῖς δούλοις σου καὶ τοῖς σεβομένοις σε» (Δαν. 3, 33). Διατὶ λοιπὸν ἀνοίγετε τὸ στόμα; Θὰ τοὺς ἐρωτήσουν. Ἀκριβῶς, ἀπαντοῦν, διὰ νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα ν' ἀνοίξωμεν τὸ στόμα καὶ διὰ νὰ ἑλκύσωμεν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Δεσπότου.

(491) Ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς ἔσβυσε δύναμιν πυρός, ἐχαλιναγώγησε θυμὸν λεόντων, ἔλυσε πολέμους, κατέπαυσε μάχας, κατεσίγασε τρικυμίας, ἀπεμάκρυνε δαίμονας, ἤνοιξε πύλας οὐρανοῦ, ἔσπασε δεσμὰ θανάτου, ἐθεράπευσεν ἀσθενεῖς, ἀπέκρουσε βλάβας, συνεκράτησε πόλεις σαλευομένας ἀπὸ σεισμόν. Ἡ προσευχὴ ἐξουδετερώνει καὶ τὰς ἄνωθεν ἐρχομένας πληγὰς καὶ τὰς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους προερχομένας ἐπιβουλὰς καὶ ὅλα γενικῶς τὰ κακά. Προσευχὴν δὲ πάλιν δὲν ἐννοῶ τὴν ἁπλῶς προφερομένην μὲ τὰ χείλη, ἀλλὰ τὴν ἀνερχομένην ἀπὸ τὸ βάθος τῆς διανοίας. Ὅπως δὲ τὰ δένδρα, ποὺ ἔχουν βαθείας ρίζας, δὲν σποῦν οὔτε ξερριζώνονται, ἀκόμη καὶ ἂν δεχθοῦν μυρίας προσβολὰς ἀνέμων, διότι αἱ ρίζαι των εἶναι περισφιγμέναι δυνατὰ εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς, ἔτσι καὶ αἱ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς ἀναπεμπόμεναι προσευχαὶ κατευθύνονται ὑψηλὰ καὶ δὲν παρεκλίνουν ἀπὸ καμμίαν προσβολὴν τῶν διαλογισμῶν, διότι εἶναι σφικτὰ ριζωμέναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης λέγει· «ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε» (Ψαλμ. 129, 1).

Σᾶς λέγω αὐτὰ ὄχι διὰ νὰ τὰ ἐπαινῆτε ἁπλῶς μέ λόγους, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τὰ ἐφαρμόζητε διὰ τῶν ἔργων. Ἐὰν ἡ πρὸς ἀνθρώπους διήγησις τῶν συμφορῶν καὶ διεκτραγώδησις τῶν κατατρυχόντων δεινῶν φέρῃ εἰς τοὺς πονοῦντας κάποιαν ἀνακούφισιν, σὰν νὰ διηυκολύνθη ἡ ἀναπνοὴ διὰ τῶν λόγων, πολὺ περισσοτέραν ψυχαγωγίαν καὶ παρηγορίαν θὰ

λάβῃς διὰ τῆς ἐξομολογήσεως τῶν ψυχικῶν σου παθημάτων πρὸς τὸν Δεσπότην. Διότι ὁ ἄνθρωπος συχνὰ βαριέται καὶ ἀπομακρύνει καὶ διώχνει ἐκεῖνον ποὺ τοῦ διηγεῖται διαρκῶς τὰς συμφοράς του μὲ δάκρυα καὶ θρήνους, ὁ Θεὸς ὅμως δὲν συμπεριφέρεται ἔτσι, ἀλλ' ἀντιθέτως σὲ δέχεται καὶ σὲ προσελκύει πλησίον του, καὶ ἂν τοῦ ἐκμυστηρεύεσαι τὰς συμφοράς σου ὅλη τὴν ἡμέραν, τότε σὲ ἀγαπᾷ καὶ δέχεται τὰς ἱκεσίας σου περισσότερον.

Διὰ νὰ δείξῃ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς» (Μτθ. 11, 28). Μᾶς καλεῖ λοιπόν, ἂς μὴ παρακούσωμεν· μᾶς προσελκύει πλησίον του, ἂς μὴ ξεφύγωμεν. Καὶ ἂν ἔχωμεν μύρια ἁμαρτήματα, τότε ἂς τρέξωμεν περισσότερον· ἄλλωστε πρὸ πάντων τοιούτους ἀνθρώπους καλεῖ ὁ Θεός. «Οὐ γὰρ ἦλθον, λέγει, καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν» (Ματ. 9, 13). Καὶ ἐδῶ δὲ ἐννοεῖ τοὺς φορτωμένους, τοὺς κουρασμένους, τοὺς συντετριμμένους ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ἁμαρτημάτων. Λέγεται Θεὸς παρηγορίας καὶ Θεὸς οἰκτιρμῶν, διότι διαρκὲς ἔργον του εἶναι τοῦτο· νὰ παραμυθῇ καὶ παρηγορῇ τοὺς πονοῦντας καὶ θλιβομένους, ὁσαδήποτε ἁμαρτήματα κιὶ ἂν ἔχουν.

Ἀρκεῖ μόνον νὰ παραδοθῶμεν εἰς αὐτόν, νὰ τρέξωμεν πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ μὴ μένωμεν μακράν, καὶ τότε μὲ τὴν πεῖραν θὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τούτων· καὶ ἂν τελῶμεν τὴν προσευχὴν μὲ ψυχικὴν ἔντασιν καὶ θέρμην, κανὲν ἀπὸ τὰ γύρω μας κακὰ δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ μᾶς λυπήσῃ· διότι ὁ,τιδήποτε κακὸν καὶ ἂν ἐπέλθῃ, θὰ τὸ ἀποκρούσωμεν εὔκολα μὲ αὐτήν. Καὶ τί παράδοξον εἶναι νὰ ἐπιτυγχάνῃ τὴν λύσιν τῶν ἀντιξοοτήτων τοῦ βίου ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς, ὅταν καὶ αὐτῶν τῶν ἁμαρτημάτων σβύνῃ καὶ ἀφανίζῃ τὴν φύσιν; Διὰ νὰ κατορθώσωμεν λοιπὸν καὶ τὸν παρόντα βίον νὰ διανύσωμεν μὲ ἄνεσιν καὶ τὰ διαπραχθέντα ἁμαρτήματα νὰ ἀποβάλωμεν καὶ μὲ παρρησίαν πρὸ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ νὰ σταθῶμεν, ἂς παρασκευάζωμεν διαρκῶς τὸ φάρμακον τοῦτο διὰ τὸν ἑαυτόν μας, χρησιμοποιοῦντες ὡς συνθετικὰ στοιχεῖα δάκρυα, προσήλωσιν, ἐπιμονὴν καὶ καρτερίαν. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ διαρκῆ ὑγείαν θὰ εὕρωμεν καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς τὰ ἀγαθὰ θὰ κερδίσωμεν. Καὶ εἴθε νὰ τὰ ἐπιτύχωμεν ὅλοι διὰ τῆς χάριτος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀνήκει ἡ δόξα νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ
ΤΟΥ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΛΟΓΟΙ

ΑΡΧΑΙΟΝ
ΚΕΙΜΕΝΟΝ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ, A

ἀπόντος τοῦ ἐπισκόπου, πρὸς Ἀνομοίους.

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Τί τοῦτο; ὁ ποιμὴν οὐ πάρεστι,[1] καὶ τὰ πρόβατα μετὰ πολλῆς εὐταξίας ἕστηκε. Καὶ τοῦτο τοῦ ποιμένος τὸ κατόρθωμα, τὸ μὴ μόνον παρόντος, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος πᾶσαν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν τὰ ποίμνια. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων, ὅταν ὁ πρὸς τὴν νομὴν ἐξάγων μὴ παρῇ, μένειν εἴσω τῶν σηκῶν ἀνάγκη τὰ πρόβατα, ἢ χωρὶς τοῦ ποιμαίνοντος τῆς μάνδρας προκύψαντα πολλὴν ὑπομένειν τὴν πλάνην· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ μὴ παρόντος τοῦ ποιμαί- B
νοντος πρὸς τὰς συνήθεις νομὰς μετὰ πολλῆς ἀπηντήκατε τῆς εὐταξίας. Μᾶλλον δὲ καὶ ὁ ποιμὴν πάρεστιν, εἰ καὶ μὴ τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ τῇ διαθέσει, εἰ καὶ μὴ τῇ

παρουσίᾳ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῇ εὐταξίᾳ τοῦ ποιμνίου. Διὰ τοῦτο μᾶλλον αὐτὸν ἐκπλήττομαι καὶ μακαρίζω, ὅτι τοσαύτην ὑμῖν σπουδὴν ἐναποθέσθαι ἴσχυσεν. Καὶ γὰρ καὶ στρατηγὸν τότε μάλιστα θαυμάζομεν, ὅταν καὶ μὴ παρόντος αὐτοῦ τὰ στρατόπεδα εὐτακτῇ. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐζήτει λέγων· Ὥστε, ἀδελφοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου. Διὰ τί Πολλῷ
445 μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου; Ὅτι παρόντος μὲν τοῦ ποι-
A μαίνοντος, κἂν ἐπέλθῃ λύκος τῇ ποίμνῃ, ῥᾳδίως ἀπελαύνεται τῶν προβάτων· μὴ παρόντος δὲ ἐν μείζονι τὰ ποίμνια ἀγωνίᾳ καθεστάναι ἀνάγκη, μηδενὸς ὄντος τοῦ αὐτὰ τειχίζοντος. Καὶ πρὸς τούτοις δὲ παρὼν μὲν μερίζεται μετ' αὐτῶν τοὺς ἐπὶ τῇ σπουδῇ μισθούς, μὴ παρὼν δὲ γυμνὸν ἀφίησιν αὐτῶν φαίνεσθαι τὸ κατόρθωμα. Ταῦτα καὶ ὁ διδάσκαλος εἰπὼν ὑμῖν διαλέγεται, καὶ ὅπουπερ ἂν ᾖ, νῦν ὑμᾶς καὶ τὸν ὑμέτερον φαντάζεται σύλλογον, καὶ οὐχ οὕτως τοὺς ἐκεῖ συγγινομένους αὐτῷ καὶ παρόντας, ὡς ὑμᾶς τοὺς ἀπόντας ὁρᾷ νῦν. Οἶδα αὐτοῦ τὴν ἀγάπην τὴν
B ζέουσαν, τὴν πεπυρωμένην καὶ θερμὴν καὶ ἀκάθεκτον, ἣν κατὰ πολλοῦ τοῦ βάθους τῆς διανοίας ἐῤῥιζωμένην ἔχει, καὶ μετὰ πολλῆς θεραπεύει τῆς σπουδῆς. Καὶ γὰρ οἶδε σαφῶς ὅτι κεφάλαιον αὕτη πάντων ἐστὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ ῥίζα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ, καὶ ταύτης οὐκ οὔσης τῶν ἄλλων ἡμῖν ὄφελος οὐδέν· αὕτη γάρ ἐστι τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡ εἰκών, ὁ χαρακτὴρ τῶν τοῦ Θεοῦ δούλων, τὸ γνώρισμα τῶν ἀποστόλων· Ἐν τούτῳ γὰρ γνώσονται πάντες, φησίν,

ὅτι μαθηταί μου ἐστέ. Ἐν τίνι, εἰπέ; ἆρα ἐν τῷ νεκροὺς ἐγείρειν, ἢ λεπροὺς καθαίρειν, ἢ δαίμονας ἀπελαύνειν; Οὐχὶ, φησὶν, ἀλλὰ πάντα
C ἐκεῖνα παραδραμὼν, Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, φησὶν, ὅτι μαθηταί μου ἐστὲ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ τῆς ἄνωθεν χάριτός ἐστι δῶρα μόνης, τοῦτο δὲ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σπουδῆς ἐστι τὸ κατόρθωμα. Τὸν δὲ γενναῖον οὐχ οὕτω τὰ ἄνωθεν διδόμενα δῶρα χαρακτηρίζειν εἴωθεν, ὡς τῶν οἰκείων πόνων τὰ κατορθώματα. Διόπερ οὐκ ἀπὸ τῶν σημείων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀγάπης γνωρίζεσθαι, φησὶ, τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ὁ Χριστός. Ταύτης γὰρ παρούσης οὐδὲν μέρος φιλοσοφίας ἐλλείπει τῷ κεκτημένῳ, ἀλλ' ὁλόκληρον ἔχει καὶ παντελῆ καὶ ἀπηρτισμένην τὴν ἀρετὴν, ὥσπερ οὖν ἀπούσης ἔρημός ἐστιν
D ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος αὐτὴν ἐπαίρει καὶ ὑψοῖ τῷ λόγῳ· μᾶλλον δὲ ὅσα ἂν εἴπῃ, οὐδέπω τῆς ἀξίας αὐτῆς ἐφικνεῖται.

Τί γὰρ ἂν γένοιτο αὐτῆς ἴσον, ἣ τοὺς προφήτας συνέχει, καὶ τὸν νόμον ἅπαντα, καὶ ἧς ἄνευ οὐ πίστις, οὐ γνῶσις, οὐ μυστηρίων εἴδησις, οὐκ αὐτὸ τὸ μαρτύριον, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τὸν κεκτημένον διασῶσαι δυνήσεται; Καὶ γὰρ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, φησὶν, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, ὅτι πάντων μείζων ἐστὶ, καὶ κορυ-
E φὴ τῶν ἀγαθῶν, παραδηλῶν ἔλεγεν· Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται· μένει δὲ πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ πάντων ἐστὶν ἡ

ἀγάπη. Ἀλλὰ γὰρ οὐ τὸ τυχὸν ἡμῖν ζήτημα ὁ περὶ τῆς ἀγάπης ἐπεισήγαγε λόγος. Τὸ μὲν γὰρ προφητείαν καταργηθῆναι καὶ παύσασθαι γλώσσας, χαλεπὸν οὐδέν· εἰς καιρὸν γὰρ τὰ χαρίσματα ταῦτα τὴν ἑαυτῶν χρείαν παρασχόντα ἡμῖν, καὶ παυσάμενα παραβλάψαι τὸν λόγον οὐδὲν δυνήσεται· ἰδοὺ γοῦν νῦν προφητεία οὐκ ἔστιν, οὐδὲ γλωσσῶν χάρισμα, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας οὐδὲν ἐνεποδίσθη λόγος· τὸ δὲ καὶ γνῶσιν παύσασθαι, τοῦτο ἔστι τὸ ζητούμενον. Εἰπὼν γάρ· Εἴτε προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε
446
γλῶσσαι παύσονται, ἐπήγαγεν· Εἴτε γνῶσις καταρ- A
γηθήσεται. Εἰ δὲ μέλλει ἡ γνῶσις παύεσθαι, οὐκ ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ χεῖρον ἡμῖν προκόψει τὰ πράγματα· ἄνευ γὰρ ταύτης καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωποι παντελῶς ἀπολοῦμεν· Τὸν γὰρ Θεὸν, φησὶ, φοβοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος. Εἰ τοίνυν τοῦτό ἐστιν ἄνθρωπος, τὸ φοβεῖσθαι τὸν Θεὸν, τὸ δὲ φοβεῖσθαι τὸν Θεὸν ἀπὸ γνώσεως γίνεται, ἡ δὲ γνῶσις μέλλει καταργεῖσθαι, καθὼς ὁ Παῦλός φησι, τότε παντελῶς ἀπολούμεθα, γνώσεως οὐκ οὔσης, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς δὲ πάντα οἰχήσεται, καὶ τῶν ἀλόγων οὐδὲν ἄμεινον διακεισόμεθα, ἀλλὰ πολλῷ χεῖρον. Ἐν τούτῳ γὰρ B
πλεονεκτοῦμεν αὐτῶν, ὡς τοῖς γε ἄλλοις ἅπασι τοῖς σωματικοῖς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος αὐτοῖς νικώμεθα. Τί οὖν ἔστιν ὅ φησιν ὁ Παῦλος, καὶ περὶ τίνος, ὅτι Ἡ γνῶσις καταργηθήσεται; Οὐ περὶ τῆς παντελοῦς,

ἀλλὰ περὶ τῆς μερικῆς τοῦτό φησι, κατάργησιν τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον πρόοδον λέγων, ὡς τὴν μερικὴν καταργουμένην μηκέτι εἶναι μερικὴν, ἀλλὰ τελείαν. Καθάπερ γὰρ ἡ ἡλικία τοῦ παιδίου καταργεῖται, οὐκ ἀφανιζομένης τῆς οὐσίας, ἀλλ' αὐξανομένης τῆς ἡλικίας, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον ἐκβαινούσης· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γνώσεως γίνεται. Ἡ μικρὰ, φησὶν, αὕτη οὐκέτι ἂν εἴη μικρὰ, διὰ τῶν ἑξῆς γενομένη μεγάλη· τοῦτο ἔστι τὸ, καταργεῖται· καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἑξῆς σαφέστερον ἡμῖν ἐδήλωσεν. Ἵνα γὰρ ἀκούσας ὅτι καταργεῖται, μὴ κατάλυσιν παντελῆ νομίσῃς εἶναι, ἀλλ' αὔξησίν τινα καὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπίδοσιν, εἰπὼν καταργεῖται, ἐπήγαγεν· Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ὡς μηκέτι εἶναι αὐτὸ ἐκ μέρους, ἀλλὰ τέλειον. Ὥστε τὸ ἀτελὲς αὐτοῦ καταργεῖται, ὡς μηκέτι εἶναι ἀτελὲς, ἀλλὰ τέλειον. Ἡ τοίνυν κατάργησις αὕτη πλήρωσίς ἐστι, καὶ πρὸς τὸ μεῖζον ἐπίδοσις. C

Καὶ σκόπει μοι τὴν τοῦ Παύλου σύνεσιν· οὐ γὰρ εἶπε, μέρος γινώσκομεν, ἀλλ', Ἐκ μέρους γινώσκομεν, D
δηλῶν ὅτι τοῦ μέρους μέρος κατέχομεν. Τάχα ἐπιθυμεῖτε ἀκοῦσαι, καὶ πόσον μέρος κατέχομεν, καὶ πόσον ὑπολέλειπται, καὶ πότερον τὸ πλέον ἢ τὸ ἔλαττον κατέχομεν. Οὐκοῦν ἵνα μάθῃς ὅτι τὸ ἔλαττον κατέχεις, καὶ οὐχ ἁπλῶς τὸ ἔλαττον, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις τὸ ἑκατοστὸν ἢ τὸ μυριοστὸν, ἄκουσον τῶν ἑξῆς· μᾶλλον δὲ πρὶν ἢ τὴν ἀποστολικὴν ὑμῖν ἀναγνῶναι

φωνὴν, ὑπόδειγμα ἐρῶ δυνάμενον ὑμῖν παραστῆσαι, ὡς ἐξ ὑποδείγματος δυνατὸν, πόσον ὑπολέλειπται, καὶ πόσον ἐστὶν ὃ κατέχομεν νῦν. Πόσον τοίνυν ἐστὶ τὸ μέσον τῆς μελλούσης ἡμῖν δοθήσεσθαι γνώσεως,
E καὶ τῆς παρούσης νῦν; Ὅσον ἀνδρὸς τελείου πρὸς παῖδα θηλάζοντα τὸ μέσον· τοσαύτη γὰρ τῆς μελλούσης γνώσεως πρὸς τὴν παροῦσαν ἡ ὑπεροχή. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, καὶ τοσοῦτον ἐκείνη ταύτης μείζων ἐστὶν, αὐτὸς λεγέτω πάλιν ὁ Παῦλος. Εἰπὼν γὰρ, Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ βουλόμενος δεῖξαι ἐκ πόσου μέρους, καὶ ὅτι τὸ βραχύτατον νῦν κατέχομεν, ἐπήγαγεν· Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς
447
A νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου· νηπίου μὲν ἕξει τὴν παροῦσαν γνῶσιν, ἀνδρὸς δὲ τελείου τὴν γνῶσιν τὴν μέλλουσαν παραβάλλων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτε ἤμην παῖς· παῖς γὰρ καὶ ὁ δωδεκαέτης λέγεται· ἀλλ', Ὅτε ἤμην νήπιος, τὸν ὑπομάζιον καὶ ἔτι γαλακτοτροφούμενον καὶ θηλάζοντα ἡμῖν ἐμφαίνων. Ὅτι γὰρ ἡ Γραφὴ τοῦτόν φησι νήπιον, ἄκουσον τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος· Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω τὸν αἶνον. Ὁρᾷς ὅτι τὸν νήπιον πανταχοῦ
B χοῦ τὸν θηλάζοντα καλεῖ; Εἶτα τῷ πνεύματι προορῶν τῶν μελλόντων ἀνδρῶν τὴν ἀναισχυντίαν οὐχὶ τῷ ἑνὶ παραδείγματι τούτῳ μόνον ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ τοῦτο βέβαιον ἡμῖν ἐποίησε. Καθάπερ γὰρ ὁ Μωϋσῆς πρὸς Ἰουδαίους ἀποστελλόμενος τριῶν σημείων ἐλάμβανεν ἀπόδειξιν, ἵνα, ἐὰν ἀπιστήσωσι τῷ

προτέρῳ, τῆς τοῦ δευτέρου φωνῆς ἀκούσωσι, ἂν δὲ καὶ ταύτης καταφρονήσωσι, τὸ τρίτον αἰσχυνθέντες καταδέξωνται τὸν προφήτην· οὕτω καὶ οὗτος τρία τίθησιν ὑποδείγματα· ἓν μὲν τὸ τοῦ παιδίου, λέγων, Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐφρόνουν· δεύτερον τὸ τοῦ ἐσόπτρου· καὶ τρίτον τὸ τοῦ αἰνίγματος. Εἰπὼν γάρ, Ὅτε ἤμην νήπιος, ἐπήγαγε· Βλέπομεν νῦν δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. Ἰδοὺ γὰρ δεύτερον ὑπόδειγμα τῆς C
παρούσης ἀσθενείας, καὶ τοῦ ἀτελῆ τὴν γνῶσιν εἶναι· τρίτον πάλιν τὸ Ἐν αἰνίγματι. Καὶ γὰρ τὸ παιδίον ὁρᾷ μὲν πολλὰ καὶ ἀκούει καὶ φθέγγεται, τρανὸν δὲ οὐδὲν οὔτε ὁρᾷ, οὔτε ἀκούει, οὔτε φθέγγεται· καὶ φρονεῖ μέν, οὐδὲν δὲ διηρθρωμένον. Οὕτω καὶ ἐγὼ οἶδα μὲν πολλά, οὐκ ἐπίσταμαι δὲ αὐτῶν τὸν τρόπον. Ὅτι μὲν γὰρ πανταχοῦ ἐστιν ὁ Θεὸς οἶδα, καὶ ὅτι ὅλως ἔστι πανταχοῦ οἶδα· τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα· ὅτι ἄναρχός ἐστι καὶ ἀγέννητος καὶ ἀΐδιος, οἶδα· τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα· οὐ γὰρ δέχεται λογισμὸς εἰδέναι πῶς οἷόν τε οὐσίαν εἶναι, μήτε παρ' ἑαυτῆς μήτε παρ' ἑτέρου τὸ εἶναι ἔχουσαν. Οἶδα ὅτι ἐγέννησεν Υἱόν, τὸ δὲ πῶς D
ἀγνοῶ· οἶδα ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ πῶς ἐξ αὐτοῦ οὐκ ἐπίσταμαι· βρώματα ἐσθίω, τὸ δὲ πῶς μερίζονται εἰς φλέγμα, εἰς αἷμα, εἰς χυμόν, εἰς χολήν, ἀγνοῶ. Ταῦτα ἅπερ βλέπομεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐσθίοντες ἀγνοοῦμεν, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ πολυπραγμονοῦμεν;

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τὸ πᾶν ἀπειληφέναι τῆς γνώσεως λέγοντες, οἱ πρὸς τὸ βάραθρον τῆς ἀγνωσίας καταπεσόντες; Οἱ γὰρ κατὰ τὸ παρὸν λέγοντες ἀπειληφέναι τὸ πᾶν, εἰς τὸ μέλλον ἐρήμους ἑαυτοὺς τῆς παν- E

τελοῦς καθιστῶσι γνώσεως. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὁ λέγων, ὅτι
ἐκ μέρους γινώσκω, κἂν εἴπω, ὅτι καταργεῖται ἡ
γνῶσις αὕτη, πρὸς τὸ βέλτιον καὶ τελειότερον ὁδεύω,
καταργηθείσης τῆς μερικῆς καὶ γενομένης τελειοτέ-
ρας· ἐκεῖνος δὲ ὁ λέγων παντελῆ καὶ ὁλόκληρον καὶ
τελείαν ἔχειν τὴν γνῶσιν, εἶτα ὁμολογῶν αὐτὴν κα-
ταργεῖσθαι ἐν τῷ μέλλοντι, ἔρημον ἑαυτὸν ἀποφαίνει
τῆς γνώσεως, ταύτης μὲν καταργουμένης, ἑτέρας δὲ
448 τελειοτέρας οὐκ ἐπεισαγομένης· εἴπερ αὕτη ἐστὶ κατ'
A αὐτοὺς ἡ τελεία. Ὁρᾶτε πῶς φιλονεικοῦντες ἐνταῦθα τὸ
πᾶν ἔχειν, οὔτε τὸ ἐνταῦθα ἔχουσι, καὶ ἐκεῖ τοῦ παν-
τὸς ἑαυτοὺς ἐκβάλλουσι; Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν τὸ μὴ
μένειν εἴσω τῶν ὅρων ὧν ἐξ ἀρχῆς ἔταξεν ἡμῖν ὁ
Θεός. Οὕτω καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐλπίδι πλείονος τιμῆς καὶ
τῆς οὔσης ἐξέπεσεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φιλαργύρων
γίνεται· πολλοὶ πολλάκις μειζόνων ἐπιθυμοῦντες καὶ
τὰ παρόντα ἀπώλεσαν· οὕτω καὶ οὗτοι* προσδοκῶντες
ἐνταῦθα τὸ πᾶν ἔχειν, καὶ τοῦ μέρους ἐξέπεσον. Διὸ
παραινῶ φεύγειν αὐτῶν τὴν μανίαν· μανίας γὰρ
ἐσχάτης φιλονεικεῖν εἰδέναι τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ
B Θεός. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι μανίας ἐσχάτης τοῦτο, ἀπὸ
τῶν προφητῶν ὑμῖν τοῦτο ποιήσω φανερόν· οἱ γὰρ
προφῆται οὐ μόνον τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ἀγνοοῦντες
φαίνονται, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ πόση τίς
ἐστιν ἀποροῦσι· καίτοι γε οὐχ ἡ οὐσία ἀπὸ τῆς σοφίας,
ἀλλ' ἡ σοφία ἐκ τῆς οὐσίας. Ὅταν δὲ μηδὲ ταύτην δύ-
νωνται καταλαμβάνειν οἱ προφῆται μετ' ἀκριβείας,
πόσης ἂν εἴη μανίας τὸ τὴν οὐσίαν αὐτὴν νομίζειν
δύνασθαι τοῖς οἰκείοις ὑποβάλλειν λογισμοῖς; Ἀκού-
σωμεν τοίνυν τί φησιν ὁ προφήτης περὶ αὐτῆς· Ἐθαυ-

* Οἱ Ἀνόμοιοι

C μαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ. Μᾶλλον δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν· Ἐξομολογήσομαί σοι, ὅτι φοβερῶς ἐθαυμαστώθης. Τί ἐστι Φοβερῶς; Πολλὰ θαυμάζομεν νῦν, ἀλλ' οὐ μετὰ φόβου, οἷον κιόνων κάλλη, τύπων ζωγραφίας, ἄνθη σωμάτων· θαυμάζομεν πάλιν τῆς θαλάσσης τὸ μέγεθος, καὶ τὸν ἄπειρον βυθὸν, ἀλλὰ μετὰ φόβου, ὅταν πρὸς τὸ βάθος κατακύψωμεν. Οὕτω τοίνυν καὶ ὁ προφήτης πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ ἀχανὲς πέλαγος τῆς τοῦ Θεοῦ κατακύψας σοφίας, καὶ ἰλιγγιάσας, μετὰ φόβου πολλοῦ θαυμάσας ἀνεχώρησε βοῶν καὶ λέγων· Ἐξομολογήσομαί σοι ὅτι φοβερῶς
D ἐθαυμαστώθης· θαυμάσια τὰ ἔργα σου· καὶ πάλιν, Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν. Ὅρα εὐγνωμοσύνην οἰκέτου· εὐχαριστῶ σοι, φησὶ, διὰ τοῦτο, ὅτι ἀκατάληπτον ἔχω Δεσπότην· οὐ περὶ οὐσίας ἐνταῦθα λέγων· ἐκεῖνο μὲν γὰρ ὡς ὡμολογημένον ἀκατάληπτον εἶναι παρῆκε· περὶ δὲ τοῦ πανταχοῦ παρεῖναι τὸν Θεὸν ταῦτα φησὶ, δεικνὺς ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο οἶδε, πῶς πανταχοῦ πάρεστιν. Ὅτι γὰρ περὶ τούτου φησὶν, ἄκουε τῶν ἑξῆς· Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν κα-
E ταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. Εἶδες πῶς πανταχοῦ πάρεστιν; Ἀλλ' ὁ προφήτης οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἰλιγγιᾷ καὶ ἀπορεῖ καὶ φοβεῖται μόνον εἰς νοῦν αὐτὸ λαβών; Πῶς οὖν οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας τοὺς τοσοῦτον ἀπέχοντας τῆς ἐκείνου χάριτος αὐτὴν τοῦ Θεοῦ πολυπραγμονεῖν τὴν οὐσίαν; Καίτοι οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ὁ λέγων· Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι· ἀλλ' ὅμως τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας αὐτοῦ μαθὼν, περὶ αὐτῆς φησὶ ταύτης, ὅτι ἄπειρός τίς ἐστι

καὶ ἀκατάληπτος. Μέγας γὰρ ὁ Κύριος, φησὶ, καὶ 449
μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ A
ἔστιν ἀριθμὸς, τουτέστιν, οὐκ ἔστι κατάληψις. Τί λέ-
γεις; ἡ σοφία ἀκατάληπτος τῷ προφήτῃ, καὶ ἡ οὐ-
σία ἡμῖν καταληπτή; ἆρα οὐ φανερὰ αὕτη ἡ μανία;
ἡ μεγαλωσύνη αὐτοῦ οὐκ ἔχει πέρας, καὶ τὴν οὐσίαν
αὐτοῦ περιγράφεις;

Ταῦτα καὶ ὁ Ἡσαΐας φιλοσοφῶν ἔλεγε· Τὴν γενεὰν
αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Οὐκ εἶπε, τίς διηγεῖται,
ἀλλὰ, Τίς διηγήσεται, καὶ τὸ μέλλον ἀπέκλεισε.
Καὶ ὁ μὲν Δαυΐδ φησιν, Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου
ἐξ ἐμοῦ· ὁ δὲ Ἡσαΐας οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ μόνον φησὶν,
ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπο-
κεκλεῖσθαι τὴν διήγησιν ταύτην. Ἀλλ' ἴδωμεν, μή-
ποτε ὁ Παῦλος οἶδεν, ἅτε δὴ μείζονος ἀπολελαυκὼς B
χάριτος· αὐτὸς μὲν οὖν ἐστιν ὁ λέγων, Ἐκ μέρους γι-
νώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Καὶ οὐκ
ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ οὐ περὶ οὐσίας,
ἀλλὰ περὶ σοφίας καὶ αὐτὸς διαλεγόμενος τῆς ἐν τῇ
προνοίᾳ φαινομένης, οὐ τῆς καθόλου λέγω, καθ' ἣν
ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἄνω προνοεῖ δυ-
νάμεων, ἀλλ' ἐκεῖνο τῆς προνοίας τὸ μέρος ἐξετάζων,
καθ' ὃ προνοεῖ τῶν ἐν τῇ γῇ ἀνθρώπων, καὶ ταύτης
αὐτῆς πάλιν μέρος. Οὐδὲ γὰρ αὐτὴν ὅλην ἐξετάζει,
καθ' ἣν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον, καθ' ἣν ψυχὰς ἐμπνεῖ,
καθ' ἣν σώματα διαπλάττει, καθ' ἣν τρέφει τοὺς
ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους, καθ' ἣν συγκρατεῖ τὸν κόσμον, C
καθ' ἣν τὰς ἐτησίους δίδωσι τροφάς· ἀλλὰ ταῦτα
πάντα ἀφεὶς, καὶ μικρόν τι μέρος ἐξετάσας τῆς προ-
νοίας αὐτοῦ, καθ' ὃ τοὺς μὲν Ἰουδαίους ἐξέβαλε, τοὺς

δὲ ἐξ ἐθνῶν εἰσεδέξατο, καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ μικρὸν μέρος, ὥσπερ πρὸς πέλαγος ἄπειρον ἰλιγγιάσας, καὶ βάθος ἰδὼν ἀχανὲς, ἀπεπήδησεν εὐθέως, καὶ μέγα ἀνεβόησεν εἰπών· Ὢ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ. Οὐκ εἶπεν ἀκατάληπτα, ἀλλ' Ἀνεξερεύνητα. Εἰ δὲ ἐρευνηθῆναι οὐ δύναται, πολλῷ μᾶλλον καταληφθῆ-
D ναι ἀδύνατον. Καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστοι καὶ αὐτὸς καταληπτὸς, εἰπέ μοι; Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ὁδῶν; τὰ ἔπαθλα τὰ ἀποκείμενα ἡμῖν ἀκατάληπτα· Ὀφθαλμὸς γὰρ αὐτὰ οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἡ δωρεὰ αὐτοῦ ἀνεκδιήγητος· Χάρις γὰρ τῷ Θεῷ, φησὶν, ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ, καὶ ἡ εἰρήνη αὐτοῦ ὑπερέχει πάντα νοῦν. Τί λέγεις; τὰ κρίματα αὐτοῦ ἀνεξερεύνητα, αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστοι, ἡ εἰρήνη ὑπερέχει πάντα νοῦν, ἡ δωρεὰ
E ἀνεκδιήγητος, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν οὐκ ἀνέβη ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου, ἡ μεγαλωσύνη πέρας οὐκ ἔχει, ἡ σύνεσις ἀριθμὸν οὐκ ἔχει, πάντα ἀκατάληπτα, καὶ αὐτὸς μόνος καταληπτός; Καὶ ποίαν οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο μανίας ὑπερβολήν; Κάτεχε τὸν αἱρετικόν· μὴ ἀφῇς ἀναχωρῆσαι· εἰπὲ, τί φησιν ὁ Παῦλος· Ἐκ μέρους γινώσκομεν; Οὐ περὶ τῆς οὐσίας τοῦτο λέγει, φησὶν, ἀλλὰ περὶ τῶν οἰκονομιῶν. Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ περὶ τῶν οἰκονομιῶν ἦν ὁ λόγος· ἐκ πλείονος ἡμῖν περιουσίας καὶ οὕτω τὰ νικητήρια· εἰ γὰρ αἱ οἰκονομίαι ἀκατάληπτοι, πολλῷ μᾶλλον αὐτός· ὅτι δὲ ἐνταῦθα οὐ περὶ τῶν οἰκονομιῶν

450 φησιν, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἄκουσον τῶν ἑξῆς·
A εἰπὼν γὰρ, Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους
προφητεύομεν, ἐπήγαγεν· Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους,
τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Ὑπὸ
τίνος οὖν ἐπεγνώσθη, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ ὑπὸ τῶν
οἰκονομιῶν; Ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δηλονότι· τοῦτον οὖν καὶ
ἐκ μέρους γινώσκει. Ἐκ μέρους δὲ εἶπεν, οὐχ ὅτι τὸ
μὲν αὐτοῦ τῆς οὐσίας γινώσκει, τὸ δὲ ἀγνοεῖ (ἁπλοῦς
γὰρ ὁ Θεός)· ἀλλ' ἐπειδὴ ὅτι μὲν ἔστι Θεὸς οἶδε,
τὸ δὲ, τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν, ἀγνοεῖ· ὅτι μὲν σοφός ἐστιν
ἐπίσταται, τὸ δὲ, πόσον ἐστὶ σοφὸς, ἀγνοεῖ· ὅτι μὲν
ἐστι μέγας οὐκ ἀγνοεῖ, τὸ δὲ πόσον, ἢ τίς ἡ μεγα-
λωσύνη αὐτοῦ, τοῦτο οὐκ οἶδεν· ὅτι πανταχοῦ πά-
ρεστιν ἐπίσταται, τὸ δὲ πῶς οὐκ ἐπίσταται· ὅτι
B προνοεῖ καὶ συνέχει τὰ πάντα καὶ συγκρατεῖ μετ'
ἀκριβείας, οὐκ ἀγνοεῖ, τὸν δὲ τρόπον καθ' ὃν ταῦτα
ποιεῖ ἀγνοεῖ. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· Ἐκ μέρους γινώ-
σκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν.

Ἀλλὰ γὰρ, εἰ δοκεῖ, τὸν Παῦλον ἀφέντες καὶ
τοὺς προφήτας, ἀνέλθωμεν εἰς τοὺς οὐρανούς· μή
ποτε ἐκεῖ τινές εἰσιν εἰδότες, τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ
Θεός. Μάλιστα μὲν γὰρ, κἂν εὑρεθῶσιν εἰδότες,
οὐδὲν κοινὸν πρὸς ἡμᾶς· πολὺ γὰρ τὸ μέσον ἀγγέλων
καὶ ἀνθρώπων· πλὴν ἀλλ' ἵνα ἐκ περιουσίας μάθῃς,
ὅτι οὐδὲ ἐκεῖ τις οἶδε κτιστὴ δύναμις τοῦτο, ἀκού-
σωμεν τῶν ἀγγέλων. Τί οὖν; περὶ τῆς οὐσίας ταύτης
C ἐκεῖ διαλέγονται, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ζητοῦσιν; Οὐ-
δαμῶς· ἀλλὰ τί; Δοξάζουσι, προσκυνοῦσι, τὰς ἐπι-
νικίους καὶ μυστικὰς ᾠδὰς διηνεκῶς ἀναπέμπουσι
μετὰ πολλῆς τῆς φρίκης· καὶ οἱ μὲν λέγουσι, Δόξα

ἐν ὑψίστοις Θεῷ· τὰ δὲ Σεραφὶμ, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποστρέφουσιν, οὐδὲ τὴν συγκατάβασιν ἐνεγκεῖν δυνάμενα τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ Χερουβίμ· Εὐλογημένη ἡ δόξα αὐτοῦ ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· οὐχ ὅτι τόπος περὶ Θεὸν, μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὡς ἂν εἴποιμεν ἀνθρωπίνως φθεγγόμενοι, ὅπουπερ ἄν ἐστιν, ἢ ὅπως ἄν ἐστιν· εἰ δὴ καὶ τοῦτο ἀσφαλὲς
D ἐπὶ Θεοῦ εἰπεῖν· ἀνθρωπίνην γὰρ ἔχομεν γλῶτταν. Εἶδες πόσος ἄνω φόβος, πόση κάτω καταφρόνησις; Ἐκεῖνοι δοξάζουσιν, οὗτοι περιεργάζονται· εὐφημοῦσιν ἐκεῖνοι, πολυπραγμονοῦσιν οὗτοι· ἐκεῖνοι τὰς ὄψεις ἀποκρύπτουσιν, οὗτοι φιλονεικοῦσιν ἐνατενίζειν ἀναισχύντως εἰς τὴν ἀνεκδιήγητον δόξαν. Τίς οὐκ ἂν στενάξειε, τίς οὐκ ἂν θρηνήσειεν αὐτοὺς τῆς παραπληξίας καὶ τῆς ἐσχάτης ταύτης ἀνοίας; Ἐβουλόμην μὲν οὖν μακροτέρω προαγαγεῖν τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ νῦν πρῶτον εἰς ταῦτα κατέβην τὰ παλαίσματα, λυσιτελὲς ὑμῖν εἶναι νομίζω ἀρκεσθῆναι τέως τοῖς εἰρημένοις, ὥστε μὴ τὸ πλῆθος τῶν μελλόντων ῥηθήσεσθαι ἐπελθὸν πολλῇ τῇ ῥύμῃ παρασύρῃ καὶ E
τούτων τὴν μνήμην· πάντως δὲ, ἂν ὁ Θεὸς ἐπιτρέπῃ, ταύτην λοιπὸν μέχρι πολλοῦ τὴν ὑπόθεσιν ἐργασόμεθα. Ἐγὼ μὲν γὰρ καὶ πάλαι τούτους ὤδινον πρὸς ὑμᾶς τοὺς λόγους εἰπεῖν, ἔμελλον δὲ καὶ ἀνεβαλλόμην, ὅτι πολλοὺς τῶν ταῦτα νοσούντων ἑώρων μεθ' ἡδονῆς ἡμῶν ἀκροωμένους, καὶ οὐ βουλόμενος ἀποσοβῆσαι τὴν θήραν, τέως ἐπεῖχον τὴν γλῶτταν τούτων τῶν παλαισμάτων, ὥστε μετὰ τὸ κατασχεῖν αὐτοὺς ἀκριβῶς, τότε ἐπαποδύσασθαι· ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν αὐτῶν ἤκουσα παρακαλούν-

των καὶ ἐνοχλούντων εἰς τούτους ἐμβῆναι τοὺς ἀγῶνας, θαῤῥῶν ἀπεδυσάμην λοιπὸν, καὶ τὰ ὅπλα ἔλαβον 451 A τὰ τοὺς λογισμοὺς καθαιροῦντα καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλαβον τὰ ὅπλα, οὐχ ἵνα καταβάλω τοὺς ἐναντίους, ἀλλ' ἵνα ἀναστήσω κειμένους· τοιαύτη γὰρ τῶν ὅπλων τούτων ἡ δύναμις, τοὺς μὲν φιλονεικοῦντας πλήττειν οἶδε, τοὺς δὲ εὐγνωμόνως ἀκούοντας μετὰ πολλῆς θεραπεύειν τῆς ἐπιμελείας· οὐχὶ δίδωσι τραύματα, ἀλλ' ἶᾶται τραύματα.

Μὴ τοίνυν πρὸς ἐκείνους ἀγριαίνωμεν, μηδὲ θυμὸν προβαλλώμεθα, ἀλλὰ μετὰ ἐπιεικείας αὐτοῖς διαλεγώμεθα· οὐδὲν γὰρ ἐπιεικείας καὶ πραότητος ἰσχυρότερον. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πολλῇ τῇ σπουδῇ B τούτου τοῦ πράγματος ἀντέχεσθαι ἐκέλευσε λέγων· Δοῦλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας. Οὐκ εἶπε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς μόνον, ἀλλὰ πρὸς πάντας. Καὶ πάλιν, Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω· οὐκ εἶπε τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ Πᾶσιν ἀνθρώποις. Τί γὰρ, φησὶν, ὄφελος, ἐὰν τοὺς φιλοῦντας ὑμᾶς φιλῆτε; Ἂν μὲν οὖν βλάπτωσιν αὐτῶν αἱ φιλίαι, καὶ πρὸς κοινωνίαν τῆς ἀσεβείας ἕλκωσι, κἂν οἱ γεγεννηκότες ὦσιν, ἀποπήδησον· κἂν ὀφθαλμὸς ᾖ, ἐξόρυξον· Ἐὰν γὰρ, φησὶν, ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζῃ σε, ἔκκοψον αὐτόν· οὐ περὶ σώματος λέγων, πῶς γάρ; Εἰ γὰρ περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεως ἔλεγε, τὸ ἔγκλημα εἰς τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν διέβαινεν· ἄλλως δὲ οὐχὶ τὸν ἕνα ἐξορύττειν C ἐχρῆν· κἂν γὰρ ὁ ἀριστερὸς ὑπολειφθῇ, ὁμοίως σκανδαλίζει τὸν ἔχοντα. Ἀλλὰ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ περὶ

ὀφθαλμοῦ ὁ λόγος, προσέθηκε τὸν δεξιὸν, δεικνὺς, ὅτι κἂν ὡς δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἔχῃς τινὰ φίλον, καὶ τοῦτον ἔκβαλε, καὶ ἀπότεμε τῆς πρὸς σὲ φιλίας, ἐὰν σε σκανδαλίζῃ. Τί γὰρ ὄφελος ἔχειν ὀφθαλμὸν ἐπὶ λύμῃ τοῦ λοιποῦ σώματος; Ἂν μὲν οὖν, ὅπερ ἔφην,
D βλάπτωσιν αἱ φιλίαι, φεύγωμεν καὶ ἀποπηδῶμεν· ἐὰν δὲ μηδὲν ἡμᾶς εἰς τὸν τῆς εὐσεβείας ἀδικῶσι λόγον, ἕλκωμεν καὶ ἐπισπώμεθα πρὸς ἑαυτοὺς ἐκείνους· εἰ δὲ μήτε αὐτὸν ὠφελεῖς, καὶ τὴν παρ' ἐκείνου δέχῃ βλάβην, κέρδανον τὸ μεῖναι διὰ τῆς ἐκκοπῆς ἀσινὴς, καὶ φεῦγε αὐτῶν τὰς φιλίας, ἂν βλάπτωσι· φεῦγε μόνον, μὴ μάχου, μηδὲ πολέμει. Οὕτω καὶ Παῦλος παραινῶν λέγει· Εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. Δοῦλος εἶ τοῦ τῆς εἰρήνης Θεοῦ· ἐκεῖνος τοὺς δαίμονας ἐκβάλλων καὶ μυρία ἐργαζόμενος ἀγαθὰ, ἐπειδὴ δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλεσαν, οὐκ ἀφῆκε σκηπτὸν, οὐ συνέτριψε
E τοὺς λοιδοροῦντας, οὐ κατέκαυσε τὴν γλῶτταν τὴν οὕτως ἀναίσχυντον καὶ ἀγνώμονα, καίτοι πάντα ταῦτα δυνάμενος, ἀλλ' ἀπεκρούσατο τὴν κατηγορίαν μόνον εἰπών· Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πέμψαντά με. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ δοῦλος τοῦ ἀρχιερέως αὐτὸν ἔτυψε, τί φησιν; Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; Εἰ δὲ ὁ Δεσπότης τῶν ἀγγέλων ἀπολογεῖται, καὶ εὐθύνας δίδωσιν οἰκέτῃ, οὐ χρεία μακροτέρων λόγων. Ταῦτα μόνον στρέφε τὰ ῥήματα ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ
452 συνεχῶς αὐτὰ μελέτα, καὶ λέγε· Εἰ μὲν κακῶς ἐλά-
A λησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; Καὶ ἐννόησον τὸν λέγοντα, καὶ πρὸς τίνα

φησὶ, καὶ τίνος ἕνεκεν, καὶ ἔσται σοι θεία τις ἐπῳδὴ καὶ διηνεκὴς τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ πᾶσαν δυνήσεται φλεγμονὴν καταστεῖλαι· ἐννόησον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑβρισθέντος, τὸ εὐτελὲς τοῦ ὑβρίσαντος, τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὕβρεως. Οὐ γὰρ ἐλοιδορήσατο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτύπτησε· καὶ οὐκ ἐτύπτησεν ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐῤῥάπισεν· οὐδὲν δὲ ταύτης τῆς πληγῆς ἀτιμότερον· ἀλλ' ὅμως ἅπαντα ἤνεγκεν, ἵνα ἐκ περιουσίας μάθῃς σὺ σωφρονεῖν. Ταῦτα μὴ μόνον ἐνταῦθα φιλοσοφῶμεν, ἀλλὰ καὶ ὅταν καιρὸς ᾖ, αὐτῶν μνημονεύωμεν. Ἐπῃνέσατε τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείξατέ μοι τὸν
B ἔπαινον. Καὶ γὰρ ὁ παλαιστὴς ἐν τῇ παλαίστρᾳ γυμνάζεται, ἵνα ἐπὶ τῶν ἀγώνων δείξῃ τῆς ἐκεῖ γυμνασίας τὴν ὠφέλειαν· καὶ σὺ τοίνυν τῆς ἐνταῦθα ἀκροάσεως, ὅταν ἐπέλθῃ θυμὸς, δεῖξον τὸ κέρδος, καὶ τοῦτο συνεχῶς λέγε τὸ ῥῆμα, Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; Τοῦτο ἔγγραψον τῇ διανοίᾳ· διὰ τοῦτο γὰρ συνεχῶς ὑπομιμνήσκω τούτων τῶν λόγων ὑμᾶς, ὥστε ἐντεθῆναι ὑμῶν τῇ ψυχῇ τὰ εἰρημένα ἅπαντα, ὥστε ἀνεξάλειπτον μεῖναι τὴν μνήμην, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης ὠφέλειαν. Ἂν γὰρ ἔχωμεν ἐγγεγραμμένα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας, οὐδεὶς οὕτω λίθινος καὶ ἀγνώμων καὶ ἀναίσθητος, ὡς ἐξενεχθῆναί ποτε πρὸς ὀργήν· ἀντὶ
C γὰρ χαλινοῦ παντὸς καὶ πάσης ἡνίας, τὴν γλῶτταν ἡμῖν πέρα τοῦ μέτρου καὶ τοῦ προσήκοντος ἐκφερομένην ταῦτα ἐπισχεῖν δυνήσεται τὰ ῥήματα, καὶ τὴν διάνοιαν οἰδοῦσαν καταστεῖλαι, καὶ πεῖσαι μετριάζειν διηνεκῶς, καὶ ὁλόκληρον ἡμῖν ἐγκατοι-

κίσαι τὴν εἰρήνην· ἧς γένοιτο διαπαντὸς ἡμᾶς ἀπολαύειν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟ ΠΟΛΛΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΠΡΟΣ D
Ἀνομοίους εἰπόντος, εἶτα πρὸς Ἰουδαίους, εἶτα σιγήσαντος διὰ παρουσίαν ἐπισκόπων καὶ μαρτύρων μνήμας πολλῶν γενομένας, νῦν πάλιν πρὸς Ἀνομοίους περὶ ἀκαταλήπτου.

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

Φέρε δὴ πάλιν πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἀνομοίους ἀποδυσώμεθα· εἰ δὲ ἀγανακτοῦσιν ἄπιστοι καλού- E
μενοι, φευγέτωσαν τὸ πρᾶγμα, κἀγὼ κρύπτω τὸ ὄνομα· ἀποστήτωσαν τῆς ἀπίστου διανοίας, καὶ ἀφίσταμαι τῆς ἐπονειδίστου προσηγορίας. Εἰ δὲ αὐτοὶ διὰ τῶν ἔργων ἀτιμάζοντες τὴν πίστιν, καὶ ἑαυτοὺς καταισχύνοντες οὐ καταδύονται, τίνος ἕνεκεν πρὸς ἡμᾶς δυσχεραίνουσι διὰ τῶν ῥημάτων ἐγκαλοῦντας αὐτοῖς ἃ διὰ τῶν ἔργων αὐτοὶ ἐπιδείκνυνται; Πρῴην μὲν γὰρ ἡνίκα εἰς τὸ στάδιον τῶν λόγων τούτων
καθήκαμεν ἑαυτοὺς, καθάπερ δὴ μέμνησθε, καὶ τῶν 453 A
αὐτῶν ἡψάμεθα παλαισμάτων, οἱ πρὸς Ἰουδαίους ἡμᾶς εὐθέως διεδέξαντο ἀγῶνες, καὶ οὐκ ἦν ἀσφαλὲς

τὰ οἰκεῖα μέλη νενοσηκότα παρατρέχειν. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς Ἀνομοίους λόγοι ἀεὶ καιρὸν ἔχουσι· τότε δὲ τοὺς ἀῤῥωστοῦντας τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ νοσοῦντας εἰ μὴ προλαβόντες εὐθέως ἐξηρπάσαμεν τῆς πυρᾶς τῆς Ἰουδαϊκῆς, οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν λοιπὸν ἐγίνετο τῆς παραινέσεως, τῆς ἁμαρτίας τῆς κατὰ τὴν νηστείαν προχωρησάσης αὐτοῖς. Μετὰ δὲ τοὺς πρὸς ἐκείνους ἀγῶνας πάλιν διεδέξατο πατέρων παρουσία πνευματικῶν πολλῶν πολλαχόθεν ἐνταῦθα
B ἀφιγμένων, καὶ οὐδὲ τότε εὔκαιρον ἦν, ἁπάντων ἐκείνων καθάπερ τινῶν ποταμῶν εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην ῥεόντων θάλασσαν, τὸν ἡμέτερον ἐκτείνεσθαι λόγον· καὶ μετὰ τὴν ἐκείνων δὲ ἀποδημίαν μαρτύρων ἀπήντησαν ἐπάλληλοι μνῆμαι καὶ συνεχεῖς, καὶ οὐκ ἔδει καταφρονῆσαι τῆς τῶν ἀθλητῶν ἐκείνων εὐλογίας. Ταῦτα δὲ λέγω καὶ ἀπαριθμοῦμαι, ἵνα μὴ νομίσητε ἐξ ὄκνου τινὸς καὶ ῥᾳθυμίας ἡμῖν γενέσθαι τὴν ἀναβολὴν τῶν ἀγώνων τῶν πρὸς ἐκείνους. Νῦν γοῦν ἐπειδὴ καὶ τῆς πρὸς Ἰουδαίους λοιπὸν ἀπηλλάγημεν μάχης, καὶ οἱ πατέρες πρὸς τὰς ἑαυτῶν ἐπανῆλθον πατρίδας, καὶ τῆς εὐλογίας τῶν μαρτύ-
C ρων ἀπηλαύσαμεν ἱκανῶς, φέρε δὴ λοιπὸν τὴν χρονίαν ὠδῖνα τῆς ἡμετέρας ἀκροάσεως λύσωμεν. Εὖ γὰρ οἶδ᾽ ὅτι ἐμοῦ τοῦ λέγοντος οὐκ ἔλαττον ἕκαστος ὑμῶν ὠδίνει τοὺς περὶ τούτων ἀκοῦσαι λόγους· τὸ δὲ αἴτιον, φιλόχριστος ἡμῖν ἄνωθεν ἡ πόλις ἐστὶ, καὶ πατρῴαν ταύτην διεδέξασθε κληρονομίαν, μηδέποτε περιορᾷν τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα νοθευόμενα. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Κατέβησάν τινες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ποτὲ ἐπὶ τῶν προγόνων τῶν ὑμετέρων, ἐπιθολοῦντες

τὰ καθαρὰ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας δόγματα,
καὶ κελεύοντες περιτέμνεσθαι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον
Μωϋσέως. Ταύτην οὐκ ἤνεγκαν σιγῇ τὴν καινοτομίαν
οἱ τότε τὴν πόλιν ὑμῶν οἰκοῦντες· ἀλλ' ὥσπερ
γενναῖοι σκύλακες λύκους δρῶντες ἐπεισιόντας, καὶ
D τὴν ποίμνην ἅπασαν διαφθείροντας, οὕτως ἐπιπη-
δήσαντες ἐκείνοις οὐ πρότερον ἀπέστησαν σοβοῦντες
αὐτοὺς πάντοθεν καὶ ἐλαύνοντες, ἕως παρεσκεύασαν
παρὰ τῶν ἀποστόλων πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πεμ-
φθῆναι δόγματα ἀποτειχίζοντα κἀκείνοις καὶ τοῖς
μετ' ἐκείνους ἅπασι τὴν τοιαύτην κατὰ τῶν πιστῶν
ἔφοδον.

Πόθεν οὖν ἡμῖν ἀρκτέον τῶν πρὸς ἐκείνους λόγων;
Πόθεν ἄλλοθεν ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀπιστίαν κα-
τηγορίας; Πάντα γὰρ ποιοῦσι καὶ πραγματεύονται,
ὥστε ἐξωσθῆσαι τῆς τῶν ἀκουόντων διανοίας τὴν πίστιν,
E οὗ τί γένοιτ' ἂν μεῖζον ἀσεβείας ἔγκλημα; Ὅταν γὰρ ὁ
Θεὸς ἀποφαίνηταί τι, δέχεσθαι χρὴ πιστῶς τὸ λεχθέν,
οὐ περιεργάζεσθαι τολμηρῶς. Ὁ βουλόμενος αὐτῶν
καλείτω με ἄπιστον, οὐκ ἀγανακτῶ. Διὰ τί; Διὰ γὰρ
τῶν ἔργων ἐπιδείκνυμαι τὴν προσηγορίαν. Καὶ τί λέγω,
καλείτω με ἄπιστον; καλείτω με καὶ μωρὸν ἐν Χρι-
στῷ· καὶ ἐπὶ τούτῳ ὥσπερ ἐπὶ στεφάνῳ πάλιν ἀγάλ-
λομαι· καὶ γὰρ μετὰ Παύλου κοινωνῶ τῆς προσηγο-
ρίας ταύτης. Ἐκεῖνος γάρ φησιν· Ἡμεῖς μωροὶ διὰ
Χριστόν. Πάσης σοφίας αὕτη ἡ μωρία φρονιμωτέρα.
454 A ἃ γὰρ οὐκ ἴσχυσεν ἡ ἔξωθεν εὑρεῖν σοφία, ταῦτα
κατώρθωσεν ἡ μωρία ἡ κατὰ Χριστόν· αὕτη τὸ σκό-
τος τῆς οἰκουμένης ἀπήλασεν, αὕτη τὸ φῶς τῆς γνώ-
σεως ἐπανήγαγε. Τί δὲ ἔστι μωρία κατὰ Χριστόν;

Ὅταν τοὺς οἰκείους λογισμοὺς λυττῶντας ἀκαίρως καταστέλλωμεν, ὅταν ἔρημον καὶ κενὴν τὴν ἡμετέραν διάνοιαν τῆς ἔξωθεν ποιῶμεν παιδεύσεως, ἵνα, ὅταν δέῃ τὰ τοῦ Χριστοῦ δέχεσθαι, σχολάζουσαν καὶ σεσαρωμένην αὐτὴν πρὸς ὑποδοχὴν τῶν θείων λόγων παρέχωμεν. Καὶ γὰρ ὅταν ἀποφαίνηταί τι ὁ Θεὸς, ὃ μὴ δεῖ πολυπραγμονεῖσθαι, πίστει παραδέχεσθαι χρή. Τὸ γὰρ ἐπὶ τῶν τοιούτων περιεργάζεσθαι τὰς αἰτίας καὶ ἀπαιτεῖν τὰς εὐθύνας, καὶ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖν, τολμηροτάτης καὶ ῥιψοκινδύνου ψυχῆς. Καὶ B
τοῦτο πάλιν ἀπ' αὐτῶν τῶν Γραφῶν παραστῆσαι πειράσομαι. Ζαχαρίας τις ἦν ἀνὴρ θαυμαστὸς καὶ μέγας, ἀρχιερωσύνῃ τετιμημένος, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν προστασίαν ἐμπεπιστευμένος τοῦ δήμου παντός· οὗτος ὁ Ζαχαρίας εἰσελθὼν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, εἰς αὐτὰ τὰ ἄδυτα, ἃ μόνῳ τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐκείνῳ θέμις ἦν τότε δρᾷν (καὶ σκόπει πῶς καὶ τοῦ πλήθους παντὸς ἀντίῤῥοπος ἦν, ὡς καὶ λιτὰς ὑπὲρ τοῦ πλήθους παντὸς ἀναφέρειν τῷ Θεῷ, καὶ ἵλεω ποιεῖν τὸν Δεσπότην τοῖς οἰκέταις (εἶδες παῤῥησίας μέγεθος;) καθάπερ μεσίτης τις ὢν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων), εἶδεν ἄγγελον ἔνδον ἑστῶτα, καὶ ἐπειδὴ ἐξέπληξεν ἡ ὄψις τὸν ἄνθρωπον, φησὶν ἐκεῖνος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, C
διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἰδοὺ τέξῃ υἱόν. Καὶ ποία αὕτη ἀκολουθία; ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παρεκάλει, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων ἐδεῖτο, συγγνώμην ᾔτει τοῖς συνδούλοις, καὶ λέγει, Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, ἠκούσθη γὰρ ἡ δέησίς σου· καὶ τοῦ ἀκουσθῆναι ἀπόδειξιν ποιεῖται τὸ τεχθήσεσθαί παῖδα αὐτῷ τὸν Ἰωάννην; Καὶ μάλα εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ

λαοῦ παρεκάλει, ἔμελλε δὲ τίκτειν υἱὸν βοῶντα· Ἴδε
ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου,
εἰκότως φησὶν, Εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ τέξῃ υἱόν.
Τί οὖν ἐκεῖνος; Τὸ γὰρ ζητούμενον τοῦτό ἐστιν, ὅτι
τὸ περιεργάζεσθαι τρόπους χρησμῶν θείων ἀσύγγνω-
D στόν ἐστι, τὰς δὲ ἀποφάσεις πίστει δέχεσθαι χρή.
Εἶδεν εἰς τὴν ἡλικίαν τὴν ἑαυτοῦ, εἰς τὴν πολιὰν,
εἰς τὸ σῶμα τὸ ἐξησθενηκός· εἶδεν εἰς τὴν στεί-
ρωσιν τῆς γυναικὸς, καὶ διηπίστησε, καὶ τὸν τρό-
πον ἐζήτησε μαθεῖν, καὶ εἶπε· Κατὰ τί γνώσο-
μαι τοῦτο; Πῶς, φησὶν, ἔσται τοῦτο; Ἰδοὺ ἐγὼ
γεγήρακα καὶ πεπολίωμαι, καὶ ἡ γυνή μου στεῖρα
προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς· ἡ ἡλικία ἄω-
ρος, ἡ φύσις ἄχρηστος· πῶς ἔχει λόγον τὰ ἐπηγ-
γελμένα; ἐγὼ ὁ σπείρων ἀσθενής· ἡ ἄρουρα ἄγονος.
Ἆρ' οὐ δοκεῖ τισι συγγνώμης ἄξιος εἶναι πραγμά-
E των ἀκολουθίαν ἐπιζητῶν, καὶ δοκῶν τι λέγειν εἰκός;
Ἀλλ' οὐ τῷ Θεῷ ἔδοξεν ἄξιος εἶναι· καὶ μάλα εἰκότως.
Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποφαίνηται, λογισμοὺς κινεῖν οὐ
χρὴ, οὐδὲ πραγμάτων ἀκολουθίαν, οὐδὲ φύσεως ἀνάγ-
κην προβάλλεσθαι, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδέν·
πάντων γὰρ τούτων ἀνωτέρα τῆς ἀποφάσεως ἡ δύνα-
μις οὐδενὶ διακοπτομένη κωλύματι. Τί ποιεῖς, ἄν-
455 θρωπε; ὁ Θεὸς ἐπαγγέλλεται, καὶ ἐπὶ ἡλικίαν κα-
A ταφεύγεις, καὶ γῆρας προβάλλῃ; μὴ γὰρ ἰσχυρό-
τερον τὸ γῆρας τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ; μὴ γὰρ
δυνατωτέρα ἡ φύσις τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως;

οὐκ οἶδας ὅτι ἰσχυρὰ ἔργα λόγων αὐτοῦ; Ὁ λόγος αὐτοῦ τὸν οὐρανὸν ἔστησεν· ὁ λόγος αὐτοῦ τὴν κτίσιν παρήγαγεν· ὁ λόγος αὐτοῦ ἀγγέλους ἐποίησεν, καὶ σὺ περὶ γεννήσεως ἀμφιβάλλεις; Διὰ ταῦτα ἠγανάκτησεν ὁ ἄγγελος, καὶ οὐδὲ διὰ τὴν ἱερωσύνην συνέγνω· διὰ ταύτην μὲν οὖν καὶ ἐκολάζετο μειζόνως. Τὸν γὰρ πλέον τῶν ἄλλων εἰς τιμῆς ἔχοντα λόγον καὶ περὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων πλεονεκτεῖν ἔδει. Καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς κολάσεως; Ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλεῖν. Ἡ γλῶσσά σου, φησί, ἣ διηκόνησε πρὸς τὴν τῶν
B ῥημάτων ἀπιστίαν, αὕτη δέξεται καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ τιμωρίαν· Ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν, καὶ μὴ λαλῶν, ἕως ἂν γένηται ταῦτα. Ἐννόησον φιλανθρωπίαν Δεσπότου· ἀπιστεῖς μοι, φησί· νῦν δέχου τὴν κόλασιν, καὶ ὅταν διὰ τῶν πραγμάτων παράσχω τὴν ἀπόδειξιν, τότε λύω τὴν ὀργήν· ὅταν μάθῃς, ὅτι δικαίως ἐκολάσθης, τότε σὲ ἀπαλλάττω τῆς τιμωρίας. Ἀκουέτωσαν οἱ Ἀνόμοιοι πῶς ἀγανακτεῖ πολυπραγμονούμενος ὁ Θεός. Εἰ δὲ ἐκεῖνος ἀπιστήσας τῇ θνητῇ γεννήσει κολάζεται, σὺ ὁ τὴν ἀπόῤῥητον καὶ τὴν ἄνω περιεργαζόμενος πῶς διαφεύξῃ τιμωρίαν, εἰπέ μοι; Ἐκεῖνος οὐκ ἀπεφήνατο, ἀλλὰ μαθεῖν ἠθέλησε, καὶ οὐκ ἔτυχε
C συγγνώμης· σὺ δὲ ὁ καὶ εἰδέναι διισχυριζόμενος τὰ πᾶσιν ἀθέατα καὶ ἀκατάληπτα, ποίαν ἕξεις ἀπολογίαν; τίνα δὲ οὐκ ἐπισπάσῃ κατὰ σαυτοῦ τιμωρίαν;

Ἀλλ' οἱ μὲν περὶ γεννήσεως λόγοι τοὺς προσήκοντας ἀναμενέτωσαν καιρούς· τέως δὲ ὁδῷ βαδίζωμεν ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν, ἧς πρῴην τὰ λείψανα κα-

τελίπομεν, τὴν ὀλεθρίαν ἐκσπάσαι ῥίζαν ἐπιχειροῦν-
τες, τὴν πάντων μητέρα τῶν κακῶν, καὶ ὅθεν αὐτοῖς
τὰ δόγματα ταῦτα ἐβλάστησε. Ποία δὲ ἡ ῥίζα τῶν
κακῶν πάντων; Πιστεύσατε· φρίκη με κατέχει μέλ-
λοντα αὐτὴν ἐκλαλεῖν· ὀκνῶ γὰρ διὰ γλώττης ἐκφέ-
ρειν ἃ μελετῶσιν ἐπὶ τῆς διανοίας ἐκεῖνοι διαπαντός. D
Τίς οὖν ἐστιν ἡ ῥίζα τούτων τῶν κακῶν; Ἐτόλμησεν
ἄνθρωπος εἰπεῖν, ὅτι Θεὸν οἶδα, ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς
ἑαυτὸν οἶδε. Ταῦτα οὖν ἐλέγχου δεῖται, ταῦτα ἀπο-
δείξεως; οὐκ ἀρκεῖ μόνη ἡ προφορὰ τῶν ῥημάτων
δεῖξαι πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν; Καὶ γὰρ μανία τίς
ἐστι ταῦτα σαφής, παραπληξία ἀσύγγνωστος, καινό-
τερος ἀσεβείας τρόπος· οὐδεὶς τοιοῦτον οὐδὲν οὐδέ-
ποτε οὔτε εἰς νοῦν βαλέσθαι, οὔτε διὰ τῆς γλώττης
προενεγκεῖν ἐτόλμησεν. Ἐννόησον, ἄθλιε καὶ ταλαί-
πωρε, τίς εἶ, καὶ τίνα περιεργάζῃ· ἄνθρωπος ὢν Θεὸν
πολυπραγμονεῖς; Ἀρκεῖ γὰρ τὰ ὀνόματα ψιλὰ τῆς
ἀνοίας δεῖξαι τὴν ὑπερβολήν, ἄνθρωπος γῆ καὶ σπο-
δὸς ὑπάρχων, σὰρξ καὶ αἷμα, χόρτος καὶ ἄνθος χόρ- E
του, σκιὰ καὶ καπνὸς καὶ ματαιότης, καὶ εἴ τι τού-
των ἀδρανέστερον καὶ εὐτελέστερον. Καὶ μὴ νομίσητε
κατηγορίαν εἶναι τῆς φύσεως τὰ λεγόμενα· οὐδὲ γὰρ
ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλ' οἱ προφῆται ταῦτα φιλοσοφοῦ-
σιν, οὐκ ἀτιμάζοντες ἡμῶν τὸ γένος, ἀλλὰ καταστέλ-
λοντες τῶν ἀνοήτων τὸ φύσημα· οὐκ ἐξευτελίζοντες
ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλὰ ταπεινοῦντες τῶν μαινομένων
τὴν ἀπόνοιαν. Εἰ γὰρ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα εἰρηκότων 456
ἐκείνων ὅμως ἐφάνησάν τινες οἱ τοῦ διαβόλου τὴν με- A
γαληγορίαν νικήσαντες, εἰ μηδὲν τούτων εἴρητο, ποῦ
οὐκ ἂν ἐξελάκτισαν ἀπονοίας, εἰπέ μοι; Εἰ ἔχουσι τὸ

φάρμακον ἐπικείμενον καὶ ἔτι φλεγμαίνουσι, ποῦ οὐκ ἂν ὄγκου καὶ ἀπονοίας ἐξεφυσήθησαν, εἰ μὴ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἀπεφήναντο περὶ τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐκεῖνοι; Ἄκουσον γοῦν τί φησιν ὁ δίκαιος πατριάρχης περὶ ἑαυτοῦ· Ἐγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Θεῷ διελέγετο, καὶ οὐκ ἐπῆρεν αὐτὸν ἡ παῤῥησία· αὕτη μὲν οὖν, αὕτη μετριάζειν αὐτὸν ἀνέπειθεν. Οὗτοι δὲ οὐδὲ τῆς σκιᾶς ὄντες ἄξιοι τῆς ἐκείνου, τῶν ἀγγέλων αὐτῶν μείζους ἑαυτοὺς εἶναι νομίζουσιν, ὅπερ ἐσχάτης
B ἐστὶ μανίας ἀπόδειξις. Θεὸν, εἰπέ μοι, περιεργάζῃ τὸν ἄναρχον, τὸν ἀναλλοίωτον, τὸν ἀσώματον, τὸν ἄφθαρτον, τὸν πανταχοῦ παρόντα, καὶ πάντα ὑπερβαίνοντα καὶ ἀνωτέρω τῆς κτίσεως ἁπάσης ὄντα. Ἄκουσον τί φιλοσοφοῦσιν οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ, καὶ φοβήθητι· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. Εἶδε μόνον καὶ ἐσάλευσε τὴν τοσαύτην καὶ τηλικαύτην γῆν. Ὁ ἁπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται· ὁ σείων τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐκ θεμελίων, καὶ οἱ στῦλοι αὐτῆς σαλεύονται· ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτήν· ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, ἐρημωθήσῃ. Ἡ θά-
C λασσα εἶδε, καὶ ἔφυγεν· ὁ Ἰορδάνης ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ὀπίσω· τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. Πᾶσα ἡ κτίσις σαλεύεται, δέδοικε, τρέμει· μόνοι δὲ οὗτοι καταφρονοῦσιν, ὑπερορῶσιν, ἐξευτελίζουσι τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν· οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι τὸν ἁπάντων Δεσπότην. Πρῴην μὲν οὖν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἄνω δυνάμεων ἐσωφρονίζομεν, ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, τῶν Χερουβὶμ, τῶν Σεραφίμ· νῦν δὲ ἀπὸ τῆς ἀναισθήτου κτίσεως, καὶ οὐδὲ ἐντεῦθεν ἐντρέπονται. Οὐχ ὁρᾷς τουτονὶ τὸν οὐρανὸν, πῶς

καλὸς, πῶς μέγας, πῶς τῷ ποικίλῳ τῶν ἄστρων ἐστεφάνωται χορῷ; πόσον διήρκεσε χρόνον; Πεντακισχίλια γὰρ καὶ πλείω λοιπὸν ἕστηκεν ἔτη, καὶ τὸ πλῆθος τοῦ χρόνου οὐκ ἐπήγαγεν αὐτῷ γῆρας· ἀλλ' ὥσπερ σῶμα
D νέον καὶ σφριγῶν ἀνθοῦσαν ἔχει καὶ ἐνακμάζουσαν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τὴν ὥραν· οὕτω δὴ καὶ οὐρανὸς ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἔλαχε κάλλος διετήρησε, καὶ οὐδὲν ὑπὸ τοῦ χρόνου γέγονεν ἀσθενέστερος. Ἀλλὰ τοῦτον τὸν καλὸν, τὸν μέγαν, τὸν φαιδρὸν, τὸν κατηστερωμένον, τὸν διαρκῆ, τὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἑστήκοτα χρόνον, ὁ Θεὸς οὗτος, ὃν σὺ περιεργάζῃ, καὶ τῇ τῶν οἰκείων λογισμῶν ὑποβάλλεις περιγραφῇ, ὡς ἂν εἰ παίζων τις καλύβην ποιήσειεν, οὕτω μετ' εὐκολίας εἰργάσατο. Καὶ τοῦτο ἐμφαίνων ὁ Ἡσαΐας ἔλεγεν· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, καὶ διατείνας αὐτὸν ὡς σκηνὴν ἐπὶ
E τῆς γῆς. Ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν βούλει ἰδεῖν; ἀλλὰ καὶ ταύτην ὡς οὐδὲν ἐποίησε. Περὶ μὲν γὰρ ἐκείνου λέγει· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, καὶ διατείνας αὐτὸν ὡς σκηνὴν ἐπὶ τῆς γῆς· περὶ δὲ ταύτης· Ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς, ὁ ποιήσας τὴν γῆν ὡς οὐδέν. Ὁρᾷς πῶς Οὐδὲν εἶπε τὴν τοσαύτην καὶ τηλικαύτην;

Ἐννόησον γὰρ πόσον μὲν ὀρῶν ὄγκον, πόσα δὲ ἀνθρώπων ἔθνη, πόσα δὲ ὕψη καὶ πλήθη φυτῶν, πόσας δὲ πόλεις, καὶ πόσα οἰκοδομημάτων μεγέθη, καὶ πόσα τετραπόδων, θηρίων, ἑρπετῶν πλήθη παντοδα-
457
A πῶν ἐπὶ τῶν νώτων φέρει τῶν ἑαυτῆς. Ἀλλ' ὅμως τὴν τοιαύτην καὶ τοσαύτην οὕτως εὐκόλως ἐποίησεν, ὡς καὶ τὸν προφήτην μηδὲ παράδειγμα τῆς εὐκολίας δυνάμενον εὑρεῖν εἰπεῖν, ὅτι τὴν γῆν ἐποίησεν ὡς οὐ-

δέν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκει τὰ μεγέθη καὶ τὰ κάλλη τῶν δρωμένων τοῦ δημιουργοῦ παραστῆσαι τὴν δύναμιν, ἀλλὰ πολλῷ τῷ μέτρῳ ἐλείπετο τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ πεποιηκότος αὐτὰ ἁπάσης, εὗρον ἕτερον οἱ προφῆται τρόπον, δι' οὗ κατὰ δύναμιν τὴν ἑαυτῶν ἴσχυσαν παραδηλῶσαί τι πλέον ἡμῖν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Ποῖον δὴ τοῦτον; Τὸ μὴ τὰ μεγέθη προθεῖναι τῶν κτισμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον B
τῆς δημιουργίας εἰπεῖν, ἵν' ἑκατέρωθεν, καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν γεγενημένων, καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὴν δημιουργίαν εὐκολίας, δυνηθῶμεν ἀξίαν τινὰ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν ἔννοιαν λαβεῖν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Μὴ τοίνυν τὸ μέγεθος ἐξέταζε μόνον τῶν γεγενημένων, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐκολίαν τοῦ πεποιηκότος. Οὐκ ἐπὶ γῆς δὲ τοῦτο ἐνδείκνυται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων· νῦν μὲν γάρ φησιν, Ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡσεὶ ἀκρίδας· νῦν δέ φησιν, Ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου πάντα τὰ ἔθνη ἐναντίον αὐτοῦ. Μὴ ἁπλῶς παρέλθῃς τὸν λόγον, ἀλλ' ἀνάπτυξον τὸ εἰρη- C
μένον καλῶς καὶ ἐξέτασον· ἀναλόγισαι πάντα τὰ ἔθνη, Σύρους, Κίλικας, Καππαδόκας, Βιθυνοὺς, τοὺς τὸν Εὔξεινον πόντον οἰκοῦντας, Θρᾴκην, Μακεδονίαν, τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν, τοὺς ἐν ταῖς νήσοις, τοὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, τοὺς ὑπὲρ τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην, τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ταῖς Βρεττανικαῖς, Σαυρομάτας, Ἰνδοὺς, τοὺς τὴν τῶν Περσῶν οἰκοῦντας γῆν, τὰ ἄλλα τὰ ἄπειρα γένη καὶ φῦλα, ὧν οὔτε τὰ ὀνόματα ἴσμεν· ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη, Ὡς σταγὼν, φησὶν, ἀπὸ κάδου ἐναντίον αὐτοῦ. Πόσον μέρος

εἶ τῆς σταγόνος ταύτης, εἰπέ μοι, ὅτι περιεργάζῃ τὸν Θεὸν, ᾧ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου; Καὶ τί
D χρὴ λέγειν περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης καὶ ἀνθρώπων φύσεως; Ἀναβῶμεν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τῷ λόγῳ, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀγγέλους ἔλθωμεν. Ἴστε γὰρ δήπου τοῦτο, ὅτι τῆς κτίσεως τῆς ὁρωμένης ταύτης εἷς ἄγγελος μόνος ἀντίῤῥοπός ἐστι· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ τιμιώτερος. Εἰ γὰρ ἀνθρώπου δικαίου ἄξιος οὐκ ἂν εἴη πᾶς ὁ κόσμος, καθὼς ὁ Παῦλος δείκνυσι λέγων, Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος οὗτος· πολλῷ μᾶλλον ἀγγέλου οὐκ ἂν γένοιτό ποτε ἄξιος· πολλῷ γὰρ τῶν δικαίων ἄγγελοι μείζους. Ἀλλ' ὅμως μύριαι μυριάδες εἰσὶν ἀγγέλων ἄνω, καὶ χίλιαι χιλιάδες εἰσὶν ἀρχαγγέλων,
E καὶ θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι, ἄπειροι δῆμοι ἀσωμάτων δυνάμεων, καὶ φῦλα ἀμύθητα, καὶ ταύτας ἁπάσας τὰς δυνάμεις μετὰ τοσαύτης εὐκολίας ἐποίησε, μεθ' ὅσης οὐδεὶς λόγος παραστῆσαι δύναται. Ἤρκεσε γὰρ αὐτῷ τὸ θελῆσαι πρὸς ἅπαντα, καὶ καθάπερ ἡμῖν ἡ βούλησις οὐ παρέχει κάματον, οὕτως οὐδὲ ἐκείνῳ τὸ δημιουργῆσαι τοσαύτας καὶ τηλικαύτας δυνάμεις. Καὶ τοῦτο ὁ προφήτης ἐμφαίνων ἔλεγε· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν
458 τῇ γῇ. Ὁρᾷς ὅτι οὐ πρὸς δημιουργίαν τῶν ἐν τῇ γῇ
A μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν τῶν ἄνω δυνάμεων ἤρκεσεν ἡ θέλησις αὐτοῦ μόνη; Ταῦτα οὖν ἀκούων οὐ θρηνεῖς σαυτὸν, εἰπέ μοι, καὶ κατορύττεις πρὸς τοσοῦτον ἀπονοίας ἀρθεὶς, ὅτι ὃν δοξάζειν χρὴ μόνον καὶ προσκυνεῖν, τοῦτον ὡς ἕν τι τῶν εὐτελεστάτων πραγμάτων περιεργάζεσθαι φιλονεικεῖς καὶ πολυπραγμονεῖν; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ὁ πολλῆς σο-

φίας ἐμπεπλησμένος ὁρῶν τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, πρὸς τοὺς περιεργαζομένους αὐτοῦ τὰς οἰκονομίας ἀγανακτῶν, καὶ μετὰ πολλῆς δυσχεραίνων τῆς σφοδρότητος ἔλεγε· Μενοῦν γε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ
B ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Τίς εἶ; ἐννόησον σοῦ τὴν φύσιν πρότερον· οὐδὲν γάρ ἐστιν ὄνομα εὑρεῖν δυνάμενον παραστῆσαί σου τὴν εὐτέλειαν.

Ἀλλ' ἐρεῖς ὅτι ἄνθρωπός εἰμι ἐλευθερίᾳ τετιμημένος. Ἀλλ' ἐτιμήθης οὐχ ἵνα εἰς ἀντιλογίαν τῇ ἐλευθερίᾳ, ἀλλ' ἵνα τῇ τιμῇ πρὸς ὑπακοὴν καταχρήσῃ τοῦ τετιμηκότος. Ἐτίμησέ σε ὁ Θεὸς, οὐχ ἵνα αὐτὸν ὑβρίζῃς, ἀλλ' ἵνα δοξάζῃς· ὑβρίζει δὲ ὁ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζόμενος. Εἰ γὰρ τὸ μὴ περιεργάζεσθαι τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῦ δοξάζειν αὐτόν ἐστι, τὸ πολυπραγμονεῖν καὶ διερευνᾷν οὐχὶ τὰς ἀποφάσεις μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀποφηνάμενον ἀτιμάζειν
C ἐστίν. Ὅτι δὲ τὸ μὴ περιεργάζεσθαι τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῦ δοξάζειν αὐτόν ἐστιν, ἄκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος περὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς ὑπακοῆς τῆς ἐκείνου, καὶ τῆς ἐν ἅπασι πίστεως· Κατενόησε μὲν γὰρ, φησὶ, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νενεκρωμένον, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάῤῥας· εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. Ἡ φύσις καὶ ἡ ἡλικία εἰς ἀπόγνωσιν, φησὶν, ἐνέβαλλον, ἡ δὲ πίστις ἐλπίδας ὑπέτεινε χρηστάς. Ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. Ὁρᾷς ὅτι ὁ πληροφορούμενος ὑπὲρ ὧν ἂν ὁ Θεὸς ἀποφαίνηται, δόξαν δίδωσι τῷ Θεῷ;

Εἰ τοίνυν δόξαν δίδωσι τῷ Θεῷ ὁ πιστεύων αὐτῷ, ὁ D
ἀπιστῶν αὐτῷ τὴν ἀτιμίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιτρέπει κεφαλήν. Σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Εἶτα βουλόμενος δεῖξαι τὸ μέσον ὅσον ἐστὶν ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, ἔδειξεν οὐχ ὅσον ἔδει· πλὴν ἀπὸ τοῦ δοθέντος ὑποδείγματος δυνατὸν καὶ πολλῷ μείζονος διαφορᾶς ἔννοιαν λαβεῖν. Τί γάρ φησι; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐποίησας οὕτως; Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; Τί λέγεις; οὕτως ὀφείλω ὑποκεῖσθαι τῷ Θεῷ E
ὡς ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ; Ναί, φησί· τοσοῦτον γὰρ τὸ μέσον ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, ὅσον πηλοῦ καὶ κεραμέως· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοσοῦτον τὸ μέσον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλέον. Πηλοῦ μὲν γὰρ καὶ κεραμέως οὐσία μία, καθάπερ καὶ παρὰ τῷ Ἰὼβ εἴρηται· Ἐῶ δὲ τοὺς κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνας, ἐξ οὗ καὶ αὐτοί ἐσμεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ. Εἰ δὲ ἀμείνων φαίνεται καὶ εὐπρεπέστερος ἐκείνου ὁ ἄνθρωπος, τὴν διαφορὰν οὐχ ἡ ἐναλλαγὴ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἡ σοφία τοῦ τεχνίτου πε- 459
ποίηκε· ἐπεὶ πηλοῦ οὐδὲν διέστηκας. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, A
πειθέτωσάν σε αἱ σοροὶ καὶ αἱ λάρνακες· ἐπὶ γὰρ τοὺς τάφους ἀπελθὼν τῶν προγόνων εἴσῃ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει. Πηλοῦ μὲν οὖν καὶ κεραμέως οὐδὲν τὸ μέσον· Θεοῦ δὲ καὶ ἀνθρώπων τῆς οὐσίας τοσοῦτον τὸ μέσαν, ὅσον οὐδὲ λόγος παραστῆσαι δύναται, οὐδὲ ἔννοια μετρῆσαι χωρεῖ. Ὥσπερ οὖν ὁ πηλὸς ἕπεται ταῖς χερσὶ τοῦ κεραμέως, ᾗπερ ἂν ἐκεῖνος ἕλκῃ καὶ περιάγῃ· οὕτω καὶ σὺ κατὰ τὸν πηλὸν ἄφωνος ἔσο, ὅταν ὁ Θεὸς οἰκονομεῖν τι βούληται. Οὐδὲ γὰρ ἀφαι-

ρούμενος τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν (μὴ γένοιτο), οὐδὲ τῷ αὐτεξουσίῳ λυμαινόμενος, ταῦτα εἴρηκεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας τὴν αὐθάδειαν ἡμῶν ἐπιστομίζων· εἰ δὲ δοκεῖ, καὶ τοῦτο ἴδωμεν. Τί ποτε ἄρα ἐβουλήθησαν ἐκεῖνοι μαθεῖν, καὶ οὕτω σφοδρῶς αὐτοὺς ἐπεστόμισεν; ἆρα οὐσίαν περιειργάζοντο; B
Οὐδαμῶς· οὐδεὶς γὰρ τοῦτο ἐτόλμησεν οὐδέποτε, ἀλλὰ τὸ πολλῷ ἔλαττον, οἰκονομίας ἐζήτουν τοῦ Θεοῦ· οἷον διὰ τί ὁ δεῖνα κολάζεται, καὶ διὰ τί ὁ δεῖνα ἐλεεῖται· διὰ τί ὁ δεῖνα ἀπαλλάττεται τιμωρίας, ὁ δὲ ἐν δεινοῖς ἐστι· καὶ ὁ μὲν συγγνώμης ἔτυχεν, ὁ δὲ οὐκ ἔτυχε. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐζήτουν. Πόθεν δῆλον τοῦτο; Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τούτων· εἰπὼν γάρ, Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει· Ἐρεῖς οὖν μοι· τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; τότε ἐπήγαγεν, Μενοῦν γε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Οἰκο- C
νομίας τοίνυν ζητοῦντας περιεργάζεσθαι ἐπιστομίζει ὁ Παῦλος. Εἶτα ἐκείνοις μὲν οὐδὲ ταῦτα ἐφεῖται· σὺ δὲ τὴν μακαρίαν οὐσίαν τὴν πάντα οἰκονομοῦσαν πολυπραγμονῶν οὐχ ἡγῇ μυρίων ἄξιος εἶναι σκηπτῶν; καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα μανίας; Ἄκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ δι' ἐκείνου· Εἰ πατὴρ ἐγώ εἰμι, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριος ἐγώ εἰμι, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου; Ὁ γὰρ φοβούμενος οὐ περιεργάζεται, ἀλλὰ προσκυνεῖ, οὐ πολυπραγμονεῖ, ἀλλ' εὐφημεῖ καὶ δοξάζει. Διδασκέ- D
τωσάν σε ταῦτα καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· οὐ γὰρ ἑτέροις μὲν ταῦτα ἐπιπλήττει, αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτω διάκειται. Ἄκουσον γοῦν τί Φιλιππη-

σίοις φησὶ, δεικνὺς ὅτι μερικὴν ἐπίγνωσιν ἔχει (καθάπερ καὶ Κορινθίοις γράφων ἔλεγεν, ὅτι Ἐκ μέρους γινώσκομεν), καὶ τοῦ παντὸς οὐδέπω· καὶ νῦν ἐπείληπται· Ἀδελφοὶ, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι. Τί ταύτης σαφέστερον τῆς φωνῆς; Σάλπιγγος λαμπρότερον ἐβόησε τὴν οἰκουμένην ἅπασαν παιδεύων ἀγαπᾷν καὶ στέργειν τῷ δοθέντι τῆς γνώσεως
E μέτρῳ, καὶ μὴ νομίζειν τὸ πᾶν ἐπειληφέναι ποτέ. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; τὸν Χριστὸν ἔχεις ἐν σεαυτῷ λαλοῦντα, καὶ λέγεις, ὅτι Ἐγὼ οὐ λογίζομαι ἐμαυτὸν κατειληφέναι; Διὰ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, φησὶν, εἶπον, ὅτι τὸν Χριστὸν ἔχω ἐν ἐμαυτῷ λαλοῦντα· αὐτός με ταῦτα ἐδίδαξεν. Ὥστε καὶ οὗτοι, εἰ μὴ παντελῶς ἔρημοι τῆς τοῦ Πνεύματος ἦσαν βοηθείας, καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ πᾶσαν ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀπώσαντο ψυχῆς, οὐκ ἂν, Παύλου λέγοντος, Οὐ λογίζομαι ἐμαυτὸν κατειληφέναι, αὐτοὶ τοῦ παντὸς ἐπειλῆφθαι ἐνόμισαν.

460
A Καὶ πόθεν δῆλον, φησὶν, ὅτι περὶ πίστεως ταῦτα λέγει καὶ γνώσεως καὶ δογμάτων, καὶ οὐχὶ περὶ βίου καὶ πολιτείας· ὅτι ἀτελῆ ἐμαυτὸν νομίζω ἐν βίῳ καὶ πολιτείᾳ; Μάλιστα μὲν οὖν τοῦτο δῆλον ἐποίησεν εἰπών· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Ὁ δὲ τὸν στέφανον μέλλων ἀπολαμβάνειν, καὶ τὸν δρόμον τελέσας, οὐκ ἂν εἶπεν, Οὐ λογίζομαι ἐμαυτὸν κατειληφέναι. Ἄλλως δὲ τὰ πρακτέα, καὶ τὰ μὴ πρακτέα, οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἀφανῆ, ἀλλὰ πᾶσι δῆλα καὶ γνώριμα, καὶ βαρβάροις καὶ Πέρσαις καὶ παντὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων
B γένει. Ἵνα δὲ καὶ σαφέστερον ὃ λέγω ποιήσω, αὐτῆς

ἀναγνώσομαι τῆς περικοπῆς ἀκολουθίαν· εἰπὼν γὰρ, Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, καὶ πολλὰ διαλεχθεὶς περὶ τῶν εἰσαγόντων Ἰουδαϊκὰ δόγματα ἀκαίρως, ἐπήγαγε λέγων· Ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν· ἀλλὰ μὲν οὖν γε καὶ ἡγήσομαι τὰ πάντα ζημίαν, ἵνα εὑρεθῶ μὴ ἔχων δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην, τὴν διὰ τῆς πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶτα λέγει ποίας πίστεως, Τοῦ γνῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. Τί ἔστι, δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ; Καινός τις, φησὶν, C
ἀναστάσεως ἐδείχθη τύπος. Πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ πρὸ ἐκείνου πολλάκις ἀνέστησαν νεκροὶ, οὕτω δὲ οὐδὲ εἷς. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἀναστάντες πάλιν εἰς τὴν γῆν ὑπέστρεφον, καὶ πρὸς καιρὸν ἀπαλλαττόμενοι τῆς τοῦ θανάτου τυραννίδος, ὑπὸ τὴν ἀρχὴν πάλιν ἤγοντο τὴν ἐκείνου· τὸ δὲ σῶμα τὸ δεσποτικὸν ἀναστὰν οὐκ εἰς τὴν γῆν ὑπέστρεψεν, ἀλλ' εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνέϐη, καὶ πᾶσαν τοῦ ἐχθροῦ κατέλυσε τὴν τυραννίδα, καὶ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν οἰκουμένην συνανέστησεν ἅπασαν καὶ νῦν ἐν τῷ θρόνῳ κάθηται τῷ βασιλικῷ. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοῶν ὁ Παῦλος καὶ δεικνὺς, ὅτι τὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα θαύματα λογισμὸς μὲν D
οὐδεὶς παραστῆσαι δυνήσεται, πίστις δὲ μόνη δύναται διδάξαι καὶ ποιῆσαι σαφῆ, ἔλεγεν, Ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γνῶναι τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ἁπλῶς ἀνάστασιν οὐ δύναται παραστῆσαι λογισμός (μεῖζον γὰρ τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας ἐστί), τὴν

τοσοῦτον τῶν ἄλλων ἀναστάσεων διαφέρουσαν ἀνά-
στασιν ποῖος δυνήσεται παραστῆσαι λογισμός; Οὐκ
ἔστιν οὐδείς· ἀλλὰ πίστεως ἡμῖν δεῖ μόνης, ᾗ
μέλλοιμεν πείθεσθαι, ὅτι σῶμα θνητὸν καὶ ἀνέστη,
καὶ εἰς ζωὴν ἦλθεν ἀθάνατον, πέρας οὐδὲν οὐδὲ τέλος
ἔχουσαν· ὅπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ σημαίνων ἔλεγεν· Ὁ E
Χριστὸς ἐγερθεὶς οὐκέτι ἀποθνήσκει, θάνατος αὐτοῦ
οὐκέτι κυριεύει. Ὥστε διπλοῦν τὸ θαῦμα, καὶ τὸ ἀνα-
στῆναι, καὶ τὸ οὕτως ἀναστῆναι. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, Ἐπὶ
τῇ πίστει τοῦ γνῶναι τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐ-
τοῦ. Εἰ δὲ τὴν ἀνάστασιν οὐ δυνατὸν λογισμοῖς εὑρεῖν,
πόσῳ μᾶλλον τὴν γέννησιν τὴν ἄνω; Περὶ δὲ τούτων
διαλεγόμενος ὁ Παῦλος καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ
πάθους λέγων, κἀκεῖνα τῇ τῆς πίστεως ἐπέτρεψε
δυνάμει· εἶτα τοῦτον ἅπαντα κινήσας τὸν λόγον, 461
προϊὼν εἶπεν, Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι A
κατειληφέναι. Οὐκ εἶπεν, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι
εἰδέναι, ἀλλὰ κατειληφέναι· οὔτε παντελῆ ἄγνοιαν,
οὔτε παντελῆ γνῶσιν ἐμαρτύρησεν ἑαυτῷ. Τὸ γὰρ
εἰπεῖν, Οὐ λογίζομαι κατειληφέναι, δηλοῦντός ἐστιν,
ὅτι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τέως ἕστηκε, καὶ βαδίζει, καὶ πρόει-
σι περαιτέρω, τοῦ δὲ τέλους πάντως οὐκ ἐπείληπται.
Τοῦτο καὶ ἑτέροις παραινεῖ λέγων οὕτως· Ὅσοι τέ-
λειοι, τοῦτο φρονῶμεν· καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε,
τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. Οὐ λογισμὸς, εἶπε,
διδάξει, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀποκαλύψει. Ὁρᾷς ὅτι οὐ περὶ βίου
καὶ πολιτείας ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ δογμάτων καὶ B
πίστεως; Πολιτεία γὰρ καὶ βίος οὐκ ἀποκαλύψεως
δεῖται, ἀλλὰ δόγματα καὶ γνῶσις. Καὶ ἑτέρωθι δὲ τὸ
αὐτὸ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν· Εἴ τις δοκεῖ εἰδέναι τι,

οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν. Οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, οὐδὲν ἔγνωκεν, ἀλλὰ καθὼς δεῖ γνῶναι· ἔχει μὲν γὰρ γνῶσιν, οὐκ ἀκριβῆ δὲ καὶ ἀπηρτισμένην.

Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, μηδὲν περὶ τῶν ἄνω διαλεχθῶμεν, ἀλλ', εἰ βούλει, κάτω πρὸς τὴν δρωμένην κτίσιν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Οὐχ ὁρᾷς τουτονὶ τὸν οὐρανόν; ὅτι μὲν καμάρας εἰκόνα διασώζει ἴσμεν, καὶ τοῦτο αὐτὸ οὐκ ἀπὸ λογισμῶν,
C ἀλλ' ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μαθόντες· καὶ ὅτι πᾶσαν περιλαμβάνει τὴν γῆν, καὶ τοῦτο ἴσμεν, ὁμοίως παρ' ἐκείνης ἀκούσαντες· τίς δὲ τὴν οὐσίαν ἐστὶν ἀγνοοῦμεν. Εἰ δέ τις διισχυρίζοιτο καὶ φιλονεικοίη, λεγέτω τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ οὐρανός· ἆρα κρύσταλλος πεπηγώς; ἆρα νέφος πεπυκνωμένον; ἆρα ἀὴρ παχύτερος; Ἀλλ' οὐδεὶς ἂν ἔχοι σαφῶς εἰπεῖν. Ἔτι οὖν ἀποδείξεως, εἰπέ μοι, δεῖσθε πρὸς τὸ μαθεῖν τὴν μανίαν τῶν τὸν Θεὸν εἰδέναι λεγόντων; Τοῦ οὐρανοῦ τοῦ ὁρωμένου καθ' ἡμέραν τὴν φύσιν οὐκ ἔχεις εἰπεῖν, καὶ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ μετὰ ἀκριβείας ἐπαγγέλλῃ τὴν οὐσίαν εἰδέναι; Καὶ τίς οὕτως ἀναίσθητος, ὡς μὴ τὴν ἐσχάτην τῶν ταῦτα λεγόντων καταγινώσκειν
D μανίαν; Διὰ δὴ ταῦτα παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς καθάπερ τοὺς φρενίτιδι περιπεσόντας νόσῳ καὶ παραπαίοντας κατὰ δύναμιν τὴν ὑμετέραν πειρᾶσθαι θεραπεύειν μετὰ προσηνείας καὶ ἐπιεικείας αὐτοῖς διαλεγομένους· καὶ γὰρ ἐξ ἀπονοίας αὐτοῖς τὸ δόγμα τοῦτο ἐτέχθη, καὶ πολὺ τῆς διανοίας αὐτῶν τὸ φύσημα· τὰ δὲ φλεγμαίνοντα τῶν τραυμάτων οὐδὲ ἐπιβολὴν χειρὸς ἀνέχεται, οὐδὲ ἁφὴν ὑπομένει τραχυτέραν. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τῶν ἰατρῶν μαλακῇ

τινι σπογγιᾷ τὰ τοιαῦτα καταψήχουσιν ἕλκη. Ἐπεὶ
οὖν καὶ τούτοις ἕλκος ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ φλεγμαῖνον,
ὥσπερ ἁπαλῇ τινι σπογγιᾷ προσηνὲς ὕδωρ καὶ πότι-
μον σπῶντες, οὕτω τὰ εἰρημένα ἅπαντα, καταντλή- E
σαντες, πειρώμεθα καταστέλλειν αὐτῶν τὸ φύσημα,
καὶ τὸν ὄγκον καθαιρεῖν ἅπαντα· κἂν ὑβρίζωσι, κἂν
λακτίζωσι, κἂν ἐμπτύωσι, κἂν ὁτιοῦν ποιῶσι, μὴ
καταλείπῃς τὴν ἰατρείαν, ἀγαπητέ. Τοὺς γὰρ ἄν-
θρωπον παραπλῆγα θεραπεύοντας ἀνάγκη πολλὰ
τοιαῦτα ὑπομένειν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀφίστα-
σθαι χρή, ἀλλὰ δι' αὐτὰ μὲν οὖν ταῦτα μάλιστα
αὐτοὺς ταλανίζειν καὶ δακρύειν χρή, ὅτι τοιοῦτον
αὐτῶν τῆς ἀῤῥωστίας ἐστὶ τὸ εἶδος. Ταῦτα πρὸς τοὺς 462
ἰσχυροτέρους λέγω καὶ ἀνεπηρεάστους, καὶ δυναμέ- A
νους ἐκ τῆς ἐκείνων ὁμιλίας μηδεμίαν παραδέξασθαι
βλάβην· ὡς εἴ τις ἀσθενέστερος εἴη, φευγέτω τούτων
τὰς συνουσίας, ἀποπηδάτω τοὺς συλλόγους, ὥστε μὴ
τὴν τῆς φιλίας ὑπόθεσιν ἀφορμὴν ἀσεβείας γενέσθαι.
Οὕτω καὶ Παῦλος ποιεῖ, αὐτὸς μὲν τοῖς ἀῤῥωστοῦσιν
ἀναμίγνυται καὶ λέγει· Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς
Ἰουδαῖος, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος· τοὺς δὲ μαθητὰς
καὶ ἀσθενέστερον διακειμένους ἀπάγει παραινῶν οὕτω
καὶ διδάσκων· Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι
κακαί· καὶ πάλιν· Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ
ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος. Ὁ μὲν γὰρ ἰατρὸς ἂν
ἔλθῃ πρὸς τὸν κάμνοντα, κἀκεῖνον καὶ ἑαυτὸν πολ-
λάκις ὠφέλησεν· ὁ δὲ ἀσθενέστερος καὶ ἑαυτὸν καὶ
τὸν ἀῤῥωστοῦντα παρέβλαψε, τοῖς νοσοῦσιν ἀναμιγνύ- B
μενος· ἐκεῖνόν τε γὰρ οὐδὲν ὠφελῆσαι δυνήσεται,
καὶ αὐτὸς ἐπισπάσεται πολλὴν ἀπὸ τῆς ἀῤῥωστίας

τὴν βλάβην. Καὶ ὅπερ οἱ πρὸς τοὺς ὀφθαλμιῶντας ὁρῶντες πάσχουσιν, ἐφελκόμενοί τι τῆς ἀῤῥωστίας ἐκείνης, τοῦτο καὶ οἱ τοῖς βλασφήμοις συναναμιγνύμενοι τούτοις ὑπομένουσιν, ἂν ὦσιν ἀσθενέστεροι, πολὺ τῆς ἀσεβείας πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπώμενοι μέρος. Ἵν' οὖν μὴ τὰ μέγιστα ἑαυτοὺς παραβλάψωμεν, φεύγωμεν αὐτῶν τὰς συνουσίας, εὐχόμενοι μόνον καὶ παρακαλοῦντες τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν, τὸν θέλοντα πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν τῆς C ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀπαλλάξαι μὲν αὐτοὺς τῆς πλάνης, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐπαναγαγεῖν δὲ ἐπὶ τὸ τῆς γνώσεως φῶς, ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺν τῷ ζωοποιῷ καὶ παναγίῳ Πνεύματι, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ, D

καὶ ὅτι οὐδὲ ἡ συγκατάβασις τοῦ Θεοῦ φορητὴ τοῖς Σεραφίμ.

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

Οἱ φιλόπονοι τῶν γεωργῶν, ἐπειδὰν ἴδωσι δένδρον ἄκαρπον καὶ ἀνήμερον τοῖς αὐτῶν λυμαινόμενον πόνοις, καὶ τῇ τῆς ῥίζης τραχύτητι καὶ τῇ βαρύτητι τῆς σκιᾶς διαφθεῖρον τὰ ἥμερα τῶν φυτῶν, μετὰ πολλῆς ἐκτέμνουσιν αὐτὸ τῆς σπουδῆς. Πολλάκις δὲ αὐτοῖς καὶ ἄνεμός ποθεν ἐπελθὼν, συνεφάπτεται τῆς

τομῆς, καὶ τῇ κόμῃ τοῦ δένδρου προσπεσὼν, καὶ
μετὰ πολλῆς τινάξας τῆς σφοδρότητος, συνέκλασέ τε
αὐτὸ, καὶ εἰς τὴν γῆν ἔῤῥιψε, καὶ τοῦ πόνου τὸ
E πλέον αὐτοῖς ἐπεκούφισεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖς δέν-
δρον ἐκτέμνομεν ἄγριον καὶ ἀνήμερον, τῶν Ἀνο-
μοίων τὴν αἵρεσιν, παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν πέμψαι
τοῦ Πνεύματος ἡμῖν τὴν χάριν, ἵνα ἀνέμου σφοδρό-
τερον παντὸς προσβαλοῦσα πρόῤῥιζον ἀνασπάσῃ τὴν
αἵρεσιν, τὸ πλέον ἡμῖν ἐπικουφίζουσα τοῦ πόνου.
Ἤδη γάρ που καὶ γῆ χερσωθεῖσα, καὶ γεωργικῶν
οὐκ ἀπολαύσασα χειρῶν, πονηρὰς βοτάνας, καὶ ἀκαν-
θῶν πλῆθος, καὶ δένδρα ἄγρια ἐξέβρασεν ἐκ τῶν
οἰκείων κόλπων πολλάκις· οὕτω καὶ ἡ τῶν Ἀνομοίων
ἐρημωθεῖσα ψυχὴ, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐπι-
μελείας οὐκ ἀπολαύσασα, οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῆς
463
A τὴν ἀγρίαν ταύτην καὶ ἀνήμερον ἐξέβρασεν αἵρεσιν.
Τοῦτο γὰρ τὸ δένδρον οὐ Παῦλος ἐφύτευσεν, οὐκ
Ἀπολλὼς ἐπότισεν, οὐχ ὁ Θεὸς ηὔξανεν, ἀλλ' ἐφύ-
τευσε μὲν λογισμῶν ἄκαιρος περιεργία, ἐπότισε δὲ
ἀπονοίας τῦφος, ηὔξησε δὲ φιλοδοξίας ἔρως. Καὶ δεῖ
τῆς τοῦ Πνεύματος ἡμῖν φλογὸς, ἵνα μὴ μόνον ἀνα-
σπάσωμεν, ἀλλὰ καὶ κατακαύσωμεν τὴν πονηρὰν
ταύτην ῥίζαν. Καλέσωμεν τοίνυν αὐτὸν, τὸν ὑπ' ἐκεί-
νων μὲν βλασφημούμενον, ὑφ' ἡμῶν δὲ εὐφημού-
μενον Θεὸν, καὶ παρακαλέσωμεν, ὥστε καὶ τὴν γλῶτ-
ταν ἡμῶν πρὸς πλείονα διεγεῖραι δρόμον, καὶ τὴν διά-
νοιαν ἡμῖν πρὸς σαφεστέραν διανοῖξαι τῶν λεγομέ-
νων ἀνάπτυξιν. Ὑπὲρ γὰρ αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης
B ἅπας ἡμῖν ὁ πόνος, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας
τῆς ἡμετέρας. Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν οὐδεὶς οὔτε ἀτιμά-

ζων παραβλάψαι δυνήσεται, οὔτε εὐφημῶν λαμπρότερον ἀποφῆναι· ἀλλ' ἐπὶ τῆς οἰκείας ἀεὶ μένει δόξης, οὔτε εὐφημίαις αὐξανόμενος, οὔτε ἐλαττούμενος βλασφημίαις· τῶν δὲ ἀνθρώπων οἱ μὲν δοξάζοντες αὐτὸν κατ' ἀξίαν, μᾶλλον δὲ κατ' ἀξίαν μὲν οὐδενὶ δυνατὸν, εἰς δὲ δύναμιν τὴν ἑαυτῶν, τὴν ἀπὸ τῆς δοξολογίας ὠφέλειαν καρποῦνται· οἱ δὲ βλασφημοῦντες καὶ ἐξευτελίζοντες, τὴν οἰκείαν λυμαίνονται σωτηρίαν. Τὸ γὰρ, Ὁ βαλὼν λίθον ἐς ὕψος, εἰς τὴν κεφαλὴν ἑαυτοῦ ἔβαλε, περὶ τῶν βλασφημούντων τις εἴρηκε. Καθάπερ γὰρ ὁ λίθον πρὸς ὕψος ἀκοντίζων, C τοῦ οὐρανοῦ μὲν τὸ σῶμα διατεμεῖν οὐ δυνήσεται, οὔτε πρὸς τὸ ὕψος φθάσαι ἐκεῖνο, τὴν δὲ πληγὴν τῇ οἰκείᾳ δέχεται κορυφῇ, πρὸς τὸν ἀκοντίσαντα ἐπανιόντος τοῦ λίθου· οὕτω δὴ καὶ ὁ βλασφημῶν τὴν μακαρίαν ἐκείνην οὐσίαν, ἐκείνην μὲν οὐδὲν ἂν παραβλάψειέ ποτε πολλῷ μείζονα οὖσαν καὶ ὑψηλοτέραν, ἢ ὥστε δέξασθαί τινα βλάβην, κατὰ δὲ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸ ξίφος ἀκονᾷ, ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην γενόμενος. Καλῶμεν τοίνυν αὐτὸν τὸν ἀνέκφραστον, τὸν ἀπερινόητον Θεὸν, τὸν ἀόρατον, τὸν ἀκατάληπτον, τὸν νικῶντα γλώττης δύναμιν ἀνθρωπίνης, τὸν ὑπερβαίνοντα θνητῆς διανοίας κατά- D ληψιν, τὸν ἀνεξιχνίαστον ἀγγέλοις, τὸν ἀθέατον τοῖς Σεραφὶμ, τὸν ἀκατανόητον τοῖς Χερουβὶμ, τὸν ἀόρατον ἀρχαῖς, ἐξουσίαις, δυνάμεσι, καὶ ἁπλῶς πάσῃ τῇ κτίσει, ὑπὸ δὲ Υἱοῦ μόνου καὶ Πνεύματος ἁγίου γνωριζόμενον. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι ἀλαζονείαν καταγνώσονται τοῦ λόγου, ὅτι καὶ ταῖς ἀνωτέρω δυνάμεσιν ἀκατάληπτον αὐτὸν εἶπον εἶναι· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο

πολλὴν αὐτῶν καταγνώσομαι μανίαν καὶ ἀπόνοιαν.
Ἀλαζονεία γὰρ οὐ τὸ λέγειν, ὅτι τῆς τῶν γεννητῶν
ἁπάντων καταλήψεως ἀνώτερός ἐστιν ὁ δημιουργὸς,
ἀλλὰ τὸ λέγειν, ὅτι τὸν ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἀκατά- E
ληπτον δυνατὸν αὐτοῖς τοῖς χαμαὶ ἐρχομένοις, καὶ
τοσοῦτον ἐκείνων ἀφεστηκόσι, τῇ τῶν οἰκείων λο-
γισμῶν ἀσθενείᾳ περιγράψαι καὶ περιλαβεῖν. Ἐγὼ
μὲν οὖν, ἂν μὴ δείξω τοῦτο ὅπερ ὑπεσχόμην, δίκαιος
ἂν εἴην ἀλαζονείας ὑποστῆναι ἔγκλημα· ὑμεῖς δὲ εἰ
μετὰ τὸ δεῖξαί με ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ὄντα ἀκατάλη-
πτον, διισχυρίζεσθε ἔτι καὶ φιλονεικεῖτε αὐτὸν εἰδέναι,
πόσων ἂν εἴητε βαράθρων, πόσων δὲ κρημνῶν ἄξιοι, 464
τὰ ταῖς ἀσωμάτοις δυνάμεσιν ἁπάσαις ἀθέατα ἀλαζο- A
νευόμενοι μετὰ ἀκριβείας εἰδέναι;

Φέρε οὖν, ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις λοιπὸν αὐτὰς χωρῶ-
μεν, πάλιν ἐπὶ τὴν εὐχὴν τὸν λόγον τρέψαντες·
πολλάκις γὰρ αὐτὴ τῆς εὐχῆς ἡ ἀκολουθία παρέξει
τῶν ζητουμένων ἡμῖν τὴν ἀπόδειξιν. Καλῶμεν τοίνυν
αὐτὸν τὸν Βασιλέα τῶν βασιλευόντων, καὶ τὸν Κύριον
τῶν κυριευόντων, τὸν μόνον ἔχοντα ἀθανασίαν, καὶ
φῶς ἀπρόσιτον οἰκοῦντα, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων,
οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, ᾧ τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας. Ἀμήν. Ταῦτα οὐκ ἐμὰ, ἀλλὰ Παύλου τὰ ῥή-
ματα· σὺ δέ μοι κατάμαθε αὐτοῦ τῆς ψυχῆς εὐλά-
βειαν καὶ πόθον ἐῤῥιζωμένον. Μνησθεὶς γὰρ τοῦ Θεοῦ, B
οὐ πρότερον ἠνέσχετο πρὸς τὴν ἀκολουθίαν ἐκβῆναι
τῆς διδασκαλίας, ἕως τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ χρέος
ἀπέδωκεν εἰς δοξολογίαν κατακλείσας τὸν λόγον. Εἰ
γὰρ μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων, πολλῷ μᾶλλον
μνήμη Θεοῦ μετ' εὐφημίας. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ ἐν

προοιμίοις ἐπιστολῶν· ἀρχόμενος γὰρ ἐπιστολῆς πολ-
λάκις, ἐπειδὰν μνησθῇ τοῦ Θεοῦ, οὐ πρότερον ἐπὶ
τὴν διδασκαλίαν πρόεισιν, ἕως ἂν ἀποδῷ τὴν ὀφει-
λομένην αὐτῷ δοξολογίαν. Ἄκουσον γοῦν Γαλάταις
γράφων πῶς φησι· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ
C πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ
δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέ-
ληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος τοῦ πονηροῦ
κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ᾧ ἡ δόξα εἰς
τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Τῷ δὲ βα-
σιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ
Θεῷ τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἆρα οὖν ἐπὶ
τοῦ Πατρὸς αὐτὸ ποιεῖ μόνον, ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐχ οὕ-
τως; Ἄκουσον γοῦν πῶς καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς τὸ αὐ-
τὸ τοῦτο πεποίηκεν· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ηὐχόμην ἀνάθεμα
εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν
συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, ἐπήγαγεν· Ὧν ἡ υἱοθεσία,
D καὶ αἱ διαθῆκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ αἱ λατρεῖαι,
καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα,
ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ἀμήν. Ὥσπερ γὰρ τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ τῷ μονογενεῖ
τὴν δοξολογίαν πρότερον ἀποδοὺς, τότε ἐπὶ τὴν ἀκο-
λουθίαν ἦλθε τοῦ λόγου· ἤκουσε γὰρ τοῦ Χριστοῦ
λέγοντος· Ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι
τὸν Πατέρα. Καὶ, ἵνα μάθητε ὅτι αὐτὴ ἡμῖν ἡ εὐχὴ
παρέξει τὴν ἀπόδειξιν, φέρε αὐτὴν εἰς μέσον ἀγάγω-
μεν· Ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, φησὶ, καὶ Κύριος
τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν
ἀπρόσιτον. Ἐνταῦθα στῆθι, καὶ ἐρώτησον τὸν αἱρε-
E τικὸν, τί ποτέ ἐστι τοῦτο, τὸ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον,

καὶ πρόσεχε τῇ ἀκριβείᾳ τοῦ Παύλου. Οὐκ εἶπε,
φῶς ὢν ἀπρόσιτον, ἀλλὰ, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· ἵνα
μάθῃς, ὅτι εἰ ὁ οἶκος ἀπρόσιτος, πόσῳ μᾶλλον ὁ
ἐνοικῶν αὐτὸν Θεός. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ἵνα οἶκον
καὶ τόπον περὶ Θεὸν ὑποπτεύσῃς, ἀλλ' ἵνα ἐκ πολ-
λῆς τῆς περιουσίας τὸ ἀκατάληπτον μάθῃς. Ἀλλ'
οὐδὲ φῶς οἰκῶν ἀκατάληπτον εἶπεν, ἀλλὰ ἀπρόσιτον,
ὃ τοῦ ἀκαταλήπτου πολλῷ μεῖζόν ἐστι. Τὸ μὲν γὰρ
ἀκατάληπτον λέγεται, ὅταν ἐρευνηθὲν καὶ ζητηθὲν
μὴ καταληφθῇ παρὰ τῶν ζητούντων αὐτό· ἀπρόσιτον
δέ ἐστιν, ὃ μηδὲ ἐρευνᾶσθαι ἀνέχεται τὴν ἀρχὴν,
465 A μηδὲ ἐγγὺς αὐτοῦ γενέσθαι τις δύναται. Οἷον ἀκατάλη-
πτον λέγεται πέλαγος, εἰς ὃ καθιέντες ἑαυτοὺς οἱ κο-
λυμβηταὶ, καὶ πρὸς πολὺ καταφερόμενοι βάθος, τὸ
πέρας ἀδυνατοῦσιν εὑρεῖν· ἀπρόσιτον δὲ ἐκεῖνο λέ-
γεται, ὃ μήτε τὴν ἀρχὴν ζητηθῆναι δυνατὸν, μηδὲ
ἐρευνηθῆναι.

Τί πρὸς ταῦτα ἂν εἴποις; Ἀλλὰ ἀνθρώποις, φησὶν,
ἀκατάληπτον, οὐχὶ δὲ ἀγγέλοις, οὐδὲ ταῖς ἄνω δυ-
νάμεσι. Σὺ μὲν οὖν ἄγγελος εἶ, εἰπέ μοι, καὶ εἰς τὸν
χορὸν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων τελεῖς; οὐχὶ ἄνθρωπος
εἶ, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐμοὶ, ἢ καὶ τῆς φύσεως ἐπιλέ-
λησαι; Θῶμεν γὰρ ἀπρόσιτον ἀνθρώποις εἶναι μόνον,
B καίτοι γε τοῦτο οὐ πρόσκειται, οὐδὲ εἶπεν ὁ Παῦλος·
ἀνθρώποις μὲν φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ἀγγέλοις δὲ
οὐκ ἀπρόσιτον· πλὴν ἀλλ', εἰ βούλει, κατὰ συγχώρησιν
θῶμεν· οὐχὶ καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος εἶ; Τί οὖν εἰ καὶ
ἀγγέλοις ἀπρόσιτον μὴ ᾖ, τί τοῦτο πρὸς σὲ τὸν
φιλονεικοῦντα καὶ περιεργαζόμενον καὶ λέγοντα
ἀνθρωπίνῃ φύσει καταληπτὴν εἶναι τὴν οὐσίαν ἐκεί-

νην; Ἵνα δὲ μάθῃς, ὅτι οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσίν ἐστιν ἀπρόσιτος, ἄκουσον ὁ Ἡσαΐας τί φησιν· ὅταν δὲ εἴπω τὸν Ἡσαΐαν, τοῦ Πνεύματος τὴν ἀπόφασιν λέγω· προφήτης γὰρ πᾶς τὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας φθέγγεται· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεύς, εἶδον τὸν C
Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ Σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ἓξ πτέρυγες τῷ ἑνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας. Τίνος ἕνεκεν, εἰπέ μοι, καλύπτουσι τὰ πρόσωπα καὶ προβάλλονται τὰς πτέρυγας; Τίνος δὲ ἕνεκεν ἑτέρου, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐκ τοῦ θρόνου πηδῶσαν ἀστραπὴν καὶ τὰς μαρμαρυγὰς ἐκείνας; Καίτοι γε οὐκ αὐτὸ ἄκρατον ἑώρων τὸ φῶς, οὐδ' αὐτὴν ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ συγκατάβασις ἦν τὰ δρώμενα. Τί δέ ἐστι συγκατάβασις; Ὅταν μὴ ὡς ἔστιν ὁ Θεὸς φαίνηται, ἀλλ' ὡς ὁ δυνάμενος αὐτὸν θεωρεῖν οἷός τέ ἐστιν, οὕτως ἑαυτὸν D
δεικνύῃ, ἐπιμετρῶν τῇ τῶν ὁρώντων ἀσθενείᾳ τῆς ὄψεως τὴν ἐπίδειξιν. Καὶ ὅτι συγκατάβασις ἦν, ἐξ αὐτῶν τῶν ῥημάτων δῆλον· Εἶδον γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· Θεὸς δὲ οὐ κάθηται· σωμάτων γὰρ ὁ σχηματισμὸς οὗτος· καὶ ἐπὶ θρόνου, Θεὸς δὲ θρόνῳ οὐκ ἐμπεριείληπται, ἀπερίγραπτον γὰρ τὸ θεῖον. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ συγκατάβασιν ἠδυνήθησαν ἐνεγκεῖν, καίτοι πλησίον ἑστῶσαι· τὰ γὰρ Σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ. Δι' αὐτὸ μὲν οὖν μάλιστα τοῦτο οὐκ ἴσχυσαν ἰδεῖν, ἐπειδὴ πλησίον ἦσαν· πλησίον δὲ οὐ

E τόπῳ φησὶν, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον, ὅτι, καίτοι γε ἡμῶν ἐγγύτεραι οὖσαι τῇ οὐσίᾳ
ἐκείνῃ, οὐδὲ οὕτως αὐτὴν δύνανται θεωρεῖν, διὰ
τοῦτό φησι, Καὶ τὰ Σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ
αὐτοῦ, οὐχὶ τόπον πάλιν αἰνιττόμενος, ἀλλὰ τῇ
κατὰ τὸν τόπον ἐγγύτητι τὸ ἡμῶν ἐγγυτέρας
αὐτὰς εἶναι παραδηλῶν. Τὸ γὰρ ἀκατάληπτον οὐχ
οὕτως ἡμεῖς ἴσμεν, ὡς ἐκεῖναι αἱ δυνάμεις, ὅσῳ
καθαρώτεραι καὶ σοφώτεραι καὶ διορατικώτεραι τῆς
466 ἀνθρωπίνης φύσεώς εἰσί. Καθάπερ γὰρ τὸ τῶν ἡλια-
A κῶν ἀκτίνων ἀπρόσιτον οὐχ οὕτως οἶδεν ὁ τυφλὸς ὡς
ὁ βλέπων, οὕτω καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀκατάληπτον οὐχ
οὕτως ἡμεῖς ἴσμεν ὡς ἐκεῖναι. Ὅσον γὰρ τυφλοῦ καὶ
βλέποντος τὸ μέσον, τοσοῦτον ἡμῶν καὶ ἐκείνων τὸ
διάφορον. Ὥστε κἂν τοῦ προφήτου λέγοντος ἀκού-
σῃς, Εἶδον τὸν Κύριον, μὴ τοῦτο ὑποπτεύσῃς, ὅτι
τὴν οὐσίαν εἶδεν ἐκείνην, ἀλλ᾽ αὐτὴν τὴν συγκατά-
βασιν, καὶ ταύτην δὲ ἀμυδρότερον, ἤπερ αἱ ἄνω
δυνάμεις· τοσοῦτον γὰρ ἰδεῖν οὐκ ἂν ἴσχυσεν, ὅσον
τὰ Χερουβίμ.

Καὶ τί λέγω περὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης οὐσίας,
ὅπου γε οὐδὲ ἀγγέλου οὐσίαν δυνατὸν ἀνθρώπῳ μετὰ
B ἀδείας ἰδεῖν; Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς,
ἄνθρωπον εἰς μέσον παράξω Θεοῦ φίλον, παῤῥησίαν
ἔχοντα πολλὴν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ἐπὶ
πολλοῖς ἑτέροις μαρτυρηθέντα κατορθώμασι, τὸν
ἅγιον Δανιήλ· ἵνα ὅταν ἀποδείξω ἐξασθενοῦντα
καὶ διαλυόμενον καὶ καταπίπτοντα ἐκ τῆς τοῦ ἀγγέ-
λου παρουσίας, μηδεὶς δι᾽ ἁμαρτήματα καὶ πονηρὸν
συνειδὸς τοῦτο αὐτὸν πεπονθέναι νομίζῃ, ἀλλὰ δει-

χθείσης τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ παῤῥησίας, ἡ τῆς φύσεως ἀσθένεια σαφῶς διελέγχηται. Οὗτος τοίνυν ὁ Δανιὴλ ἐνήστευσε τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν, καὶ ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγεν, οὐδὲ οἶνος καὶ κρέας
C καὶ σίκερα εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, οὐδὲ ἄλειμμα ἠλείψατο. Καὶ τότε εἶδε τὴν ὀπτασίαν ἐκείνην, ὅτε ἐπιτηδειοτέρα αὐτῷ ἦν ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τοιαύτης θεωρίας ὑποδοχὴν, ὑπὸ τῆς νηστείας κουφοτέρα καὶ πνευματικωτέρα γενομένη. Καὶ τί φησιν; Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος βαδδὶν, τουτέστι στολὴν ἱερὰν, καὶ ἡ ὀσφὺς αὐτοῦ περιεζωσμένη χρυσίῳ Ὠφὰζ, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡσεὶ Θαρσεῖς, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ ὅρασις ἀστραπῆς, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ λαμπάδες πυρὸς, οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὡσεὶ ὅρασις χαλκοῦ στίλβοντος, ἡ φωνὴ τῶν λόγων αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὄχλου.
D Καὶ ἐγὼ μόνος εἶδον τὴν ὀπτασίαν ταύτην, καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ οὐκ εἶδον, ἀλλ' ἔκστασις μεγάλη ἔπεσεν ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἔφυγον ἐν φόβῳ, καὶ οὐχ ὑπελείφθη ἐν ἐμοὶ ἰσχὺς, καὶ ἡ δόξα μου μετεστράφη εἰς διαφθοράν. Τί ἐστιν, Ἡ δόξα μου μετεστράφη εἰς διαφθοράν; Εὐπρεπὴς ἦν ὁ νεανίας· ἐπεὶ οὖν ὁ φόβος τῆς παρουσίας τοῦ ἀγγέλου, καθάπερ τοὺς ἐκπνέοντας, οὕτως αὐτὸν διέθηκε, πολλὴν κατασκευάσας τὴν ὠχρίαν, καὶ ἀναλώσας τὸ ἄνθος τῆς ὥρας, καὶ δαπανήσας τὴν εὔχροιαν τῆς ἐπιφανείας ἅπασαν, διὰ τοῦτό φησι, Μετεστράφη ἡ δόξα μου εἰς διαφθοράν. Καθάπερ γὰρ, ἡνιόχου φοβηθέντος καὶ τὰς ἡνίας ἀφέντος, ἐπ' ὄψιν οἱ ἵπποι καταφέρονται πάντες καὶ

τὸ ἅρμα ὁλόκληρον περιτρέπεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς E
ψυχῆς συμβαίνειν εἴωθεν, ὅταν ὑπό τινος θάμβους καὶ ἀγωνίας κατέχηται· πτοουμένη γὰρ, καὶ καθάπερ ἡνίας τινὰς τὰς οἰκείας ἐνεργείας συστέλλουσα ἀφ' ἑκάστου τῶν αἰσθητηρίων τοῦ σώματος, ἔρημα ἀφίησι τὰ μέλη· εἶτα ἐκεῖνα, ἐρημωθέντα τῆς κατεχούσης αὐτὰ δυνάμεως, διαπίπτει καὶ περικρούεται· ὅπερ καὶ ὁ Δανιὴλ ἔπαθε τότε. **Τί** οὖν ὁ ἄγγελος; **Ἀ**νέστησεν αὐτὸν, καί φησι, Δανιὴλ, ἄνερ ἐπιθυμιῶν, σύνες ἐν τοῖς λόγοις τούτοις οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς σὲ, καὶ στῆθι ἐπὶ τῇ στάσει σου, ὅτι νῦν ἀπεστάλην πρὸς σέ. **Ὁ** 467
δὲ ἀνέστη ἔντρομος. **Καὶ** ἀρχομένου πάλιν πρὸς αὐτὸν A
διαλέγεσθαι τοῦ ἀγγέλου, καὶ λέγειν, ὅτι Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἧς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου κακωθῆναι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου, κἀγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου, πάλιν κατέπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκλυομένων συμβαίνει. **Καθάπερ** γὰρ ἐκεῖνοι διεγερθέντες, καὶ εἰς ἑαυτοὺς ἐπανελθόντες, καὶ διαβλέψαντες κατεχόντων ἡμῶν αὐτοὺς, καὶ ῥαινόντων τὸ πρόσωπον ψυχροῖς νάμασιν, ἐν αὐταῖς ἡμῶν πολλάκις ἐκλύονται μεταξὺ ταῖς χερσὶν, οὕτω καὶ ὁ προφήτης ἔπασχεν. **Ἡ** γὰρ ψυχὴ φοβηθεῖσα καὶ τὴν ὄψιν τῆς παρουσίας οὐ φέρουσα τοῦ συνδούλου, οὐδὲ τὸ φῶς ἐκεῖνο δυναμένη βαστάζειν ἐθορυβεῖτο, καθάπερ τινὸς ἁλύσεως τοῦ δεσμοῦ τῆς σαρκὸς ἑαυτὴν B
ἀποῤῥῆξαι ἐπειγομένη. **Ἀλλ'** ἐκεῖνος ἔτι κατεῖχεν. **Ἀ**κουέτωσαν οἱ τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην περιεργαζόμενοι. **Δανιὴλ**, ὃν ᾐδέσθησαν ὀφθαλμοὶ λεόντων, **Δ**ανιὴλ, ὁ τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι δυνηθεὶς, συνδούλου παρουσίαν οὐχ ἤνεγκεν, ἀλλ'

ἄπνους ἔκειτο. Ἐστράφη γάρ, φησί, τὰ ἐντός μου ἐν δράσει μου, καὶ πνοὴ οὐχ ὑπελείφθη ἐν ἐμοί. Οἱ δὲ τοσοῦτον τῆς ἀρετῆς ἀφεστηκότες τοῦ δικαίου αὐτὴν ὑπισχνοῦνται τὴν οὐσίαν εἰδέναι μετὰ ἀκριβείας ἁπάσης, τὴν ἀνωτάτω καὶ πρώτην καὶ τὰς μυριάδας τῶν ἀγγέλων τούτων παραγαγοῦσαν, ὧν ἕνα ὁ Δανιὴλ ἰδεῖν οὐκ ἴσχυσεν.

C Ἀλλ' ἐπαναγάγωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν, καὶ δείξωμεν ὅτι καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἀθέατός ἐστιν ὁ Θεός, καὶ ταῦτα συγκαταβαίνων. Τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, τὰς πτέρυγας προβάλλεται τὰ Σεραφίμ; Δι' οὐδὲν ἕτερον ἀλλ' ἢ πάντως ἐκεῖνο τὸ ἀποστολικόν, τὸ Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν προαναφωνοῦσαι, καὶ οὐκ αὗται μόνον, ἀλλὰ καὶ αἱ τούτων ἀνωτέρω τὰ Χερουβίμ. Αὗται μὲν γὰρ πλησίον ἑστήκασιν· ἐκεῖναι δὲ θρόνοι ὑπάρχουσι τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐπειδὴ θρόνου δεῖται ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα διὰ τούτου τὴν ἀρετὴν τῶν δυνάμεων αὐτῶν
D μάθῃς. Ἄκουσον γοῦν καὶ ἑτέρου προφήτου περὶ ἐκείνων διαλεγομένου· Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰεζεκιὴλ υἱὸν Βουζὶ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Χοβάρ. Καὶ οὗτος παρὰ τὸν ποταμὸν Χοβάρ, κἀκεῖνος παρὰ τὸν ποταμὸν Τίγριν τότε εἱστήκει. Ὅταν γὰρ μέλλῃ τινὰ παράδοξον ὄψιν τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις δεικνύναι ὁ Θεός, ἔξω τῶν πόλεων αὐτοὺς ἐξάγει εἰς καθαρὸν θορύβων χωρίον, ὥστε μηδενὶ μήτε τῶν ὁρωμένων, μήτε τῶν ἀκουομένων ἐκκρούεσθαι τὴν ψυχήν, ἀλλ' ὅλην αὐτὴν ἀδείας ἀπολαύουσαν πρὸς τὴν τῶν δρωμένων ἀσχολεῖν θεωρίαν. Τί οὖν οὗτος εἶδεν; Ἰδού νεφέλη, φησίν, ἀπὸ βοῤῥᾶ ἤρχετο, καὶ φέγγος

κύκλῳ, καὶ πῦρ ἀστράπτον, καὶ ἐν μέσῳ αὐτοῦ ὡσεὶ
E ὅρασις ἠλέκτρου, καὶ φέγγος ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ
μέσῳ ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων. Αὕτη ἡ ὅρασις αὐ-
τῶν, ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ' αὐτοῖς. Καὶ τέσσαρα
πρόσωπα τῷ ἑνὶ, καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἑνί. Καὶ
ὕψος ἦν αὐτοῖς, φησὶ, καὶ φοβεροὶ ἦσαν, καὶ οἱ νῶτοι
αὐτῶν πλήρεις ὀφθαλμῶν κυκλόθεν τοῖς τέσσαρσιν,
καὶ ὁμοίωμα ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν ὡσεὶ στερέωμα,
ὡς ὅρασις κρυστάλλου φοβερὸν, ἐκτεταμένον ὑπὲρ
κεφαλῆς αὐτῶν ἄνωθεν, καὶ αἱ πτέρυγες αὐτῶν
ἑκάστῳ δύο, καλύπτουσαι τὰ σώματα αὐτῶν, καὶ
468 ὑπεράνω τοῦ στερεώματος, ὡς ὅρασις λίθου σαπφεί-
A ρου· καὶ ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τοῦ
ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου
ἐπ' αὐτῷ. Καὶ εἶδον ὡς ὅρασιν ἠλέκτρου, ἀπὸ ὁράσεως
ὀσφύος καὶ ἕως ἐπάνω, καὶ ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος καὶ ἕως
κάτω, ὡς ὅρασιν πυρὸς, καὶ τὸ φέγγος αὐτοῦ ὡς ὅρασις
τόξου, ὅταν ᾖ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐν ἡμέρᾳ ὑετοῦ. Καὶ μετὰ
ταῦτα πάντα βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι οὔτε ὁ προφήτης,
οὔτε αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι ἀκράτῳ προσέβαλον αὐτῇ
τῇ οὐσίᾳ, φησίν· Αὕτη ἡ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης
Κυρίου. Εἶδες κἀκεῖ καὶ ἐνταῦθα συγκατάβασιν; Ἀλλ'
ὅμως καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις καλύπτουσιν ἑαυτὰς
ταῖς πτέρυξι, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τοῦτο, καίτοι
γε σοφώταται καὶ γνωστικώταται καὶ καθαρώταταί
B εἰσιν αἱ δυνάμεις αὗται. Πόθεν δῆλον; Ἀπ' αὐτῶν
τῶν ὀνομάτων. Ὥσπερ γὰρ ἄγγελος λέγεται, ἐπειδὴ
τὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἀναγγέλλει, καὶ ἀρ-
χάγγελος λέγεται, ἐπειδὴ τῶν ἀγγέλων ἄρχει, οὕτω
καὶ αὗται προσηγορίας ἔχουσι τὴν σοφίαν αὐτῶν

καὶ καθαρότητα αὐτῶν δηλούσας ἡμῖν· καὶ ὥσπερ αἱ πτέρυγες τὸ ὕψος ἐμφαίνουσι τῆς φύσεως (καὶ γὰρ ὁ Γαβριὴλ πετόμενος φαίνεται, οὐχ ἐπειδὴ πτερὰ περὶ τὸν ἄγγελον, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐκ τῶν ὑψηλοτάτων χωρίων καὶ τῶν ἄνω διατριβῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀφῖκται φύσιν)· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτων οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ τὰ πτερὰ, ἢ τὸ τῆς φύσεως ὕψος. Ὥσπερ οὖν αἱ πτέρυγες τὸ τῆς φύσεως ὑψηλὸν δηλοῦσι, καὶ ὁ θρόνος τὸ τὸν Θεὸν αὐτοῖς ἐπαναπαύε- C
σθαι, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τὸ διορατικὸν, καὶ τὸ ἐγγὺς εἶναι τοῦ θρόνου καὶ τὸ διαπαντὸς αὐτὸν ἀνυμνεῖν τὸ ἄγρυπνον καὶ ἐγρηγορὸς, οὕτω δὴ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μὲν τὴν σοφίαν, τῶν δὲ τὴν καθαρότητα δηλοῖ. Τί γάρ ἐστι Χερουβίμ; πεπληθυσμένη γνῶσις. Τί δὲ Σεραφίμ; ἔμπυρα στόματα. Εἶδες πῶς καὶ τὴν καθαρότητα καὶ τὴν σοφίαν τὰ ὀνόματα παρεδήλωσεν; Εἰ δὲ, ἔνθα πεπληθυσμένη γνῶσις, οὐδὲ συγκατάβασιν Θεοῦ δύνανται ἰδεῖν μετὰ ἀκριβείας, ἔνθα μερικὴ γνῶσις, καθὼς Παῦλός φησιν, Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ δι' ἐσόπτρου, καὶ ἐν αἰνίγματι, πόσης ἀπονοίας ἂν εἴη, τὰ μηδὲ ἐκείνοις θεατὰ, D
ταῦτα αὐτοῖς νομίζειν εἶναι γνώριμα καὶ καταφανῆ;

Ὅτι δὲ οὐ τοῖς Χερουβὶμ, οὐδὲ τοῖς Σεραφὶμ μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἀρχαῖς, οὐδὲ ἐξουσίαις, οὐδὲ ἄλλῃ τινὶ κτιστῇ δυνάμει κατάληπτός ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ τοῦτο ἐβουλόμην ἀποδεῖξαι νῦν, ἀλλ' ἔκαμεν ἡμῖν ἡ διάνοια, οὐ τῷ πλήθει, ἀλλὰ τῇ φρίκῃ τῶν εἰρημένων. Τρέμει γὰρ καὶ ἐκπέπληκται ἡ ψυχὴ ἐπὶ πολὺ ταῖς ἄνω ἐνδιατρίβουσα θεωρίαις. Διὸ φέρε

αὐτὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβιβάσωμεν καὶ ψυχα-
γωγήσωμεν καταπεπληγμένην, ἐπὶ τὴν συνήθη κα-
ταφυγόντες παράκλησιν. Τίς δὲ αὕτη ἐστίν; Εὔχε-
σθαι τοὺς τὰ τοιαῦτα νοσοῦντας ὑγιᾶναί ποτε. Εἰ γὰρ E
ὑπὲρ τῶν ἐν νόσοις, ἐν μετάλλοις, ἐν σκληραῖς δου-
λείαις, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων κελευόμεθα τὸν
Θεὸν παρακαλεῖν, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ τούτων; Ἐπεὶ
καὶ χαλεπωτέρα τοῦ δαίμονος ἡ ἀσέβεια· ἐκείνη
μὲν γὰρ ἔχει συγγνώμην ἡ μανία, αὕτη δὲ πάσης
ἀπολογίας ἡ νόσος ἐστέρηται. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς ὑπὲρ
τῶν ἐνεργουμένων ἐμνήσθην εὐχῆς, βούλομαί τι
πρὸς τὴν ὑμετέραν διαλεχθῆναι ἀγάπην, καὶ νόσημα 469
τῆς Ἐκκλησίας ἐκκόψαι χαλεπόν. Καὶ γὰρ ἄτοπον A
ἂν εἴη τοὺς ἔξωθεν μετὰ τοσαύτης ἰατρεύοντας ἐπι-
μελείας τῶν οἰκείων καταφρονεῖν μελῶν. Τί ποτ'
οὖν ἐστι τὸ νόσημα; Τὸ πλῆθος τοῦτο τὸ ἄφατον,
τὸ συγκεκροτημένον νῦν, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀκρι-
βείας προσέχον τοῖς λεγομένοις, κατὰ τὴν φρικω-
δεστάτην ὥραν ἐκείνην πολλάκις ἐπιζητήσας ἰδεῖν
οὐκ ἠδυνήθην, καὶ σφόδρα ἐστέναξα, ὅτι τοῦ μὲν
συνδούλου διαλεγομένου πολλὴ ἡ σπουδὴ, ἐπιτετα-
μένη ἡ προθυμία τῶν συνωθούντων ἀλλήλους καὶ
μέχρι τέλους παραμενόντων, τοῦ δὲ Χριστοῦ φαίνε-
σθαι μέλλοντος ἐπὶ τῶν ἱερῶν μυστηρίων, κενὴ καὶ
ἔρημος ἡ ἐκκλησία γίνεται. Καὶ ποῦ ταῦτα συγ-
γνώμης ἄξια; Ἀπὸ τῆς ῥᾳθυμίας ταύτης καὶ τοὺς
ἐπαίνους τοὺς ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν ἀκρόασιν σπουδῇ B
πάντας ἀπόλλυτε. Τίς γὰρ ὑμῶν οὐ καταγνώσεται
καὶ ἡμῶν, ὅταν ἴδῃ τὸν καρπὸν τῆς ἀκροάσεως
εὐθέως ὑμῖν διαῤῥυέντα; Εἰ γὰρ μετὰ ἀκριβείας προσ-

είχετε τοῖς λεγομένοις, διὰ τῶν ἔργων ἂν ἐπεδείξασθε τὴν σπουδήν· τὸ δὲ εὐθέως ἀκούοντας ἀποπηδᾷν σημεῖόν ἐστι τοῦ μηδὲν δέξασθαι τῶν εἰρημένων καὶ ἐναποθέσθαι τῇ διανοίᾳ. Εἰ γὰρ ἐναπέκειτο τὰ λεγόμενα ταῖς ψυχαῖς, πάντως ἂν ὑμᾶς ἔνδον κατέσχε, καὶ πρὸς τὰ φρικωδέστατα μετὰ πλείονος εὐσεβείας παρέπεμψε. Νῦν δὲ ὥσπερ κιθαρῳδοῦ τινος ἀκούσαντες, οὕτως ἔρημοι πάσης ὠφελείας, παυσαμένου τοῦ λέγοντος, ἀναχωρεῖτε. Ἀλλὰ τίς ἡ
C ψυχρὰ τῶν πολλῶν ἀπολογία; Εὔξασθαι, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας δύναμαι, ὁμιλίας δὲ ἀκοῦσαι καὶ διδασκαλίας οὐ δυνατὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Ἀπατᾷς σαυτὸν, ἄνθρωπε· εὔξασθαι μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας δυνατὸν, οὕτω δὲ εὔξασθαι ὡς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἀδύνατον, ὅπου πατέρων πλῆθος τοσοῦτον, ὅπου βοὴ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπεται. Οὐχ οὕτως εἰσακούῃ κατὰ σαυτὸν τὸν Δεσπότην παρακαλῶν, ὡς μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν σῶν. Ἐνταῦθα γάρ ἐστί τι πλέον, οἷον ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συμφωνία, καὶ τῆς ἀγάπης ὁ σύνδεσμος, καὶ αἱ τῶν ἱερέων εὐχαί. Διὰ γὰρ τοῦτο οἱ ἱερεῖς προεστήκασιν, ἵνα αἱ τοῦ πλήθους εὐχαὶ ἀσθενέστεραι οὖσαι, τῶν δυνατωτέρων τούτων ἐπιλαβόμεναι, ὁμοῦ συνανέλθωσιν αὐταῖς εἰς τὸν οὐρανόν.
D Ἄλλως δὲ τί γένοιτ' ἂν ὄφελος ὁμιλίας, ὅταν εὐχὴ μὴ ᾖ συνεζευγμένη; Πρότερον εὐχὴ, καὶ τότε λόγος· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν· Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσωμεν. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἐπιστολῶν εὐχόμενος, ἵν' ὥσπερ λύχνου φῶς, οὕτω τὸ τῆς εὐχῆς φῶς προοδοποιήσῃ τῷ λόγῳ. Ἐὰν ἐθίσῃς σεαυτὸν εὔχεσθαι

μετὰ ἀκριβείας, οὐ δεήσῃ τῆς παρὰ τῶν συνδούλων
διδασκαλίας, αὐτοῦ σοι τοῦ Θεοῦ χωρὶς μεσίτου
τινὸς καταυγάζοντος τὴν διάνοιαν. Εἰ δὲ εὐχὴ μόνου
τοσαύτην ἔχει δύναμιν, πολλῷ μᾶλλον ἡ μετὰ πλή-
θους· μείζονα γὰρ ταύτης τὰ νεῦρα, καὶ πλείων ἡ
E παῤῥησία πολλῷ τῆς ἐν οἰκίᾳ καὶ κατ' ἰδίαν. Πόθεν
τοῦτο δῆλον; Αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος ἄκουσον·
Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς, καὶ
ῥύεται· ἠλπίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται, συνυπουρ-
γούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα τὸ εἰς
ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν προσώπων εὐχαριστηθῇ
ὑπὲρ ἡμῶν. Οὕτω καὶ Πέτρος τὸ δεσμωτήριον διέ-
φυγε. Προσευχὴ γὰρ ἦν ἐκτενὴς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας
ὑπὲρ αὐτοῦ γινομένη πρὸς τὸν Θεόν. Εἰ δὲ Πέτρον
470 A ὠφέλησε τῆς Ἐκκλησίας ἡ εὐχὴ, καὶ τὸν στῦλον
ἐκεῖνον ἐξέβαλε τοῦ δεσμωτηρίου, πῶς σὺ καταφρο-
νεῖς τῆς δυνάμεως αὐτῆς, εἰπέ μοι, καὶ ποίαν ἕξεις
ἀπολογίαν; Ἄκουσον καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος,
ὅτι δυσωπεῖται τὸ πλῆθος μετ' εὐνοίας αὐτὸν παρα-
καλοῦν. Πρὸς γὰρ τὸν Ἰωνᾶν ἀπολογούμενος, διὰ
τοῦ φυτοῦ τῆς κολοκύντης, φησί· Σὺ μὲν ἐφείσω ὑπὲρ
τῆς κολοκύντης, ὑπὲρ ἧς οὐκ ἐκακοπάθησας, οὐδὲ
ἐξέθρεψας αὐτήν· ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι ὑπὲρ Νινευὶ
τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἐν ᾗ κατοικοῦσι πλείους
ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνδρῶν; Οὐχ ἁπλῶς τὸ πλῆθος
προβάλλεται, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι ἡ μετὰ συμφωνίας
εὐχὴ μεγάλην ἔχει τὴν δύναμιν. Τοῦτο καὶ ἐξ ἀν-
B θρωπίνης ἱστορίας ὑμῖν ποιῆσαι βούλομαι φα-
νερόν.

Πρὸ γὰρ δέκα τούτων ἐτῶν ἑάλωσαν ἐπὶ τυραν-

νίδι τινὲς, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἴστε. Εἶτα τῶν ἐν δυναστείᾳ τις ὄντων ὑπεύθυνος τοῖς ἐγκλήμασι φανεὶς, σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος λαβὼν, ἐξήγετο τὴν ἐπὶ θάνατον ὁδόν. Τότε δὴ πᾶσα ἡ πόλις ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον ἔτρεχε, καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἐργαστηρίων ἐξῆγον, καὶ κοινῇ πᾶς ὁ δῆμος ἀνελθὼν ἐξήρπασε τῆς βασιλικῆς ὀργῆς τὸν καταδικασθέντα, καὶ οὐδεμιᾶς ἄξιον ὄντα συγγνώμης. Εἶτα βασιλέως μὲν ὀργὴν ἐπιγείου καταλῦσαι βουλόμενοι, μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν συνετρέχετε πάντες, τὸν δὲ τῶν οὐρανῶν βασιλέα μέλλοντες ἵλεω ποιήσειν, καὶ ἐξαρπάσειν τῆς ὀργῆς αὐτοῦ οὐχ ἕνα καθάπερ τότε, οὐδὲ δύο C
καὶ τρεῖς καὶ ἑκατὸν, ἀλλὰ πάντας τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἁμαρτωλοὺς, καὶ τοὺς δαιμονῶντας ἀπαλλάττειν τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἔξω καθέζεσθε, καὶ οὐ συντρέχετε κοινῇ πάντες, ἵνα ὁ Θεὸς τὴν συμφωνίαν ὑμῶν αἰδεσθεὶς, κἀκείνοις ἀφῇ τὴν κόλασιν, καὶ ὑμῖν συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματα; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀγορᾶς τύχοις ὢν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκίας, εἰ γὰρ ἐν ἀπαραιτήτοις πράγμασιν, οὐχὶ παντὸς λέοντος σφοδρότερον ἅπαντα διαῤῥήξας τὰ δεσμὰ πρὸς τὴν κοινὴν ἱκετηρίαν αὐτομολήσεις; Ποίαν ἕξεις σωτηρίας ἐλπίδα, εἰπέ μοι, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ἀγαπητέ; Οὐκ ἄνθρωποι μόνοι βοῶσι τὴν φρικωδεστάτην ἐκείνην βοὴν, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι προσπίπτουσι τῷ Δεσπότῃ, καὶ ἀρχάγ- D
γελοι δέονται. Ἔχουσι καὶ τὸν καιρὸν αὐτοῖς συμμαχοῦντα, τὴν προσφορὰν βοηθοῦσαν. Καὶ καθάπερ οἱ ἄνθρωποι, κλάδους ἐλαιῶν ἐκκόψαντες, ἐπισείουσι τοῖς βασιλεῦσι, διὰ τοῦ φυτοῦ αὐτοὺς ἐλέου καὶ φιλαν-

θρωπίας ἀναμιμνήσκοντες· οὕτω δὴ καὶ οἱ ἄγγελοι τότε
ἀντὶ κλάδων ἐλαιῶν αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ δεσποτικὸν
προτεινόμενοι, τὸν Δεσπότην παρακαλοῦσιν ὑπὲρ τῆς
ἀνθρωπίνης φύσεως, μονονουχὶ λέγοντες, ὅτι ὑπὲρ
τούτων δεόμεθα, οὓς αὐτὸς φθάσας οὕτως ἀγαπῆσαι
κατηξίωσας, ὡς τὴν ψυχὴν ἐπιδοῦναι τὴν σεαυτοῦ·
E ὑπὲρ τούτων ἐκχέομεν τὰς ἱκετηρίας, ὑπὲρ ὧν αὐτὸς
τὸ αἷμα ἐξέχεας· ὑπὲρ τούτων παρακαλοῦμεν, ὑπὲρ
ὧν τὸ σῶμα τοῦτο κατέθυσας. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς
ἐνεργουμένους κατ' ἐκεῖνον ἵστησι τὸν καιρὸν ὁ
διάκονος, καὶ κελεύει κλῖναι τὴν κεφαλὴν μόνον,
καὶ τῷ σχήματι τοῦ σώματος ποιεῖσθαι τὰς ἱκετηρίας·
εὔχεσθαι γὰρ αὐτοὺς μετὰ τοῦ κοινοῦ συλλόγου τῶν
471 ἀδελφῶν οὐ θέμις. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἵστησιν, ἵνα
A κατελεήσας αὐτοὺς καὶ τῆς συμφορᾶς καὶ τῆς
ἀφωνίας, τῇ οἰκείᾳ παῤῥησίᾳ πρὸς τὴν ἐκείνων
ἀποχρήσῃ προστασίαν. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες
συντρέχωμεν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἵνα ἐπισπα-
σώμεθα ἔλεον, καὶ χάριν εὕρωμεν καὶ εὔκαιρον
βοήθειαν. Ἐπῃνέσατε τὰ εἰρημένα· μετὰ πολλοῦ
θορύβου καὶ κρότου τὴν παραίνεσιν ἐδέξασθε. Ἀλλ'
ὅπως ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείξησθε τοὺς ἐπαίνους,
οὐ μακρὸς ὁ χρόνος τῆς ἀποδείξεως τῆς κατὰ τὴν
ὑπακοήν. Μετὰ τὴν παραίνεσιν εὐθέως εὐχή. Ἐκεῖνον
ζητῶ τὸν ἔπαινον, ἐκεῖνον τὸν κρότον τὸν διὰ τῶν
ἔργων αὐτῶν. Παρακελεύεσθε τοίνυν ἀλλήλοις ἑστάναι,
B καθάπερ ἑστήκατε· κἂν διασαλευθῇ τις τῆς τάξεως,
κατέχετε μετὰ ἀκριβείας, ἵνα καὶ τῆς οἰκείας σπου-
δῆς καὶ τῆς εἰς τοὺς ἀδελφοὺς κηδεμονίας διπλοῦν
λαβόντες τὸν μισθὸν μετὰ πλείονος τῆς παῤῥησίας

τὰς ἱκετηρίας ἐκχέητε, καὶ τὸν Θεὸν ἵλεω ποιήσαντες, καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν μελλόντων δυνηθῆτε τυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ, C

πρὸς τοὺς Ἀνομοίους.

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

Ἤρκει μὲν οὖν δείξαντα πρώην ἀνθρώποις ἀκατάληπτον ὄντα τὸν Θεὸν, ἔτι δὲ καὶ τοῖς Χερουβὶμ, καὶ τοῖς Σεραφὶμ, ἀπηλλάχθαι πραγμάτων, καὶ μηδὲν περαιτέρω κινεῖν· ἀλλ' ἐπειδὴ προθυμία καὶ σπουδὴ πᾶσα ἡμῖν οὐχὶ τῶν ἐναντίων ἀποῤῥάψαι τὰ στόματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἐπὶ πλεῖον σοφίσαι, πάλιν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἁπτόμεθα, καὶ πε- D
ραιτέρω τὸν λόγον προάγομεν. Ἡ γὰρ ἐν τούτοις διατριβὴ καὶ ὑμᾶς εἰδέναι ποιήσει πλείονα, καὶ ἡμῖν λαμπρότερα ἐργάσεται τὰ νικητήρια, εἴ καί τι λείψανον ὑπολέλειπται ἐκκαθαίρουσα. Ἐπεὶ καὶ τὰς πονηρὰς βοτάνας οὐκ ἄνωθεν ἀποκείρειν χρὴ μόνον, (πάλιν γὰρ βλαστάνουσι τῶν ῥιζῶν κάτω κειμένων) ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν λαγόνων τῆς γῆς, καὶ τῶν κόλπων ἀνασπᾷν καὶ γυμνὰς προτιθέναι τῇ θέρμῃ τῆς ἀκτῖνος, ὥστε καταμαρανθῆναι ῥᾳδίως. Φέρε οὖν ἐπὶ

τὸν οὐρανὸν ὑμᾶς ἐπαναγάγωμεν τῷ λόγῳ πάλιν,
οὐχὶ περιεργαζόμενοι οὐδὲ πολυπραγμονοῦντες, ἀλλὰ E
τῶν οὐκ ἐπισταμένων ἑαυτοὺς οὐδὲ ἀνεχομένων εἰδέ-
ναι μέτρα φύσεως ἀνθρωπίνης τὴν ἄκαιρον φιλονει-
κίαν καταλῦσαι σπεύδοντες. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκ πολλῆς
τῆς περιουσίας οὐχὶ Θεοῦ ἐπιφάνειαν μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀγγέλων ἐδείξαμεν ἀφόρητον οὖσαν τῷ δικαίῳ
τότε ἐκείνῳ, ὅτε καὶ τὴν ἱστορίαν ὑμῖν πᾶσαν ἀνέ-
γνωμεν, καὶ συνεχῶς ἐδείκνυμεν τὸν μακάριον Δα-
νιὴλ ὠχριῶντα, τρέμοντα, τῶν ψυχοῤῥαγούντων οὐδὲν
ἄμεινον διακείμενον, τῆς ψυχῆς ἐπειγομένης ἀποῤ-
ῥῆξαι τὸν τῆς σαρκὸς δεσμόν. Καθάπερ γὰρ περι-
στερὰ χειροήθης καὶ ἥμερος ἐν οἰκίσκῳ τινὶ διατρί- 472
βουσα, ὅταν ποτὲ αἴσθηταί τινος φόβου, πτοηθεῖσα A
πρὸς τὴν ὀροφὴν ἵπταται, καὶ διὰ τῶν θυρίδων τινὰ
ἔξοδον ἐπιζητεῖ, τῆς ἀγωνίας ἀπαλλαγῆναι ἐπιζη-
τοῦσα· οὕτω δὴ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ μακαρίου τότε ἐκεί-
νου ἐκ τοῦ σώματος ἀναβῆναι ἔσπευδε, καὶ πρὸς τὰ
ἔξω πάντοθεν ἠπείγετο, καὶ ἐξῆλθεν ἂν καὶ ἀπέπτη,
καὶ τὸ σῶμα κατέλιπεν ἔρημον, εἰ μὴ ταχέως ὁ ἄγ-
γελος προλαβὼν αὐτὴν ἀπήλλαξε τῆς ἀγωνίας, καὶ
πρὸς τὸ οἰκεῖον πάλιν ἐπανήγαγε καταγώγιον. Διὰ
τοῦτο δὲ ταῦτα ἐλέγομεν τότε, ἵνα μαθόντες, ὅσον
**ἄγγελος ἀνθρώπου διαφέρει, καὶ ἐν τῇ τοῦ συνδούλου
ὑπεροχῇ σωφρονισθέντες, τῆς κατὰ τοῦ Δεσπότου
μανίας ἀπαλλαγῶσιν. Ὁ δίκαιος ἄγγελον ἰδεῖν οὐκ
ἤνεγκεν, ὁ παῤῥησίαν τοσαύτην ἔχων, καὶ οἱ τοσοῦ-
τον ἀφεστηκότες αὐτοῦ τῆς ἀρετῆς, οὐχὶ ἄγγελον,** B
ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν τῶν ἀγγέλων δεσπότην περιεργάζον-

ται. Ἐκεῖνος λεόντων θυμὸν ἐδάμασεν· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ ἀλωπέκων περιγενέσθαι δυνάμεθα· ἐκεῖνος δράκοντα μέσον ἔῤῥηξε, καὶ τῆς τοῦ θηρίου φύσεως ἐκράτησε διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν παῤῥησίας· ἡμεῖς δὲ καὶ τὰ ψιλὰ ἑρπετὰ δεδοίκαμεν· ἐκεῖνος βασιλέα θυμούμενον καθάπερ λέοντα ἔστησε, καὶ τὴν τοῦ Ναβουχοδονόσορ ὀργὴν φλογὸς ἁπάσης σφοδρότερον ἐπὶ τὰ βαρβαρικὰ στρατόπεδα φερομένην μέσος φανεὶς ἀνέστειλε, καὶ τὰ ἐσκοτισμένα πάντα ἐφώτισεν. Ἀλλ' οὗτος ὁ φωτίσας ἄγγελον ἐλθόντα ἰδὼν πρὸς αὐτὸν, σκοτοδι-
C νίᾳ κατείχετο χαλεπῇ. Τίνα οὖν ἕξουσιν ἀπολογίαν οἱ τὴν μακαρίαν ἐκείνην φύσιν ἐμβατεύειν ἐπιχειροῦντες; Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ ἐνταῦθα τὸν λόγον ἐστήσαμεν τότε, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰς σοφὰς ἐκείνας ἀνηγάγομεν δυνάμεις τὴν διήγησιν· ἐδείξαμεν τὴν ἀποστροφὴν τῶν ὀφθαλμῶν, τὴν προβολὴν τῶν πτερύγων, τὴν ὀρθότητα τῶν σκελῶν, τὴν βοὴν τὴν διηνεκῆ, καὶ ὅτι διὰ πάντων τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸ θάμβος ἐμφαίνουσιν ἡμῖν αἱ ἀσώματοι δυνάμεις ἐκεῖναι· ὅσῳ γάρ εἰσι σοφαὶ, ὅσῳ ἡμῶν ἐγγύτεραί εἰσι τῇ ἀῤῥήτῳ καὶ μακαρίᾳ οὐσίᾳ ἐκείνῃ, τοσούτῳ μᾶλλον ἡμῶν τὸ ἀκατάληπτον ἴσασιν. Ἡ γὰρ ἐπίτασις τῆς σοφίας ἐπίτασιν
D ποιεῖ εὐλαβείας. Εἴπομεν ὑμῖν τί ποτέ ἐστι τὸ ἀπρόσιτον, καὶ ὅτι τοῦ ἀκαταλήπτου πολλῷ μεῖζόν ἐστι, καὶ τὴν αἰτίαν προσεθήκαμεν, ὅτι τὸ ἀκατάληπτον μετὰ τὸ ἐρευνηθῆναι ἀκατάληπτον φαίνεται· τὸ δὲ ἀπρόσιτον, οὐδὲ ἐρεύνης ἀνέχεται, οὐδὲ προόδου

τὴν ἀρχὴν, ὅτε καὶ τῆς τοῦ πελάγους εἰκόνος ἐδεήθημεν. Εἴπομεν ὅτι οὐκ εἶπε, φῶς ὢν ἀπρόσιτον, ἀλλὰ Φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· εἰ δὲ ὁ οἶκος ἀπρόσιτος, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἐνοικῶν Θεός. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Παῦλος, οὐχ ἵνα τόπῳ περιγράψῃ τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἵνα ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τὸ ἀπερινόητον αὐτοῦ
E καὶ τὸ ἀπρόσιτον καταλάμψῃ. Παρηγάγομεν καὶ ἑτέρας δυνάμεις, τὰ Χερουβὶμ, καὶ ἐδείξαμεν πῶς ἐπάνω αὐτῶν στερέωμα, πῶς λίθος κρυστάλλου, πῶς ὁμοίωμα θρόνου, καὶ εἶδος ἀνθρώπου, καὶ ἤλεκτρον, καὶ πῦρ, καὶ τόξον, καὶ μετὰ πάντα ἐκεῖνά φησιν ὁ προφήτης· Αὕτη ἡ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου, καὶ διὰ πάντων τούτων ἐδείκνυμεν ὑμῖν τοῦ Θεοῦ τὴν συγκατάβασιν, καὶ ταύτην αὐτὴν ἀφόρητον οὖσαν καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν.

473 A Οὐχ ἁπλῶς δὲ ταῦτα ἀνακεφαλαιοῦμαι· ἀλλ' ἐπειδὴ χρέος ὑμῖν ὀφείλω τῆς ὑποσχέσεως ἐκείνης, βούλομαι μαθεῖν μετὰ ἀκριβείας, τί μὲν κατέβαλον, τί δὲ ὑπολέλειπται. Οὕτω καὶ οἱ τὰ δανείσματα ὀφείλοντες ποιοῦσι, τὸ γραμματεῖον ἐς μέσον ἀγαγόντες, ἔνθα ὁ λόγος πᾶς ἐγγέγραπται, καὶ τοῖς δανεισταῖς τοῖς ἑαυτῶν ἐπιδείξαντες, τὰ λειπόμενα καταβάλλουσι. Καὶ ἐγὼ τοίνυν καθάπερ βιβλίον ἀναπτύξας τὴν μνήμην τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας, ὥσπερ δακτύλῳ τινὶ τῷ λόγῳ καταβληθέντα ἐπιδείξας, ἐπὶ τὰ λειπόμενα βαδιοῦμαι λοιπόν. Τί οὖν ἦν τὸ ὑπολελειμμένον; Δεῖξαι, ὅτι οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε ἐξουσίαι, οὔτε κυριότητες,
B οὔτε τις ἑτέρα κτιστὴ δύναμίς ἐστιν, ἢ ἔχει τοῦ Θεοῦ τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ καὶ ἕτεραι δυνά-

μεις, ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα ἴσμεν. Ἐννοήσατε τὴν ἀπό-
νοιαν τῶν αἱρετικῶν· τῶν δούλων οὐδὲ τὰ ὀνόματα
ἴσμεν, καὶ τοῦ Δεσπότου αὐτὴν τὴν οὐσίαν περιεργάζον-
ται. Εἰσὶ μὲν γὰρ ἄγγελοι, καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ θρόνοι,
καὶ κυριότητες, καὶ ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι· ἀλλ' οὐχ
οὗτοι μόνοι οἱ δῆμοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς εἰσιν, ἀλλ'
ἄπειρα ἔθνη, καὶ φῦλα ἀμύθητα, ἅπερ λόγος οὐδεὶς
παραστῆσαι δύναται. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι καὶ τούτων
πλείους εἰσὶ δυνάμεις, ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα ἴσμεν; Ὁ
ταῦτα εἰρηκὼς Παῦλος, καὶ τοῦτό φησιν οὑτωσὶ λέγων
περὶ τοῦ Χριστοῦ· Ἐκάθισεν αὐτὸν ὑπεράνω πάσης
ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ παντὸς ὀνό- C
ματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ
ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ὁρᾶτε, ὅτι τινά
ἐστιν ὀνόματα ἐκεῖ μέλλοντα γνώριμα γίνεσθαι, ἅπερ
ἄδηλά ἐστι νῦν; Διὰ τοῦτο εἶπεν, οὐ μόνον ἐν τῷ
αἰῶνι τούτῳ ὀνομαζόμενα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.
Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ τῆς οὐσίας τὴν ἀκριβῆ κατά-
ληψιν οὐκ ἔχουσι; Τοῦτο γὰρ οὐδὲν μέγα ἀποδεῖξαι.
Τῶν γὰρ οἰκονομιῶν αὐτοῦ πολλὰς οὐκ ἴσασιν αἱ
ἄνω δυνάμεις αὗται, αἱ ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι, καὶ κυ-
ριότητες. Καὶ τοῦτο πάλιν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστολι-
κῶν ἀποδείξομεν ῥημάτων, ὅτι οἰκονομίας αὐτοῦ τι-
νας μεθ' ἡμῶν ἔμαθον, καὶ πρὸ ἡμῶν οὐκ ᾔδεσαν·
οὐ μόνον δὲ μεθ' ἡμῶν ἔμαθον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμῶν. D
Ἑτέραις γὰρ γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη, φησὶν, ὡς νῦν
ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφή-
ταις, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρόνομα, καὶ σύσσωμα, καὶ
συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ· αἱ δὲ ἐπαγγελίαι
τοῖς Ἰουδαίοις ἦσαν δεδομέναι διὰ τοῦ εὐαγγελίου,

οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος. Καὶ πόθεν τοῦτο
δῆλον, ὅτι νῦν ἔμαθον αἱ ἄνω δυνάμεις; Τὰ γὰρ εἰρη-
μένα περὶ ἀνθρώπων εἴρηται. Ἄκουσον οὖν. Ἐμοὶ τῷ
ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἀνθρώπων ἐδόθη ἡ χάρις
αὕτη, εὐαγγελίσασθαι ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸν ἀνεξιχνία-
στον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ. Τί ἐστιν ἀνεξιχνίαστον;
E Μὴ δυνάμενον ζητηθῆναι. Οὐ μόνον δὲ μὴ δυνάμενον
εὑρεθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀνιχνευθῆναι. Ἀκουέτωσαν πά-
λιν πῶς πυκνὰ καὶ ἐπάλληλα δίδωσιν αὐτοῖς τὰ βέλη.
Εἰ γὰρ ὁ πλοῦτος ἀνεξιχνίαστος, πῶς ὁ δωρησάμενος
τὸν πλοῦτον οὐκ ἀνεξιχνίαστος; Καὶ φωτίσαι πάντας
τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἐν
τῷ Θεῷ, ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξου-
474 σίαις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ
A Θεοῦ. Ἤκουσας πῶς νῦν, οὐχὶ πρὸ τούτου, ἔγνωσαν αἱ
δυνάμεις ἐκεῖναι ταῦτα; Ἃ γὰρ βασιλεὺς βουλεύεται, ὁ
ὑπασπιστὴς οὐκ ἐπίσταται. Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς
ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πο-
λυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. Ὅρα ὅση τιμὴ πρὸς τὴν
ἀνθρωπίνην ἐγένετο φύσιν, ὅτι καὶ μεθ' ἡμῶν καὶ δι'
ἡμῶν αἱ ἄνω δυνάμεις ἔγνωσαν τὰ ἀπόρρητα τοῦ βα-
σιλέως. Ἀλλὰ πόθεν δῆλον, ὅτι περὶ ἐκείνων τῶν
ἐπουρανίων λέγει; Καὶ γὰρ ἀρχάς, καὶ ἐξουσίας, καὶ
τοὺς δαίμονας οἶδε καλεῖν λέγων· Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ
πάλη πρὸς αἷμα, καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς
τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ
B αἰῶνος τούτου. Ἆρα οὖν μὴ καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λέγει
ὅτι οἱ δαίμονες τότε ἔγνωσαν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ περὶ ἐκεί-
νων τῶν ἄνω δυνάμεων· εἰπὼν γὰρ τὰς ἀρχάς, καὶ
τὰς ἐξουσίας ἐπήγαγεν, Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Ἐκεῖναι

μὲν γὰρ αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι ἐπουράνιοι, αὗται δὲ αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι ὑπὸ τὸν οὐρανόν· διὰ τοῦτο καὶ κοσμοκράτορας αὐτοὺς καλεῖ, δεικνὺς ὅτι ἄβατος αὐτοῖς ἐστιν ὁ οὐρανὸς, καὶ τὴν τυραννίδα πᾶσαν ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ ἐπιδείκνυνται μόνον.

Εἶδες πῶς μεθ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν ἔγνωσαν ταῦτα; Ἀλλ' ἐπὶ τὴν τοῦ χρέους λοιπὸν καταβολὴν τὸν λόγον ἀγάγωμεν, δεικνύντες ὅτι οὐκ ἴσασιν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν C
οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε ἐξουσίαι. Τίς οὖν ταῦτά φησιν; Οὐκέτι Παῦλος, οὐκέτι Ἡσαΐας, οὐκέτι Ἰεζεκιὴλ, ἀλλ' ἕτερον σκεῦος ἅγιον, αὐτὸς ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Χριστοῦ Ἰωάννης, ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος ἀνακλιθεὶς τὸ δεσποτικὸν, καὶ τὰς θείας πηγὰς ἐκεῖθεν ἀρυσάμενος. Τί οὖν οὗτός φησι; Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Ὄντως βροντῆς υἱός· σάλπιγγος γὰρ λαμπροτέραν ἀφῆκε φωνὴν ἱκανὴν καταισχῦναι πάντας τοὺς φιλονεικοῦντας. Ἀλλ' ἴδωμεν καὶ τὸ ἀντικροῦον. Τί λέγεις, εἰπέ μοι, Ἰωάννη; Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε; Τί οὖν ποιήσομεν τοῖς προφήταις λέγουσιν, ὅτι εἶδον τὸν Θεόν; Ὁ μὲν γὰρ Ἡσαΐας φησὶν, Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψη- D
λοῦ καὶ ἐπηρμένου· ὁ δὲ Δανιὴλ πάλιν, Εἶδον ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάθητο. Καὶ ὁ Μιχαίας, Εἶδον τὸν Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Καὶ ἕτερος προφήτης πάλιν, Εἶδον τὸν Κύριον ἑστῶτα ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ εἶπέ μοι· πάταξον ἐπὶ τὸ ἱλαστήριον. Καὶ πολλὰς τοιαύτας ἐστὶ συνάγειν μαρτυρίας. Πῶς οὖν ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὅτι Τὸν Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε; Ἵνα μάθῃς ὅτι τὴν ἀκριβῆ αὐτοῦ κατάληψιν

καὶ τὴν τετρανωμένην γνῶσιν λέγει. Ὅτι γὰρ πάντα ἐκεῖνα συγκατάβασις ἦν, καὶ ἀκραιφνῆ τὴν οὐσίαν οὐδεὶς εἶδεν ἐκείνων, δῆλον ἐκ τοῦ διαφόρως ἕκαστον E
ὁρᾷν. Ὁ γὰρ Θεὸς ἁπλοῦς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἀσχημάτιστος· οὗτοι δὲ ἅπαντες σχήματα ἔβλεπον διάφορα. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ δι᾽ ἑτέρου προφήτου ἐμφαίνων πάλιν, καὶ πείθων αὐτοὺς ὡς οὐκ ἀκριβῆ τὴν οὐσίαν εἶδον ἔλεγεν· Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην. Οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἔδειξα τὴν ἐμὴν, ἀλλὰ συγκατέβην, φησὶ, πρὸς τὴν τῶν ὁρώντων ἀσθένειαν. Ὁ μέν τοι Ἰωάννης οὐ περὶ τῶν ἀνθρώπων φησὶν, ὅτι τὸν Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· τοῦτο γὰρ δῆλον ἀπό τε τῶν εἰρημένων 475
τούτων, τῆς προφητικῆς ῥήσεως λέγω ταύτης τῆς A
λεγούσης, Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Μωϋσέα γενομένης ἀποφάσεως. Ἐκείνου γὰρ ἐπιθυμοῦντος αὐτὸν ἰδεῖν ὀφθαλμοφανῶς, φησὶν ὁ Θεὸς, Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. Ὥστε τοῦτο δῆλον ἦν ἡμῖν καὶ ὡμολογημένον. Οὐ τοίνυν περὶ τῆς ἡμετέρας φύσεώς φησι μόνης τοῦτο, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἄνω δυνάμεων τὸ, Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, διὰ τοῦτο καὶ τὸν μονογενῆ διδάσκαλον εἰσάγει τοῦ δόγματος. Ἵνα γὰρ μή τις λέγῃ· Πόθεν τοῦτο δῆλον; ἐπήγαγεν· Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο, ἀξιόπιστον εἰσάγων B
τοῦ δόγματος μάρτυρα καὶ διδάσκαλον. Καίτοι εἰ καὶ τὸ Μωϋσέως ἡμῖν παραδηλῶσαι ἐβούλετο, περιττὸν ἦν εἰπεῖν, ὅτι ὁ μονογενὴς ἐξηγήσατο· ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ τὸν Ἰωάννην ταῦτα εἰπεῖν, ὡς παρὰ τοῦ μονογε-

νοῦς ἀκηκοότα, δῆλον ἡμῖν ὁ προφήτης πεποίηκεν ὡς ἀκηκοὼς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ πλέον τῶν τότε εἰρημένων ἔμελλεν ἡμῖν ἐκκαλύπτειν, ὅτι οὔτε αἱ ἄνω δυνάμεις αὐτὸν ὁρῶσι, διὰ τοῦτο εἰσάγει τὸν μονογενῆ διδάσκαλον. Ὅρασιν δὲ ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν εἶναι νόμιζε. Οὐ γὰρ δὴ κόραι καὶ ὄμματα καὶ
C βλεφαρίδες περὶ τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις· ἀλλ' ὅπερ ἐφ' ἡμῶν ἐστιν ὅρασις, τοῦτο ἐπ' ἐκείνων γνῶσις. Ὥστε ὅταν ἀκούσῃς ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ἐκεῖνο νόμιζ' ἀκούειν, ὅτι τὸν Θεὸν οὐδεὶς ἔγνω οὐσιωδῶς μετὰ ἀκριβείας ἁπάσης. Καὶ περὶ τῶν Σεραφὶμ δὲ ὅταν ἀκούσῃς ὅτι ἀπέστρεψαν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὴν ὄψιν ἐτείχισαν, καὶ τὰ Χερουβὶμ δὲ, ὅτι τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐποίησαν, μὴ ὀφθαλμοὺς, μηδὲ κόρας εἶναι νόμιζε· σωμάτων γὰρ οὗτος ὁ σχηματισμός· ἀλλὰ διὰ τούτων τὴν γνῶσιν αὐτὸν αἰνίττεσθαι πίστευε τὸν προφήτην. Ὅταν οὖν λέγῃ ὁ προφήτης ὅτι συγκαταβαίνοντα τὸν Θεὸν ἰδεῖν οὐχ ἤνεγ-
D καν, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἀλλ' ἢ ὅτι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ τετρανωμένην καὶ ἀκριβῆ τῆς καταλήψεως ἐνεγκεῖν οὐ δύνανται, οὐδὲ τολμῶσιν ἀτενὲς ἰδεῖν πρὸς τὴν ἀκραιφνῆ καὶ ἀκέραιον οὐσίαν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὴν τὴν συγκατάβασιν. Τὸ δὲ ἀτενὲς ἰδεῖν τὸ γνῶναι ἐστί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς εἰδὼς ὡς οὐκ ἔστιν ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ τὰ τοιαῦτα εἰδέναι, καὶ ὅτι οὐδὲ ταῖς ἄνω δυνάμεσι κατάληπτός ἐστιν ὁ Θεὸς, αὐτὸν τὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθήμενον, καὶ ταῦτα ἀκριβῶς ἐπιστάμενον παράγει τοῦ δόγματος ἡμῖν
E τούτου διδάσκαλον· καὶ οὐδὲ ἁπλῶς εἶπεν, ὁ Υἱός· καί τοι καὶ εἰ τοῦτο εἰρήκει, ἱκανὸν ἦν ἐπιστομί-

σαι τὰ τῶν ἀναισχύντων στόματα. Ὥσπερ γὰρ
πολλοὶ Χριστοὶ λεγόμενοι, ὁ δὲ ἀληθὴς Χριστὸς εἷς,
καὶ πολλοὶ κύριοι λεγόμενοι, ὁ δὲ Κύριος εἷς, καὶ
πολλοὶ θεοὶ λεγόμενοι, ὁ δὲ Θεὸς εἷς· οὕτω καὶ πολ-
λοὶ υἱοὶ λεγόμενοι, ὁ δὲ Υἱὸς εἷς, καὶ ἡ τοῦ ἄρ-
θρου προσθήκη ἱκανὴ τὸ ἐξαίρετον δεῖξαι τοῦ μονο-
γενοῦς ἀλλ' ὅμως οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλ' εἰπὼν,
Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ἐπήγαγεν, Ὁ μονογενὴς
υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγή-
σατο. Πρότερον εἶπε μονογενὴς, καὶ τότε υἱός· ἐπειδὴ
γὰρ πολλοὶ διὰ τὴν πρὸς τὸ ὄνομα κοινωνίαν ὑποτέ-
μνονται αὐτοῦ τὴν δόξαν, ἕνα τῶν πολλῶν εἶναι νομί-
476 ζοντες αὐτὸν· τὸ γὰρ υἱὸς τοῦτο κοινόν ἐστιν ὄνομα
A πάντων· ὅπερ ἐστὶν ἐξαίρετον αὐτοῦ, καὶ ἴδιον, καὶ
οὐδενὶ τῶν ἄλλων προσὸν τέθεικε πρότερον, ὁ μονο-
γενὴς, ἵνα ἀπὸ τούτου πιστεύσῃς, ὅτι καὶ τὸ κοινὸν
τοῦτο οὐκ ἔστι κοινὸν, ἀλλ' ἴδιον αὐτοῦ καὶ κύριόν
ἐστι, καὶ οὐδενὶ τῶν ἄλλων οὕτως ὡς ἐκείνῳ προσόν.

Καὶ ἵνα σαφέστερον ὃ λέγω γένηται, πλατύτερον
αὐτὸ πάλιν ἐρῶ. Τὸ υἱὸς ὄνομα πρόσεστι καὶ ἀνθρώ-
ποις, πρόσεστι καὶ τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἡμῖν καταχρηστι-
κῶς, ἐκείνῳ δὲ κυρίως. Τὸ δὲ μονογενὴς αὐτοῦ μόνον
ἐστὶ, καὶ οὐδενὶ τῶν ἄλλων οὐδὲ καταχρηστικῶς πρόσ-
εστιν. Ἵνα οὖν ἀπὸ τῆς προσηγορίας τῆς οὐδενὶ προσ-
ούσης, ἀλλ' ἢ αὐτῷ μόνῳ, καὶ τὴν ἄλλην τὴν τοῖς
B πολλοῖς προσοῦσαν αὐτοῦ κυρίαν εἶναι νομίσῃς, διὰ
τοῦτο πρότερον εἶπεν ὁ μονογενὴς, καὶ τότε Υἱός. Εἰ
δὲ οὐκ ἀρκεῖ σοι οὐδὲ ταῦτα, φησὶ, λέγω καὶ ἕτερον
τρίτον, παχὺ μὲν καὶ ἀνθρώπινον, ἱκανὸν δὲ καὶ τοὺς
χαμαὶ ἕρποντας εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς τοῦ μονογενοῦς

δόξης ἀναγαγεῖν. Τὶ δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός. Παχὺ καὶ τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἱκανὸν ἐνδείξασθαι τὴν γνησιότητα, ἂν θεοπρεπῶς ἐκλάβωμεν. Ὥσπερ γὰρ ἀκούων θρόνον, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν, οὐ θρόνον ὑπολαμβάνεις, οὐδὲ τόπον καὶ περιγραφὴν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ θρόνου προσηγορίας, καὶ τῆς κατὰ τὴν καθέδραν κοινωνίας, τὸ τῆς τιμῆς ἀπαράλλακτον καὶ ἴσον· οὕτω καὶ τὸν κόλπον ἀκούων, μὴ C
κόλπον εἶναι νόμιζε, μηδὲ τόπον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ κόλπου προσηγορίας τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἐγγύτητα καὶ τὴν παῤῥησίαν ἐκλάμβανε· τοῦ γὰρ ἐκ δεξιῶν καθῆσθαι τὸ τῷ κόλπῳ ἐνδιαιτᾶσθαι πολλῷ σαφέστερον ἡμῖν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἐγγύτητα δηλοῖ καὶ παρίστησιν. Οὔτε γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ἠνέσχετο ἐν τῷ κόλπῳ τὸν Υἱὸν ἔχειν, εἰ μὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἦν, οὔτ' ἂν ἐκεῖνος ὑπέμεινεν ὑποδεεστέρας φύσεως ὢν ἐνδιαιτᾶσθαι τῷ κόλπῳ τῷ πατρικῷ. Ὡς Υἱὸς τοίνυν καὶ μονογενὴς, καὶ ἐν τῷ κόλπῳ διατρίβων τῷ πατρικῷ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐπίσταται ἀκριβῶς· D
διὰ τοῦτο καὶ τούτων ἐδεήθη τῶν ῥημάτων ὁ Εὐαγγελιστὴς, ἵνα τὴν ἀκριβῆ τοῦ Υἱοῦ παραστήσῃ γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρός. Περὶ γὰρ γνώσεως ἦν ὁ λόγος. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτό ἐστι, τίνος ἕνεκεν ὁ κόλπος παρείληπται; Εἰ γὰρ μήτε σῶμά ἐστιν ὁ Θεὸς, ὥσπερ οὖν οὐδέ ἐστι, μήτε τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ἐγγύτητα τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα δηλοῖ, ἁπλῶς καὶ εἰκῇ τὸ ῥῆμα προσέῤῥιπται, χρείαν ἡμῖν οὐδεμίαν πληροῦν. Ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς προσέῤῥιπται, μὴ γένοιτο. Οὐδὲν γὰρ εἰκῇ τὸ πνεῦμα φθέγγεται, ἀλλὰ τὴν ἐγγύτητα τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα δηλοῖ. Ἐπειδὴ

γὰρ μέγα ἀπεφήνατο ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅτι οὔτε ἡ E
ἄνω κτίσις αὐτὸν ὁρᾷ, τοῦτ' ἔστι, γινώσκει αὐτὸν μετὰ ἀκριβείας, βουλόμενος ἀξιόπιστον ἐπιστῆσαι τοῦ πράγματος διδάσκαλον, ταῦτα τὰ ῥήματα ἔθηκεν, ἵνα καὶ ὡς Υἱῷ καὶ ὡς μονογενεῖ, καὶ ὡς ἐνδιατρίβοντι τῷ κόλπῳ τῷ πατρικῷ περὶ πάντων πιστεύσῃς, καὶ μηδὲν ἀμφιβάλλῃς λοιπόν. Εἰ δέ τις μὴ φιλονεικοίη, μηδὲ ἀναισχυντεῖν βούλοιτο, καὶ τοῦ ἀϊδίου τοῦτό φημι εἶναι παραστατικόν. Ὥσπερ γὰρ ἐξ ἐκείνης τῆς ῥήσεως τῆς πρὸς τὸν Μωσέα λεχθείσης, Ἐγώ εἰμι ὁ ὢν, τὸ ἀΐδιον ἐκλαμβάνομεν· οὕτως καὶ ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης τῆς λεγούσης, Ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλ- 477
ποις τοῦ Πατρὸς, τὸ ἀϊδίως εἶναι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ A
Πατρὸς δυνατὸν ἐκλαβεῖν. Ὅτι μὲν οὖν τῇ κτίσει πάσῃ ἀκατάληπτος ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ, διὰ τούτων πάντων ἡμῖν ἀποδέδεικται· λείπεται δὴ λοιπὸν δεῖξαι, ὅτι Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἅγιον μόνον μετὰ ἀκριβείας αὐτὸν ἁπάσης ἐπίστανται. Ἀλλὰ τοῦτο εἰς ἑτέραν διάλεξιν ὑπερθέμενοι, ἵνα μὴ τῷ πλήθει καταχώσωμεν τὴν μνήμην τῶν εἰρημένων, ἐπὶ τὴν συνήθη τρέψωμεν τὸν λόγον πάλιν παραίνεσιν. Τίς δὲ ἡ συνήθης ἡμῖν παραίνεσις ἦν; Εὐχῆς ἐκτενοῦς ἔχεσθαι νηφούσῃ διανοίᾳ, καὶ ἀγρυπνούσῃ ψυχῇ. Καὶ γὰρ πρώην περὶ τούτον διαλεχθεὶς, εἶδον ἑτοίμως ἅπαντας ὑπακούσαντας. Ἄτοπον οὖν ῥᾳθυμοῦσι μὲν ἐγκαλεῖν, κατορθοῦντας δὲ μὴ ἐπαινεῖν. Ἐπαινέσαι τοίνυν ὑμᾶς βούλομαι σή- B
μερον, καὶ χάριν ὑμῖν ἀποδοῦναι τῆς ὑπακοῆς ἐκείνης. Ἔσται δὲ ἡ χάρις, ἂν διδάξωμεν ὑμᾶς τίνος ἕνεκεν ἐκείνη γίνεται πρὸ τῶν ἄλλων ἡ εὐχὴ, καὶ τί δή ποτε τοὺς δαιμονῶντας, καὶ τῇ μανίᾳ πονηρᾷ κατεχομένους

εἰσάγεσθαι κελεύει τότε ὁ Διάκονος καὶ κλίνειν τὰς κεφαλάς; Τίνος οὖν ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ; Ἄλυσις πονηρὰ καὶ χαλεπὴ τῶν δαιμόνων ἐστὶν ἡ ἐνέργεια, ἅλυσις παντὸς σιδήρου δυνατωτέρα. Καθάπερ οὖν δικαστοῦ πρόοδον ἔχοντος, καὶ ἐφ' ὑψηλοῦ τοῦ βήματος καθέζεσθαι μέλλοντος, οἱ δεσμοφύλακές τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας ἅπαντας ἐξαγαγόντες τοῦ οἰκήματος,
C πρὸ τῶν κιγκλίδων καὶ τῶν τοῦ δικαστηρίου παραπετασμάτων καθίζουσιν αὐχμῶντας, ῥυπῶντας, κομῶντας, ῥάκια περιβεβλημένους· οὕτω δὴ καὶ οἱ πατέρες ἐνομοθέτησαν τοῦ Χριστοῦ μέλλοντος ὥσπερ ἐφ' ὑψηλοῦ προκαθέζεσθαι βήματος, καὶ ἐπ' αὐτῶν φαίνεσθαι τῶν μυστηρίων, τοὺς δαιμονῶντας καθάπερ δεσμώτας τινὰς εἰσάγεσθαι, οὐχ ἵνα εὐθύνας ὑπόσχωσι τῶν πεπλημμελημένων, καθάπερ ἐκεῖνοι οἱ δεδεμένοι, οὐδ' ἵνα κόλασιν ὑπομείνωσι καὶ τιμωρίαν, ἀλλ' ἵνα τοῦ δήμου, καὶ τῆς πόλεως ἁπάσης ἔνδον παρούσης κοιναὶ περὶ αὐτῶν ἱκετηρίαι γένωνται, πάντων ὁμοθυμαδὸν τὸν κοινὸν Δεσπότην ὑπὲρ αὐτῶν ἐξαιτουμένων, καὶ ἐλεῆσαι παρακαλούντων μετὰ σφοδρᾶς τῆς βοῆς.

D Τότε μὲν οὖν ἐνεκαλοῦμεν τοῖς καταλιμπάνουσι τὴν τοιαύτην εὐχὴν, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἔξω διατρίβουσι· νυνὶ δὲ τοῖς ἔνδον μένουσιν ἐγκαλέσαι βούλομαι, οὐχ ὅτι μένουσιν ἔνδον, ἀλλ' ὅτι μένοντες τῶν ἔξω διατριβόντων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται, κατὰ τὸν φρικωδέστατον ἐκεῖνον καιρὸν ἀλλήλοις διαλεγόμενοι. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Ὁρᾷς τοσούτους δεσμώτας ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν τῶν σῶν ἑστηκότας πλησίον, καὶ σὺ περὶ τῶν οὐδὲν προσηκόντων διαλέγῃ πραγμάτων; Ἡ γὰρ ὄψις μόνη οὐχ ἱκανή σε κα-

ταπλῆξαι, καὶ εἰς συμπάθειαν ἀγαγεῖν; Ὁ ἀδελφός E
σου ἐν δεσμοῖς, καὶ σὺ ἐν ῥαθυμίᾳ; Καὶ ποίαν ἕξεις συγγνώμην, εἰπέ μοι, οὕτως ἀσυμπαθὴς ὤν, οὕτως ἀπάνθρωπος, οὕτως ὠμός; Οὐ δέδοικας μή ποτέ σου διαλεγομένου, ῥαθυμοῦντος, ὀλιγωροῦντος, δαίμων τις ἐκεῖθεν ἐκπηδήσας σχολάζουσαν καὶ σεσαρωμένην εὑρὼν τὴν ψυχὴν, ἐπεισέλθῃ μετὰ ἀδείας πολλῆς, ἀθύρωτον τὴν οἰκίαν εὑρών; Οὐ γὰρ ἔδει πάντας κοινῇ πηγὰς δακρύων ἀφιέναι κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, καὶ διαβρόχους ὁρᾶσθαι πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θρήνους, καὶ οἰμωγὰς γενέσθαι παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἁπάσης; Μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν 478
μυστηρίων, μετὰ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ λουτροῦ, μετὰ A
τὸ συντάξασθαι τῷ Χριστῷ, ἴσχυσεν ὁ λύκος ἐκεῖνος ἁρπάσαι ἐκ τῆς ποίμνης τοὺς ἄρνας, καὶ κατέχειν μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ σὺ ὁρῶν τὴν συμφορὰν οὐ δακρύεις; Καὶ ποῦ ταῦτα ἀπολογίας ἄξια; Οὐ θέλεις συναλγῆσαι τῷ ἀδελφῷ; Κἂν ὑπὲρ σαυτοῦ δεῖσον καὶ διανάστηθι. Εἰ τὴν τοῦ γείτονος οἰκίαν εἶδες ἐμπυριζομένην, εἰπέ μοι, εἰ καὶ πάντων πολεμιώτατος ἦν ὁ γείτων, οὐκ ἀνέδραμες ἐπὶ τῷ σβέσαι τὴν πυρὰν, δεδοικὼς μὴ τὸ πῦρ ὁδῷ βαδίζον καὶ τῶν σῶν ἅψηται προθύρων; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν δαιμονώντων λογίζου. Καὶ γὰρ πυρά τίς ἐστι καὶ ἐμπρησμὸς χαλεπὸς τῶν δαιμόνων ἡ ἐνέργεια. Σκόπει δή μοι
μὴ καὶ τὴν σὴν προκαταλάβῃ ψυχὴν ὁδῷ βαδίζων ὁ B
δαίμων, καὶ ὅταν ἴδῃς παρόντα μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς, πρόσφυγε τῷ Δεσπότῃ, ἵνα ἰδών σου τὴν θερμὴν καὶ διεγηγερμένην ψυχὴν ὁ δαίμων, ἄβατον αὐτῷ νομίσῃ λοιπὸν εἶναι τὴν διάνοιαν τὴν σήν. Ἂν

μὲν γὰρ ἴδῃ χασμώμενον καὶ ῥᾳθυμοῦντα, ὡς ἔρημον καταγώγιον ταχέως ἐπεισελεύσεται· ἂν δὲ συντεταμένον καὶ διεγηγερμένον, καὶ τῶν οὐρανῶν αὐτῶν ἐκκρεμάμενον, οὐδὲ ἀντιβλέψαι τολμήσει λοιπόν. Ὥστε εἰ καὶ τῶν ἀδελφῶν καταφρονεῖς, ἀλλὰ σαυτοῦ φεῖσαι, καὶ τὴν κατὰ τῆς σῆς ψυχῆς εἴσοδον ἀπόφραξον τῷ πονηρῷ δαίμονι. Οὐδὲν δὲ οὕτως αὐτοῦ τὴν καθ' ἡμῶν ἔφοδον ἀποτειχίζειν εἴωθεν, ὡς εὐχὴ καὶ δέησις ἐκτενής. Καὶ γὰρ αὐτὸ C
τοῦτο παρακελεύεσθαι τὸν Διάκονον ἅπασι καὶ λέγειν, Ὀρθοὶ στῶμεν καλῶς, οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ εἰκῇ νενομοθέτηται, ἀλλ' ἵνα τοὺς χαμαὶ συρομένους λογισμοὺς ἀνορθώσωμεν, ἵνα τὴν ἔκλυσιν τὴν ἐκ τῶν βιωτικῶν ἡμῖν γινομένην πραγμάτων ἐκβαλόντες, ὀρθὴν ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ παραστῆσαι δυνηθῶμεν ἡμῶν τὴν ψυχήν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ σῶμα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ψυχὴν ὁ λόγος ἀποτείνεται, ταύτην κελεύων ἀνορθοῦν, ἀκούσωμεν καὶ Παύλου τοῦτον τὸν τρόπον ταύτῃ κεχρημένου τῇ λέξει. Πρὸς γὰρ ἀνθρώπους καταπεπτωκότας, καὶ πρὸς τὴν τῶν δεινῶν ἐπαγωγὴν ἀπαγορεύσαντας D
γράφων ἔλεγε· Τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; ὅτι περὶ χειρῶν καὶ γονάτων λέγει τῶν τοῦ σώματος; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ δρομεῦσιν ἀνθρώποις, οὐδὲ παγκρατιασταῖς διαλέγεται, ἀλλὰ τὴν ἰσχὺν τῶν ἔνδον λογισμῶν προκαταβεβλημένην ὑπὸ τῶν πειρασμῶν ἀναστῆσαι διὰ τῶν ῥημάτων τούτων παρῄνεσεν. Ἐννόησον τίνος πλησίον ἕστηκας, μετὰ τίνων μέλλεις καλεῖν τὸν Θεὸν, μετὰ τῶν Χερουβίμ.

Ἀναλόγισαί σου τοὺς συγχορευτὰς, καὶ ἀρκέσει σοι
τοῦτο εἰς νῆψιν, ὅταν ἐνθυμηθῇς, ὅτι σῶμα περι-
E κείμενος, καὶ σαρκὶ συμπεπλεγμένος, μετὰ τῶν
ἀσωμάτων δυνάμεων κατηξιώθης ἀνυμνεῖν τὸν κοινὸν
Δεσπότην ἁπάντων. Μηδεὶς τοίνυν διαλελυμένος τὴν
προθυμίαν τῶν ἱερῶν κοινωνείτω καὶ μυστικῶν
ὕμνων ἐκείνων· μηδεὶς βιωτικοὺς κατ' ἐκεῖνον τὸν
καιρὸν ἐχέτω λογισμοὺς, ἀλλὰ πάντα τὰ γήϊνα τῆς
διανοίας ἐξορίσας, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὅλον ἑαυτὸν
μεταθεὶς, ὡς αὐτοῦ πλησίον ἑστὼς τοῦ θρόνου τῆς
δόξης, καὶ μετὰ τῶν Σεραφὶμ ἱπτάμενος, οὕτω τὸν
πανάγιον ὕμνον ἀναφερέτω τῷ τῆς δόξης καὶ τῆς
μεγαλοσύνης Θεῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἑστάναι καλῶς
479 κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν κελευόμεθα. Τὸ γὰρ καλῶς
A ἑστάναι οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἢ τὸ οὕτως ἑστάναι,
ὡς προσῆκόν ἐστιν ἄνθρωπον ὄντα ἔμπροσθεν ἑστάναι
τοῦ Θεοῦ, μετὰ φρίκης καὶ τρόμου, μετὰ νηφούσης
καὶ ἐγηγερμένης ψυχῆς. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν ψυχὴν
καὶ αὐτὴ ἡ λέξις ἀποτείνεται, καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν
ὁ Παῦλος ἐδήλωσε λέγων· Οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ
ἀγαπητοί. Καθάπερ γὰρ ὁ τοξότης, ἐὰν εὔστοχα
ἀφιέναι μέλλῃ τὰ βέλη, πρότερον τῆς στάσεως
ἐπιμελεῖται τῆς ἑαυτοῦ, καὶ καταντικρὺ τοῦ σκοποῦ
μετὰ ἀκριβείας ἑαυτὸν στήσας, τῆς ἀφέσεως ἔχεται
τῶν βελῶν· οὕτω καὶ σὺ μέλλων τοξεύειν τὴν πο-
νηρὰν τοῦ διαβόλου κεφαλὴν, τῆς στάσεως τῶν
B λογισμῶν ἐπιμελοῦ πρότερον, ἵν' ὀρθήν τινα καὶ
ἀπαρεμπόδιστον σαυτοῦ στηρίξας τὴν στάσιν, εὔ-
στοχα ἀφῇς κατ' ἐκείνου τὰ βέλη.

Καὶ περὶ μὲν τῆς εὐχῆς ταῦτα· ἐπειδὴ δὲ πρὸς

τῇ ῥᾳθυμίᾳ τῇ κατὰ τὰς εὐχὰς καὶ ἕτερόν τι πολλῆς ἀθυμίας γέμον ἐπενόησεν ὁ διάβολος, καὶ ταύτην ἀποτειχιστέον αὐτοῦ τὴν ἔφοδον. Τί τοίνυν ἐστὶν ὅπερ ἐκακούργησεν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος; Ἰδὼν ὑμᾶς οὕτω καθάπερ ἓν σῶμα συνεσφιγμένους, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις προσηλωμένους, καθεῖναι μέν τινας τῶν αὐτοῦ διακόνων τοὺς διὰ συμβουλῆς καὶ παραινέσεως ἀπάξοντας ὑμᾶς τῆς ἀκροάσεως οὐκ ἐτόλμησεν· ᾔδει γὰρ ὡς οὐδεὶς ὑμῶν ἀνέξεται τῶν ταῦτα συμβουλευόντων· λῃστὰς δέ τινας καὶ βαλαντιοτόμους ἐγκαταμίξας C
τῷ πλήθει, παρεσκεύασε παρὰ πολλῶν πολλάκις τῶν ἐνταῦθα συλλεγομένων χρυσίον, ὅπερ εἶχον ἀποδεδεμένον, ὑφελέσθαι, καὶ τοῦτο πολλάκις καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐνταῦθα συνέβη. Ἵν' οὖν μὴ ἀεὶ τοῦτο γίνηται μηδὲ τὴν περὶ τὴν ἀκρόασιν προθυμίαν ἡ τῶν χρημάτων ζημία κατασβέσῃ τῷ χρόνῳ, πολλῶν τοῦτο πασχόντων, παραινῶ καὶ συμβουλεύω πᾶσιν ὑμῖν, μηδένα χρυσίον ἐπιφερόμενον ἐσιέναι ἐνταῦθα, ὥστε μὴ τὴν ὑμετέραν σπουδὴν, τὴν περὶ τὴν ἀκρόασιν, ἐφόδιον ἐκείνοις γενέσθαι τῆς κακουργίας, μηδὲ τὴν ἡδονὴν τὴν ἐκ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἐγγινομένην ὑμῖν, τῇ τῶν χρημάτων ἀμαυρωθῆναι D
κλοπῇ. Καὶ γὰρ ὁ διάβολος τοῦτο κατεσκεύασεν, οὐχ ἵνα ὑμᾶς πενεστέρους ἐργάσηται, ἀλλ' ἵνα ἡ τῶν χρημάτων ἀπώλεια, εἰς ἀηδίαν ὑμᾶς ἐμβαλοῦσα πολλὴν, τῆς προθυμίας ἀπαγάγῃ τῆς περὶ τὴν ἀκρόασιν. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἰὼβ τῶν χρημάτων ἐγύμνωσεν ἁπάντων, οὐχ ἵνα πενέστερον ἐργάσηται, ἀλλ' ἵνα γυμνώσῃ τῆς εὐσεβείας. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον

ἐκείνῳ, οὐ χρήματα ἀφελέσθαι (οἶδε γὰρ οὐδὲν τοῦτο ὄν), ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς τῶν χρημάτων ἀφαιρέσεως εἰς ἁμαρτίαν ψυχῆς ἐμβάλῃ· κἂν μὴ τοῦτο ἰσχύσῃ ποιῆσαι, οὐδὲν ἡγήσεται κατωρθωκέναι ποτέ. Εἰδὼς τοίνυν αὐτοῦ τὴν γνώμην, ἀγαπητὲ, ὅταν ἀφέληταί σου χρυσίον, ἢ διὰ λῃστῶν, ἢ δι' ἑτέρας τινὸς προφάσεως, δόξασον τὸν Δεσπότην, καὶ πλέον ἔσῃ E
κεκερδηκὼς, καὶ διπλῆν δώσεις τῷ ἐχθρῷ τὴν πληγὴν, ὅτι τε οὐχ ἐδυσχέρανας, καὶ ὅτι ηὐχαρίστησας. Ἂν μὲν γὰρ ἴδῃ, ὅτι σε ταπεινοῖ τῶν χρημάτων ἡ ζημία, καὶ πείθει κατὰ τοῦ Δεσπότου δυσχερᾶναι, οὐδέποτε ἀποστήσεται τοῦτο ἐργαζόμενος· ἂν δὲ θεάσηται, ὅτι οὐ μόνον οὐ βλασφημεῖς τὸν πεποιηκότα σε Θεὸν, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστεῖς αὐτῷ ἐφ' 480
ἑκάστῳ τῶν συμβαινόντων δεινῶν, ἀποστήσεται A
ἐπάγων τοὺς πειρασμοὺς, εἰδὼς ὅτι εὐχαριστίας σοι ὑπόθεσις γίνεται τῶν δεινῶν ἡ πεῖρα, καὶ λαμπροτέρους ἐργάζεταί σοι τοὺς στεφάνους, καὶ πλείονα τὰ βραβεῖα. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀφελόμενος αὐτοῦ τὰ χρήματα, καὶ τὸ σῶμα πατάξας εἶδεν εὐχάριστον γινόμενον, οὐκέτι προσελθεῖν ἐτόλμησεν, ἀλλ' αἰσχρὰν καὶ ἀσύγγνωστον ὑπομείνας ἧτταν ἀπῄει, λαμπρότερον ἐργασάμενος τοῦ Θεοῦ τὸν ἀθλητήν. Ταῦτα οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες ἓν μόνον φοβώμεθα, ἁμαρτίαν, τὰ δὲ ἄλλα γενναίως φέρωμεν, κἂν χρημάτων ζημία, κἂν νόσος σωμάτων, κἂν περιστάσεις πραγμάτων, κἂν ἐπήρεια, κἂν συκοφαντία, κἂν ἄλλο ὁτιοῦν ἐπάγη- B
ται δεινὸν ἡμῖν· τούτων γὰρ ἡ φύσις οὐ μόνον ἡμᾶς οὐ παραβλάψει, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ὠφελῆσαι δυ-

νήσεται, ἂν μέτ' εὐχαριστίας αὐτὰ φέρωμεν, καὶ πλείονας ἡμῖν ἐργάσεται τοὺς μισθούς. Ὁρᾷς γοῦν καὶ τὸν Ἰὼβ μετὰ τὸ τοὺς στεφάνους τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας ἅπαντας ἀναδήσασθαι, διπλᾶ τὰ ἀπολωλότα ἀπειληφότα ἅπαντα· σὺ δὲ οὐχὶ διπλᾶ καὶ τριπλᾶ, ἀλλ' ἑκατονπλασίονα πάντα ἀπολήψῃ, ἂν φέρῃς γενναίως, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσεις, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ
C δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

ΠΕΡΙ ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ

Ἀνομοίους.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

Ἐπειδὰν μέλλῃ τις μακροτέρας ὑποθέσεως ἅπτε-
D σθαι, καὶ πολλῶν δεομένης λόγων, καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ δύο καὶ τρισὶν, ἀλλ' ἐν πολλῷ πλείοσι περαιουμένης, ἀναγκαῖον εἶναι νομίζω τῷ τοιούτῳ μὴ πᾶσαν ἀθρόως μηδὲ ὑφ' ἓν ἐπιτιθέναι τῇ τῶν ἀκροατῶν διανοίᾳ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' εἰς πολλὰ τὸ ὅλον κατατέμνοντα μέρη, κοῦφον καὶ εὔληπτον τῷ κατακερματισμῷ τοῦτο ποιεῖν τὸ τοῦ λόγου φορτίον. Καὶ γὰρ καὶ γλῶττα καὶ ἀκοὴ καὶ ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων ἡμῶν μέτρα καὶ κανόνας καὶ ὅρους ἔχει κειμένους, κἂν ἐπιχειρήσῃ τις τούτους ὑπερβῆναί ποτε τοὺς ὅρους, καὶ τῆς οὔσης ἐκπίπτει

δυνάμεως. Τί γὰρ γλυκύτερον φωτὸς, εἰπέ μοι; Τί
E δὲ ἥδιον ἀκτῖνος; Ἀλλ' ὅμως τὸ γλυκὺ τοῦτο καὶ
ἡδὺ, ὅταν ὑπὲρ τὸ μέτρον ἡμῶν ὁμιλήσῃ τοῖς
ὄμμασιν, ἐπαχθὲς γίνεται καὶ φορτικόν. Διὰ τοῦτο
καὶ ὁ Θεὸς νύκτα ἐνομοθέτησεν εἶναι μετὰ τὴν
ἡμέραν, ἵνα πεπονηκότας παραλαβοῦσα τοὺς ὀφ-
θαλμοὺς, καταστείλῃ τὰ βλέφαρα, κοιμήσῃ τὰς
κόρας, ἀναπαύσῃ καμοῦσαν ἡμῖν τὴν ὀπτικὴν δύ-
ναμιν, καὶ πρὸς τὴν τῆς μελλούσης ἡμέρας θεωρίαν
ἐπιτηδειοτέραν παρασκευάσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγρή-
γορσις καὶ ὕπνος ἐναντία ὄντα ἀλλήλοις, ἀπὸ τῆς
συμμετρίας ὁμοίως ἀλλήλοις ἥδιστα γίνεται, καὶ
γλυκὺ καλοῦντες τὸ φῶς, γλυκὺν ὁμοίως καλοῦμεν
καὶ τὸν ὕπνον τὸν ἀπάγοντα ἡμᾶς τοῦ φωτός. Οὕτως
481 A ἡ ἀμετρία πανταχοῦ βαρὺ καὶ ἐπαχθὲς, καὶ τὸ σύμ-
μετρον ἡδὺ καὶ χρήσιμον ἡμῖν καὶ προσηνές. Διὰ
δὴ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τετάρτην ἢ πέμπτην ἡμέραν
ἔχοντες λοιπὸν, ἐξ οὗ τὸν περὶ ἀκαταλήπτου κινοῦμεν
λόγον, οὐδέπω καὶ τήμερον αὐτὸν ἀπαρτίσαι παρε-
σκευασάμεθα, ἀλλὰ τὰ σύμμετρα πρὸς τὴν ὑμετέραν
ἀγάπην εἰπόντες, πάλιν ἀναπαῦσαι τὴν διάνοιαν
ὑμῶν ἔγνωμεν. Ποῦ τοίνυν πρώην τὸν λόγον κατελί-
πομεν; Ἀνάγκη γὰρ αὐτὸν ἐκεῖθεν ἀνελέσθαι πάλιν,
ἐπειδὴ μία τίς ἐστι διδασκαλίας ἀκολουθία. Ἐλέγο-
μεν τότε, ὅτι τῆς βροντῆς ὁ υἱὸς εἶπεν, ὅτι Θεὸν
οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν ἐν
B τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο. Σήμερον
ἀναγκαῖον μαθεῖν, ποῦ τοῦτο αὐτὸς ἐξηγήσατο ὁ μο-
νογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀπεκρίθη, φησὶ, τοῖς Ἰου-
δαίοις, καὶ εἶπεν· οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν,

εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὅρασιν πάλιν ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν λέγει, καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα, καὶ ἐσίγησεν, ἵνα μήτις περὶ ἀνθρώπων τοῦτο λέγεσθαι νομίζῃ μόνον, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχάγγελοι, οὔτε αἱ ἄνω δυνάμεις, τῇ ἐπαγωγῇ τοῦτο δῆλον ἐποίησεν. Εἰπὼν γὰρ Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακε πώποτε, ἐπήγαγεν, Εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὗτος C
ἑώρακε τὸν πατέρα. Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν ἁπλῶς, οὐδείς, πολλοὶ τῶν ἀκουσάντων ἴσως ἂν περὶ τῆς ἡμετέρας ἐνόμισαν αὐτὸ φύσεως εἰρῆσθαι μόνον· νῦν δὲ εἰπών, οὐδείς, καὶ προσθείς, εἰ μὴ ὁ Υἱός, τῇ προσθήκῃ τοῦ μονογενοῦς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἀπέκλεισε. Τί οὖν, φησί, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐδαμῶς· οὐδὲ γὰρ τῆς κτίσεως τοῦτο μέρος· τὸ δέ, οὐδείς, τοῦτο ἀεὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κτίσεως κεῖται μόνης· καὶ οὔτε ἂν περὶ Πατρὸς λέγηται, τὸν Υἱὸν ἐξωθεῖται, οὔτε ἂν περὶ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα ἐκβάλλει. Καὶ ἵνα αὐτὸ τοῦτο ἐντεῦθεν ἤδη ποιήσω φανερόν, ὅτι τό, οὐδείς, οὐ πρὸς ἀθέτησιν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κτίσεως εἴρηται, περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς γνώσεως, ἣν μόνου τοῦ Υἱοῦ φησιν εἶναι, [c] ἀκούσωμεν τί διὰ τό, D
οἶδε, λεγόμενον ὁ Παῦλος Κορινθίοις φησί· Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ οὖν ἐνταῦθα τὸ οὐδεὶς λεγόμενον οὐκ ἐκβάλλει τὸν Υἱόν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ οὐδεὶς τεθὲν οὐκ ἐξωθεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅθεν δῆλον ὡς

ἀληθὲς τὸ εἰρημένον. Εἰ γὰρ λέγων, ὅτι Οὐδεὶς ἑώρακε τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὤν, τὸ Πνεῦμα ἐξωθεῖτο, περιττῶς ὁ Παῦλος ἔλεγεν, ὅτι ὥσπερ ἄνθρωπος τὰ ἑαυτοῦ οἶδεν, οὕτω καὶ τὸ
E Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀκριβείας ἐπίσταται. Οὕτω καὶ τὸ εἷς εἴρηται· τὴν γὰρ αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει τοῦτο καὶ δύναμιν. Σκόπει δέ· Εἷς Θεὸς, φησὶν, ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα. Εἰ γὰρ τὸ ἕνα λέγεσθαι Θεὸν τὸν Πατέρα, ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος, καὶ τὸ ἕνα λέγεσθαι Κύριον
482
A τὸν Υἱὸν, ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τῆς κυριότητος· ἀλλὰ μὴν οὐκ ἐκβάλλει τῆς κυριότητος τὸν Πατέρα, τὸ λέγεσθαι, ὅτι εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· οὐκ ἄρα οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει τῆς θεότητος τὸ λέγεσθαι, ὅτι Θεὸς ὁ Πατήρ.

Εἰ δὲ λέγοιεν πάλιν, ὅτι διὰ τοῦτο εἷς Θεὸς λέγεται ὁ Πατὴρ, ἐπειδὴ Θεὸς μέν ἐστιν ὁ Υἱὸς, οὐ τοιοῦτος δὲ Θεὸς, οἷος ὁ Πατὴρ, ἕπεται ἐκεῖνο εἰπεῖν, ἐξ ὧν αὐτοὶ τιθέασι λημμάτων (οὐ γὰρ δὴ ἡμεῖς ἂν εἴποιμεν), ὅτι διὰ τοῦτο λέγεται εἷς Κύριος ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ Κύριος μὲν ὁ Πατὴρ, οὐ τοιοῦτος δὲ Κύριος, οἷος ὁ
B Υἱός. Εἰ δὲ τοῦτο ἀσεβὲς, οὐδὲ τὸ πρότερον ἂν ἔχοι λόγον· ἀλλ' ὥσπερ τὸ εἷς Κύριος οὐκ ἐξωθεῖται τὸν Πατέρα τῆς ἀκριβοῦς κυριότητος, οὐδὲ εἰς τὸν Υἱὸν περιίστησιν αὐτὸ μόνον· οὕτως οὐδὲ τὸ εἷς Θεὸς ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τῆς ἀληθοῦς καὶ γνησίας καὶ ἀκραιφνοῦς θεότητος, οὐδὲ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ μόνον ἀποδείκνυσιν. Ὅτι γὰρ Θεὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τοιοῦτος Θεὸς οἷος ὁ Πατὴρ, μένων μέντοι Υἱὸς, ἐξ αὐτῆς τῆς

προσθήκης δῆλον. Εἰ γὰρ τὸ Θεὸς ὄνομα τοῦτο τοῦ Πατρὸς μόνον ἦν, καὶ ἄλλην οὐκ ἠδύνατο δηλοῦν ἡμῖν ὑπόστασιν, ἀλλ᾽ ἐκείνην μόνην τὴν ἀγέννητον καὶ πρώτην, ὡς ἴδιον αὐτῆς μόνης ὂν καὶ γνωριστι-
C κὸν, περιττῶς ἡ τοῦ Πατρὸς κεῖται προσθήκη· ἤρκει γὰρ εἰπεῖν εἷς Θεὸς, καὶ ἐγνωρίζομεν τίς ἦν ὁ λεγόμενος. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὸ Θεὸς ὄνομα κοινὸν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ εἰπὼν Εἷς Θεὸς, οὐκ ἐδήλου τίνα φησὶν ὁ Παῦλος, διὰ τοῦτο ἐδεήθη τῆς τοῦ Πατρὸς προσθήκης, ἵνα δηλώσῃ, ὅτι περὶ τῆς πρώτης ὑποστάσεως καὶ ἀγεννήτου λέγει, ὡς οὐκ ἀρκούσης τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας αὐτὴν ἐνδείξασθαι, ἐπειδὴ κοινὸν τοῦτο αὐτῷ πρὸς τὸν Υἱόν. Τῶν γὰρ ὀνομάτων τὰ μέν ἐστι κοινὰ, τὰ δὲ ἴδια· κοινὰ μὲν, ἵνα τὸ ἀπαράλλακτον
D δείξῃ τῆς οὐσίας, ἴδια δὲ, ἵνα τὴν ἰδιότητα χαρακτηρίσῃ τῶν ὑποστάσεων. Τὸ μὲν οὖν Πατὴρ καὶ Υἱὸς, ἴδιον ἑκάστης ὑποστάσεως, τὸ δὲ Θεὸς καὶ Κύριος, κοινόν. Ἐπεὶ οὖν τέθεικε κοινὸν ὄνομα τὸ εἷς Θεὸς, ἐδεήθη καὶ τοῦ ἰδιάζοντος, ἵνα γνωρίσῃς τίνα φησὶν, ὥστε ἡμᾶς μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὴν Σαβελλίου μανίαν. Ὅτι γὰρ οὔτε τὸ Θεὸς ὄνομα μεῖζον τοῦ Κύριος, οὔτε τὸ Κύριος ἔλαττον τοῦ Θεὸς, δῆλον ἐκεῖθεν. Ἐν τῇ Παλαιᾷ πάσῃ συνεχῶς ὁ Πατὴρ Κύριος λέγεται· Κύριος ὁ Θεός σου, φησὶ, Κύριος εἷς ἐστιν. Καὶ
E πάλιν, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ πάλιν, Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Καὶ πάλιν, Γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος· σὺ εἶ μόνος ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Καίτοι γε εἰ ἔλαττον τοῦ Θεὸς ἦν καὶ

ἀνάξιον τῆς οὐσίας ἐκείνης, οὐκ ἔδει λέγεσθαι, Γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος· πάλιν εἰ τὸ Θεὸς μεῖζον ἦν τοῦ Κύριος καὶ σεμνότερον, οὐκ ἔδει τὸν κατ' αὐτοὺς ἐλάττονα Υἱὸν ἀπὸ τοῦ προσήκοντος ὀνόματος τῷ Πατρὶ καλεῖσθαι, ὃ καὶ μόνον ἴδιον ἦν ἐκείνου. 483
Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. Οὔτε γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ A
Πατρὸς ὑποδεέστερος, οὔτε τὸ Κύριος ὄνομα τοῦ Θεὸς εὐτελέστερον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ Πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἀδιαφόρως ταύταις κέχρηται ταῖς προσηγορίαις ἡ Γραφή. Καθάπερ οὖν ἠκούσατε Κύριον τὸν Πατέρα καλούμενον, φέρε δείξωμεν ὑμῖν καὶ τὸν υἱὸν λεγόμενον Θεόν. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Εἶδες καὶ τῷ Πατρὶ ὄνομα τὸ Κύριος, καὶ τῷ Υἱῷ ὄνομα τὸ Θεός; Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ φησι, Γνώτωσαν ὅτι ὄνομά σοι Κύριος, οὕτω καὶ ἐνταῦθά φησι, Καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Καὶ πάλιν,
Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, καὶ B
καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής. Καὶ σκόπει μοι προφητῶν σύνεσιν, καὶ πνευματικὴν σοφίαν. Ἵνα γὰρ μὴ ἁπλῶς εἰπόντες Θεὸν, νομισθῶσι περὶ τοῦ Πατρὸς λέγειν, τῆς οἰκονομίας πρότερον μέμνηνται. Οὐ γὰρ δὴ ὁ Πατὴρ διὰ παρθένου ἐγεννήθη, οὐδὲ παιδίον ἐγένετο. Πάλιν ἕτερος προφήτης οὕτως εἰπών φησι περὶ αὐτοῦ· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται

ἕτερος πρὸς αὐτόν. Καὶ περὶ τίνος τοῦτό φησιν; Ἆρα μὴ περὶ τοῦ Πατρός; Οὐδαμῶς· ἄκουσον γὰρ πῶς καὶ οὗτος περὶ τῆς οἰκονομίας ἐμνήσθη· Εἰπὼν γάρ, C
Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτὸν, ἐπήγαγεν· Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼϐ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ᾽ αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Ὁ Παῦλος δὲ, Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, τὸ κατὰ σάρκα, φησὶν, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν· καὶ πάλιν, Πᾶς πόρνος ἢ πλεονέκτης οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ· καὶ πάλιν, Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ Ἰωάννης δὲ οὕτως αὐτὸν καλεῖ λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λό- D
γος, καὶ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

Ναὶ, φησὶ, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο δεῖξον, ποῦ μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν συντάττουσα ἡ Γραφὴ, Κύριον τὸν Πατέρα καλεῖ. Ἐγὼ δὲ οὐ τοῦτο δείκνυμι μόνον, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καλεῖ, καὶ Κύριον τὸν Υἱὸν, καὶ ὅτι Θεὸν τὸν Πατέρα καλεῖ, καὶ ὅτι Θεὸν τὸν Υἱὸν, ὁμοῦ τιθεὶς ἑκάτερα τὰ ὀνόματα. Ποῦ οὖν τοῦτό ἐστιν εὑρεῖν; Διαλεγόμενός ποτε τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Χριστός φησι· Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστιν; Οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ· Τοῦ Δαυίδ. Λέγει αὐτοῖς· Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν πνεύματι Κύριον E
αὐτὸν καλεῖ λέγων· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου; Ἰδοὺ Κύριος καὶ Κύριος. Βού-

λει μαθεῖν ποῦ Θεὸν καὶ Θεὸν καλεῖ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὁμοῦ τιθείς; Ἄκουσον καὶ τοῦ προφήτου Δαυΐδ, καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τοῦτο αὐτὸ δηλούντων ἡμῖν· Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Καὶ ὁ
484 Παῦλος πάλιν τὴν μαρτυρίαν [c] ταύτην ἐπήγαγε λέ-
A γων, ὅτι Πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ φησιν· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· πρὸς δὲ τὸν Υἱόν· ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐνταῦθα, φησὶ, τὸν μὲν Θεὸν Πατέρα ἐκάλεσε, τὸν δὲ Υἱὸν Κύριον; Οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ εἰκῇ ἐνταῦθα τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς Ἕλληνας ἦν λόγος αὐτῷ πολυθεΐαν νοσοῦντας. Ἵν' οὖν μὴ λέγωσιν, ὅτι ἡμῖν ἐγκαλῶν ὡς πολλοὺς θεοὺς λέγουσι καὶ πολλοὺς κυρίους, αὐτὸς ἁλίσκῃ τοῖς ἐγκλήμασι τούτοις θεοὺς λέγων, καὶ οὐ Θεὸν, διὰ τοῦτο συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ, ἑτέρῳ καλεῖ τὸν Υἱὸν ὀνόματι τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχοντι. Καὶ
B ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, ἄνωθεν ἀνάγωμεν αὐτὸ τὸ χωρίον, καὶ εἴσεσθε σαφῶς ὅτι οὐχ ἡμέτερός ἐστι στοχασμὸς τὸ λεγόμενον· Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. Ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς. Ὁρᾷς ὅτι πρὸς ἐκείνους ἀποτεινόμενος ταῦτα λέγει τοὺς πολλοὺς εἶναι νομίζοντας θεούς; Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι

θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς· πάλιν πρὸς ἐκείνους μάχεται· Ὥσπερ οὖν εἰσι θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ, τοῦτ' ἔστι λεγόμενοι, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ Εἷς προσέθηκεν, ἵνα μὴ C πολυθεΐαν εἰσάγεσθαι πάλιν ἐκεῖνοι νομίζωσι, καὶ ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα ἐκάλεσεν, οὐκ ἐκβάλλων τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος· ὥσπερ οὖν καὶ ἕνα Κύριον τὸν Υἱὸν, οὐκ ἐκβάλλων τῆς κυριότητος τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν διορθούμενος, καὶ μηδεμίαν αὐτοῖς δοῦναι λαβὴν βουλόμενος. Τοῦτο γοῦν καὶ αἴτιον γέγονε τοῦ μὴ σαφῶς μηδὲ φανερῶς, ἀλλ' ἀμυδρῶς πως καὶ σπανίως διὰ τῶν προφητῶν γνωρισθῆναι τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ἄρτι γὰρ τῆς πολυθέου πλάνης ἀπαλλαγέντες, εἰ πάλιν ἤκουσαν Θεὸν καὶ Θεὸν, πρὸς ταύτην ἂν ἀπέστρεψαν νόσον. Διὰ τοῦτο ἄνω καὶ κάτω συνεχῶς οἱ προφῆται λέ- D γουσιν, ὅτι εἷς Θεὸς, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν· οὐχὶ τὸν Υἱὸν ἀθετοῦντες, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν θεραπεῦσαι βουλόμενοι, καὶ πεῖσαι τέως τῆς τῶν πολλῶν θεῶν καὶ οὐκ ὄντων ὑπονοίας ἀπαλλαγῆναι. Ὅταν τοίνυν ἀκούσῃς τὸ εἷς καὶ οὐδεὶς, καὶ ὅσα τοιαῦτα, μὴ τῆς Τριάδος ἐλαττώσῃς τὴν δόξαν, ἀλλὰ τὸ μέσον αὐτῆς πρὸς τὴν κτίσιν διὰ τούτων μάνθανε τῶν ῥημάτων. Ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἐνταῦθα, καὶ οὔτε τὸν Υἱὸν, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἐκβάλλει τῆς γνώσεως, προαποδέδεικται ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένοις, ὅτε τὴν μαρτυρίαν παρηγάγομεν

τὴν λέγουσαν· Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ E
μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ
τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ
Θεοῦ. Καὶ πάλιν ὁ Υἱός φησιν· Οὐδεὶς γινώσκει τὸν
Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγι-
νώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα· Οὐχ
ὅτι τὸν Θεόν τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ·
οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὁμοῦ γὰρ ὅτι μετὰ
ἀκριβείας αὐτὸν οἶδεν, εἶπε, καὶ τὴν αἰτίαν τέθει-
κε, δι' ἣν οἶδε. Τίς δὲ ἡ αἰτία; Τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶ- 485 A
ναι· τοῦ δὲ ἐξ αὐτοῦ εἶναι πάλιν ἀπόδειξις τὸ μετὰ
ἀκριβείας αὐτὸν εἰδέναι. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὸν οἶδε
σαφῶς, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ ἐστιν, καὶ σημεῖον τοῦ ἐξ
αὐτοῦ εἶναι τὸ εἰδέναι αὐτὸν σαφῶς. Οὐσία γὰρ
οὐσίαν ὑπερέχουσαν οὐκ ἂν δυνηθείη καλῶς εἰδέναι,
κἂν ὀλίγον ᾖ τὸ μέσον. Ἄκουσον γοῦν περὶ τῶν ἀγ-
γέλων τί φησιν ὁ προφήτης, καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπί-
νης φύσεως, ὅτι ὀλίγον τὸ διάφορον ταύτης κἀκείνης.
Εἰπὼν γὰρ, Τί ἐστι ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ,
ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι λογίζῃ αὐτόν; ἐπήγαγεν, Ἠλάτ-
τωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους. Ἀλλ' ὅμως B
εἰ καὶ βραχὺ τὸ μέσον, ἐπειδὴ ὅλως ἐστί τι μέσον,
οὐκ οἴδαμεν μετὰ ἀκριβείας ἀγγέλων οὐσίαν, κἂν
μυρία φολοσοφήσωμεν, εὑρεῖν οὐ δυνάμεθα.

Καὶ τί λέγω ἀγγέλων, ὅπου γε οὐδὲ αὐτῆς τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὴν οὐσίαν ἴσμεν καλῶς, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὁπωσοῦν; Εἰ δὲ ἐκεῖνοι φιλονεικοῦσιν εἰδέναι, ἐρώτησον τί ποτέ ἐστι τὴν οὐσίαν ἡ ψυχή· ἆρα ἀὴρ, ἢ πνεῦμα, ἢ ἄνεμος, ἢ πῦρ; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐροῦσι· ταῦτα γὰρ πάντα σώματα, ἐκείνη δὲ

ἀσώματος. Εἶτα ἀγγέλους μὲν οὐκ ἴσασιν, οὐδὲ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, τὸν δὲ πάντων Δεσπότην καὶ δη-
C μιουργὸν εἰδέναι φιλονεικοῦσι μετὰ ἀκριβείας· καὶ τί ταύτης γένοιτ' ἂν τῆς ἀνοίας χεῖρον; Καὶ τί λέγω, τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ἡ ψυχή; Ὅπως ἡμῶν ἐστιν ἐν τῷ σώματι, οὐδὲ τοῦτό ἐστιν εἰπεῖν. Τί γὰρ ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν; ὅτι παρεκτείνεται τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ; Ἀλλὰ τοῦτο ἄλογον· σωμάτων γὰρ ἴδιον τοῦτο. Ὅτι δὲ ἐπὶ ψυχῆς οὐκ ἔστι τοῦτο, ἐντεῦθεν δῆλον· πολλάκις καὶ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν ἐκκεκομμένων, ὁλόκληρος ἐκείνη μένει, οὐδὲν ἀκρωτηριασθεῖσα ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος πηρώσεως. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐν ὅλῳ τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν μέρει τινὶ συνείληπται. Οὐκοῦν νεκρὰ ἀνάγκη τὰ λοιπὰ εἶναι μέλη· τὸ γὰρ ἄψυχον πάντως νεκρόν. Ἀλλ' οὐδὲ
D τοῦτό ἐστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ὅτι μέν ἐστιν ἐν τῷ σώματι τῷ ἡμετέρῳ ἴσμεν, τὸ δὲ πῶς ἐστιν οὐκ ἴσμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν ταύτης γνῶσιν ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς, ἐκ πολλῆς περιουσίας ἐπιστομίζων ἡμᾶς, καὶ κατέχων, καὶ μένειν κάτω πείθων, καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μὴ περιεργάζεσθαι, μηδὲ πολυπραγμονεῖν. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ λογισμῶν τὰ τοιαῦτα κατασκευάσωμεν, φέρε πάλιν ἐπὶ τὴν Γραφὴν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα ἑώρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ τί τοῦτο; φησίν· οὐδέπω γὰρ αὐτῷ γνῶσιν ἀκριβῆ τοῦτο ἐμαρτύρησε τὸ ῥῆμα. Ἀλλ' ὅτι μὲν αὐτὸν ἡ
E κτίσις οὐκ οἶδεν ἐδήλωσεν εἰπών· Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακε· καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς αὐτὸν οἶδε, καὶ τοῦτο πάλιν ἐδήλωσε προσθείς· Εἰ μὴ ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ·

οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὅτι μέντοι ἀκριβῶς αὐτὸν οἶδε, καὶ οὕτως ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν, οὐδέπω τοῦτο ἀποδέδεικται. Ἐνδέχεται γὰρ, φησὶ, μηδὲ τὴν κτίσιν αὐτὸν εἰδέναι σαφῶς, μηδὲ τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐκείνης μὲν σαφέστερον, τὴν μέντοι ἀκριβῆ κατάληψιν μηδὲ
τοῦτον ἔχειν. Ὅτι μὲν γὰρ αὐτὸν ὁρᾷ, ὅπερ ἐστὶ, 486 A
καὶ γινώσκει, εἶπεν· ὅτι δὲ ἀκριβῶς αὐτὸν γινώσκει, καὶ οὕτως ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν, οὔπω τοῦτο ἐδήλωσε. Βούλεσθε οὖν καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν Γραφῶν πιστωσώμεθα, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ φωνῆς; Οὐκοῦν ἀκούσωμεν τί φησι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. Τί ταύτης ἀκριβέστερον βούλει τῆς γνώσεως λοιπόν; Ἐρώτησον τὸν ἀντιλέγοντα· οἶδεν ἀκριβῶς τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γνῶσιν ἔχει, καὶ οὐδὲν αὐτὸν λανθάνει τῶν κατὰ τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἀπηρτισμένη ἐστὶν ἡ εἴδησις; Ναὶ, φησίν. Οὐκοῦν, ὅταν ἀκούσῃς ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως αὐτὸν οἶδεν ὡς
αὐτὸς τὸν Υἱὸν, μηδὲν ἔτι ζήτει πλέον, οὕτω μετὰ B
ἀκριβείας τῆς γνώσεως ἐξισαζούσης. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦτο αὐτὸ ἐμφαίνων ἔλεγεν· Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Ἀποκαλύπτει δὲ, οὐχ ὅσον αὐτὸς οἶδεν, ἀλλ' ὅσον ἡμεῖς χωροῦμεν. Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος τοῦτο ποιεῖ, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστός· καὶ γὰρ ἐκεῖνός φησι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς· ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὔπω γὰρ ἠδύνασθε. Ἀλλὰ Κορινθίοις τοῦτο, φησὶν,

ἔλεγε μόνον. Τί οὖν ἂν δείξωμεν ὅτι καὶ ἕτερά C
τινα, ἃ μηδεὶς ἀνθρώπων ἔμαθεν, ᾔδει, καὶ ἀπῆλθε μόνος αὐτὰ τῶν πάντων ἀνθρώπων εἰδώς; Καὶ ποῦ τοῦτό ἐστιν εὑρεῖν; Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ· οὗτος γάρ ἐστιν ὁ λέγων, ὅτι Ἤκουσα ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι· ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς οὗτος καὶ τότε ἀκούσας ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, μερικὴν ἔχει γνῶσιν, καὶ πολὺ τῆς μελλούσης ἀποδέουσαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα εἰπὼν κἀκεῖνα εἴρηκεν, ὅτι Ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· καὶ, Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· καὶ, Ἄρτι βλέπω δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ὥστε D
ἐκ τούτων ἡμῖν ἅπασα αὐτῶν ἡ σκευωρία διελήλεγκται· ὅταν γὰρ αὐτὴ ἡ οὐσία ἀγνοῆται, οὐχ ὅτι ἐστὶν, ἀλλὰ τί ἐστιν, ἐσχάτης ἂν εἴη μανίας καὶ ὄνομα αὐτῇ τιθέναι. Καίτοι γε καὶ εἰ δήλη καὶ γνώριμος ἦν, οὐδὲ οὕτως ἦν ἡμῖν ἀσφαλὲς αὐτοὺς οἴκοθεν, καὶ παρ' ἑαυτῶν προσηγορίαν ἐπιτιθέναι τῇ τοῦ Δεσπότου οὐσίᾳ. Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος ταῖς ἄνω δυνάμεσιν οὐκ ἐτόλμησεν ὀνόματα ἐπιτιθέναι, ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι Ἐκάθισε τὸν Χριστὸν ἐπάνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ διδάξας ἡμᾶς ὅτι ἔστι E
τινὰ ὀνόματα τῶν δυνάμεων, ἃ τότε εἰσόμεθα, οὐκ ἐθάῤῥησεν ἕτερα αὐτὸς ἀντ' ἐκείνων θεῖναι, οὐδὲ αὐτὰ ἐκεῖνα περιεργάζεσθαι· τίνος ἂν εἶεν συγγνώμης ἄξιοι, ἢ ποίας ἀπολογίας οἱ ἐπὶ τῆς τοῦ Δε-

σπότου οὐσίας ταῦτα τολμῶντες; Ὅταν δὲ καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία ἀγνοῆται, καθάπερ τοὺς παραπαίοντας αὐτοὺς ἀποστρέφεσθαι χρή. Ὅτι μὲν γὰρ ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεὸς δῆλον· ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ τῆς
487 οὐσίας τὸ ὄνομα οὐδεὶς προφήτης εἶπεν, οὐδεὶς ἀπό-
A στολος ἠνίξατο, οὐδεὶς εὐαγγελιστής· καὶ μάλα εἰκότως. Οἱ γὰρ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἀγνοοῦντες, πῶς ὄνομα αὐτῆς λέγειν ἤμελλον;

Καὶ τί λέγω περὶ τῶν θείων Γραφῶν, ὅπου γε τοσαύτη τῆς ἀτοπίας ἡ περιφάνεια, καὶ τῆς παρανομίας ἡ ὑπερβολή, ὡς μηδὲ τοὺς τῆς ἀληθείας ἀποπλανηθέντας Ἕλληνας ἐπιχειρῆσαί ποτέ τι τοιοῦτον εἰπεῖν; Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ ἐκείνων ἐτόλμησε θείας οὐσίας ὅρον ἐκθέσθαι, καὶ ἑνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν. Καὶ τί λέγω θείας οὐσίας, ὅπου γε περὶ τῆς τῶν ἀσωμάτων φύσεως φιλοσοφοῦντες οὐδὲ ταύτης ἀπηρτισμένον ὅρον ἐξέθεντο, ἀλλ' ἀμυδράν τινα ἐξήγησιν,
B καὶ ὑπογραφὴν μᾶλλον, ἢ ὅρον; Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς αὐτῶν λόγος; Οὐκ οἶδας οὖν ὃ σέβεις; φησί. Μάλιστα μὲν οὐδὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς τοῦτο ἔδει, τοσαύτης ἀποδείξεως ἐκ τῶν Γραφῶν γεγενημένης, ὅτι ἀδύνατον εἰδέναι τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς ἔχθραν φθεγγόμεθα, ἀλλ' ὥστε αὐτοὺς διορθῶσαι, φέρε δείξωμεν, ὅτι οὐ τὸ ἀγνοεῖν τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τὸ φιλονεικεῖν εἰδέναι, τοῦτό ἐστι τὸν Θεὸν ἀγνοεῖν. Εἰπὲ γάρ μοι, εἰ δύο ἀνθρώπων φιλονεικούντων πρὸς ἀλλήλους εἰδέναι τοῦ οὐρανοῦ τὸ μέγεθος, ὁ μὲν εἷς λέγοι μὴ δύνασθαι αὐτὸν ἀνθρώπινον καταλαμβάνειν ὀφθαλμὸν, ὁ δὲ
C ἕτερος φιλονεικοίη δυνατὸν εἶναι, τῇ σπιθαμῇ τῆς

χειρὸς πάντα αὐτὸν μετροῦντα ἐπελθεῖν, τίνα ἂν φήσομεν εἰδέναι μέγεθος οὐρανοῦ, τὸν φιλονεικοῦντα εἰδέναι πόσας ἔχει σπιθαμὰς, ἢ τὸν ὁμολογοῦντα ἀγνοεῖν; Εἶτα ἐπὶ μὲν οὐρανοῦ ὁ παραχωρῶν τῷ μεγέθει, οὗτος ἔσται ὁ μᾶλλον εἰδὼς τὸ μέγεθος, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐδὲ ταύτῃ χρησόμεθα τῇ εὐλαβείᾳ; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης τοῦτο παραπληξίας; Ὅτι γὰρ τοσοῦτον ἀπαιτούμεθα μόνον εἰδέναι, ὅτι ἐστὶ Θεὸς, οὐχὶ περιεργάζεσθαι αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, ἄκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἐστί. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης ἐγκαλῶν ἀσέβειαν τινὶ, οὐ τοῦτο ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ οἶδε τί ἐστιν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὅτι οὐκ οἶδεν, ὅτι ἔστι Θεός. Εἶπε D
γὰρ, φησὶν, ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι Θεός. Ὥσπερ οὖν ἐκεῖνον ἀσεβῆ ποιεῖ οὐ τὸ ἀγνοεῖν τί τὴν οὐσίαν ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τὸ ἀγνοεῖν, ὅτι ἔστι Θεὸς οὕτως ἀρκεῖ πρὸς εὐσέβειαν τὸ εἰδέναι ὅτι ἔστιν ὁ Θεός. Ἀλλ' ἔχουσί τινα καὶ ἕτερον μεμελετημένον λόγον. Τίνα δὴ τοῦτον; Εἴρηται, φησὶ, Πνεῦμα ὁ Θεός. Τοῦτο οὖν τῆς οὐσίας αὐτοῦ παραστατικὸν, εἰπέ μοι; Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται, κἂν ὁπωσοῦν ἐπὶ θύρας τῶν θείων Γραφῶν ἐλθών; Ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτον τὸν E
λόγον καὶ πῦρ ὁ Θεός· ὥσπερ γὰρ γέγραπται ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεὸς, οὕτω γέγραπται ὅτι ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, καὶ πάλιν, πηγὴ ὕδατος ζῶντος. Οὐ Πνεῦμα δὲ καὶ πηγὴ καὶ πῦρ ἔσται μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχὴ, καὶ ἄνεμος, καὶ νοῦς ἀνθρώπινος, καὶ ἕτερα πολλῷ τούτων ἀτοπώτερα· οὐ γὰρ δὴ πάντα ἐπεξιέναι χρὴ τῷ λόγῳ, οὐδὲ τὴν ἐκείνων μιμεῖσθαι μανίαν. Τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦτο πολλὰ δηλοῖ, καὶ τὴν

ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, καθάπερ καὶ Παῦλός φησι· A
Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ· καὶ ἄνεμον, καθάπερ ὁ προφήτης λέγει· Πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις αὐτούς. Καλεῖται δὲ καὶ τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸν οὕτως· Αὐτὸ γὰρ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, φησί. Καὶ πάλιν, Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. Καλεῖται δὲ καὶ ὁ θυμὸς οὕτως· καὶ γὰρ Ἡσαΐας φησίν· Οὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματί σου τῷ σκληρῷ ἀνελεῖν αὐτούς; Καλεῖται δὲ καὶ ἡ βοήθεια ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα· πνεῦμα γὰρ πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος. Ταῦτα οὖν πάντα ἡμῖν ὁ Θεὸς
ἔσται κατ' ἐκείνους, καὶ ἐκ τοσούτων συγκείσεται. Ἀλλὰ B
γὰρ ἵνα μὴ ληρῶμεν, τὰ μηδὲ ἀντιλογίας δεόμενα παράγοντες εἰς μέσον, φέρε ἐνταῦθα τὸν πρὸς αὐτοὺς καταλύσαντες λόγον, ἐπὶ τὴν εὐχὴν τὸ πᾶν τρέψωμεν, ὅσῳ μειζόνως ἀσεβοῦσιν, τοσούτῳ πλεῖον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλοῦντες, καὶ δεόμενοι ἀποστῆναί ποτε τῆς μανίας αὐτούς. Τοῦτο γὰρ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν.

Μὴ διαλείπωμεν τοίνυν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετηρίας ποιούμενοι. Μέγα γὰρ ὅπλον εὐχὴ, θησαυρὸς ἀνελλιπὴς, πλοῦτος μηδέποτε δαπανώμενος, λιμὴν ἀκύ-
μαντος, γαλήνης ὑπόθεσις, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ῥίζα C
καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ ἐστὶν ἡ εὐχὴ, καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας δυνατωτέρα. Πολλάκις οὖν αὐτοῦ τοῦ τὸ διάδημα περικειμένου πυρέττοντος, καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης κειμένου καὶ φλεγομένου, παρεστήκασιν ἰατροὶ δορυφόροι, θεράποντες, στρατηγοὶ, καὶ οὔτε ἰατρῶν

τέχνη, οὔτε παρουσία φίλων, οὐκ οἰκετῶν διακονία,
οὐ φαρμάκων δαψίλεια, οὐ πολυτέλεια παρασκευῆς,
οὐ χρημάτων περιουσία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀνθρω-
πίνων ἴσχύει παραμυθήσασθαι τὴν ἐπικειμένην ἀῤ-
D ῤωστίαν· ἂν δέ τις παῤῥησίαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν
εἰσέλθῃ, καὶ τοῦ σώματος ἅψηται μόνον, καὶ καθαρὰν
ὑπὲρ αὐτοῦ ποιήσῃ τὴν εὐχὴν, ἅπασαν τὴν ἀῤῥω-
στίαν ἐφυγάδευσε. Καὶ ὅπερ οὐκ ἴσχυσεν ὁ πλοῦτος,
καὶ τῶν διακονουμένων τὸ πλῆθος, καὶ ἡ τῆς ἐμπει-
ρίας ἐπιστήμη, καὶ ὁ τῆς βασιλείας ὄγκος, τοῦτο
ἴσχυσεν ἑνὸς πένητος πολλάκις καὶ πτωχεύοντος
εὐχή. Εὐχὴν δὲ λέγω, οὐ τὴν ψιλὴν ταύτην καὶ ῥᾳ-
θυμίας γέμουσαν, ἀλλὰ τὴν μετ' ἐκτενείας γινομένην,
μετὰ ὀδυνωμένης ψυχῆς, μετὰ συντεταμένης δια-
νοίας. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβαί-
νουσα, καὶ καθάπερ τὰ ὕδατα, ἕως μὲν ἂν ἐπὶ
E ἰσοπέδου φέρηται χωρίου, καὶ πολλῆς ἀπολαύῃ τῆς
εὐρυχωρίας, οὐκ ἀνίσταται πρὸς ὕψος· ἐπειδὰν δὲ
αὐτὰ χεῖρες ὀχετηγῶν κάτωθεν περισφίγξασαι θλί-
ψωσι στενοχωρούμενα, βέλους παντὸς ὀξύτερον πρὸς
τὸ ὕψος ἐξακοντίζεται· οὕτω δὴ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη διά-
νοια, ἕως μὲν ἂν ἀδείας ἀπολαύῃ πολλῆς, διαχεῖται καὶ
διαῤῥεῖ· ἐπειδὰν δὲ πραγμάτων περίστασις κάτωθεν
αὐτὴν στενοχωρήσῃ, ἀποθλιβομένη καλῶς, καθαρὰς
καὶ εὐτόνους πρὸς τὸ ὕψος ἐκπέμπει τὰς εὐχάς. Καὶ
ἵνα μάθῃς ὅτι μάλιστα ἐκεῖναι ἐπακούεσθαι δύναιντ'
ἂν αἱ μετὰ θλίψεως γινόμεναι, ἄκουσον τί φησιν ὁ
προφήτης· Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα,
489 καὶ εἰσήκουσέ μου. Διαθερμάνωμεν τοίνυν τὸ συνει-
A δὸς, θλίψωμεν τὴν ψυχὴν τῇ μνήμῃ τῶν ἁμαρτημά-

των, θλίψωμεν, οὐχ ἵνα στενοχωρήσωμεν, ἀλλ' ἵνα ἀκουσθῆναι παρασκευάσωμεν, ἵνα νήφειν ποιήσωμεν καὶ ἐγρηγορέναι, καὶ αὐτῶν ἅπτεσθαι τῶν οὐρανῶν. Οὐδὲν οὕτω φυγαδεύει ῥᾳθυμίαν καὶ ὀλιγωρίαν, ὡς ὀδύνη καὶ θλίψις πανταχόθεν συνάγουσα τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα. Ὁ θλιβόμενος οὕτω καὶ εὐχόμενος πολλὴν μετὰ τὴν εὐχὴν εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ τὴν ἡδονὴν εἰσοικίσαι δυνήσεται. Καὶ καθάπερ νεφῶν συνδρομὴ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ζοφερὸν ποιεῖ τὸν ἀέρα· ἐπειδὰν δὲ ἐπαλλήλους ἐπαφῇ τὰς νιφάδας, ἀποθεμένη τὸν ὑετὸν ἅπαντα, γαληνὸν καὶ φαιδρὸν ἐργάζεται τὸν ἀέρα· οὕτω δὴ καὶ ἀθυμία
B ἕως μὲν ἂν ἔνδον συστρέφηται, σκοτοῖ τὸν ἡμέτερον λογισμόν· ἐπειδὰν δὲ διὰ τῶν τῆς εὐχῆς ῥημάτων, καὶ τῶν μετ' ἐκείνων δακρύων κενωθῇ, καὶ εἰς τὸ ἔξω διαπνευσθῇ, πολλὴν τίθησι τῇ ψυχῇ τὴν φαιδρότητα, τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Θεοῦ, καθάπερ τινὸς ἀκτῖνος εἰς τὴν διάνοιαν ἀφεθείσης τοῦ εὐχομένου. Ἀλλὰ τίς ὁ ψυχρὸς τῶν πολλῶν λόγος; Ἀπαῤῥησίαστός εἰμι, φησίν, αἰσχύνης γέμω, οὐδὲ ἀνοῖξαι τὸ στόμα δύναμαι. Σατανικὴ αὕτη εὐλάβεια, ῥᾳθυμίας ταῦτα τὰ προκαλύμματα. Ἀποκλεῖσαι γάρ σοι τὰς θύρας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εἰσόδου βούλεται ὁ διάβολος.
C Ἀπαῤῥησίαστος εἶ; Μεγάλη παῤῥησία, μέγα τοῦτο αὐτὸ ὄφελος τὸ νομίζειν ἀπαῤῥησίαστον εἶναι, ὥσπερ οὖν αἰσχ η, καὶ κατάκρισις ἐσχάτη τὸ νομίζειν παῤῥησίαν ἔχειν. Κἂν γὰρ πολλὰ ἔχῃς κατορθώματα, καὶ μηδὲν ἑαυτῷ σύνοιδας πονηρὸν, νομίζῃς δὲ παῤῥησίαν ἔχειν, πάσης ἐξέπεσες τῆς εὐχῆς· κἂν μυρία φέρῃς ἁμαρτημάτων φορτία ἐπὶ τοῦ συνειδότος, καὶ

μόνον τοῦτο πείσῃς σαυτὸν, ὅτι πάντων ἔσχατος εἶ, πολλὴν ἕξεις πρὸς τὸν Θεὸν παῤῥησίαν. Καί τοι τοῦτο οὔτε ταπεινοφροσύνη ἐστὶ, τὸ ὄντα ἁμαρτωλὸν νομίζειν εἶναι ἁμαρτωλόν. Ταπεινοφροσύνη γάρ ἐστιν, ὅταν τις, πολλὰ καὶ μεγάλα συνειδὼς ἑαυτῷ, μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτοῦ φαντάζηται· ὅταν τις κατὰ Παῦλον ὢν, καὶ δυνάμενος λέγειν, Οὐδὲν ἐμαυτῷ σύνοιδα, λέγῃ πάλιν, Ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι· καὶ D
αὖθις, Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ. Τοῦτό ἐστι ταπεινοφροσύνη, τὸ ὑψηλὸν ὄντα ἀπὸ κατορθωμάτων, ταπεινοῦν ἑαυτὸν ἀπὸ διανοίας. Ἀλλ' ὅμως ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν οὐχὶ τοὺς ταπεινοφρονοῦντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐγνωμόνως τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν λέγοντας προσίεται καὶ δέχεται, καὶ γίνεται ἵλεως καὶ εὐμενὴς τοῖς οὕτω διακειμένοις. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτοῦ φαντάζεσθαι, ἅρματα δύο ποίησον τῷ λόγῳ, ζεῦξον δικαιοσύνην καὶ ἀπόνοιαν, καὶ ἁμαρτίαν μετὰ ταπεινοφροσύνης, καὶ ὄψει τὸ ζεῦγος τῆς ἁμαρτίας, E
προλαμβάνον τὴν δικαιοσύνην, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν δύναμιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἰσχὺν τῆς συζύγου ταπεινοφροσύνης, κἀκεῖνο πάλιν ἐλαττούμενον, οὐ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ παρὰ τὸ βάρος καὶ τὸν ὄγκον τῆς ἀπονοίας. Ὥσπερ γὰρ ἡ ταπεινοφροσύνη διὰ τὸ ὑπερβάλλον αὐτῆς ὕψος τῆς ἁμαρτίας νικᾷ τὴν βαρύτητα, καὶ φθάνει πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, οὕτω καὶ ἡ ἀπόνοια, διὰ τὸ πολὺ βάρος αὐτῆς καὶ τὸν ὄγκον, ἰσχύει καὶ τῆς κουφοτάτης δικαιοσύνης περιγενέσθαι, καὶ καθελκύσαι κάτω ῥᾳδίως αὐτήν.

490 A Καὶ ὅτι τοῦτο ἐκείνου τὸ ζεῦγος ταχύτερον, ἀναμνήσθητι τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου. Ἔζευξεν ὁ Φαρισαῖος δικαιοσύνην καὶ ἀπόνοιαν, οὕτω λέγων· Εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἅρπαγες, πλεονέκται, οὐδὲ ὡς οὗτος ὁ τελώνης. Ὢ τῆς μανίας· οὐκ ἐκόρεσεν αὐτοῦ τὴν ἀπόνοιαν πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἀλλὰ καὶ τῷ τελώνῃ πλησίον ἑστῶτι μετὰ πολλῆς ἐπεπήδησε τῆς ἀνοίας. Τί οὖν ἐκεῖνος; Οὐ διεκρούσατο τὰ ὀνείδη, οὐκ ἤλγησεν ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ, ἀλλὰ κατεδέξατο τὸ εἰρημένον μετ' εὐγνωμοσύνης· καὶ γέγονε τὸ τοῦ ἐχθροῦ βέλος αὐτῷ φάρμακον καὶ ἴασις, καὶ τὸ
B ὄνειδος ἐγκώμιον, καὶ ἡ κατηγορία στέφανος. Τοσοῦτόν ἐστι ταπεινοφροσύνη καλὸν, τοσοῦτόν ἐστι κέρδος, μὴ δάκνεσθαι ταῖς παρ' ἑτέρων λοιδορίαις, μηδὲ ἐκθηριοῦσθαι πρὸς τὰς τῶν πλησίον ὕβρεις. Ἔστι γάρ τι καὶ ἀπ' αὐτῶν καρπώσασθαι μέγα καὶ γενναῖον ἀγαθὸν, ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ τελώνου γέγονε. Δεξάμενος γὰρ τὰ ὀνείδη, ἀπέθετο τὰ ἁμαρτήματα, καὶ εἰπὼν, Ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, κατῆλθε δεδικαιωμένος ὑπὲρ ἐκεῖνον, καὶ λόγοι περιεγένοντο ἔργων, καὶ ῥήματα πράξεις ἐνίκησαν. Ὁ μὲν γὰρ δικαιοσύνην προεβάλετο, καὶ νηστείαν καὶ δεκάτας· οὗτος δὲ ῥήματα εἶπε ψιλὰ, καὶ πάντα ἀπέθετο τὰ ἁμαρτήματα. Οὐ γὰρ τῶν ῥημάτων ἤκουσεν ὁ Θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν, μεθ' ἧς ταῦτα
C προεβάλετο, εἶδε, καὶ τεταπεινωμένην εὑρὼν καὶ συντετριμμένην, ἠλέησε καὶ ἐφιλανθρωπεύσατο. Ταῦτα δὲ λέγω οὐχ ἵνα ἁμαρτάνωμεν, ἀλλ' ἵνα ταπεινοφρονῶμεν. Εἰ γὰρ τελώνης ἄνθρωπος, τὸ ἔσχατον τῆς κα–

κίας εἶδος, οὐχὶ ταπεινοφρονήσας, ἀλλ' εὐγνωμονήσας μόνον, καὶ τὰ ἁμαρτήματα εἰπὼν, καὶ ὅπερ ἦν ὁμολογήσας, τοσαύτην εὔνοιαν ἐπεσπάσατο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅσην οἱ μεγάλα μὲν κατωρθωκότες ἀγαθὰ, μηδὲν δὲ μέγα περὶ ἑαυτῶν νομίζοντες, ἐπισπάσονται τὴν βοήθειαν· διὰ τοῦτο παρακαλῶ, καὶ δέομαι, καὶ ἀντιβολῶ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ συνεχῶς. Οὐδὲ γὰρ εἰς θέατρόν σε ἄγω τῶν συνδούλων τῶν σῶν, οὐδὲ ἐκκαλύψαι τοῖς ἀνθρώποις ἀναγκάζω τὰ ἁμαρτήματα· D
τὸ συνειδὸς ἀνάπτυξον ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτῷ δεῖξον τὰ τραύματα, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ φάρμακα αἴτησον· δεῖξον τῷ μὴ ὀνειδίζοντι, ἀλλὰ θεραπεύοντι· κἂν γὰρ σιγήσῃς, οἶδεν ἐκεῖνος ἅπαντα. Εἰπὲ τοίνυν, ἵνα κερδάνῃς· εἰπὲ ἵνα ἐνταῦθα ἀποθέμενος ἀπέλθῃς ἐκεῖ καθαρὸς καὶ ἔξω τῶν πλημμελημάτων, καὶ τῆς ἀφορήτου δημοσιεύσεως ἐκείνης ἀπαλλαγῇς. Οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ διῆγον, καὶ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκαν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην εὐνοίας· ἀλλ' ὅμως μετὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα κατορθώματα λέγουσιν· Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ E
στόμα· αἰσχύνη καὶ ὄνειδος ἐγενήθημεν τοῖς δούλοις σου, καὶ τοῖς σεβομένοις σε. Τί οὖν ἀνοίγετε στόμα; Ἵνα αὐτὸ τοῦτο εἴπωμεν, φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα, καὶ αὐτῷ τούτῳ τὸν Δεσπότην ἐπισπασώμεθα. Εὐχῆς δύναμις δύναμιν πυρὸς ἔσβεσε, λεόντων θυμὸν ἐχαλίνωσε, πολέμους ἔλυσε, μάχας ἔπαυσε, χειμῶνας ἀνεῖλε, δαίμονας ἤλασεν, οὐρανοῦ 491 A
πύλας ἀνέῳξε, δεσμὰ θανάτου διέκοψεν, ἀῤῥωστίας ἐφυγάδευσεν, ἐπηρείας ἀπεκρούσατο, πόλεις σειομένας ἔστησε, καὶ τὰς ἄνωθεν φερομένας πληγὰς, καὶ

τὰς παρὰ ἀνθρώπων ἐπιβουλὰς, καὶ πάντα ἁπλῶς ἀνεῖλεν εὐχὴ τὰ δεινά. Εὐχὴν δὲ λέγω πάλιν, οὐ τὴν ἁπλῶς ἐπὶ τοῦ στόματος κειμένην, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας ἀνιοῦσαν. Καθάπερ γὰρ τῶν δένδρων, ὅσαπερ ἂν πρὸς τὸ βάθος παραπέμψῃ τὰς ῥίζας, κἂν μυρίας ἀνέμων δέξηται προσβολὰς, οὐ διακλᾶται, οὔτε διασπᾶται, τῶν ῥιζῶν μετὰ ἀκριβείας τῷ βάθει τῆς γῆς περισφιγγομένων· οὕτω δὴ καὶ εὐχαὶ αἱ κάτωθεν ἐκ τοῦ βάθους τῆς διανοίας ἀναπεμπόμεναι, ἐῤῥιζωμέναι μετὰ ἀσφαλείας πρὸς B
ὕψος ἀνατείνονται, καὶ οὐδεμιᾷ λογισμοῦ προσβολῇ παρατρέπονται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης φησὶν, Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε. Ταῦτα λέγω οὐχ ἵνα ἐπαινῆτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυσθε. Εἰ γὰρ τὸ πρὸς ἀνθρώπους ἐξειπεῖν τὰς οἰκείας συμφορὰς, καὶ τὰ κατειληφότα ἐκτραγῳδῆσαι κακὰ φέρει τινὰ τοῖς ὀδυνωμένοις παραμυθίαν, ὥσπερ τινὸς διαπνοῆς διὰ τοῦ λόγου γινομένης, πολλῷ μᾶλλου ἂν πρὸς τὸν Δεσπότην ἀνακοινώσῃ τὸν σὸν τὰ τῆς οἰκείας ψυχῆς παθήματα, λήψῃ τινὰ ψυχαγωγίαν καὶ παραμυθίαν πολλήν. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ καὶ βαρύνεται πολλάκις τὸν πρὸς αὐτὸν ἀποδυρόμενον C
καὶ θρηνοῦντα, καὶ διακρούεται, καὶ ἀπωθεῖται· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ προσίεται καὶ ἐπισπᾶται, κἂν διημερεύσῃς ἀνακοινούμενος αὐτῷ τὰς σὰς συμφορὰς, τότε σε μᾶλλον φιλεῖ, καὶ ἐπινεύει σου ταῖς ἱκετηρίαις. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ ἐνδεικνύμενος ὁ Χριστὸς ἔλεγε, Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Καλεῖ οὖν, μὴ παρακούσωμεν· ἐπισπᾶται, μὴ ἀποπηδή-

σωμεν· κἂν μυρία ἁμαρτήματα ἔχωμεν, τότε μειζόνως προστρέχωμεν. Καὶ γὰρ τοὺς τοιούτους καλεῖ.
Οὐ γὰρ ἦλθον, φησὶ, καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρ- D
τωλοὺς εἰς μετάνοιαν. Καὶ ἐνταῦθα τοὺς πεφορτισμένους, τοὺς πεπονηκότας, τοὺς ἐκ βάρους τῶν ἁμαρτημάτων κεκοπωμένους λέγει. Θεὸς γὰρ παρακλήσεως λέγεται, καὶ Θεὸς οἰκτιρμῶν· ἐπειδὴ τοῦτο ἔργον αὐτῷ διηνεκὲς, τοὺς ὀδυνωμένους καὶ τοὺς θλιβομένους παραμυθεῖσθαι καὶ παρακαλεῖν, κἂν μυρία ἁμαρτήματα ἔχωσι. Μόνον ἐπιδῶμεν ἑαυτοὺς, μόνον προσδράμωμεν αὐτῷ, καὶ μὴ ἀποστῶμεν, καὶ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς εἰσόμεθα τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς τῶν ὄντων λυπῆσαι δυνήσεται, ἐὰν ἔχωμεν ἐκτενῆ εὐχὴν καὶ διηκριβωμένην· ὅπερ γὰρ ἂν ἐπέλθῃ, ῥᾳδίως διὰ
ταύτης ἀποκρουσόμεθα. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ περι- E
στάσεις ἀνθρωπίνας λύειν οἶδεν εὐχῆς δύναμις, ὅπου γε καὶ ἁμαρτημάτων φύσιν σβέννυσι καὶ ἀφανίζει ῥᾳδίως; Ἵν' οὖν μετ' εὐκολίας τὸν παρόντα διανύωμεν βίον, καὶ ὅσα προσετριψάμεθα ἁμαρτήματα, ταῦτα ἀποθώμεθα, καὶ μετὰ παῤῥησίας στῶμεν ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο διηνεκῶς κατασκευάζωμεν ἑαυτοῖς τὸ φάρμακον, ἀπὸ δακρύων καὶ σπουδῆς, καὶ προσεδρίας, καὶ καρτερίας συντιθέντες αὐτό· οὕτω γὰρ καὶ διηνεκοῦς ἀπολαυσόμεθα τῆς ὑγιείας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.